Predodžbe o Mađarima u hrvatskoj književnoj periodici od 1835. do 1858. godine

Plavac, Morana

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

https://doi.org/10.17234/diss.2022.8434

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:058751

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Morana Plavac

PREDODŽBE O MAĐARIMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ PERIODICI OD 1835. DO 1858. GODINE

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Morana Plavac

PREDODŽBE O MAĐARIMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ PERIODICI OD 1835. DO 1858. GODINE

DOKTORSKI RAD

Mentori:

prof. dr. sc. Davor Dukić

prof. dr. sc. Dinko Šokčević

Zagreb, 2022.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Morana Plavac

IMAGES OF THE HUNGARIANS IN CROATIAN PERIODICAL LITERATURE IN THE PERIOD FROM 1835 TO 1858

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Davor Dukić, PhD, Full Professor

Dinko Šokčević, PhD, Full Professor

Zagreb, 2022.

PODATCI O PRVOM MENTORU

Prof. dr. sc. Davor Dukić, predstojnik Katedre za stariju hrvatsku književnost na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je komparativnu književnost i povijest na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Na istom je fakultetu magistrirao 1993. i doktorirao 1998. godine. Od 1989. do 1993. radio je na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, a od zimskog semestra 1993/1994. zaposlen na Katedri za stariju hrvatsku književnost Odsjeka za kroatistku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Od 1999. do 2001. bio lektor hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Bonnu. Bio je voditelj projekta „Imagološka istraživanja hrvatske književnosti od 16. do 19. stoljeća“ (2007-2013). Bio je glavni je urednik časopisa *Umjetnost riječi* (2013–2020).

Bibliografija (izbor)

Dukić, Davor. (1998). *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Dukić, Davor. (2002). *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*. Split: Književni krug.

Dukić, Davor. (2004). *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar: Thema.

Dukić, Davor. (2008). *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Dukić, Davor. (2009). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Prir. D. Dukić, Z. Blažević. L. Plejić Poje, I. Brković. Zagreb: Srednja Europa.

PODATCI O DRUGOM MENTORU

Prof. dr. sc. Dinko Šokčević (Sokcsevits, Dénes) hrvatski je povjesničar i kroatist iz Mađarske. Studirao je u Zagrebu povijest umjetnosti i arheologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je u Zagrebu 1987. godine. Radio je u novinarskoj struci, pisao je za *Hrvatski glasnik*, tjednik mađarskih Hrvata. Iste je godine počeo raditi na Sveučilištu u Pečuhu na Katedri za hrvatski jezik i književnost. Doktorirao je povijesne znanosti na temu *Slika Mađara kod Hrvata u razdoblju od 1861. do 1918. godine.* Djela piše na hrvatskom i mađarskom jeziku. Suradnik je Znanstvenog zavoda Hrvata u Mađarskoj, vanjski je suradnik Instituta za povijest u Zagrebu kao i Intituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, a također je bio i voditelj Mađarskog instituta u Zagrebu. Zaposlen je kao viši znanstvenik suradnik na Institutu za povijest Centra za humanističke znanosti u Budimpešti.

Bibliografija (izbor)

Šokčević, Dinko. (2006). *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata : kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić.

Sokcsevits, Dénes. (2007). *Horvátország Közép-Európa és a Balkán közt*. Budapest: Kreatéka Kiadó.

Šokčević, Dinko. (2016). *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Zagreb: Durieux : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj.

Šokčević, Dinko. (2002). *Osvajanje kazališta : 10 godina Hrvatskog kazališta u Pečuhu' = A szinhaz meghoditasa : 10 eves a Pecsi Horvat Szinhaz*. Pečuh: Hrvatsko kazalište u Pečuhu.

SAŽETAK

Polazna je pretpostavka doktorskoga rada da hrvatska časopisna građa 19. stoljeća pruža sadržajan i relevantan materijal za istraživanje odnosa dviju književnosti i kultura – hrvatske i mađarske, osobito za rekonstrukciju predodžbi o Mađarima u hrvatskoj kulturi toga razdoblja. Analiza se fokusira na imagotipske predodžbe u časopisima *Danica ilirska, Kolo, Zora dalmatinska i Neven* (1835 – 1858) te dvama godišnjacima koji stoje izvan te matice, u *Danici zagrebečkoj* i *Srpsko-dalmatinskom magazinu*.

Prvi dio rada prikazuje razne teorije o nacijama i nacionalizmu što pruža objašnjenje o jačanju nacionalnih pokreta pa tako i nastanku ilirskoga pokreta. Nadalje, daje se kratak pregled hrvatsko-mađarskih veza od srednjega vijeka do 19. stoljeća kao i pregled domaće periodike od početaka do sredine 19. stoljeća, uz isticanje njezina utjecaja na početke modernog nacionalizma i s njima povezano predočavanje geokulturnih prostora. Naglasak je časopisima nastalim u 19. stoljeću a koji su se pokazali jakim oružjem kojim se širila predodžba o susjednim narodima i tako razvijala nacionalna karakterologija koja je isticala neke osobine drugih naroda, naglašavala ili prešućivala njihove negativne ili pozitivne karakteristike. S obzirom na to da je naglasak istraživanja na imagotipskom potencijalu modernog periodičnog tiska, donosi se kratak pregled imagologije kao posebne grane komparativne književnosti koja se bavi istraživanjem kolektivnih predodžbi, tj. kulturnih ili nacionalnih stereotipa kako stranih naroda i prostora tako i vlastitoga naroda i prostora. Dakle, cilj je istraživanja nijansirana rekonstrukcija imagotipskih predodžbi o Mađarima i Mađarskoj u hrvatskim književnim i kulturnim časopisima od 1835. do 1858. godine čime se utvrđivao intenzitet i karakter međukulturnih mađarsko-hrvatskih veza (prijevodi i informacije o kulturi druge zemlje). Najprije su se izdvojili relevantni tekstovi, a zatim se rekonstruirala tipična predodžba o Mađarima i Mađarskoj. Tako se analiza usredotočuje na imagotipske predodžbe o azijatskom podrijetlu Mađara, jezičnim razlikama, prostoru Ugarske, odnosima 1848. godine.

Kao poseban dio disertacije nametnula se i tema istraživanja povijesnih ličnosti kao potencijalnih imagotipskih predodžbi. S obzirom na dugu zajedničku povijest koja je bila pred brojnim izazovima te službeno započela 1102. godine, jasno je da su je obilježile ličnosti koje će se spominjati u različitim kontekstima.

A da se nije uvijek izražavao negativan stav prema Mađarima, pokazuje analiza tekstova u kojima se pojavljuje aksiološki pozitivan diskurs (Mađari kao uzor) dok posebno poglavlje donosi analizu tekstova objavljenima u dvama godišnjacima, a prikazuju „neilirski pogled“ na Mađare. Dakle, analiza disertacije pokazuje kako je slika o Mađarima u časopisnoj građi 19. stoljeća složena te je odraz političkih okolnosti vremena u kojima je nastala.

Ključne riječi: imagologija, časopisi, hrvatsko-mađarske književne i kulturne veze

SUMMARY

The starting hypothesis of this doctoral thesis is that 19th century periodicals contain rich and relevant material for researching the relationship between two literatures and cultures - Croatian and Hungarian, which makes them especially fitting for the reconstruction of the portrayal of Hungarians in Croatian culture of the period. The analysis focuses on the images presented in periodicals *Danica Ilirska, Kolo, Zora dalmatinska* and *Neven* (1835- 1858) and two separate yearly periodicals *Danica zagrebečka* and *Srpsko-dalmatinski magazin*.

The first part of the paper provides an overview of different theories of nations and nationalism and also explains the rise of nationalist movements including Illyrian movement. Furthermore, there is a general review of Croatian-Hungarian relations from the Middle Ages to the 19th century as well as the overview of the national periodicals from the beginning to the middle of the 19th century, stressing their influence on the rise of the modern nationalism and related imagery of geocultural spaces. The emphasis is placed on the periodicals from the 19th century which proved to be a strong means for spreading imagery of neighbourly nations and developing national characterology which focused on certain qualities of other nations, stressing or ignoring their negative or positive characteristics. Considering the paper highlights imagotypical potential of the modern periodicals, there is a brief overview of imagology as a special branch of comparative literature dedicated to researching collective images, meaning cultural and national stereotyping of both foreign nations and places as self-stereotyping. Therefore, the aim of the research is a nuanced reconstruction of imagotypical views on Hungary and Hungarians in Croatian literary and cultural periodicals from 1835 to 1858 which is then used as a means of determining intensity and the nature of intercultural Hungarian-Croatian relations (translations and the information on the culture of the other country). The paper starts with identifying the most relevant texts and continues by reconstructing typical stereotypes about Hungary and Hungarians. Therefore, the analysis focuses on imagotypical perception on Asiatic origins of Hungarians, language differences, territory of Hungarian kingdom and the relationships in 1848.

A special part of the dissertation is the prospective research of historical figures as a potential imagotypical perceptions. The long-shared history officially began in 1102 was laden with numerous challenges and therefore clearly marked by historical figures mentioned in different contexts.

The fact that the attitude toward Hungarians was not always negative is proven by the analysis of the texts containing positive axiological discourse (Hungarians as a role models) while a special chapter presents analysis of the texts published in two yearly periodicals which demonstrate non-Illyrian view of Hungarians. Consequently, the analysis in the dissertation reveals a complicated view of Hungarians in the 19th century periodicals which reflects the political circumstances of of the time.

Key words: imagology, periodicals, Croatian- Hungarian literary and cultural bonds

Sadržaj

1. UVOD 1
2. ISTRAŽIVAČKI PRISTUP 5
2.1 Nacije i nacionalizam – teorijski okvir 5
2.2. Politički i društveni kontekst hrvatsko-mađarskih odosa 23
2.3. Važnost periodike u 19. stoljeću 35
2.4. Temelji književne imagologije 42
3. MAĐARI KAO „AZIJATSKE PRIDOŠLICE“ 47
3.1. Starosjedioci i pridošlice 47
3.2. „Hunsko pleme“, „divlji Tatar“ 56
4. MAĐARI VS. SLOVACI/SLAVENI 61
5. SLAVENSKI JEZICI VS. MAĐARSKI JEZIK 79
6. PROSTOR UGARSKE 98
7. MAĐARŠTINA, POMAĐARENJA, MAĐARIZACIJA,... 113
8. KRITIČNA 1848. GODINA 134
9. IMAGOTIPSKI POTENCIJAL POVIJESNIH LIČNOSTI 163
9.1 Tragovi srednjega vijeka 163
9.2. Rod Zrinskih 168
9.3. Susreti na Korvinovu dvoru 172
10. MAĐARI KAO UZOR 184
11. NEILIRSKI POGLED NA MAĐARE 191
12. ZAKLJUČAK 195
LITERATURA 197

1. UVOD

Hrvatsko-mađarske su veze s raznih aspekata proučavali povjesničari, povjesničari umjetnosti, kroatisti, hungarolozi i drugi znanstvenici kako u Hrvatskoj, tako i u Mađarskoj. Mađarski povjesničari (Takács, Hanák) tvrde kako povijest odnosa dvaju naroda seže još u doba seobe mađarskih plemena u Panoniju i traje više od tisuću godina te kako su Hrvati i Mađari od godine 1102. do 1918. s više drugih naroda u Srednjoistočnoj Europi, bili povezani što personalnom, a što realnom unijom, pri čemu su opstojali unutar istoga civilizacijskog kruga. Hrvatsko-mađarske političke, kulturne i književne veze bile su brojne i produktivne od srednjega vijeka do 19. stoljeća te su o tome pisali brojni znanstvenici (I. Bitskey; S. Botica; M. Jurković; Csaba Kiss Gy.; A. Kolak; S. Lukač; M. Mirković; B. Nikšić; D. Šokčević; M. Takacs; D. Vukičević-Samaržija). Tijekom cijelog toga perioda, kako pokazuje Dinko Šokčević, u hrvatskoj i mađarskoj književnosti i u drugim pisanim izvorima do kraja 18. stoljeća dominiraju pretežito pozitivne uzajamne predodžbe među susjedima, no do promjena dolazi u 19. stoljeću.

U vrijeme jačanja nacionalnih pokreta, u ozračju novog društvenog razvoja, u skladu s novim nacionalnim ideologijama, slika Mađara kod Hrvata doživljava u doba ilirizma zanimljive promjene, s jedne strane zbog mađarskih težnji za stvaranjem jedinstvene mađarske nacionalne države, a s druge strane poticana idejama slavenske uzajamnosti i planovima južnoslavenske integracije. Kako se to odražavalo na hungarološke teme u tiskovinama 19. stoljeća? Upravo će se tim pitanjem baviti doktorski rad istražujući predodžbe o Mađarima u hrvatskoj književnoj periodici od 1835. do 1858. godine.

Cilj je istraživanja nijansirana rekonstrukcija imagotipskih predodžbi o Mađarima i Mađarskoj u hrvatskim književnim i kulturnim časopisima od 1835. do 1858. godine te utvrđivanje intenziteta i karaktera međukulturnih mađarsko-hrvatskih veza (prijevodi i informacije o kulturi druge zemlje). Pretpostavljaju se pretežito negativne predodžbe do 1850, s kulminacijom u 1848/49. godini (stereotip o azijatskim pridošlicama, agresivnosti i kulturnoj inferiornosti Mađara, ali i o Mađarima kao modernizacijskom uzoru) te vrijednosno neutralniji diskurs u 1850-ima. Iščitavanjem tekstova nastojalo se obuhvatiti problematiku hrvatsko-mađarskih odnosa reflektiranu u periodicima bliskima Ilirskom poktretu i njegovu naslijeđu kao i istražiti odraze društvene ili političke interakcije Hrvatske i Mađarske, a koja je rezultirala u objavljivanim tekstovima raznim kritikama Mađara donoseći stereotipe i originalnije imagotipske predodžbe. Tako je književna periodika kao medij bila pogodna za

pristup kojim bi se dosadašnjim analizama pretpostavila imagološka, ali i interkulturna analiza.

Osnovnu istraživačku građu disertacije čine najvažniji hrvatski književni i kulturni periodici preporodnog razdoblja i 1850-ih godina: *Danica ilirska*, *Zora dalmatinska*, *Kolo i Neven*, a korpus se periodike u završnoj fazi povećava i za kajkavski almanah *Danicza Zagrebechka* te *Srpsko-dalmatinskij magazin: ljubitelj prosveštenija*, kako bi se u obzir uzeo neilirski pogled na Mađare i Mađarsku u hrvatskim zemljama.

Zašto su za analizu odabrani baš ti periodici? Moglo bi se reći kako su oni imali istu sudbinu kao i Hrvatska, tj. rascjepkanost: zemlja je bila podijeljena na Slavoniju, središnju Hrvatsku, Dalmaciju i Vojnu granicu, a sukobi regionalnih identiteta snažno su se odražavali upravo i u prostoru periodike. Stanovništvo se služilo različitim narječjima i pravopisima, službeni je jezik u upravi, sudstvu i školstvu u Dalmaciji i Istri bio talijanski, u banskoj Hrvatskoj latinski, a u Vojnoj granici njemački. Dakle, najvažniji je preduvjet ujedinjenja hrvatskog naroda bilo stvaranje jedinstvenog jezika. Središnje vlasti Beča bile su svjesne utjecaja tiska znajući dobro kako je „svaki časopis u prvome redu politička činjenica"[1] te su odgađale s dozvolom za pokretanje novina ili časopisa. Kako je to bila i sudbina *Danice*, upravo se taj časopis nametnuo kao prvi za sastavljanje istraživačkog korpusa. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, odnosno *Danica ilirska*, izlazila je od 1835. do 1867. godine, a u korpus su uvršteni brojevi objavljeni u razdoblju od 1835. do 1848. godine. *Danicu* je pokrenuo Ljudevit Gaj, svjestan moći novina i časopisa, te se ona nametnula kao časopis buđenja nacionalne svijesti, odnosno ovim je književnim časopisom Gaj „proizveo hrvatsku naciju, nacionalnu kulturu i književnost u onome smislu u kojemu to i danas podrazumijevamo."[2] S obzirom na to da su se iza brojnih *Daničinih* tekstova krile poruke, a porukom i predodžbe, one su itekako imale veliki učinak na čitatelja bilo da je riječ o simpatijama, empatijama ili antipatijama prema nekome (u ovome slučaju misli se na slavenske narode i Mađare na što nedvosmisleno upućuje i sam naslov disertacije). *Kolo* je hrvatski književni časopis koji je izlazio od 1842. do 1853. pod različitim urednicima, ali s istim podnaslovom *Časopis za literaturu, umětnost i narodni život.* Stanko Vraz, Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović pokrenuli su časopis kako bi podržali program narodnog preporoda putem književnosti i znanosti te su tekstove usmjeravali prema slavenskim

[1]Iz intervjua: „Svoje posebnosti ne znamo pretvoriti u prednosti", razgovor s Vinkom Brešićem, razgovarao Luka Šeput, *Vijenac*, god. XVII, broj 411, 3. prosinca 2009.

[2] Isto.

književnostima i narodima, no tu su se našle, iako u malom broju, i neke mađarske teme koje su svoje mjesto pronašle i u *Zori dalmatinskoj*, prvom književnom časopisu koji izlazi na hrvatskom jeziku u Dalmaciji u razdoblju od 1844. do 1849. godine. Zapravo, *Zora* je često objavljivala tekstove iz *Danice*, to je, između ostaloga, bio pokušaj kulturnog približavanja sjevernih i južnih krajeva Hrvatske kao i prostor diskusije u kojoj su se tematizirali odnosi s Mađarima. *Neven* (1852 – 1858) je ušao u korpus jer, osim što je jedini književni list Bachova apsolutizma, donosi novi vrijednosni odnos u analizi, dok su *Danicza Zagrebechka* (1834 – 1850) kao i *Srpsko-dalmatinskij magazin: ljubitelj prosveštenija* (1836 – 1873) pokazali kako ozbiljnih međunacionalnih i političkih tema usmjerenih ka hrvatsko-mađarskim odnosima nije bilo u jednom kajkavsko-hrvatskom i jednom srpskom almanahu kao predstavnicima neilirske književne kulture preporodnog razdoblja.

Istraživanje je provedeno u dvije etape. Prva je etapa bila sastavljanje popisa, pregled online kataloga državnih i regionalnih knjižnica, pregled rezultata dosadašnjih istraživanja, publikacija, iščitavanje časopisa, izdvajanje relevantnih tekstova za korpus, analiza i rekonstrukcija tipičnih predodžbi o Mađarima. Druga je etapa bila interpretacija samog korpusa, odnosno bilježenje dinamike i načina objavljivanja tekstova, što će dovesti do spoznaja o diskurzivnim mehanizmima i strategijama oblikovanja slike o Mađarima kao i do zaključaka o tome kojim žanrovima pripadaju ti tekstovi, jesu li preuzimani iz drugih tiskovina, što je koji tekst značio za razdoblje u kojem je objavljen te koje je mjesto dobio na stranicama periodike.

Tu su važna tri ključna aspekta s kojih se pokušala sagledati cjelokupna slika hrvatsko-mađarskih odnosa u 19. stoljeću. Kao prvo, to je imagološka analiza koja istražuje heteropredodžbe (o drugima), autopredodžbe (o sebi) ili metapredodžbe (varijanta autopredodžbe koja pretpostavlja nečiju heteropredodžbu o sebi), a u ovom radu je stavljen naglasak na heteropredodžbi o Mađarima.

Drugi aspekt koji se nametnuo jesu teorije nacije i nacionalizma jer istraživanjem mađarsko-hrvatskih odnosa ne može se zaobići vrijeme buđenja nacija u Europi, a koje se također odnosilo kako na mađarski, tako i na hrvatski narod. Naime, jačanjem mađarskog nacionalnog pokreta čiji je cilj bio stvaranje nacionalne države po uzoru na francusku nacionalnu državu te sukob oko uvođenja mađarskoga jezika kao službenoga zapravo se budi nacionalni preporod i kod Hrvata kao i slika straha od smrti nacije te iz toga proizlazi stereotip o Mađarima koji žele uništiti hrvatsku naciju. Definiranjem susjeda definira se vlastita nacija, tako se

definiranjem Mađara stvarala opreka Ugri / Slaveni; došljaci iz azijskih predjela / domorodci; ugrofinski jezici / slavenski jezici.

Treći aspekt koji treba imati u vidu jest povijesni kontekst u kojem se nalazila Hrvatska, a to je nejedinstvo teritorija kao i društvena situacija toga vremena, a to znači da je većinu stanovništva činili seljaci i kmetovi i vrlo tanak sloj građana. U tom i takvom ozračju stvarala se slika o susjedima u časopisima i kalendarima.

U interpretaciji korpusa se, s imagološkog aspekta, iskristaliziralo nekoliko ključnih slika: slika Mađara kao „pridošlica" i „inostranaca", karakter Mađara u odnosu na slavenske narode, slika mađarskoga jezika u odnosu na slavenske, prostor Ugarske, pojam *mađarizacija* i njegove izvedenice, revolucionarna 1848. godina, povijesne ličnosti, Mađari kao uzor, neilirski pogled na Mađare. Upravo dubinsku imagološku analizu otvara poglavlje „Mađari kao azijatske pridošlice" kao jednu od tipičnih predodžbi koja je u hrvatskoj kulturi imala izrazito negativan vrijednosni naboj, a u središtu joj je dihotomija starosjedioci/pridošlice (*inostranci*). Nadalje će se ta dihotomija razvijati u dvama poglavljima: „Mađari vs. Slovaci/Slaveni", u kojem će se isticati karakterološke razlike, te „Slavenski jezici vs. mađarski jezik" u čijem su središtu jezične razlike. Poglavlje „Prostor Ugarske" donosi niz manjih slika doživljenih iz perspektive putnika/promatrača koji na neki način postaju izvjestitelji o ugarskim mjestima, krajoliku, kulturi i ljudima koji ondje žive, no ta slika neće biti odveć pozitivna, a izrazito negativna postaje u poglavlju „Mađarština, pomađarenja, mađarizacija..." te u njegovu svojevrsnu nastavku „Kritična 1848. godina". Kao poseban dio disertacije nametnula se i tema istraživanja povijesnih ličnosti kao potencijalnih imagotipskih predodžbi. Naime, s obzirom na dugu zajedničku povijest koja je bila pred brojnim izazovima te službeno započela 1102. godine, jasno je da su je obilježile ličnosti koje će se spominjati više ili manje u različitim kontekstima. Tako će se u nekim tekstovima Atila, hunski kralj, povezivati s Mađarima, opisivat će se osvajanja starih ugarskih kraljeva, a svoje su mjesto našli i neki zajednički mađarsko-hrvatski vladari među kojima je posebno bio zanimljiv Matija Korvin. No, i druge su ličnosti bile spona dvaju naroda, a spomenuti su u ilirskom tisku, kao npr. neki članovi roda Zrinski, Ivan Česmički, Toma Bakač Erdődy, kraljevski par Zvonimir i Jelena. A da se nije uvijek izražavao negativan stav prema Mađarima, pokazat će poglavlje „Mađari kao uzor" koje donosi analizu tekstova u kojima se pojavljuje vrijednosno pozitivan diskurs te će poglavlje „Neilirski pogled na Mađare" pokazati jesu li se i koliko tekstovi u kalendarima bavili slikama o Mađarima.

2. ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

U istraživačkom će se pristupu prikazati kratak teorijski okvir u kojem će se izdvojiti fundamentalne teorije nacije i nacionalizma (Anderson, Hobsbawm, Smith) te će se prikazati njihova primjena u hrvatskoj znanosti (Katunarić, Blažević, Žužul). Poglavlje o hrvatsko-mađarskim odnosima najprije će se ukratko osvrnuti na međusobne odnose u prethodnom razdoblju, a onda će se detaljnije prikazati politički i društveni kontekst u razdoblju od hrvatskog narodnog preporoda do kraja neoapsolutizma. Nadalje, s obzirom na to da korpus čine časopisi, valja prikazati dosadašnje spoznaje o ulozi periodičkoga tiska općenito, a onda i hrvatske književne periodike u oblikovanju nacionalnoga identiteta što će pokušati dati potpoglavlje o važnosti književne periodike. A kako je prvenstveni cilj istraživanja bio nijansirana rekonstrukcija i izdvajanje imagotipskih predodžbi o Mađarima i Mađarskoj , tako je važno naglasiti da se disertacija temelji na asimetričnoj usporedbi, nisu jednako zastupljeni svi časopisi naposljetku će se definirati temeljni pojmovi imagologije, poput autopredodžbe i heteropredodžbe.

2.1 Nacije i nacionalizam – teorijski okvir

Ovaj će dio rada dati kratak pregled teorija o nacijama i nacionalizmu iz perspektive Erica Hobsbawma, Benedicta Andersena, Ernesta Gellnera, Anthonyja Smitha kao i Miroslava Hrocha koji je jedini proučavao srednjo-istočnoeuropske „male“ nacionalizme. Teorije nacije i nacionalizma neće se sveobuhvatno interpretirati, ali će pokazati, kako piše Žužul (2015), paradokse uspostave fenomena nacije i nemogućnost sveobuhvatnog prikaza nacionalizma.[3] Između ostaloga, kada je riječ o gradnji nacionalne zajednice, ona se počela graditi kontinuiranom pojavom novina te je redovitost njihova izlaženja morala proizvesti ne samo predodžbu o kontinuitetu i homogenosti naroda, nego i određenu sliku o već postojećoj drevnoj kulturi koja je predugo bila zatomljena, a koju je, prema teorijama Andersena i Hobsbawma, trebalo otkrivati, buditi, oslobađati, modernizirati, prilagođavati nacionalnointegracijskim ciljevima, što je bila temeljna zadaća hrvatskih preporoditelja (Žužul, 2015). Na koji je način takva novinska perspektiva doista omogućavala anonimnim čitateljima *zamišljanje* zajednice i njezinih kolektivnih vrijednosti, jedan od mogućih

[3] Teorije nacije i nacionalizma detaljnije analizira Ivana Žužul u svojoj knjizi *Tijelo bez kosti* povezujući ih s načinima sudjelovanja tekstova hrvatskog narodnog preporoda u oblikovanju, uspostavi i čuvanju nacionalnog identiteta. Autorica u svoj korpus uvrštava književne, publicističke i programatske tekstove koji su imali snažnu ulogu u zamišljanju nacionalnoga jedinstva propitujući koje su samoprikazivačke strategije hrvatski preporoditelji koristili prilikom formiranja vlastite uloge u procesu nacionalnog objedinjenja. Problem identiteta promatra onako kako su ga promišljali modernistički i postmodernistički teoretičari nacije.

odgovora su Hobsbawmove i Andersenove ideje, a to je model predočavanja zajednice u tiskovinama te kako preporoditelji naciju prikazuju kao neku vrstu proširene obitelji, na temelju čega članovi zajednice mogu vrlo živopisno imaginirati pripadanje kolektivnom identitetu (Žužul, 2015). No, prije upuštanja u ideju nacije 19. stoljeća za koju su teoretičari tvrdili da je moderni fenomen nastao tijekom proteklih dvaju stoljeća uzrokovan pojavom kapitalizma, industrijalizacije, birokratske države, urbanizacije, ipak bi dobro bilo podsjetiti da je misao o nacionalnoj svijesti, identifikaciji, legitimaciji kao sastavnici političkog i kulturnog programa jednoga naroda, konkretno hrvatskoga (slavenskoga, ilirskoga) postojala i u vremenu humanizma. Naime, prema Zrinki Blažević ideja se nacije kao etničke, političke, kulturne zajednice na osnovi jezika, teritorija, tradicije, vjere, prožeta težnjom za zajedničkom pripadnošću, počela nazirati već u doba humanizma, dakle ne samo pojavom novina u 19. stoljeću, nego je bila stalno prisutna u svijesti pojedinca i naroda i ta se ideja prilagođavala povijesnom trenutku. Ono što je zanimljivo jest da se između ostaloga gradila i na odnosu prema Drugome, stalno u relaciji „mi-oni“.

Kako je ovaj dio rada koncipiran da podsjeti na moderne teorije o nacijama, kratak dio za promišljanje o ilirskom ideologemu prije pojave „pravog“ ilirizma dat će se na samome kraju.

Dakle, devetnaesto je stoljeće obilježeno pokretima za oslobođenje malih naroda od imperijalnih sila, to je i vrijeme nastajanja nacija i naglog razvoja nacionalizma u kojem su se predodžbe o pojedinim narodima mijenjale što je ponajprije ovisilo o političkom kontekstu. Predodžbe o vlastitome i susjednim narodima važne su za razumijevanje (inter)nacionalne društvene povijesti i kulture, one mogu uputiti na odnose dvaju naroda u prošlosti i danas te mogu odgovoriti na pitanje koliki je bio utjecaj jednog naroda na drugi i je li ga uopće bilo. Upravo se kolektivnim predodžbama bavi imagologija, znanstvena disciplina čiji su predmet proučavanja kulturni ili nacionalni stereotipi, odnosno istraživanje predodžbi o stranim narodima i prostorima (heteropredodžbe) te o vlastitom narodu i prostoru (autopredodžbe) (Dukić, 2009).

Što je zapravo *nacija*? Objašnjavajući značenje riječi *nacija,* Katunarić (2003) piše kako je sama riječ latinskog porijekla čije značenje dugo vremena nije bilo vezano za moć. „U starom Rimu, pojam je označavao skupinu stranaca, slično jednom od značenja riječi *ethnos* u staroj Grčkoj“ (Smith prema Katunariću 2003: 86). U srednjem se vijeku, objašnjava dalje Katunarić, nacijom nazivaju studentske udruge, crkvena vijeća, zajednice istomišljenika i – plemstvo koje sebe naziva i „političkom nacijom“ čime započinje nova „karijera“ značenja nacije u sustavu moći što mijenja i značenje pojma nacije. Nakon plemstva, nacijom se naziva stanovništvo neke zemlje, da bi u 19. stoljeću, pod utjecajem Francuske revolucije, pojam

dobio novo političko značenje: nacija je suvereni narod.[4] Pišući o tipologijama i teorijama nacije, Katunarić (2003) kao i Žužul (2015) napominju kako ne postoji jedna jedinstvena i općeprihvaćena teorija o naciji i nacionalizmu, nego niz pristupa s različitih metodologijskih polazišta.

No, nijedan ugledniji autor ili autorica iz redova društvene znanosti ne dijeli nacionalistička uvjerenja, već ih radije analizira i ocjenjuje njihov utjecaj na izgradnju društva, države, međunarodnih odnosa, ekonomski razvoj, obrazovanje i znanost te u nacionalnom ima relativno malo trajnih sadržaja (Katunarić 2003: 19).

Prema Ernestu Gellneru nacionalisti „izmišljaju" naciju, dakle nacionalni i nadnacionalni je poredak „izumljen", a taj je „izum" stvaran u određenom povijesnom razdoblju i nisu se mogli generacijama reproducirati poput prirodnih organizama niti presađivati, nego su se izgrađivali i dograđivali na način koji nema premca u prirodi ni u prošlosti (Katunarić 2003: 22-23).

Također, nastavlja Katunarić, nadnacionalni i nacionalni poredak proizvode i pozitivne i negativne učinke na društvenu integraciju, ekonomski razvoj, blagostanje, kulturno stvaralaštvo i druge tekovine civilizacije. Budući da nastaje u kontekstu carstva i imperijalizma i od potonjeg se distancira, ali ne u potpunosti, Katunarić definira nacionalizam kao politički pokret koji određenu teritorijalnu ili kolektivnu jedinicu – na osnovi različitog kulturnog obilježavanja ili samo različitog tumačenja njezine prošlosti i povijesne sudbine – izdvaja iz nadnacionalnog sustava (Katunarić 2003: 89). Cilj izdvajanja, nastavlja Katunarić, može biti uspostava djelomične ili potpune suverenosti putem vlastite države ili višeg stupnja autonomije unutar neke države pri čemu se nacionalizam služi sredstvima – ideološkom propagandom te izgradnjom ekonomskih i političkih ustanova – koji su karakteristični za konkurentski ili novi nadnacionalni sustav te zaključuje da je nacionalizam lokalna priča o identitetu i sudbini naroda koja služi premještanju stanovništva iz jednog u drugi veliki sustav. S obzirom na to da su monarhije bile do 20. stoljeća najsuvereniji oblik vlasti, Katunarić podsjeća kako je Europa bila podijeljena na nekoliko nezavisnih dinastija čije ponašanje nalikuje kasnijim nacionalizmima, a nacionalna je suverenost, uspostavljena Deklaracijom nezavisnosti 1776. američkih kolonista, te Francuskom revolucijom 1789. godine (Katunarić 2003: 96-98).

[4] Detaljno objašnjenje v. u Vjeran Katunarić, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu (*Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2003), 86.

Prve studije o naciji, podsjeća Žužul potpisivali su povjesničari, historiografi europskih ideja i europske političke povijesti pa su prihvatili dokaze o europskom podrijetlu nacija slažući se oko vremena i mjesta nastajanja a to je Francuska revolucija, no teorije su im osporene nastankom novih država u Africi i Aziji[5].

Prema shvaćanju perenijalista, nacija je bila politizirana etnokulturna zajednica, trajna i iskonska, „ukorijenjena" u prostor i vrijeme, ugrađena u povijesnu domovinu, bešavna cjelina, s jednom voljom i karakterom koja počiva na načelima zajedničkog podrijetla i autentične kulture.[6] Prema shvaćanju modernista, nacija je teritorijalna politička zajednica, proizvod posve novih i modernih uvjeta, njezini je pripadnici ili segmenti svjesno i namjerno „grade", proizvod je elite, rascijepljena i podijeljena na određeni broj skupina, utemeljena u komunikaciji.[7]

Objašnjavajući nacionalizam kao oblik političkog pokreta i kolektivnog identiteta koji nastaju raspadom starih i uspostavljanjem novih nadnacionalnih sustava, Katunarić piše kako nadnacionalni sustavi određuju strukturu društva, a nacionalizam njegov kolektivni identitet, ali takvo objašnjenje ne može odgovoriti na pitanje zbog čega je nacionalni identitet za većinu ljudi važniji od drugih kolektivnih identiteta te nastavlja kako je nacionalizam s idejom nacije pošao ususret težnjama donjih slojeva društva za pravednijom zajednicom, posegnuvši u dublje, vjerske i utopijske slojeve pučke svijesti, a drugo je pitanje zbog čega ideja društvene pravde dobiva nacionalno a ne neko drugo ime i nije li izgradnja zajednice u tom smislu iluzorna[8]. Pokušavajući odgovoriti na ta pitanja, Katunarić daje odgovore pomoću prikaza najpoznatijih teorija ističući kako ne postoji jedna općeprihvaćena teorija o nacionalizmu, nego nekoliko teorija s različitim polazištima. Tako Katunarić izdvaja Geertza, van den Berghea i Smitha, teoretičare nacionalizma kao primordijalizma, zatim Bartha, Gellnera, Andrersona, Hobsbawma, Wallersteinea, Balibara, Greenfelda, Manna te teoretičare postnacionalnih terorija.

Najutjecajniju je dihotomiju nacionalizma, podsjeća Katunarić, formulirao još 1944. godine britanski povjesničar ideja Hans Kohn oslonivši se na distinkciju njemačkog povjesničara Friedricha Meineckea s početka 20. stoljeća između „državne nacije" (*Staatsnation*) i „kulturne nacije" (*Kulturnation*) te se u prvom slučaju radi o pripadnosti državi u kojoj žive

[5] Žužul, I, *Tijelo bez kosti*. Zagreb: Meandarmedia. 2015, str. 14.

[6] Smith, A. D. *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2003, str. 22-23.

[7] Isto, str. 22- 23.

[8] Katunarić, 2003, str. 135.

različiti narodi, a u drugom, o naciji kao kulturno jedinstvenoj ili etničkoj zajednici te je Kohn nacije podijelio na „zapadne“, nastale kao proizvod srednjih ili građanskih društvenih slojeva, i „nezapadne“, čije se ideje nacionalizma pojavljuju tek u 19. stoljeću a nositelji su im plemstvo i mase te je takav nacionalizam mističnoga i emocionalnoga karaktera, prožet osjećajem mesijanstva i inferiornosti, a prevladava netolerantnost prema drugim kulturama i narodima.[9] Druga utjecajna klasifikacija, nastavlja Katunarić, potječe od britanskog povjesničara ideja Carltona Hayesa iz 1930-ih godina, koji je razlikovao šest tipova nacionalizma: „humanitarni“, „jakobinski“, „liberalni“, „tradicionalni“, „protekcionistički“ i „integralni“, od toga se u suvremenoj literaturi najviše navode dva, „liberalni“ i „integralni“, a tu je i izraz „zakašnjela nacija“ njemačkoga filozofa Helmutha Plessnera koji odražava dihotomiju zapadni/građanski – istočni/etnički nacionalizam.[10]

Od koncepcija nacionalizma utemeljenih na povijesnim istraživanjima u istočnim zemljama, Katunarić (2003: 142) navodi najpoznatiju i najčešće citiranu tipologiju češkog povjesničara Miroslava Hrocha koji je nastanak nacionalnih pokreta opisao u tri faze, a koje će detaljnije biti kasnije opisane.

Katunarić (2003: 144) navodeći teoriju američkog sociologa Karla Deutscha, koji je opisao naciju kao društveni sustav koji na specifičan način kombinira opći proces industrijalizacije i urbanizacije s lokalnim obilježjima „zajedničke kulture“, pod čime podrazumijeva potrebe ljudi za zajednicom. Kako prema Deutschu procesi industrijalizacije i urbanizacije mobiliziraju ljude koji napuštaju svoje tradicionalne, pretežno seoske zajednice rađa se potreba za novom zajednicom, a to je nacija te se prema toj potrebi otvaraju novi informacijski kanali, dolazi do jezične i ostale kulturne asimilacije, što se zaokružuje u nacionalnoj svijesti i pamćenju o zajedničkoj prošlosti i sudbini u suvremenom međunarodnom svijetu.[11]

Prikazujući poimanja nacionalizma u društvenoj znanosti prije pojave teorija o nacionalizmu u 1980-im godinama, Katunarić piše kako dotadašnja shvaćanja polaze od dviju pretpostavki, evolucionističke i kulturnorelativističke, kao uostalom i novije teorije, ali su ranija poimanja zaključke izvodili prilično pojednostavljeno i naivno. Nadalje, sa stajališta evolucionizma nacionalizam se pojavljuje kao faza u razvitku svakog suvremenog društva a problemi koji u njoj nastaju bit će prije ili kasnije prevladani, kao što je to, tobože, slučaj u zapadnim

[9] Katunarić 2003, str. 140.

[10] Katunarić, 2003, str. 141.

[11] Detaljno v. u Vjeran Katunarić, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, 2003), str. 144.

društvima dok sa stjališta kulturnog relativizma, europski model nacije-države nije primjenjiv u drugim područjima svijeta pa se tamošnji nacionalizam smatra pojavom druge vrste, što je također neuvjerljivo objašnjenje te je potonji pristup razvijan i u školi primordijalizma prema kojoj su stari oblici grupne pripadnosti u nezapadnim društvima toliko čvrsto ukorijenjeni i nepromjenjivi da onemogućavaju integraciju podijeljenog društva u modernu državu.[12]

Razmatrajući teorije nacionalizma kao primordijalizma, Katunarić piše kako one drže da nacionalizam ima porijeklo u starijim oblicima ili dubljim slojevima grupnog identiteta i međugrupnih odnosa te ga autori različito interpretiraju, a sam izraz „primordijalno" ima više značenja: prvotno, izvorno, prirodno, primarno, bitno, nepromjenjivo, neizrecivo, predmet odanosti ili posvećenosti i ono što je izvan svjesne kontrole te se ističe kako primordijalno nije nužno isto što i iracionalno i nije samo ono što je ljude različitih nacionalnosti dugo dijelilo nego i ono što ih je povezivalo, no takvo poimanje jedva da se može naći u radovima primordijalista.[13]

Od autora koji odabiru samo neka od spomenutih značenja primordijalnog ili ih na različite načine grupiraju Katunarić ističe Geertza[14], van den Berghea[15] i Smitha.

---

[12] Isto, str. 146.

[13] Katunarić, 2003, str. 150.

[14] Geertz se služi izrazom „primordijalna vezanost" posuđenim od američkog sociologa funkcionalističke orijentacije Edwarda Shillsa prema kojemu se društvene veze prvenstveno zasnivaju na srodstvu, ali zbog modernizacije primordijalne veze postaju slabije, a pojačava se „građanska vezanost" na temelju poštivanja građanskih obaveza i pravnih normi. Geertz opisuje šest vrsta primordijalnih veza koje iznutra cijepaju postkolonijalna društva i države: pretpostavljeno krvno srodstvo ili kvazisrodstvo, rasa, jezik, pokrajina, religija i običaj koji se negdje pojavljuju pojedinačno a negdje u kombinaciji. Geertz je imao i svoje kritičare koji su, kako piše Katunarić, prigovarali da je primordijalne veze „naturalizirao", prikazao kao trajne i nepromjenjive ili ih pak smatra u izvjesnoj mjeri politički konstruiranim (detaljno v. u Katunarić, 2003: 151-153).

[15] Kao najglasovitiju tvrdnju u školi primordijalizma Katunarić spominje van den Bergheovu prema kojemu etnička solidarnost odnosi prevagu nad drugim oblicima društvene solidarnosti jer etničnost izvire iz ljudskih gena, tj. čovjekov je temeljni interes biološki, produžiti svoje osobine putem srodstva, a da bi te izglede osigurao, izabire najbližu veću grupu, a to je etnička grupa, odnosno etničnost je nastavak nepotizma (rodbinske veze), a nepotizam nastavak egoizma. Katunarić piše kako je van den Bergheovo objašnjenje neprikladno jer genetska, napose fenotipska, različitost između pripadnika istog naroda može biti veća nego u odnosu na susjedni narod i razlike u srodstvu ili rodbinskoj pripadnosti su kontinuirane, neki su nam članovi rodbine bliži a neki dalji u odnosu na jezgru obitelji te zaključuje van den Berghe ne opisuje ni ne objašnjava biološku povezanost među pripadnicima etničke skupine, nego prije njihova uvjerenja u tu povezanost (detaljno v. u Katunarić, 2003: 158-160).

Dobro je podsjetiti i na postavke etnosimbolizma (John A. Armstrong, Anthonyja D. Smitha). Naime, prema Johnu. A. Armstrongu, navodi Katunarić (2003: 168), nacije postoje odavno, a samo je nacionalizam moderan. Nadalje, Armstrong uvodi ključni pojam „mitsko-simbolički kompleks“ kojim označava dva različita sustava vjerovanja i priča o porijeklu i zajedničkoj sudbini: zajednice sa sjedilačkim načinom života koja se čvrsto vezuje za određeni teritorij, što prevladava u europskoj kršćanskoj povijesti, i zajednice kod koje prevladava rodoslovno načelo, što karakterizira Srednji Istok, odnosno islam.

U svim tim formacijama, navodi Katunarić, značenje je jezika sporedno, a postaje važno tek s pojavom nacionalizma te ,pored ostalog, Armstrong ističe da je označavanje drugih, autsajdera, putem stereotipa i predrasuda, vrlo stara i žilava navika te na temelju njegove teorije Katunarić zaključuje da ljudi svoju pripadnost izražavaju kroz suprotstavljanje ili uspostavljanje granice spram drugog.[16]

Zbog čega je u akademskim krugovima primordijalistički pravac postao mnogo manje utjecajan od modernističkog pravca, Katunarić[17] pokušava dati objašnjenje kako je najočigledniji razlog velika sličnost između primordijalizma i sadržaja nacionalističkih ideja kojima je zajedničko uvjerenje da su nacije duboko ukorijenjene, bilo u društvenoj ili individualnoj svijesti, a Anthony D. Smith, napominje Katunarić, pomirio je pretpostavke primordijalizma i modernizma u objašnjenju nastanka nacije i nacionalizma jedinstvenom formulom po kojoj ne postoje suvremene nacije koje nemaju etničku jezgru u prošlosti.

Naime, Smith objašnjava zapadni ili „građanski“ model nacije i nezapadni ili „etnički“ model nacije. Prema zapadnom modelu nacionalnog identiteta, Smith piše kako su one shvaćene kao zajednice kulture, čije su pripadnike ujedinili, ako ne i „homogenizovali, zajednička istorijska sećanja, mitovi, simboli i tradicije“ dok je obilježje nezapadnoga modela naglašavanje

[16] Katunarić, 2003, str. 168 – 169.

[17] Prema Katunariću primordijalistička su poimanja postala osobito problematična u prigodničarskim interpretacijama etničkih sukoba za čime posežu novinari kada olako pišu o „vjekovnim mržnjama“ među pojedinim narodima. Sami teoretičari primordijalizma tako nešto ipak ne tvrde. Oni govore o čvrtoći i trajnosti etničkog identiteta, a ne mržnji. Kao najveći adut primordijalizma je naglašavanje emocionalne privrženosti određenoj zajednici – a odatle i potrebi da se ta veza racionalizira. Ali ni taj dio nije dostatno uzročno objašnjen, nego se argumenti radije vrte u krugu: ljudi drže do nacije jer je ta veza strasna, a ona je takva jer se radi o naciji. Činjenica je da ljudi najčešće biraju naciju kao svoju prvu veću zajednicu pripadnosti, umjesto mnogonacionalne zajednice ili čovječanstva, nije nešto neupitno, što bi trebalo uzeti zdravo za gotovo i više ne objašnjavati, kao početak ili kraj spektra smisla društvenosti. Ipak, najveći je nedostatak primordijalizma ne samo u tome što drži da postoji „neizreciva“ ili neobjašnjiva osnova pripadnosti nego da su i sukobi sa svim lošim posljedicama praktitički nerješivi (detaljno v. u Katunarić, 2003: 170-171).

zajednice rođenja i rodne kulture te nastavlja kako je zapadni koncept utvrđivao da pojedinac mora pripadati nekoj naciji ali mora izabrati kojoj, dok nezapadni ili „etnički“ koncept nije dopuštao takvu slobodu jer prema njemu „bilo da ne napuštate svoju zajednicu ili da emigrirate u drugu, vi neizbežno, organski, ostajete pripadnik zajednice svog rođenja i zauvek nosite njen žig (Smith 2010: 25-26). Nacija je, drugim rečima, predstavljala „zajednicu ljudi iste loze“[18].

I etnički model ima više vidova:

> Prvi je, očito, isticanje loze – tačnije, pretpostavljene loze – a ne teritorije. Nacija je, po tom modelu, fiktivna „natporodica“, i može se pohvaliti pedigreima i genealogijama, koje često iznalaze domaći intelektualci, naročito u istočnoeuropskim i bliskoistočnim zemljama, kako bi poduprla svoje pretenzije. Važno je ovde to da, po svom shvatanju, nacija može naći svoje korene u pripisanim zajedničkim precima, te da su stoga njeni pripadnici braća i sestre, ili bar rođaci, koji se od njenih nepripadnika razlikuju po porodičnim vezama (Smith, 2010: 26).

Uglavnom, nacionalni identitet i nacija, prema Smithu, predstavljaju složene konstrukte sačinjene od više uzajamno povezanih komponenata – etničke, kulturne, teritorijalne, ekonomske i pravno-političke:

> Oni označavaju spone solidarnosti među pripadnicima zajednica ujedinjenih zajedničkim sećanjima, mitovima i tradicijama, spone koje mogu ali ne moraju naći izraza u sopstvenim državama tih zajednica, no koje se potpuno razlikuju od čisto pravnih i birokratskih državnih veza. Pojmovno uzev, nacija je postala mešavina dvaju skupova dimenzija, jednog građanskog i teritorijalnog, drugog etničkog i genealoškog, u srazmerima koje variraju od slučaja do slučaja (Smith, 2010: 32).

Nasuprot primordijalistima, piše Katunarić, modernisti objašnjavaju naciju kao proizvod industrijalizacije, političke demokratizacije, masovnog obrazovanja i medija jer prije razdoblja modernizacije osjećaj društvene pripadnosti sličan nacionalnom nije mogao postojati, jer je stvoren prema zamisli nove političke i kulturne elite, stoga *nacionalizam prethodi naciji* i ta je tvrdnja znak razlikovanja modernista u odnosu na primordijaliste[19].

[18] Smith, 2010, str. 26.

[19] Katunarić, 2003, str. 181-185.

U svom nastojanju, nastavlja Katunarić, da utvrdi nepremostivu razliku spram primordijalizma, modernistički autori iz 1980-ih zauzeli su radikalan stav osporavanja postojanja nacije u smislu sociološkog realizma prema čijem mišljenju nacija nije društvena stvarnost posebne vrsti, nego ideološki projekt koji se u društvenoj stvarnosti ne može realizirati, a budući da se postojanje nacionalne zajednice doista ne može jasno i nedvomsmisleno utvrditi kao, na primjer, postojanje obiteljske zajednice, ispada da se nova predodžba mora društvenoj većini „utuviti" posebnim načinom prikazivanja društvene stvarnosti, zapravo ideološkim prekrajanjem stvarnih društvenih veza i pripadnosti.

Čovjeku zdravog razuma, nastavlja Katunarić, jasno je tko su mu rodbina, prijatelji ili suradnici, ali mu nije jasno tko mu jest ili mora biti blizak izvan tog kruga i tu počinje djelovati „ideološki injžinjering" nacionalizma u režiji obrazovanih elita i državne birokracije, uvjeravajući ljude da je njihova šira pripadnost rezultat dugog povijesnog procesa zajedničkog života većeg broja ljudi na osnovi sličnosti jezika, vjerovanja, običaja, itd.[20]

U devetnaestom su stoljeću novine i romani počeli stvarati novu sliku društva, poticati na *zamišljanje* zajednice određenim diskurzivnim mehanizmima s ciljem oblikovanja nacionalnoga identiteta proizvodeći novu kulturu, tradiciju, mit ili proizvodeći sliku *drugoga* ističući pri tome pozitivne ili negativne osobine sugerirajući čitatelju razlike ili sličnosti između *nas* i *njih*.

Prizivajući preporodnu prošlost, Ivana Žužul (2015: 7-8) proces oblikovanja nacije sagledava u, kako navodi, rizičnoj igri dopisivanja, prepisivanja, reinterpretiranja i transformiranja kulturnog prostora koji nastaje između prošlosti i sadašnjosti, a koji su hrvatski preporoditelji pokušavali popuniti prekrajanjem ili izmišljanjem vlastite povijesti. Upravo se *izmišljanjem* približavamo Gellneru koji tvrdi da je nacija *politički izumljena zajednica*.[21] Nacije su za Gellnera poput država, mogućnost, a ne sveopća nužnost. Gellner, objašnjavajući zamisao nacije, piše da dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i samo ako dijele istu kulturu, pri čemu kultura sa svoje strane označava sustav ideja, znakova, povezivanja i načina ponašanja i komuniciranja (Gellner 1998: 26).

Osim navedene definicije, Gellner daje još jednu, voluntarističku definiciju prema kojoj dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i samo ako jedan drugog priznaju kao pripadnike iste nacije te zaključuje da čovjek stvara nacije, tj. one su proizvod ljudskih uvjerenja, odanosti i solidarnosti (Gellner 1998: 27). Nadalje, za Gellnera je kultura primarno označitelj

[20] Katunarić, 2003, str. 186.

[21] Isto, str. 201.

pripadnosti te njegov izraz „pristup kulturi“ znači: ... pristup ... koji se uskraćuje nekoj osobi zbog njezina pripadanja *drugoj* kulturi, a ne zbog nedostatka „obrazovanja“ (Gellner, 1998: 113).

Katunarić zaključuje kako Gellner odbacuje mogućnost postojanja objedinjujuće društvene svijesti i identiteta u predmodernim društvima smatrajući kako se kulture u agrarnom društvu „umnožavaju“ sve dok se bitno ne promijene ekonomski i politički uvjeti, a oni nastaju s industrijalizacijom te općim opismenjavanjem i obrazovanjem i tek tada dolazi do kulturne homogenizacije (Katunarić 2003: 203).

S obzirom na to da Gellner (1998: 56) navodi kako čovjek modernog doba nije lojalan monarhu, zemlji ili vjeri nego kulturi, Katunarić (2003: 204) zaključuje kako se radi o novoj kulturi stvorenoj za novu situaciju, dakle nacionalisti nisu probudili stanovništvo iz „vjekovnog sna“ jer ni u kakvom starom mitu nije mogla biti modelirana nacija. Stoga je proces obrnut, tj. „nacionalizam je taj koji stvara nacije.“[22]

Kako je za Gellnera kultura primarno označitelj pripadnosti i odskočna daska nacionalne integracije, Žužul (2015) ističe kako su prema tome i preporoditelji na određen način plijevili sve dostupne sadržaje pa tako i one nastale u razdoblju prednacionalnih etničkih zajednica oslanjajući se na strategije kontinuiteta i ponavljanja ne bi li oblikovali homogenost vlastite politike i nepromjenjiv nacionalni identitet.

Primjenjujući Gellnerovu teoriju na razdoblje ilirizma, Žužul (2015: 24) podsjeća da su preporoditelji ideju nacije kao skupa pripadnika svih društvenih slojeva unutar Monarhije mogli graditi samo pokretanjem ideje zajedničkog etniciteta, jezika i kulture, a objediniti *raskomadanu* kulturu mogli su jedino iskazujući lojalnost postojećim državama i vladarima. Žužul (2015: 24-25) ovdje podsjeća na Gellnerovu tezu o „izmišljajućoj matrici“ tj. ključnoj ulozi kulture u proizvođenju nacionalnog identiteta. To se kulturno zajedništvo moglo poticati razvojem tiska o čemu Katunarić (2003: 216) piše kako tek kultura tiskarskog kapitalizma uz opće širenje obrazovanja i industrijsku pokretljivost stanovništva proizvodi uvjete za nacionalizam, pri čemu nacionalizam znači djelovanje elite u smjeru izjednačavanja kulture s pripadnošću određenoj državi. No, Žužul (2015:26- 27) pri tome podsjeća na problem kako preporoditelji ideju o izvrsnosti i korisnosti visoke kulture nisu mogli ucijepiti u široke mase stanovništva jer ilirska kultura nije održavana obrazovanjem, kao i na problem da pisani mediji nisu bili razvijeni, kodifikacija jezika bila je tek u zamecima, a distribucija ondašnjih kulturnih sadržaja nije u cijelosti zaživjela. Ipak, napominje Žužul, preporoditeljska kultura

[22] Gellner, 1998, str. 75.

oblikovana u *Danici* donekle se približila Gellnerovoj ideji visoke kulture uspostavljanjem referentnih identitetskih uporišta važnih za uspostavu homogenosti zajednice: jezik, mitovi, povijesna sudbina, kontinuitet političke svijesti, a tekstovi Hrvatskoga narodnog preporoda oblikovali su simboličko zajedništvo i proizveli *nacionalan imaginarij* nužan za prepoznavanje pripadnosti zajednici i lojalnosti kulturi. Žužul (2015: 35) podsjeća kako su preporoditelji uz pomoć kulture koju su gradili uspjeli realizirati dio svojih ciljeva, dinamizirali su vlastiti sloj, *probudili* javnu sferu života onodobnog društva, odnosno: "*Isprovocirali* su javnost u smislu *izmišljanja* samoniklosti vlastitog naroda i njegova kulturnog diferenciranja".

Slijedom navedenoga, mnogim su tekstovima objavljivanim u časopisima *Danica, Kolo, Zora dalmatinska* i *Neven* preporoditelji *isprovocirali* čitatelja pokušavajući predočiti, prikazati sliku vlastitosti u odnosu na onoga Drugog koji je po mnogočemu drugačiji od *nas*. Tako će mnogi tekstovi donositi prikaze Mađara kao drugačijega naroda, pridošlica, bez kulture, bez jezika, a kojemu su Slaveni pomogli izgraditi kulturu i jezik.

Katunarić (2003: 218) zaključuje kako se Gellner odlučio za jednostavnije i elegantnije objašnjenje prema kojem je nacionalizam poseban oblik volje za moć relativno manjeg broja elita u svijetu u namjeri da za svoju kulturu osiguraju zaštitu putem vlastite države.

Međutim, s Gellnerovom formulacijom prema kojoj je nacija „izmišljena" zajednica nije se slagao Benedict Anderson koji je predložio bolji izraz, a to je „zamišljena", „imaginarna" zajednica. Zamišljena, kako piše Anderson (1990: 17), jest zato što pripadnici čak i najmanje nacije nikad neće upoznati većinu drugih pripadnika svoje nacije, pa čak ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovoga zajedništva. Nedostatak Gellnerovoj navedenoj formulaciji Anderson nalazi u riječi „izmišljena" jer ju poistovjećuje s riječima „izmišljanje", „izmišljotina", „lažnost" što znači da se prema Gellneru nastoji pokazati da se nacionalizam lažno predstavlja te zaključuje kako: „Zajednice valja razlikovati ne po njihovoj lažnosti ili istinitosti, već po načinu na koji su zamišljene" (Anderson, 1990: 17).

Andersonova je postavka da se nacionalizam može razumjeti ako se poveže ne s osviještenim političkim ideologijama, nego s velikim kulturnim sistemima koji su mu prethodili, a to su vjerske zajednice i dinastička kraljevstva.[23] S jedne strane, prema Andersonu (1990: 25-33),

[23] Prema Andersonu nacije su postale zamislive tek onda i ondje kada su tri temeljne kulturne koncepcije izgubile aksiomatsku vlast nad ljudskim duhom. „Prva ideja je bila da određeni pisani jezik omogućava privilegirani pristup ontološkoj istini, upravo zato što je on sam neodvojiv dio te istine. Ta je ideja bila stvorila velike transkontinentalne vjerske zajednice kršćanstva, islama i drugih. Druga ideja je bila vjerovanje da je društvo prirodno organizirano oko i pod vlašću uzvišenih centara – monarha, koji su bili odvojeni od ostalih

novu percepciju svijeta koja je omogućila pojavljivanje ideje nacije uzrokuje slabljenje vjerskih zajednica kao posljedica istraživanja neeuropskog svijeta kao i „unazađivanje samog svetog jezika“, a s druge strane „legitimitet svete monarhije u zapadnoj Evropi polako je nestajao“ te se počinje stvarati slika zamišljene zajednice nacije u Europi u 18. stoljeću zahvaljujući romanima i novinama. Razmatrajući strukturu romana starog kova, Anderson tvrdi da služi da bi se predstavila istovremenost u „homogenom, praznom vremenu“[24] jer se, objašnjava Žužul (2015: 42), u romanima prikazala istodobnost više radnji pripadnika određenog društva čije je kretanje kroz homogeno, prazno vrijeme srodno shvaćanju nacije koja neprekidno teče niz povijest, a novinske vijesti pokreću gotovo isti proces. Anderson (1990: 39-41) novine smatra oblikom knjige koja se prodaje u velikim razmjerima, „bestselerima za jedan dan“, čije zastarijevanje dan nakon izlaska uzrokuje masovni obred, tj. istovremenu potrošnju („zamišljanje“) čime se stvara jedinstveno povjerenje zajednice u anonimnost, koja je glavna odlika modernih nacija. Dakle, tiskarski je kapitalizam, prema Andersonu (1990: 41), sve većem broju ljudi omogućio da sebe dovode u vezu s drugima i da o sebi misle na sasvim nove načine. Glede toga, pojavom novina Hrvatskoga narodnoga preporoda, kako piše Žužul (1990: 41), počela se zametati misao o gradnji nacionalne zajednice jer je redovitost njihova izlaženja morala proivesti predodžbu o kontinuitetu i homogenosti naroda kao i *sliku* o već postojećoj drevnoj kulturi koja je predugo bila zatomljena. A kako su preporoditelji zamišljali zajednicu i njezine kolektivne vrijednosti, Žužul daje odgovor:

> Preporoditelji naciju prikazuju kao neku vrstu proširene obitelji i zato je baš majka u nizu tekstova hrvatskih preporoditelja utjelovljenje domovine. Na temelju tih prikazivačkih strategija članovi zajednice mogu vrlo živopisno imaginirati pripadanje kolektivnom identitetu (Žužul, 2015: 42).

---

ljudskih bića i koji su vladali po nekoj vrsti kozmološke (božje) milosti. (...) Treća je bila koncepcija vremena, prema kojoj su kozmologija i povijest bile nerazdvojive, porijeklo svijeta i ljudi u biti identično.(...) Sporo i neravnomjerno odumiranje tih međusobno povezanih izvjesnosti, najprije u Zapadnoj Europi, a zatim i drugdje, zbog utjecaja ekonomskih promjena, „otkrića“ (društvenih i znanstvenih) i razvoja sve bržih i bržih sredstava komuniciranja, grubo je razdvojilo kozmologiju i povijest. Ne iznenađuje onda što se tragalo, da tako kažemo, za novim načinom da se smisleno povežu bratsvo, moć i vrijeme. Ništa nije više ubrzalo tu potragu, niti je bilo plodonosnije od tiskarskog kapitalizma, koji je sve većem broju ljudi omogućio da sebe dovode u vezu s drugima i da o sebi misle na sasvim nove načine (Anderson, 1990: 41).

[24] Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*. *Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma* (Zagreb: Školska knjiga, 1990), 32.

Andersonovoj teoriji zamjerke je našao Smith po kojemu, navodi Žužul (2015: 46), upućuje na to da tiskarska tehnologija i tiskarski kapitalizam imaju ključnu ulogu u nastanku nacije i naconalizma, što ne ostavlja mjesta za druge oblike kulturne (re)prezentacije i izostavlja druge važne čimbenike. Istražujući svijet nacija i nacionalizma, Smith (2010: 10) pretpostavlja kako ih se ne može shvatiti kao neku ideologiju ili oblik politike, već se moraju promatrati kao kulturne pojave te navodi kategorije koje čine svako individualno „ja" a to su: spol, prostor ili teritorij, kategorija društvene klase, vjerski i etnički identitet.[25] Pojam „nacionalnog" identiteta, između ostaloga, prema Smitu uključuje „neko osećanje političke zajednice" (Smith, 2010: 22).

Pitanjima naravi i privlačnosti nacije također je zaokupljen i Hobsbawm; on koristi sintagmu „izmišljena tradicija" kojom podrazumijeva skup „radnji ritualne ili simboličke prirode, koje se obično upravljaju prema otvoreno ili prikriveno prihvaćenim pravilima, i koje teže da usade određene vrednosti i norme ponašanja putem ponavljanja, što automatski podrazumeva kontinuitet sa odgovarajućom istorijskom prošlosti„ (Hobsbawm prema Žužul, 2015: 51). Žužul zaključuje da je *izmišljanje tradicije*[26] važan odnos s prošlošću, a i ističe kako je prema Hobsbawmu taj kontinuitet lažan i umjetno oblikovan.

Prema Hobsbawmu (1993: 12-13), nacije i s njima povezani fenomeni moraju se analizirati i u okviru političkih, tehničkih, administrativnih, ekonomskih i drugih uvjeta i potreba, osim toga nacije su dvostrani fenomeni koji „[...] su u biti konstruirani odozgo, no koji se ne mogu shvatiti ukoliko ih se ne analizira i odozdo, to jest u okviru pretpostavki, nada, potreba, težnji i interesa običnih ljudi, koji nisu nužno nacionalni, a još manje nacionalistički."

Metode *izmišljanja* ili *oživljavanja* tradicije hrvatskih preporoditelja u velikoj se mjeri, kako navodi Žužul (2015: 51-52), preklapaju sa skupovima ritualnih ili simboličkih radnji koje

[25] Detaljno v. u Smit, 2010, str. 15-19.

[26] Polazeći od navedene sintagme „izmišljena tradicija", Žužul piše kako se metode izmišljanja i oblikovanja tradicije hrvatskih preporoditelja u velikoj mjeri preklapaju sa skupovima ritualnih ili simboličkih radnji koje opisuje Hobsbawm. „Prepododitelji ne uspostavljaju kontinuitet s iskonskom prošlošću – svojim ponavljačkim i analogijskim strategijama rade na ucjepljivanju točno određenih, arhetipskih vrijednosti i normi za svakog domorodca. U svrhu gradnje artificijelnog kontinuiteta književno su obrađivali uvijek iste velike historijske teme: izmišljena bitka, izabarni narod – spasitelj Europe" (Žužul, 2015: 52). Preporoditeljsko je izmišljenje tradicije, nastavlja Žužul, ponajprije bilo u funkciji olakšavanja novog načina zamišljanja i privrženosti zajednici, a novostvorene nacionalne države nisu zahtijevale samo nove zamisli, simbole poput zastava, himni i amblema nacije, nego je i povijesni kontinuitet „morao biti izmišljen, na primjer kreiranjem davne prošlosti izvan stvarnog istorijskog kontinuiteta, bilo pomoću fikcije ili prevare..." (Žužul, 2015: 52-53).

opisuje Hobsbawm. U svrhu gradnje artificijelnog kontinuiteta književno su obrađivali uvijek iste *velike* historijske teme kao što je *izmišljena* bitka na Grobničkom polju. Preporoditeljsko je izmišljanje tradicije, nastavlja Žužul, ponajprije bilo u funkciji olakšavanja novog načina zamišljanja privrženosti zajednici. Dakle, poput Gellnera i Hobsbawm želi naglasiti „element artificijelnosti, izmišljanja i socijalne manipulacije koji je prisutan u stvaranju nacija. (...) Ukratko, u analitičke svrhe nacionalizam prethodi nacijama. Nacije ne stvaraju države i nacionalizme, već upravo obrnuto“ (Hobsbawm, 1993: 11-12).

Teoretičari nacije i nacionalizma imali su i svoje kritičare, a mnogi od njih, napominje Katunarić (2003: 226), smatraju da je bolje baviti se pojedinim slučajevima nacionalizma uz oprezne usporedbe i uopćavanja. S tim u vezi posebno mjesto daje se Miroslavu Hrochu koji je analizirao pojedine nacije. Hroch (2006: 33) naciju smatra velikom društvenom grupom koju karakterizira kombinacija nekoliko vrsta odnosa (gospodarski, teritorijalni, politički, vjerski, kulturni, jezični i drugi), koji, s jedne strane, proizlaze iz rješenja pronađenog za antagonizam čovjeka i prirode na određenom prostoru a, s druge strane, iz odraza tih odnosa u ljudskoj svijesti. To objašnjenje nacije, nastavlja Hroch, možemo primijeniti i na proces njezina nastajanja, što omogućava proučavanje stvaranja tog tipa velike društvene grupe kroz duže razdoblje, tijekom kojeg se događaju vrlo značajne društvene promjene i promjene u društvenoj strukturi. Dakle, za Hrocha nacija je velika društvena grupa, određenog povijesnog podrijetla, definirana skupom različitih vrsta odnosa. To je grupa ljudi koji su tek postupno, pod utjecajem objektivnih okolnosti, razvijali nacionalnu svijest.[27]

Hroch (2006) analizira „male nacije“ i pod tim pojmom razumijeva neravnopravne etničke grupe, odnosno narode potlačene od vladajućih klasa strane nacije te uočava tri faze razvoja malih nacija. Faza A je, prema Hrochu, početak nacionalnoga buđenja kod grupe intelektualaca koji se bave jezikom, kulturom i poviješću potlačenog naroda, ali je njihov utjecaj na društvo još malen. Faza B je razdoblje patriotske agitacije u tijeku procesa nacionalnoga osvješćenja koje predvode grupe patriota. Misija im je širenje nacionalne ideje, ali njihov utjecaj na šire slojeve raste tek postepeno, faza C je doba masovnoga nacionalnog pokreta.[28] Hroch zaključuje da ni jedna od socijalnih grupa nema u sastavu patriotskih

[27] Detaljno o periodozaciji nacionalnih pokreta malih nacija v. u Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 53.

[28] Više o tome v. u Mirjana Gross: „O značenju Hrochova modela“, u: Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 11.

zajednica stalan položaj koji bi bio sličan kod svih, moguće je samo jedno jedino uopćavanje da je inteligencija svuda brojčano najjači dio patriotske zajednice, ali je i ona u svakom pojedinom slučaju sastavljena od profesionalnih grupa različitog porijekla.[29]

Povezujući Hrochov model s procesom integracije hrvatske nacije, Mirjana Gross (1981: 183) uočava sve tri faze, ali i vidi poteškoće u njihovom utvrđivanju jer jedna te ista faza javlja se na pojedinim područjima u različito vrijeme, a to znači pod sasvim drugim općim uvjetima pri čemu je i različit ritam nacionalne integracije.

Naime, fazu A opisuje kao razdoblje kada pojedini pisci postavljaju temelje kasnijem organiziranom nacionalnom pokretu:

> U tu bismo fazu možda mogli uključiti brojne pisce od renesanse do kraja 18. st. jer su se na određenoj interpretaciji njihovih shvaćanja gradile nacionalne ideologije u 19. st. No nesustavnu propagandu, koja već izražava ne samo nacionalnu svijest pojedinih pisaca (dakako još u prvim nejasnim oblicima) nego i njihove usmjerene pokušaje u smislu nacionalnoga „buđenja“, možemo naći samo u autora neposredno prije početka „nacionalnoga preporoda“ u organiziranom obliku (faza B). To su pisci u sjevernoj Hrvatskoj uoči početka ilirskoga pokreta (tj. organizirane djelatnosti koja se pokreće ilirskom štampom), pisci u Dalmaciji uoči početka „narodnog preporoda“ od ilirskoga razdoblja sve do početka šezdesetih godina; pokušaji katoličkih svećenika da se potakne nacionalni pokret u Istri, pogotovu šezdesetih godina; franjevački pisci u Bosni i Hercegovini u doba ilirizma i njihova nacionalna propaganda osamdesetih godina (Gross, 1981: 183).

Središnja etapa nacionalne integracije Hrvata, piše Gross (1981: 183-184), koja je postavila temelj značaju nacionalnog razvoja i osigurala nacionalnu egzistenciju zacijelo je faza B ili razdoblje „narodnog preporoda“. Gross (1981: 184) podsjeća kako „preporoditelji“ pri označavanju svoje vlastite djelatnosti nisu razlikovali etničku zajednicu (srednjovjekovni narod) i naciju, bili su uvjereni da je njihova nacija već postojala u srednjem vijeku, ali da su njezini pripadnici bili „uspavani“ tuđinskim utjecajem i da ih zato treba „probuditi“ i nastojati da se oduševe nekadašnjom „slavom“ i pokrenu u borbi za samostalni politički i kulturni život nacije. No, napominje Gross kako „narodni preporod“ ne obuhvaća sve slojeve, tj. ne dovršava sasvim proces nacionalne integracije, ali osigurava uvjete za kasniji nacionalni razvoj kojim se naposljetku dovršava izgradnja nacije, ali preporodni pokret je isto tako

[29] Isto, 2006, str. 12.

mogao obuhvatiti i samo dio hrvatske nacije u geografskom pogledu[30]. Upravo je zbog različitih ritmova kretanja prema integraciji hrvatske nacije, piše Gross, bio otežan prijelaz iz preporodne faze u razdoblje masovnog nacionalnog pokreta, stoga je potrebno modificirati model faza A, B i C za slučaj hrvatske nacionalne integracije umetanjem razmjerno dugotrajnoga prijelaznog razdoblja između faze B i C. Dakle, Gross (1981: 185) vidi svršetak narodnog preporoda kada je obuhvaćena inteligencija, građanstvo i svećenstvo što vrijedi samo za sjevernu Hrvatsku i Dalmaciju, nakon čega nastupa razdoblje kada se kulturna i politička dostignuća produbljuju i učvršćuju, ali se protežu samo na inteligenciju i bogatije građanstvo te nastavlja kako snažni diskontinuiteti daju pečat razdoblju koje slijedi nakon narodnog preporoda te se čini kako je riječ o fazi koja nema ista obilježja kao razdoblje masovnoga pokreta (faza C).

Dakle, može se zaključiti, kao što je već napisao Katunarić, da postoji više teorija o naciji i nacionalizmu i da je bolje baviti se pojedinim nacijama. I Gross (1981: 180) piše kako u nastajanju europskih nacija postoje znatne sličnosti, ali i goleme razlike pa se vrlo brojne definicije nacije ne mogu primijeniti niti na europske niti na američke nacije, a kamoli na „narode u razvoju“. Međutim, Gros se služi sintagmom „nacionalna inegracija“ pod čime podrazumijeva proces postepenog prevladavanja lokalizama i regionalizama etničke zajednice, stvaranje političke zajednice, razvijanje uvjeta za ekonomsku koncentraciju i kulturnu homogenizaciju pri čemu se jača osjećaj identiteta pojedinaca i grupa te nacionalna svijest koja izaziva volju za životom u toj zajednici. Razvoj tiskarstva, pojava novina i časopisa potaknula je zapravo misao, zamišljanje, predodžbu kojom se uočavaju sličnosti i razlike unutar vlastite zajednice u odnosu na druge kulture i narode jer: „Diferencijalna svojstva etničke grupe, kao jedan od puteva konstituiranja nacionalne svijesti, trebala su stvoriti spoznajne 'mape' i javne 'moralke' za članove vlastite buduće nacije“ (Hroch, 2006: 198). Tako su se u tekstovima koje donose časopisi *Danica, Zora dalmatinska, Kolo* i *Neven* koristila diferencirajuća obilježja kao što su jezik, etnička identifikacija, religijske razlike, psihološke i tjelesne značajke, kriterij srodnosti kako bi se prikazala pripadnost europskim ili slavenskim narodima, ali i kako bi se i isticala razlika u odnosu na susjede, u ovom slučaju Mađare.

[30] „Djelovao je u sjevernoj Hrvatskoj od 1835. do 1849, u Dalmaciji od početka šezdesetih do početka osamdesetih godina, u Istri od sedamdesetih godina do prvih godina novoga stoljeća, u Bosni i Hercegovini uglavnom do kraja Monarhije“ (Gross, 1981: 184).

Ilirski je ideologem bio prisutan od humanizma[31] pa sve do 19. stoljeća, samo je različito artikuliran, ali se u svakom slučaju rabio za političku integraciju i konstrukciju kolektivnog identiteta. Tako ilirski ideologem Zrinka Blažević (2008: 33) tumači kao povijesno određen pojmovni ili značenjski kompleks intertekstualnoga karaktera i velikog performativnog potencijala koji istodobno tematizira i proizvodi zajedničko podrijetlo, jezično jedinstvo, teritorijalnu rasprostranjenost i iznimne kvalitete 'Ilira', različito identificiranih unutar etničkoga opsega slavenstva.“ Blažević promatra ilirski ideologem kao politički simbol kako bi se stvarnoj ili imaginarnoj zajednici osigurala identitetska orijentacija i smisao, odnosno kao funkciju tvorbe nacionalnog identiteta pojedinca i zajednice.

Tako Blažević piše kako je u 16. stoljeću prvijenac ilirske literature djelo Jurja Šižgorića *O smještaju Ilirije i grada Šibenika*[32], a u Pribojevićevu djelu *Govor o podrijetlu i zgodama Slavena*[33] već dolazi do ‘slavizacije’ ilirizma.

U 17. stoljeću Blažević analizira tri varijante ilirizma: reformnokatolički, staleški i protonacionalni te za svoju tezu o ilirizmu prije ilirizma izdvaja sljedeća djela: Grbovnik[34] Petra Ohmučevića i *Kraljevstvo Slavena*[35] Mavra Orbinija, povijesni latinski ep *Kratki sažetak čitavoga slavnoga naroda ilirskoga jezika* stonskog franjevca Martina Rusića, *Cvit svetih*[36] Franje Glavinića, dva latinska djela Ivana Tomka Mrnavića[37] (*Sedam knjiga dijaloga*

[31] Zrinka Blažević u svojoj knjizi *Ilirizam prije ilirizma* piše kako u okviru humanističke episteme ilirski ideologem dobiva ne samo „moderno“ diskurzivno obličje koje će s više ili manje modifikacija postati sastavnim dijelom modernih južnoslavenskih nacionalno-identifikacijskih narativa (Blažević 2008: 114).

[32] Djelo ima konstitutivnu važnost u razvoju ranonovovjekovnog ilirizma. Naime, Dalmacija je po Šižgoriću „najuglednija među ilirskim pokrajinama“, mada važna odrednica Šižgorićeva ilirizma jest njegov „neslavenski“ karakter (detaljnije usp. Blažević, 2008: 118-122).

[33] Djelo u kojem već dolazi do ‘slavizacije’ ilirizma te „potencijala ilirskog ideologema prvi put dobiva i panslavensku dimenziju (detaljnije usp. Blažević, 2008: 126).

[34] To bi se djelo moglo odrediti kao „nacionalni“ grbovnik, tj. jedna od „nacionalnih“ reprezentacijskih formi, „medijem simboličke i amblematske reprezentacije, odnosno 'nacionalnog' identiteta koji se konstituira na načelu kolektivne nobilitacije“ što znači da se obrisi „nacionalnoga“ formiraju na prijelazu 16. u 17.stoljeće (Blažević, 2008: 164-165).

[35] Blažević smatra da je to djelo najcjelovitija sedamnaestostoljetna formulacija ilirskog ideologema koje tematizira „podrijetlo, drevnost i običaje” slavenskoga naroda te između ostaloga naglašava da Orbini svoju univerzalističku slavensku identifikaciju zasniva na jezičnom kriteriju (Blažević, 2008: 176-184).

[36] Djelo u kojem je „moguće vrlo jasno detektirati topičku matricu ilirskog ideologema“ (Blažević, 2008: 197) te se u „ideološkoj konstrukciji simbolički izjednačuju i preklapaju franjevačka redodržava Bosna Hrvatska i Hrvatsko Kraljevstvo, čiju civilnu i vojnu komponentu u svojim funkcijama združuju dvojica Frankopana“ (Blažević, 2008: 341).

o ilirskim carevima i *Obilje ilirske kraljevske svetosti*), *O smještaju Kranjske i Ljubljane, njezine metropole* i rukopisni *Opis Dalmacije i Ilirije s njihovim provincijama* Jeronima Paštrića[38], *Spomen na kraljeve i banove kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*[39] Jurja Rattkaya te više djela Pavla Rittera Vitezovića koja određuju ideologem ilirizma s hrvatskim predznakom.

Blažević tumači ilirizam kao određeni politički, geokulturni, geoetnički i jezični ideologem suprotstavljen pangermanizmu, teutonizmu i sarmatizmu, zapravo kao određenu strategiju kojom se pokušavao obilježavati hrvatski identitet, ali ne u smislu Ilirskoga pokreta u 19. stoljeću kada ilirizam dobiva emocionalan naboj.

Prema Reinhardu Laueru[40] pokazalo se kako ilirsko ideologemsko tkivo u određenim povijesnim uvjetima postaje integralnim elementom jednako nacionalnih, kao i transnacionalnih ideologema, što sugerira kako je nužno premjestiti naglasak sa socijalnih i ekonomskih praksi kao konstitutivnih odrednica „nacije“ i „nacionalnoga“ u okviru teorija modernizacije, na simboličke i kulturne prakse općenito. Dakle, slika zamišljene zajednice „nacije“ počela se kreirati već u humanizmu, ne samo zahvaljujući tiskarstvu, novinama i časopisima, nego, kako podsjeća Blažević (2008: 14), ilirski ideologem već u svojim najranijim diskurzivnim formulacijama funkcionira kao vrlo učinkovit medij političke refleksije, mobilizacije i propagande, ali i „postoji u različitim diskurzivnim artikulacijama i žanrovskim okvirima kontinuirano od humanizma do pojave 'pravog' ilirizma.“[41]

---

[37] Ivan je Tomko Mrnavić u svojim djelima zacrtao ideologijske smjernice na kojima će Juraj Rattkay graditi staleški ilirizam, a Vitezović (proto)nacionalni ilirizam (Blažević, 2008: 238).

[38] U novom razdoblju papinsko-habsburških odnosa između 1650. i 1660. godine opaža se jačanje državnopravne samosvijesti hrvatske staleške elite te se u djelima Jeronima Paštrića pojavljuje tzv. dalmatinski ilirizam (Blažević, 2008: 342).

[39] Blažević piše kako se od kraja četrdesetih godina 17. stoljeća opaža jačanje emancipacijskih političkih tendencija u okviru Trojedne Kraljevine koje se manifestiraju kao težnja k državnopolitičkoj „samosvojnosti” i to jednako na realno-političkom kao i na simboličko-političkom planu te je diskurzivni produkt toga procesa prva ilirska banologija tiskana za banovanja i uz financijsku potporu Nikole Zrinskoga. Ideologijsko je težište, nastavlja Blažević, Rattkayeve banologije s fokusom na toposima o nacionalnoj banskoj instituciji, nacionalnim svecima i herojima dostojna historijska reprezentacija nacionalne staleške republike/potkraljevstva koja moralno i pravno baštini apostolsku tradiciju drevnih nacionalnih kraljeva. „To je Trojednoj Kraljevini s jedne strane trebalo pružiti simbolički legitimitet kako bi izborila ravnopravni položaj u okviru državnog saveza s Ugarskom, a s druge strane moralni autoritet koji bi ponukao habsburškog vladara da se kao 'najbolji nasljednik negdašnjih kraljeva' prihvati svoje historijske misije političke i vjerske obnove Ilirika” (Blažević, 2008: 343-344).

[40] Usp.detaljno Blažević, 2008, str. 13.

[41] Blažević, 2008, str. 151.

2.2. Politički i društveni kontekst hrvatsko-mađarskih odosa

U ovom će se dijelu rada dati kratak pregled hrvatsko-mađarskih odnosa do 1790. godine te politički i društveni kontekst tih odnosa od 1790. do 1860. godine. Kako navodi Šokčević, u hrvatskoj književnosti i drugim pisanim izvorima od srednjeg vijeka do kraja 18. st. dominira pretežito pozitivna slika o drugom članu iste državne zajednice, što se može objasniti čestim zajedničkim interesima hrvatskog i mađarskog plemstva kao i zajedničkim neprijateljima.[42] Od 1790. mijenja se tradicionalna slika, u ozračju novog društvenog razvoja i u skladu s novim nacionalnim ideologijama.

*

Važno je podsjetiti kako su Hrvati i Mađari proveli u državnoj zajednici više od 800 godina, pripadali su istom kulturno-civilizacijskom krugu, ali ih je razdvajala potpuna različitost njihovih jezika, mada je i ta prepreka, već od srednjeg vijeka pa sve do kraja 19. stoljeća, bila prevladavana uporabom latinskog jezika kao sredstvom komunikacije učenih ljudi, odnosno državnih ustanova. Za vrijeme toga suživota stanovnici su ugarskoga prostora prolazili različite uspone i padove, razvijali svoje političke, gospodarske, kulturne interese, često bili na zajedničkoj strani u borbi protiv imperijalnih ekspanzija kada su morali naći zajednički jezik i način obrane, ali su prošli i vrijeme razdvajanja u svojim interesima što će posebno biti naglašeno u doba nastanka modernih nacija, dakle u 19. stoljeću.

Povijest hrvatsko-mađarskih/mađarsko-hrvatskih odnosa seže još u doba seobe mađarskih plemena u Panoniju, a to potvrđuje i Miklós Takács pozivajući se na *De administrando imperio* kao izvor za proučavanje rane povijesti Mađara. Tako Takács nalazi podatke o narodima koji graniče s Mađarima, a u kojima se navodi u 13. i 40. poglavlju da Mađari na jugu graniče s Hrvatima te se taj podatak smatra jednim od prvih zajedničkih spomena Hrvata i Mađara na temelju kojega autor zaključuje da je to jedan od prvih dokaza veza koje traju već više od tisuću godina.[43]

O službenim vezama dvaju naroda izvor je i *Pacta conventa*[44], dokument koji su Hrvati sklopili s mađarskim kraljem Kolomanom te od 12. stoljeća počinju jačati političke,

[42] Detaljno v. u Šokčević, 2006, str. 17.

[43] Takács, M. *De administrando imperio kao izvor za ranu povijest Mađara, kao i o vezama Mađara sa susjednim narodima u 10. stoljeću.* Radovi za hrvatsku povijest. Vol. 42, str. 49.

[44] Nada Klaić dovodila je u sumnju autentičnost tog ugovora, neki ga izvori navode kao bilješku u ugovoru, a neki propituju njegovu autentičnost. Rapacka tvrdi kako je ugovor koji je navodno 1102. godine s Hrvatima sklopio ugarski kralj Koloman prije nego što je zasjeo na hrvatsko prijestolje zapravo simbol dobrovoljnosti

ekonomske i kulturne veze o čemu svjedoče brojni spomenici kao i važne ugarske i hrvatske ličnosti koje su ostavile traga u kulturi kako jednoga, tako i drugoga naroda.

U svojoj zbirci eseja i putopisnih crtica *Budimpešta-Zagreb s povratnom kartom* Csaba G. Kiss piše o raznim aspektima hrvatsko-mađarskih kulturnih odnosa te o akterima hrvatsko-mađarske suradnje u prošlosti i danas a mađarsko-hrvatske veze opisuje kao izniman slučaj pa u skladu s time trebamo promatrati i tamošnje mađarske spomenike[45].

Kao jedan od primjera hrvatsko-ugarskih veza u 12. stoljeću Miljenko Jurković[46] podsjeća na zvonik i dvoranu ženskog benediktinskog samostana svete Marije u Zadru koje je dao sagraditi kralj Koloman a kao sačuvani svjedoci vremena su i umjetnički relikvijari svetog Ladislava, pojedinačni kipovi i slike ugarskih svetaca kao i njihovo štovanje u hrvatskim krajevima te stari toponimi o čemu piše Mirjana Mirković.[47]

Ispitujući likovne spone između južne Hrvatske i dvora u Budimu, Diana Vukičević-Samaržija zaključuje:

> Sjeverna Hrvatska, most kojim su hitali talijanski i dalmatinski umjetnici na bogat Korvinov dvor, tad je bila kulturno tlo na kojem je stasao niz humanista značajnih za hrvatsku i ugarsku kulturu.[48]

Mostovi kulture i književne razmjene razvijale su se i za vrijeme renesanse. Tako István Lőkös[49] ističe kako je Bálint Balassi, najisktaknutiji pjesnik mađarske renesanse, još u

---

višestoljetne povezanosti Hrvatske s Ugarskom te se na njega pozivalo kao na dokaz istinitosti tvrdnje da nitko nikada Hrvatskom nije vladao silom (v. u Rapacka 2002:138).

[45] Kiss Gy. Csaba također ističe kako se mađarsko-hrvatske veze ne mogu uspoređivati ni s mađarsko-slovačkim ni s mađarsko-rumunjskim vezama jer su od 1102. godine Hrvati i Mađari živjeli u zajedničkoj državi, a Hrvatska je zadržala svoju autonomiju (Detaljnije v. u Kiss Gy, Csaba: Budimpešta – Zagreb. S povratnom kartom. Zagreb: Srednja Europa, 2013, 151).

[46] Jurković, M. (1995). *Jedan primjer hrvatsko-ugarskih veza u 12.stoljeću – PROPRIO SVMPTV HANC TURRIM SANCTAE MARIAE VNGARIAE DALMATIAE CHROATIAE CONSTRVI ET ERIGI IVSSIT REX COLOMANUS.* U: Damjanov, J (ur.) (1995). *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*. Zagreb:Most / The Bridge

[47] Mirjana Mirković nalazi hrvatsko-mađarske veze u štovanju svetog Stjepana, Ladislava (osnivača Zagrebačke biskupije), Emerika, Margarete. Detaljnije v. u M. Mirković: Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze, 1995, str. 18-20.

[48] Vukičević-Samaržija, D. *Neka likovna svjedočanstva umjetničkih spona sjeverne Hrvatske i Ugarske u kasnom srednjem vijeku. Hrvatska/Mađarska.Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*. Zagreb, 1995, str. 36.

najranijim stvaralačkim godinama „po napjevu jedne hrvatske ljubavne pjesme“[50] napisao svoju pjesmu Aenigma, a Zadranin Brne Karnarutić o sigetskom junaku piše ep (*Vazetje Sigeta Grada*), koji je dobro poznavao – štoviše, i upotrijebio u svojem književnom stvaralaštvu – Nikola Zrinski.“[51]

Kao jednu od zajedničkih poveznica u književnosti kako mađarske tako i hrvatske navodi zajedničkog neprijatelja, misleći na Osmanlije, koji ostavlja duboki trag u povijesti i kulturi obaju naroda te cijeli prostor dobiva naziv „predziđe/štit/tvrđava kršćanstva“ ili *antemurale christianitatis* (Dukić; Kiss; Bitskey). Slijedom toga, Ugarska se kao tema hrvatske književnosti javlja u šesnaestom stoljeću kao odjek političko-vojnih zbivanja kao što su pad Budima, Mohačka i Sigetska bitka (Nikšić: 2002).

Mohačka bitka[52] i pad Budima i za Hrvate je bila nacionalna tragedija oplakivana u klasičnim književnim djelima. Zbog tih događaja i činjenice da zajednički neprijatelj, Osmanlije, počinju vladati sve većim prostorom, započinje iseljavanje Hrvata na sjever. Velike skupine Hrvata 1533. godine krenule su na put za novim domom. Preko migracijskih kretanja i zajedničke borbe protiv Osmanlija veze još više jačaju, a plemićke obitelji se isprepliću te dobivaju dvojni kulturni identitet (npr. obitelj Zrinski).

Istražujući mađarsko-hrvatske književne i kulturne veze, Lőkös ističe važnost Marulićevih djela u Mađarskoj te tvrdi kako je Marulić u Ugarskoj bio čitan, a da je postojalo veliko zanimanje u crkvenim i svjetovnim krugovima za njega pokazuju podatci iz kataloga svjetovnih i samostanskih knjižnica.[53] Kardinal Péter Pázmány, jedan od najsjanijih predstavnika katoličke obnove u Ugarskoj, u svojim propovjedima više se puta poziva na

[49] István Lőkös istražuje hrvatsko-mađarske književne veze s ciljem da ih i ustanovi i unese više reda u dosad poznatu periodizaciju najvažnijih razdoblja hrvatsko-mađarskih književnih odnosa. Tvrdi da su te veze postojale već u najranijim stoljećima povijesti Hrvata i Mađara. Također, podsjeća da je Zagrebačku biskupiju vjerojatno 1094. osnovao mađarski kralj Sveti Ladislav, a i prvi crkveni kodeksi došli su u Zagreb posredstvom Ugarske (v. u Lőkös, str. 7).

[50] Isto, str. 7.

[51] Isto, str. 8.

[52] Zajedničko se sjećanje Mađara i Hrvata na Mohačku tragediju čuvalo u pjesmama i jednog i drugog naroda (v. u Lőkös, str. 9).

[53] Lőkös podsjeća na istraživanja Klare Gönc-Moačanin koja donosi katalog djela knjižnice Szécheny u Budimpešti te ističe kako je Marulić bio čitan u samostanima 17. st. u Ugarskoj o čemu svjedoče i knjižnice isusovačkih redova u Kassi i Pozsonyu te u drugim isusovačkim samostanima (detaljno v. u Lőkös, 29-39).

Marulića kao i Káldi[54], jedan od najpoznatijih propovjednika u doba baroka u Ugarskoj.[55] Tragom recepcije Marulićevih djela Lőkös spominje i popis knjižnice grofa Miklósa Pázmánya u kojoj je registrirano Marulićevo djelo *Institucija* kao i u fondu knjiga Miskolczija Csulyaka gdje se nalaze popisi Marulićevih djela.[56] Na kraju zaključuje kako je prihvaćanje Marulićeva stvaralaštva u mađarskoj književnosti tema o kojoj se moralo govoriti i pisati mnogo ranije te se pita zašto mađarska filologija i književna historiografija nije obratila pozornost na moguću ili stvarnu recepciju njegovih djela.

U doba europskoga i mađarskoga klasicizma i romantizma odnosi među književnostima južnih Slavena i mađarskoga naroda također su bili živi.[57] Osnivač i najveći zagovornik klasicizma u Mađarskoj Ferenc Kazinczy već je 1789. preveo Hasanaginicu.[58] Ferenc Kölcsey prevodi junačke pjesme. Uz mađarsko poznavanje narodne poezije južnih Slavena na razmeđu 18. i 19. stoljeća javlja se jedan od najistaknutijih predstavnika hrvatskoga klasicizma – Matija Petar Katančić.[59]

Lőkös podsjeća da je dvojezičnost u književnostima naroda bivše Monarhije bila osobita vrsta književne prakse, tako piše o Ivanu Mažuraniću koji je pisao pjesme na mađarskom jeziku

[54] György Káldi, katolički prevoditelj Biblije, jedan je od najpoznatijih propovjednika u doba baroka, suradnik kardinala Pázmánya. Godine 1631. tiskao je knjige svojih propovjedi u kojima se više puta pozivao na Marulića. To je već jedna od stvarnih potvrda o konkretnoj recepciji djela Marka Marulića u Ugarskoj (detaljno v. u Lőkös, 33).

[55] Pázmányja Lőkös ističe kao kardinala koji je posebno zaslužan za osnivanje isusovačkog kolegija u Nagyszombatu, predstavnika katoličke obnove u Ugarskoj koji je 1616. ustoličen za ostrogonskog nadbiskupa i kardinala (detaljno v. Lőkös, 32).

[56] U kratkom pregledu stvaralaštva Marka Marulića Lőkös pokušava povući zajedničke kontakte Marulića i mađarskih pjesnika Mihálya Sztáraija i Sebestyéna Tinódija koji svojim epovima o udovici Juditi progovaraju o turskoj opasnosti te postavlja pitanje: Može li se u ovom ili onom djelu, u pjesmi Tinódija ili Sztáraija prepoznati Marulićevo nadahnuće? Podsjeća kako je Sztárai bio svećenik u Valpovu i Vukovaru te nije isključeno da je vladao hrvatskim jezikom. "Sztárai je kao organizator protestantske crkve imao osobne veze sa stanovništvom južnobaranjskih i srijemskih krajeva" (Lőkös, 10-12).

[57] Isto, str. 18.

[58] Isto, str. 18.

[59] Matija Petar Katančić studirao je u Budimu, bio je profesor arheologije i numizmatike Budimskog sveučilišta, napisao na mađarskom jeziku pjesmu o ustoličenju bana Jánosa Erdődyja, 1817. priredio za tisak svoju hrvatsku metriku te je pisao pod utjecajem mađarskog klasicizma (v. Lőkös, 19). Nadalje, Lőkös piše kako je na Katančića utjecao profesor Budimskoga sveučilišta György Szerdahelyi koji je predavao estetiku, bio je isusovac, pisao pjesme na latinskom (ode i elegije). „O utjecaju Szerdahelyijevih estetičkih pogleda na Katančića svjedoči prije svega Katančićeva zbirka latinskih i hrvatskih pjesama *Fructus auctumnales* posvećena Szerdahelyu" (Detaljno v. u Lőkös, 55).

njegujući klasicističke oblike suvremene mađarske i europske poezije te zaključuje kako se Mažuranićevo zanimanje za mađarski jezik i mađarsko pjesništvo pojavilo i razvijalo u okviru „ungarokroatizma“.[60]

Analizirajući povijest mađarskih i južnoslavenskih duhovnih veza, Lőkös podsjeća na zaključak Lászla Hadrovicsa koji upućuje na slabljenje tih književnih i kulturnih odnosa koje je započelo u doba ilirizma i kasnije se nastavilo u vremenu apsolutizma te smatra da je Matija Petar Katančić bio posljednji hrvatski pjesnik koji je u svojem pjesništvu izražavao zajedničku hrvatsko-mađarsku sudbinu.[61] No, valjda podsjetiti da je Katančić iznio i tezu da su stari Iliri bili slavenskoga podrijetla uvjeren da su Iliri bili Hrvati, a tu istu će tezu kasnije preuzeti Ljudevit Gaj.

Isto tako Lőkös napominje i važnost prevoditeljskoga rada u 19. stoljeću koji je bio vezan za prihvaćanje hrvatske književnosti, a kao zanimljiv podatak navodi prvi prijevod *Smrti Smail-age Čengića* iz 1857. koji se pojavio u listu *Magyar Sajto*.[62]

Kroz sve to vrijeme slika jednoga naroda o drugom mijenjala se kako su se mijenjale i političke, gospodarske, društvene i kulturne veze.

Krajem 18. stoljeća već se počinje mijenjati slika o susjedima u književnosti, kulturi, politici i društvenom životu, što će uzrokovati konkretni politički događaji, sociološki razlozi, pa i moda.

> Od godine 1790. (prvih sukoba ugarskih i hrvatskih staleža oko uvođenja mađarskog kao službenog jezika sa svim državnopravnim konotacijama tog problema), mijenja se tradicionalna slika, ali još više nakon 1825. godine, kada je došlo do jačanja mađarskog nacionalnog pokreta koji je uz važne društvene i gospodarske reforme svojim temeljnim ciljem smatrao stvaranje jake nacionalne države Mađara po uzoru na francusku nacionalnu državu u kojoj postoji samo jedan politički narod. Te ciljeve mađarska politička elita prije 1848. godine u nedostatku neovisnog odlučivanja u okvirima Habsburškog carstva, odnosno prije nastanka dualističkog sustava dakako nije mogla ostvariti u potpunosti (Šokčević, 2006: 224-225).

U doba ilirizma pripadnici ilirskog pokreta udaljavaju se od ideje zajedništva s Mađarima. U ilirskoj književnosti i tisku, stvara se negativnija slika o Mađarima.[63]

[60] Isto, str. 64.

[61] Detaljnije v. u Lőkös, 1998, str. 20.

[62] Lőkös spominje i Jozsefa Ferenca, izvanrednog profesora na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Budimu, kao prevoditelja koji se bavio prijevodom tekstova iz najrazličitijih područja slavistike, kao i Eduarda Margalitsa koji je kao prevoditelj popularizirao hrvatsku književnost u Mađarskoj. (Detaljno v. u Lőkös, 1998, str. 21-22.)

***

Da bi se shvatilo oblikovanje slike o Mađarima u časopisima 19. stoljeća, potrebno je detaljnije prikazati politički i društveni kontekst hrvatsko-mađarskih odnosa u razdoblju od početka hrvatskog narodnog preporoda do kraja neoapsolutizma. Prije svega treba podsjetiti kako su povijesni procesi u Europi, koji su vodili stvaranju nacionalnih država, zahvaćali i višenacionalnu Habsburšku Monarhiju. Uz to, dolazilo je i do promjena u društvu preobražavajući staleško društvo u građansko.

Unutar tog burnog 19. stoljeća u hrvatskim zemljama, potreban je i kratak osvrt na jezični i književni preporod u Mađarskoj kako bi se razlučila mađarska od hrvatske situacije toga vremena. Naime, godine 1784. car Josip II donosi Patent o jeziku, carski dekret kojim se naređuje uvođenje njemačkoga jezika kao službenoga umjesto latinskoga. Ta je careva odluka bila poticaj za procvat pokreta modernizacije i poboljšavanja mađarskoga jezika. Habsburški prosvijećeni apsolutizam proširio je vidike brojnih mladih ugarskih plemića koji su se školovali i boravili u zapadnoeuropskim gradovima, upoznali su se s pokretom za poboljšanje njemačkoga jezika, počeli su objavljivati brošure o obrazovnoj politici i naglašavali potrebu za širokom uporabom mađarskoga jezika, dakle Ugarska je bila na pragu narodnog buđenja.[64]

Osim toga, mađarsko je plemstvo krajem 18. stoljeća počelo prihvaćati liberalne ideje Francuske revolucije, a samim time i ideju nacionalizma.

No, valja podsjetiti kako Ugarsko Kraljevstvo nije bila nacionalna država, nego državna zajednica Mađara, Slovaka, Hrvata, Srba, Rumunja i Ukrajinaca unutar koje je Hrvatska čuvala državno-političku posebnost i neovisnost. Prije turske okupacije Mađari su činili većinu u Ugarskoj, državna pitanja vodilo je mađarsko plemstvo, a važnu ulogu unutar staleškoga društva imalo je i hrvatsko plemstvo. Na saborima se govorio mađarski jezik, a službeni su spisi objavljivani na latinskom jeziku i tako je ostalo sve do 19. stoljeća.

Kako je već spomenuto, krajem 18. stoljeća javljaju se prvi znakovi širenja nacionalne ideje kod Mađara uzrokovane germanizacijom Josipa II. kojom se, između ostaloga, htjela ukinuti i autonomija Ugarske što je postala prijetnja kako za Ugarsku, tako i za Hrvatsku. Slijedom toga, ugarsko i hrvatsko plemstvo počelo je pružati svoj otpor, a ta zajednička borba *ojačat će sliku Mađara kao branitelja ustavnih prava protiv bečkog apsolutizma*.[65]

---

[63] Isto, str. 20.

[64] Kontler, L. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi.* Zagreb: Srednja Europa. 2007, str. 221.

[65] Šokčević, 2016, str. 564.

Dakle, u interesu uspostave starog ustavnog poretka, a protiv reformi Josipa II, hrvatsko i ugarsko plemstvo se zbližilo. Simpatije prema Mađarima su se počele odražavati i nošenjem mađarske narodne nošnje u Hrvatskoj, a Katančić je u čast povratka mađarske krune u Ugarsku, kao i za inauguraciju bana Erdődyja, napisao pjesmu o stoljetnom hrvatsko-mađarskom bratstvu.
Dakle, godina je 1790. obilježena je učvršćivanjem političkih i kulturnih veza između Hrvata i Mađara, ali ubrzo nakon toga dolazi i do opreza i nezadovoljstva hrvatskoga plemstva.
No, prijedlog Ugarskom saboru u Budimu 1790. godine da mađarski jezik postane službeni u Ugarskoj, signalizirao je ozbiljnu pojavu mađarskoga nacionalizma, a to je značilo i nametanje mađarskoga jezika kao službenoga i Hrvatskoj. Osim toga, mađarska intelektualna i politička elita mislila je da se asimilacijski proces nemađara može pospješiti i da se ima izgleda ostvariti ono što su Francuzi i Englezi uspješno proveli u svojim državama (Šokčević, 2016: 564).

Dakle, mađarsko je plemstvo bilo pod utjecajem Francuske revolucije, zagovaralo je demokratske ideje, željelo je ukinuti feudalizam i uvesti građanska prava te je zagovaralo modernu ideju o uvođenju nacionalnoga jezika kao službenoga. Hrvatsko je pak plemstvo zastupalo federalizam, htjelo je zadržati svoje plemićke povlastice, ali isto tako nije htjelo prekinuti veze s Mađarima, nego je zagovaralo ravnopravnost te se stavilo pod Ugarsko namjesništvo želeći imati svoje funkcije u upravi što je zahtijevalo znanje mađarskoga jezika čemu se suprotstavljalo čuvajući latinski jezik.

Hrvatsko plemstvo odbija uvođenje mađarskoga jezika kao službenoga u ugarskom dijelu Monarhije, uporno brani svoja municipalna prava želeći zadržati staro stanje prije vladavine Josipa II. i ne želeći raskinuti državnopravne odnose s Ugarskom. U kontekstu takvih politički odnosa javio se strah i s jedne i s druge strane Drave i to „strah Hrvata od mađarizacije, mađarski strahovi od nestanka u „slavenskom oceanu“.[66]

No, kada je riječ o mađarizaciji, Šidak (1990: 91) piše kako se u nekim ugarskim županijama provodila neka vrsta ilegalne mađarizacije tako što su skupštine županijskog plemstva na

[66] Naime, Šokčević podsjeća piše kako su na nacionalni program mađarske elite, osim zapadnoeuropskog asimilacijskog programa, utjecale i misli njemačkih filozofa Augusta Ludwiga Schlözera i Johanna Gottfrieda Herdera čije je „proročanstvo“ o nestanku malobrojnih Mađara ostavilo snažan dojam na mađarske intelektualce dok je s druge strane Slavene prikazao na idealiziran način što su preuzeli Ján Kollár, L'udovit Štúr, Pavel Josef Šafařik, František Palacký te hrvatski intelektualci Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Mažuranić. Detaljno v. u Šokčević (2016: 565).

različite načine, ponajviše nasilno, primoravale nemađarsko stanovništvo na usvajanje mađarskoga jezika u javnom i privatnom životu. Šidak navodi kako se zabranjivalo da se u crkvenim propovijedima upotrebljava koji drugi jezik osim mađarskoga, a poznavanje toga jezika postaje i uvjetom za stjecanje bilo kakve službe te su se učitelji nagrađivali za marljivost prilikom širenja mađarskoga jezika među pripadnicima drugih narodnosti. Prema tome, sukobi s mađarskim nacionalizmom odredili su smjer ilirskoga pokreta kada se u hrvatskoj javnosti mijenja slika prema Mađarima. Svakako je potrebno je naglasiti da je ilirizam prvenstveno rezultat općih europskih procesa, unutrašnjeg razvoja hrvatskoga društva, dakle nije ga stvorila „bečka ruka", nije posljedica sveslavenske zavjere niti je puka reakcija na težnje Mađara za stvaranjem mađarske nacionalne države, ali su europska strujanja utjecala na politiku ilirskoga pokreta (Šokčević, 2016: 572-573). Ideja ilirizma iznošena je u programatskim tekstovima *Novina Horvatzkih* i brošuri *Danicza Horvatzka, Slavonszka y Dalmatinszka* urednika Ljudevita Gaja[67] koji su označili intenzivnu fazu hrvatskog narodnog preporoda, a koji su donosili sliku o Mađarima koji žele uništiti hrvatsku naciju. Tijekom 40-ih godina 19. stoljeća na zajedničkim saborima u Požunu, dijalog između mađarskih i hrvatskih zastupnika se neprestano zaoštravao po pitanju jezika i pripadnosti Slavonije. Hrvatsko je plemstvo branilo latinski jezik, hrvatske je zahtjeve u vezi toga podržavao i vladar što je sprečavalo proces uvođenja mađarskoga jezika u Ugarsku, a na Požunskom saboru 1844. ugarska je strana zahtijevala da se unutar deset godina mađarski jezik uvede u hrvatske službe. Jaz je između mađarskog i hrvatskog plemstva i oko njihovih nastojanja postajao sve veći, a vrhunac je doživio godine 1848. kada je Sabor Mađarske donio Osnovu zakona o mađarskom jeziku i narodnosti, dokument kojim je slavonskim županijama ostavljeno još šest godina do uvođenja mađarskoga jezika, a županije uže Hrvatske morale su se dopisivati s mađarskim oblastima na mađarskom jeziku.[68]

Revolucija, koja je u veljači izbila u Francuskoj, brzo se proširila i na zemlje Habsburške Monarhije. Bečki je dvor, htijući održati na okupu sve zemlje Monarhije i strahujući pred naletom promjena u Europi, u travnju potpisao sve zakone koje je donio Ugarski sabor te je time nastala dvojna monarhija što je značilo da je povezana samo osobom kralja. Ti su zakoni

[67] Ljudevit Gaj, karizmatičan vođa ilirskoga pokreta, za kojega je domaća slavensko-ilirska tradicija, kao i kontakt s devetnaestostoljetnim slavenofilima (Ján Kollár, Pavel Šafárik) bili ishodištem ilirske ideje. Osim toga, važnu ulogu u formiranju Gaja kao narodnog djelatnika odigrao je njegov boravak u Pešti te je ugarski uzor za njega bio izvor idejnih inspiracija i škola praktičnog djelovanja (Detaljno v. u Rapacka, 2002: 55 – 60).

[68] Markus, 1997, str. 42.

poznati pod nazivom *Travanjski zakoni* kojima je proglašeno ponovno ujedinjenje Ugarske i Transilvanije, proglašena je jednakost u vjeri (jedino je uskraćena potpuna emancipacija Židovima), donesena je odluka o stvaranju neovisne ugarske administracije i, možda najznačajnije, napokon su bile ukinute sve porezne povlastice zemljoposjednika, a kmetovi su oslobođeni osobne zavisnosti i vlastelinskih obveza (Kontler, 2007: 253-254).

Dakle, mađarska vlada postaje ravnopravna s austrijskom a to je značilo: kontrolu nad financijskim poslovima i vojskom. No, mađarsku politiku u ožujsku i travnju 1848. karakterizira prešućivanje nacionalnoga problema kao najvažnijega u Translajtaniji te: „... polazi od uvjerenja da nacionalni problem, zapravo, i ne postoji, pošto su Ugarska i Mađarska isto, a nemađarske nacije, tobože, manjine. Za njih mađarski nacionalisti nisu predviđali u ovo vrijeme čak ni kulturnu ili vjersku samoupravu, dok se svaki zahtjev za političkom i teritorijalnom samoupravom tretirao kao veleizdaja, koju treba suzbiti oružjem.“[69]

S druge strane, slavenski su se narodi zalagali za federalizaciju čitave Monarhije, međutim: „...vojno-administrativnoj eliti Monarhije već je i dualizam, dakle dioba vlasti s mađarskom elitom, bio neprihvatljiv kompromis, a kamoli federalizacija.“[70]

U Hrvatskoj je nacionalni pokret odbio svaku vezu s mađarskom vladom i istaknuo potrebu očuvanja integriteta Habsburške Monarhije, a Josip Jelačić je imenovan krajiškim pukovnikom u cilju očuvanja nezavisnosti Hrvatske od mađarske vlade te je „prekinuo sve veze s mađarskom vladom, proglasio ukidanje kmetskih podavanja, uveo prijeki sud, srušio mađaronsku vlast u Zagrebačkoj županiji i sazvao Sabor“.[71]

U lipnju 1848. godine Hrvatski je sabor potvrdio odluku bana Jelačića o prekidu svih veza s mađarskom vladom, ali je i kao zahtjev naveo obnovu jedinstva Austrijskog Carstva, široku državnu autonomiju, teritorijalnu cjelovitost Hrvatske s Dalmacijom i Vojnom krajinom kao i slovenskim područjima i Srpskom Vojvodinom, ukinuo je staleške nejednakosti, uveo oporezivanje svih slojeva društva, ali: „...mađarska strana nije željela pristati na zajedničke

[69] Markus, T. *Hrvatski politički pokret 1848. – 1849.godine: osnovna zbivanja i ideje*. u Povijesni prilozi 15, 11-58, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996.

[70] Šokčević, D. *Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918*. u V. Švoger – J. Turkalj (ur.), Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19.stoljeću, Zagreb: Matica hrvatska, 2016., str. 576.

[71] Markus, 2016, str. 7.

poslove za cijelu Monarhiju, odnosno odustati od faktične samostalnosti svoje zemlje. Mađarima je neprihvatljiv bio i zahtjev za priznavanjem Srpske Vojvodine.“[72]

Kako je interes Bečkoga dvora bio uništiti mađarsku samostalnost i obnoviti cjelovitost Monarhije, tako je poticao Jelačića na vojnu intervenciju protiv Mađara. Drugim riječima, „politički je Hrvatska snažna protuteža mađarskom nacionalizmu”[73] te ima graničarsku vojsku. Naime, Talijani u Lombardiji i Veneciji željeli su ukloniti habsburšku vlast te je, osim iz Ugarske, opasnost Monarhiji prijetila i iz Italije, a „najpouzdaniji dio vojnih posada u ugroženoj Lombardiji i Veneciji daju Graničari”[74] te je odlučeno „ Mađare i revoluciju pobijati snagom Hrvata, tako spašavati carstvo.”[75]

Jelačić je 31. kolovoza 1848. zauzeo Rijeku, a 11. rujna prešao Dravu s ciljem rušenja peštanske vlade. Sukob s Mađarima dogodio u području Pákozda i Velenca, ali Jelačić nije umarširao u Peštu, nego se povukao do ugarsko-austrijske granice. Planirao je ponovno krenuti na Peštu, ali nije uspio zbog izbijanja revolucije u Beču 6. listopada 1848. u čijem je gušenju i sam sudjelovao. U ožujku 1849. godine proglašen je Oktroirani ustav koji je negirao težnje naroda Monarhije te nastupa desetogodišnje razdoblje neoapsolutizma. Politički život u Hrvatskoj zamire, ukinut je Sabor kao i građanske slobode, ukinute su mnoge periodičke publikacije i stručni časopisi, nametnuta je stroga cenzura, „zemljom upravljaju germanizatorski činovnici”.[76] Tako se u to doba javljaju dva glavna pravca: „jugoslavenska ideja, koja je u novim društvenim i političkim okolnostima evoluirala iz ilirske, te ekskluzivna hrvatska nacionalna ideja, koja je nastala ponajprije kao reakcija na srpsko svojatanje hrvatskih štokavaca od strane Vuka Stefanovića Karadžića i promicatelja velikosrpske politike.”[77]

[72] Isto, str. 8-9.

[73] Horvat, J. *Povijest i kultura Hrvata kroz 1000 godina: gospodarski i društevni razvitak u 18. i 19. stoljeću*. Split: Knjigotisak, 2009, str. 284.

[74] Isto.

[75] Isto.

[76] Markus, T., 2016, str. 11.

[77] Cipek, T.-Švoger, V. *Moderne ideje i ideologije u hrvatskom društvu 19. stoljeća*. U: V. Švoger – J. Turkalj (ur.), Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19.stoljeću, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, str. 180.

Sve te političke i društvene prilike 19. stoljeća, njihove promjene u pozitivnom ili negativnom pravcu, jačanje nacionalnih pokreta, u ozračju novog društvenog razvoja, u skladu s novim nacionalnim ideologijama, u doba ilirizma slika Mađara kod Hrvata doživljava zanimljive promjene, s jedne strane zbog mađarskih težnji za stvaranjem jedinstvene mađarske nacionalne države, a s druge strane poticana u skladu s idejama slavenske uzajamnosti i planovima južnoslavenske integracije. S gospodarskog aspekta također bi bilo dobro ukratko podsjetiti na stanje u hrvatskim zemljama. Naime, razvoj gospodrstva je bio jako usporen zbog brojnih razloga. Jedan od njih je bio nedostatak novca, možda i najveći problem. Zbog nedostatka novca nije se mogla modernizirati poljoprivreda, a nisu mogle poslovati ni manufakture jer jednostavno nisu imale tržište za plasiranje svojih proizvoda. Prostor i tržište su bili skučeni, zemlja manje plodna, a broj plemića prevelik na tako malom prostoru. Hrvatska je tijekom 19. stoljeća bila izrazito agrarna zemlja. Većina stanovništva se bavila nekom vrstom poljoprivredne proizvodnje, bilo to ratarstvo ili stočarstvo. Najveći pomak u odnosu prema kmetovima postignut je donošenjem novog urbarskog zakona 1836. koji predviđa otkup kmetova, uređuje kmetska davanja i predviđa mogućnost seoba. Plemstvu nije bilo u interesu oslobođenje kmetova, a budući da je imalo političku moć taj problem se nije niti spominjao na sjednicama i županijskim skupštinama. Seljaštvo je s druge strane bilo pritisnuto tlakom i obvezama prema zemljoposjedniku i državi. Većina davanja je bila naturalna s iznimkom davanja prema državi koja su bila u novcu. I to je bio gotovo jedini dodir seljačkog svijeta s novcem. Primjerice Dalmacija ili Vojna krajina nisu imale tolike mogućnosti da bi samostalno kreirale gospodarsku politiku. Dakle, feudalni je sustav također bio veliki problem jer je zbog njega poljoprivreda bila zastarjela i nekonkurentna, a nije bilo nije potrebnog viška radne snage koja bi radila u industriji. Također su i cehovi sa svojim pravilima sprječavali jači razvoj manufakture. Na posljetku, veliki je problem je bila teritorijalna rascjepkanost. Naime, Vojna krajina i Dalmacija su bile pod izravnom austrijskom upravom, a Slavonija je bila podložna mađarskom utjecaju. Tako da su veliki projekti koji nisu bili ograničeni na teritorij sjeverozapadne i središnje Hrvatske propadali zbog nemogućnosti suradnje.

Što se tiče društvenog konteksta 19. stoljeća, potrebno je naglasiti kako su „u hrvatskim zemljama postojali su različiti oblici društvenih struktura, a u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća proces preoblikovanja društva od feudalnog ka građanskom odvijao se vrlo

sporo.“[78] U Banskoj Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća postojalo je klasično kasnofeudalno – staleško društvo, u Mletačkoj Istri , obalnom dijelu Dalmacije i na otocima društvena struktura proizlazila je iz komunalnog društva mediteranskog tipa, u Austrijskoj Istri do dolaska Francuza postojalo je kasnofeudalno društvo, a u Vojnoj krajini društvena je struktura utemeljena na vojničkom sustavu.[79] Specifični društveni odnosi postojali su u Dalmatinskoj zagori kao i u Dubrovačkoj Republici. Tako kompleksnu društvenu strukturu hrvatskih zemalja u 19. stoljeću oblikovali su: teritorijalno nejedinstvo hrvatskih zemalja tijekom stoljeća, povijesno nasljeđe, odnos političkih snaga u Europi, utjecaj bečkog i budimpeštanskog središtastupanj gospodarskog i kulturnog razvitka.[80] Godine 1848. ukinuto je kmetstvo čime započinje proces oblikovanja građanskog društva koji je opet bio spor. Važna komponenta građanstva bila je pojava intelektualnog sloja ljudi koji su činili obrazovani pojedinci različitog podrijetla a koji su imali važnu ulogu „u pokretanju i vođenju narodnog preporoda, tj. ilirskog pokreta30-ih i 40-ih godina 19. stoljeća, u oblikovanju hrvatske nacionalne ideje i ideologije te propagiranju liberalnih ideja i ideja građanskog društva bila je iznimno važna. Svojim djelovanjem oni su stvarali preduvjete za proces izgradnje modernog građanskog društva u Banskoj Hrvatskoj.“[81]

[78] Kolak Bošnjak, A. *Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva*. U: V. Švoger – J. Turkalj (ur.), Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19.stoljeću, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, str. 133.

[79] Detaljno v. u Kolak Bošnjak, A. *Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva*. U: V. Švoger – J. Turkalj (ur.), Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19.stoljeću, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, str. 133.

[80] Isto, str.133.

[81] Isto, str. 136.

2.3. Važnost periodike u 19. stoljeću

Kako gospodarske, tako ni društvene i političke prilike u Hrvatskoj nisu bile na zavidnoj razini početkom 19. stoljeća. Na loše gospodarske okolnosti utjecala je kriza žitne trgovine, niska proizvodnja, ograničena akumulacija kapitala, slaba modernizacija poljoprivrede. Zbog toga su godine 1790. politički predstavnici zaključili u saboru da se Hrvatska mora više povezati s Ugarskom tako što će ugarska vlada biti ujedno i hrvatska.

Godine 1791. hrvatski je sabor doduše pokušao objasniti svoj zaključak time što je dodao da on vrijedi samo dotle dok Hrvatska ne ojača, tj. dok s njome opet ne budu ujedinjene ostale hrvatske zemlje (Turska Hrvatska, Dalmacija, Vojna Krajina).[82]

Mađari su počeli sa svim zemljama pod ugarskom krunom postupati kao s jedinstvenom političkom cjelinom što je značilo uvođenje mađarskoga jezika u upravu i školstvo. Tome su se opirali hrvatski politički predstavnici ističući zaseban državnopravni položaj i braneći ustavni poredak s latinskim jezikom kao službenim. Godine 1791. mađarski se jezik uvodi kao neobavezni predmet u hrvatske škole. Godine 1827. donesena je odluka da mađarski postaje obavezan predmet, a 1830. donesena je odluka da se mađarski jezik ima kao službeni što prije uvesti u sve hrvatske urede i škole te da se ubuduće u javne službe i učiteljsko zvanje ne prima nitko „tko tog jezika ne zna“.[83] Ta je odluka, da mađarski postaje obvezni predmet, stupila na snagu 1833. godine. Otpor su počeli pružati mladi hrvatski intelektualci te pojedinci koji su pokušali dokazati da je Hrvatska samostalna država i da Mađari nemaju prava nametati joj svoje zakone.[84]

Loše gospodarske prilike, prijetnje mađarskih vlastodržaca i pritisci oko uvođenja mađarskoga jezika, teritorijalna rascjepkanost Hrvatske, građanstvo u hrvatskim gradovima koje je odgajano na stranim jezicima, posebno njemačkom, postajali su sve veća opasnost za hrvatski jezik i hrvatsku književnost koja je bila potisnuta. Barac podsjeća kako je teritorijalna rascjepkanost uvjetovala da između pojedinih dijelova hrvatske književnosti nije bilo

[82] Barac, 1954, str. 17.

[83] Barac, 1954, str. 17.

[84] Među njima je bio i Josip Kušević koji je svojom knjižicom *De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* pokušava dokazati da je Hrvatska od starine samostalna država i da Mađari nemaju prava nametati joj svoje zakone i jezik. Janko Drašković pak svojom *Disertacijom* daje najjasniji znak otpora. Pun je naziv Draškovićeva djela *Disertatia iliti Razgovor darovan gospodi polisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem Kraljevinah naših za buduću Dietu ungarsku odaslanem*, a objavljena je 1832. godine u Karlovcu. To je politički program napisan na štokavskom narječju za hrvatske poslanike koji su išli na Požunski sabor.

jedinstva u književnim pojmovima, a kamoli u jeziku i pravopisu te nastavlja kako su oni uglavnom živjeli svaki za se, ograničeni na vlastitu političku pokrajinu.[85]

Pojava Gajevih listova obilježila je, prema jednodušnom uvjerenju njegovih sudionika, početak onog pokreta koji je Janko Drašković već 1838. nazvao „najnovijim književnim preporodom naše domovine...“[86]

Treba podsjetiti da je i prije Gajevih novina bilo pokušaja pokretanja tiskovina. Tako Brešić (2015: 249) navodi kako se početak hrvatske novinsko-časopisne tradicije vezuje uz najavu A. Jandere u Calendarium Zagrabiense za 1771. o pokretanju novina na latinskome, odnosno uz pojavu listova *Agramer Deutsche Zeitung* 1786. i *Kroatischer Korrespodent* 1789.

Agramer Deutsche Zeitung bio je list na njemačkom jeziku koji je prenosio odluke i namjere cara, a *Kroatischer Korrespodent* je bio namijenjen ljudima različitih zvanja koji su bili u službi habsburške vojske koja je odlazila preko Zagreba u Posavinu u rat s Osmanskim carstvom (tzv. Dubički rat) pa je list uglavnom donosio vijesti s ratišta.

Josip Horvat (1962) piše o planu Danijela Bogdanića da pokrene prve novine na hrvatskom jeziku. Naime, Bogdanić je podnio molbu za izdavanje novina na hrvatskom jeziku i dobio dozvolu nadvojvode Franje, ali je u međuvremenu odustao jer za novine, kakve je on zamislio, nije bilo vrijeme te Horvat zaključuje: „Bogdanić, prvi pokretač novina na hrvatskom jeziku, idejni je nasljednik Pavla Vitezovića, a preteča Ljudevita Gaja. Da su uopće prilike bile drugačije, možda bi Bogdaniću pripalo predvodništvo narodnog preporoda četrdesetih godina prije ilirizma“ (Horvat, 1962: 62).

Neiskorišteno je ostalo odobrenje, piše Brešić (2015: 249), M. Bogdaniću iz 1792. da pokrene tjednik na hrvatskom jeziku te nastavlja kako je francuska vlast na području Napoleonove Ilirije 1806. pokrenula talijansko-hrvatski *Il regio Dalmata / Kraglski Dalmatin* kao svoje službeno glasilo. Horvat (1962: 64) piše kako su to bile:“ „[…] prve novine na hrvatskom jeziku. Hrvatski tekst bio je doslovan prijevod talijanskog dijela lista. Prijevod je bio slab, često nerazumljiv, katkad je u prijevodu tekst skraćen ili izostavljen.“ Te su novine imale isključivo propagandistički sadržaj. Donosile su službene obavijesti, praktične upute ekonomskog i gospodarskog sadržaja, vijesti iz zemlje i francuskog carstva. List se gasi 1810. godine, a izdaje se novi *Telegraphe Officiel*, a donosio je službene oglase i podlistak o kulturnim prilikama u zemlji. Slijedile su zatim neuspjele inicijative pokretanja novih listova. Tako je Požežanin A. Nagy najavio 1813. *Slavonski Feniks,* list koji je, kako piše Horvat

[85] Barac, 1954, str. 10.

[86] Šidak, 1988, str. 119.

(1962:69) trebao donositi vijesti o događajima u Austriji, poučne članke o ekonomiji, poljodjelstvu, vrtlarstvu, različitim izumima te prikaze iz povijesti, fizike, numizmatike, heraldike i filologije, ali iz nepoznatih razloga nije izašao. Karlovčanin M. J. Šporer htio je pokrenuti 1815. *Oglasnik ilirski*, no nije mu se javio nijedan pretplatnik, pa je izdao *Almanah ilirski* za godinu 1823. U Zagrebu su još izlazili *Agramer Theater-Journal*[87] i *Luna*, u Zadru *Gazzetta di Zara*. Kontinuitet i tradiciju nacionalnih tiskanih medija uspostavlja Gajev projekt političkih *Novina*, koje su izlazile dvaput tjedno, te *Danice* kao tjednoga kulturnog priloga (Brešić, 2015:249-250).

Godina 1835. znači početak novoga razdoblja u hrvatskoj književnosti, kad je mlađe pokoljenje toj književnosti dalo nov polet i nov smjer, i ujedno izgradilo temelje za cjelokupnu modernu hrvatsku kulturu. Već samo pokretanje novina i časopisa na hrvatskom jeziku značilo je u tadašnjim prilikama veoma mnogo. No rad mlađega naraštaja bio je zamašniji, zadirući gotovo u sve grane hrvatskoga kulturnoga, političkoga i društvenoga života. Intenzivna djelatnost njegovih članova trajala je otprilike do 1849. kad se znatan njihov dio povukao iz javnosti.[88]

Prvi je hrvatski književni periodik pokrenut u Zagrebu 10. siječnja (izvorno kajkavski Proszincza) 1835. pod redaktorskim imenom Ljudevita Gaja i s naslovom *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*.[89]

Danica je trebala biti književni list, prilog *Novinama horvatskim*. Budući da su *Novine* prenosile uglavnom već objavljene vijesti u njemačkim novinama ili izvještaje, *Danica* je počela svojim književnim prilozima obavljati funkciju „narodnoga buđenja“ i izražavati težnje iliraca. Svojim prilozima „budila je nacionalnu svijest“ naroda, podsjećala na „slavnu prošlost“ i davala nadu u još slavniju budućnost, uvela je štokavsko narječje te je donosila članke o jeziku i pravopisu, slavenstvu i narodnim običajima. Nadalje, donosila je članke o aktualnim pitanjima, pjesme, poslovice, crtice iz slavenskog svijeta, izvatke iz starih pisaca.

U njoj je prevladavao patrijarhalno-poučni ton,[90] a ideal je daničara bio, kako piše Hergešić, pučko prosvjećivanje u smislu 18. stoljeća i narodno buđenje u smislu romantičnog nacionalizma. Barac navodi kako je u *Danici* izišao najveći dio onoga što se u doba preporoda

[87] *Agramer Theater-Journal* bio je časopis koji je donosio kazališne vijesti, kritike, anegdote, pjesme, zabavne i poučne sastavke, ali sa životom Hrvatske nije imao nikakve veze. Ipak, napominje Horvat, njegova pojava je značajna jer dokazuje da je u to vrijeme ojačala germanizacija (detaljnije v. u Horvat, 1962, str. 74).

[88] Barac, 1954, str. 13.

[89] Coha, 2015, str. 11.

[90] Hergešić, 1936, str. 60.

ostvarilo u hrvatskoj književnosti te podsjeća kako su se u njoj okušali svi tadašnji hrvatski književnici.

Osnivajući godine 1835. političke novine i književni časopis, ilirci su započeli izgrađivati novo razdoblje hrvatske književnosti, stvorili su nove književne odnose i književne vrste koje će imati oznaku prave literature. Važno je naglasiti da su obuhvaćali cijelu hrvatsku kulturnu baštinu. Barac naglašava kako njima dubrovačka ili slavonska književnost nisu mogle biti nešto mrtvo ili strano, već su ih osjećali kao nešto živo, organski vezano s njima te im je glavno pitanje bilo kako će ih osvježiti i upravo su to učinili *Danicom.*

Razdoblje hrvatske preporodne književnosti započelo se i završilo *Danicom*. Barac podsjeća da je u razdoblju četrdesetih godina bilo pokrenuto i nekoliko zbornika (*Kolo, Iskra*), a u Zadru i poluknjiževni list *Zora dalmatinska* te nastavlja kako su neka od tih izdanja imala čak i veće književno značenje od Gajeva časopisa. Ali samo se iz *Danice* može potpuno upoznati duh hrvatske preporodne književnosti, njezino uzdizanje i njezino opadanje, a tako i cijela duhovna atmosfera u doba ilirizma.[91]

Kako je Gaj *Danicu* počeo pretvarati u *vlastitu političku tribinu*,[92]dio je Gajevih suradnika osjetio potrebu za pokretanjem nove književne publikacije te je došlo do sukoba između Ljudevita Gaja i Stanka Vraza u pitanjima poimanja književne uloge časopisa u čemu Vraz vrlo precizno razlikuje književne listove i njihove podvrste (tjednike i dnevnike) od književnih časopisa koje pak dijeli na opće i specijalne. Listovi su književni glasonoše, a časopisi gospodari književnosti; svrha prvih je da izvješćuju o književnim stvarima, a drugih da se bave književnim stvarima i trijezno ih rasuđuju.[93] Tako je za Vraza *Danica* bila književni list koji „svoju svarhu dobrim korakom slědi“, ali „donosi věsti o glavnih novih pojavljenih i taj onaj kratak članak o istoj stvari“, a za duže „članke i sastavke ne pretiče joj gdě městа“ pa je potreban novi časopis te je počela izlaziti periodička publikacija *Kolo – članci za literaturu, umětnost i narodni život*. Pokrenuta je 1842. godine i izlazila je u nejednakim vremenskim intervalima do 1853. Tijekom tog razdoblja objavljeno je devet knjiga. Stanko Vraz, Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović pokrenuli su časopis kako bi podržali program narodnog preporoda putem književnosti i znanosti. Objavljivali su književne, stručne i znanstvene priloge te je *Kolo* postalo publikacija s višestrukim ciljevima (*svegrani časopis)*.

[91] Barac, 1954, str. 52.

[92] Brešić, 2005, str. 14.

[93] Brešić, 2014, str. 30.

Kolo formalno nikada nije imao naziv niti obilježja časopisa jer je od vlasti trebalo dobiti privilegije za izlaženje što je bio dugotrajan proces pa u podnaslovu stoji riječ „članci“. Tijekom izlaženja urednici su imali financijskih poteškoća pa *Kolo* nije izlazilo u jednakim vremenskim intervalima te ono što ga tematski karakterizira jest narodni život, tradicijska kultura, usmena književnost, etnografija različitih slavenskih naroda, ali i kritičke rasprave i polemike. Svojim je člancima usmjeren prema slavenskim književnostima i narodima; tako su neke od tema slavenska narječja i pravopis, narodni običaji i život pojedinih slavenskih naroda, knjige o Slavenima, teme iz Bosne. *Kolo* u prvim brojevima donosi tekstove o češkoj kulturi i književnosti, u kasnijim brojevima pozornost poklanja hrvatskoj i drugim južnoslavenskim književnostima, ruskoj, bugarskoj i poljskoj povijesti i književnosti.

Hergešić podsjeća da su u *Kolu* surađivali najistaknutiji književnici preporodnog doba. U *Kolu* objavljuje Demeter *Grobničko polje*, Antun Mažuranić tiska *Zakon Vinodolski*, marljivo surađuje Kukuljević, pa Dragoila Jarnević, Trnski, Kaznačić i Preradović. Poučni članci najviše se bave domaćim folklorom, filologijom i poviješću. Izvrsna je književna kritika kojom se bavi Vraz. Sistematski se izvješćuje o slavenskom svijetu, a surađuju i pisci ostalih slavenskih naroda, koje je Vraz zainteresirao za *Kolo* (Hergešić, 1936: 83).

U ovaj korpus istraživanja ulazi i *Zora dalmatinska*, časopis koji je počeo izlaziti u Zadru 1844. kao „književni nedjeljni list“ u „ilirskom dalmatinskom narječju“ (Barac, 62). *Zora* nije bila toliko književni list koliko list za šire slojeve u Dalmaciji, posebno za seljaštvo. Polazeći od činjenice da obrazovaniji ljudi po dalmatinskim gradovima govore i čitaju talijanski, *Zora* se obraćala seljacima, da im pruži zabavu, ali i pouku o gospodarstvu, moralu, prošlosti, zemljopisu (Barac, 63).

Nije neobično što u ovaj korpus istraživanja ulazi jedan dalmatinski časopis mada je bio usmjeren na talijansku književnost i prijevode talijanskih pisaca, a koji je donosio mali broj tekstova slavenskih pisaca. Naime, časopisi *Zora* i *Danica* povezani su jer će *Danica* postati most preko kojega će se u *Zori* objavljivati vijesti iz Hrvatske i na taj način povezivati sjever i jug te osvještavati pripadnost jednom narodu. Posebno će to biti važno u godinama 1848/1849. kada će *Zora* donositi veći broj članaka vezanih uz odnose Hrvata i Mađara. Naime, kako navodi Šidak, Gajevo putovanje i boravak u Dalmaciji nisu ostali bez učinka te nastavlja kako se ne može ustanoviti je li Gaj za vrijeme svoga boravka ondje razvio neku širu propagandu u prilog ilirskom pokretu. On je ipak pojedine pristaše ilirizma uspio sasvim pridobiti za ideje pokreta, a ponajprije na novi jedinstveni pravopis kojim bi se, u skladu s načelom narodnosti, zamijenili preživjeli, regionalni načini pisanja (Šidak, 1988: 166).

Do 1852. godine, kao i u vrijeme apsolutizma, ukinute su mnoge periodičke publikacije. Nastupa vrijeme germanizacije, ukidanje građanskih sloboda i regionalne samouprave, vrijeme je to kada su se vodeće osobe javnog i političkog života morale prestati baviti politikom, Matica je nastavila svoj rad, ali u ambijentu zabrana i stroge cenzure. U to i takvo vrijeme ipak je pokrenut jedini hrvatski književni časopis *Neven* koji je izlazio za apsolutizma. *Neven* je glavni predstavnik hrvatskog otpora u apsolutističko doba. Izlazi uz goleme poteškoće: mijenja urednike i nakladnike pa i mjesto izlaženja (posljednje godine izlazi na Rijeci). *Neven* je donosio manje obavijesne tekstove, kratke vijesti iz kulturnog života, priloge o društvenom životu kojima je čitatelje upoznavao sa svim važnijim zbivanjima u Monarhiji. Kroz kraće obavijesne tekstove lako je nazrijeti mogućnost ugledanja hrvatskih intelektualaca na neke mađarske organizacijske koncepte i modele, naročito kada je bila riječ o kulturi i kulturnim ustanovama. Tako su mađarska kultura i društveni život imali određenu savjetodavnu ulogu.

***

U nastavku istraživanja bit će izdvojen korpus koji se temelji na člancima objavljivanim u *Danici, Kolu, Zori dalmatinskoj, Nevenu*, a iz kojih će biti izdvojene imagotipske predodžbe koje će se zatim analizirati kao diskurzivni konstrukti ili objekti diskurza s pripadajućim političkim i društvenim implikacijama. Cilj cjelokupnog doktorskoga rada bit će iščitavanje imagotipskih predodžbi o Mađarima. Autopredodžbe i heteropredodžbe upisane su u različite vrste tekstova (lirske pjesme, eseji, obavijesti, izvještaji, dopisi, putopisi, pripovijetke i sl.). Tako koncipirani, medijski tekstovi otkrivaju na koji su način dominantne predodžbe cirkulirale, ali i osiguravale svoj status.

U stoljeću naglog razvoja nacionalizma, predodžbe o pojedinim narodima mijenjale su se ponajprije ovisno o političkom kontekstu. Predodžba o *Drugom* važna je za razumijevanje društvene povijesti i kulture, ona može uputiti na odnose dvaju naroda u prošlosti i danas te može odgovoriti na pitanje koliki je bio utjecaj jednog naroda na drugi i je li ga uopće bilo. Imagotipske predodžbe ne poimaju se kao „mimetičke reprezentacije empirijske stvarnosti, nego kao objekti diskursa“ (Leerssen 2009:101), znači u radu će se analizirati predodžbe o Mađarima (heteropredoždbe), pokušat će se zaključiti jesu li te predodžbe fiksne, kako zadiru u društvenopovijesni kontekst 19. stoljeća, koliko su uobičajene, koliko se često ponavljaju, pretvaraju li se u stereotipe i kako određuju društvena stajališta.

U tekstovima koje donose navedeni časopisi izražena je politička, kulturna i književna bliskost sa slavenskim narodima. Urednici su prevodili tekstove čeških i slovačkih autora te donosili informacije o češkoj kulturi, izdavaštvu, ustanovama.

Ali predodžbe o Mađarima najviše se iščitavaju iz njihovoga odnosa sa Slovacima u Ugarskoj. Dakle, vrlo je malo članaka hrvatskih autora u kojima se piše o odnosu Hrvata i Mađara, ali je zato velik broj članaka koji tematizira odnos Slovaka i Mađara. Relevantni su izvori kojima se razrađuju mađarsko-hrvatske teme članci, crtice, eseji, putopisi, studije, prikazi, polemike, bilješke, pisma, biografije i pjesme. U *Danici* mađarske teme su najprisutnije u razdoblju između 1839. i 1840. godine. Autori objavljuju svoje članke punim imenom i prezimenom, inicijalima i pseudonimom, a mnogi su i anonimni. Često su tekstovi prijevodi iz mađarskih časopisa i to tako da se unutar teksta nalazi prijevod ulomka nekog mađarskog teksta a zatim slijedi objašnjenje ili polemika donositelja tog mađarskog teksta koji želi, onima koji ne razumiju mađarski, pokazati što Mađari misle ili pišu o Slavenima ili ilirizmu. Objavljuju se prijevodi iz mađarskih časopisa *Hasznos mulatságos*, *Rajzolatok*, *Pesther Tageblatt*, *Hirnök*, *Ost und West*, *Figyelmező*, *Szion*, *Tudomanyos gyüjtemény*, *Ateneumus* i *Századunk*, *Társalkodó*. Broj tekstova u *Kolu* u kojima se manje ili više tematiziraju Mađari nije velik jer je usmjeren prema slavenskim temama, slavenskim narodima i jezicima. Ipak će se i u ovom časopisu pronaći teme o Mađarima koji su prikazani kao osvajači panonskih prostora.

Godina 1848/1849. povezuje sva četiri časopisa. *Zora dalmatinska* do godine 1848. donosi vrlo mali broj tekstova o Mađarima, ali u tekstovima objavljenim te godine Mađari su prikazani kao hegemonistički nastrojeni susjedi, oni koji nameću svoj jezik ostalim narodima Ugarske, dok će se u *Nevenu* moći iščitati neknjiževni tekstovi u kojima su se Mađari često prikazivali kao primjer naroda koji ulaže u svoju kulturu dok će u književnim tekstovima (novelama) ipak biti prikazani kroz neke stereotipe i teme vezane za 1848. godinu.

Važnost je hrvatske književne periodike u oblikovanju nacionalnoga identiteta u tome što je velik broj (post)preporodnih književnih djela premijerno objavljivan ili se o njihovoj vrijednosti kao i o značenju starijih hrvatskih klasika koji su u njima često nanovo pretiskivani odlučivalo upravo u tom mediju.[94] Osim toga, hrvatska je književna periodika bila poprištem živih i intenzivnih kontakata nacionalne sa svjetskom književnom kulturom.[95] *Danica* je neizostavna komponenta povijesti hrvatskoga novinstva te hrvatske kulturne i sociopolitičke povijesti uopće, osim toga bila je medij standardizacije hrvatskog književnog jezika.[96] No, treba istaknuti i važnost ostalih periodika ovoga korpusa. Tako su urednici *Kola,*

[94] Coha, S, 2015, str. 82.

[95] Isto.

[96] Isto, str. 87. – 88.

Dragutin Rakovac, Stanko Vraz i Ljudevit Vukotinović, nastojali podignuti časopis na razinu europske književne periodike pazeći na estetske i kritičke kriterije. *Zora* je *dalmatinska* zagovarala sjedinjenje svih hrvatskih zemalja, a *Neven* je važan za stvaranje hrvatske književnosti nakon ilirizma, novije hrvatske književnosti te hrvatske kulture 50-ih godina 19. stoljeća. Dakle, modernističke teorije nacije i nacionalizma prepoznale su djelovanje medija kao nacionalni integracijski proces.[97] Odnosno, veze između kulture tiska s jedne strane i formiranja nacionalnih identiteta s druge strane uočene su i prije nego što su ih modernističke teorije nacije i nacionalizma osamdesetih godina prošloga stoljeća ponovno akcentuirale. [98]

U nastavku rada analizirat će se jedna izdvojena predodžba o Mađarima, a javlja se u hrvatskom tisku 19. stoljeća i to s negativnim predznakom, predodžba Mađara kao naroda koji je došao iz Azije. Ta se predodžba temelji na onodobnim tumačenjima o porijeklu naroda, tj. na suprotnosti slavenske (europske) i mađarske (azijske) civilizacije.
Kako se disertacija bavi upravo imagološkom analizom, dakle predočavanjem prostora, povijesnih i kulturnih fragmenata, karaktera, imagotipskim atributima i kao takva donosi neke općenite informacije o relevantnim izvorima, žanrovima, vremenskim odsječcima u kojima se više ili manje pisalo o Mađarima, dobro je ipak podsjetiti što je zapravo imagologija te što je predmet njezina proučavanja, a te će odgovore pokušati dati sljedeće poglavlje.

2.4. Temelji književne imagologije

Imagologija označava ponajprije istraživanje nacionalnih predodžbi u književnosti, tj. usmjerena je na proučavanje slike jedne nacije u književnosti druge.[99] Imagologija ima poseban status u komparativnoj književnosti, ona je grana komparatistike koja se bavi slikama i predodžbama neke zemlje i njezine kulture u drugoj sredini, ona je i „sužena varijanta tematologije“ (Dukić, 2003: 17). Kao novo područje komparativne književnosti, imagologija se počela razvijati posljednjih šezdesetak godina u Francuskoj i Njemačkoj u okvirima tradicionalne komparatističke grane tematologije, a svoj puni procvat doživljava u 80-im i 90-im godinama prošloga stoljeća. Kako se imagologija temelji na analiziranju konstrukcija

[97] Isto, str. 569.

[98] Isto, str. 570.

[99] Marius-Francois Guyard pišući o proučavanju predodžbi o stranim zemljama u književnosti, uočava zamke koje stoje pred takvim istraživanjima kao što su određivanje građe za rekonstrukciju bitnih obilježja neke nacije/nacionalne književnosti, svjestan je da predodžbe o narodima nisu objektivne i kompleksne, već subjektivne i simplificirane, bilo da ih stvara pojedinac ili grupa. (Detaljno v. u *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, ur. Davor Dukić, str. 5).

„nacionalnog karaktera“ i „drugosti“ u književnoj praksi, predmet njezina proučavanja jesu kulturni ili nacionalni stereotipi čiji referencijalni okvir čine tekstovi, a ne povijesna/društvena stvarnost. Aachenska imagološka škola[100] ističe kako se heteropredodžbe i autopredodžbe shvaćaju i istražuju kao diskurzivne tvorbe, nastoji se proniknuti u tajnu njihova nastanka i mehanizme njihova širenja, modificiranja i zamiranja.

Temelj književnoj imagologiji postavio je Hugo Dyserinck člankom „Zum Problem der 'images' und 'mirages' und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft“ objavljenom 1966. u prvom broju njemačkoga komparatističkog časopisa *Arcadia,* pri čemu je „image“ slika, a „mirage“ je prividna, lažna, iskrivljena slika. Zagovarajući proučavanje „slike o drugoj zemlji“, Dyserink želi utvrditi koliko je značajna uloga nekog *mirage* u određenom književnom djelu te smatra kako je potrebno povjesničaru književnosti dopustiti ulaženje u polje izvan njegovog predmetnog područja, pogotovo ako tako pridonosi boljem poznavanju naroda. Želimo li shvatiti djelo u cjelini i staviti ga u širi kontekst književne povijesti, prema Dyserincku nije moguće zaobići „mirage“ i „image“ te ističe i kako nije riječ o istraživanju koje želi otkriti „tajne nacionalnoga karaktera“ ni „bit“ dotičnog naroda, nego se analizira njihova struktura i razotkriva djelovanje koje imaju u svim mogućim područjima ljudskoga duhovnoga života.

Manfred Fischer (2009: 15) predložio je uporabu pojma *imagotip* i pridjevske izvedenice *imagotipski* kao jedne od središnjih imagoloških kategorija kojom bi se označavale specifične, vrijednosno obojene, povijesnim vremenom nastanka obilježene predodžbe o stranim zemljama. Nadalje Fischer (2009: 43-45) podsjeća kako kolektivne predodžbe o drugoj zemlji ne nastaju preko noći, nego imaju višestoljetnu povijest. Kako bi se trajno umanjilo njihovo nepromišljeno preuzimanje i prihvaćanje kao istine, Fischer ističe kako je potrebna analiza cjelokupnog postanja, otkrivanje povijesti konteksta, političkih interesa i polazišta koji obilježavaju postanak i vrstu slike.

[100] Pod vodstvom Huga Dyserincka pokrenut je studij komparativne književnosti na Visokoj tehničkoj školi u Aachenu u akademskoj godini 1967/1968. Dyserinckova su istraživanja bila usmjerena na predodžbe o narodima, za što se od samih početaka studija rabio naziv *imagologija,* a polazna postavka Aachenske škole određuje imagologiju kao granu komparativne književnosti koja istražuje predodžbe o stranim narodima i prostorima (heteropredodžbe) te o vlastitom narodu i prostoru (autopredodžbe). Istraživačku je građu u početku činila samo fikcionalna književnost, a kasnije se interes širio i na druge tekstove (publicistika, memoaristika, historiografija, film) (Isto, str. 8-9.).

Predodžbe, nastavlja Fischer, o drugoj zemlji treba istraživati kao funkcije općih društveno-povijesnih odnosa, a svaka brzopleta karakterizacija nacionalnih slika pomoću pojmova poput postojanosti i univerzalnosti može stvoriti neželjeni 'stereotip'.

Prema Karlu Ulrichu Syndramu imagologija polazi od pretpostavke da su određeni aspekti književnog teksta više od pukih verbalnih ukrasa i da prizivaju referencijalne okvire i obrasce procjene koji nisu umjetničkog podrijetla i koji su određeni „svjetovnim“ političkim ili društvenim stajalištima stvarnoga svijeta, a to je upravo ono što stvara dojam da tekst „zrcali“ svoje društveno okruženje. Syndram zaključuje kako reprezentacija onoga što je Drugo, strano i tuđe korespondira s komplementarnim idejama o tome što je poznato i domaće te tako međuovisnost autopredodžbi i heteropredodžbi nadilazi granice pojedinačnoga teksta i ulazi u diskurs kulturnog vrednovanja. Za Syndrama imagološka analiza čini:

> ekonomiju vrednovanja Sebe i Drugoga eksplicitnom jer povijesni, kulturni i politički preduvjeti koji postoje u pozadini tekstne reprezentacije postaju prepoznatljivima.(...) Strano se može slaviti u svojoj šarmantnoj slikovitosti ili se odbacivati i ocrnjivati kao tuđe i sirovo. Ti mehanizmi mogu se izokrenuti u kulturno samoprocjenjivanje koje oblikuje vlastiti identitet u vidu nečije neobičnosti.[101]

Daniel-Henri Pageaux tumači sliku kao jezik o Drugom te ističe kako se slika mora manje baviti odnosom sa stvarnošću, a više podudarati s nekim postojećim kulturnim modelom u promatrajućoj kulturi čije je temelje, sastavnice i društvenu funkciju važno poznavati. Proučavati sliku, prema Pageauxu, znači shvatiti što je sačinjava, što potvrđuje njezinu izvornost, što je u određenom slučaju čini sličnom drugim slikama ili pak originalnom i tu se vidi kako je književna imagologija povezana s historijom „ideja“ i „mentaliteta“, s obzirom na to da je slika o stranim zemljama sekundarna u odnosu prema sustavu ideja ili prema ideologijama koje se uspostavljaju među zemljama i kulturama, čak i u okrilju iste kulture. Za Pageauxa imagologija mora proučiti silnice koje upravljaju nekom kulturom, te sustav ili sustave vrijednosti na kojima se temelje mehanizmi predodžbe, tj. ideološke mehanizme, odnosno načine na kojima se grade aksiomatika *drugosti* i govor o *Drugom*. Pageaux se bavi i pojmom kulturnog imaginarija koji je nadređen pojmu slike. Kulturni imaginarij predstavlja skup slika o Drugom koji pripada nekoj kulturi ili grupi sa zajedničkim integracijskim kriterijem u određenom razdoblju a rekonstrukcija bi kulturnog imaginarija dovela do niza slika koje bi trebalo povezati s društveno-kulturnim kontekstom.

[101] Isto, str. 79.

U dubinskoj strukturi nacionalnog stereotipiziranja Joep Leerssen navodi pojam *imagem*, shvaćen kao „otisak“ te se prema tome svaka predočena nacija prikazuje kao „nacija kontrasta“. Struktura *imagema* pretpostavlja vrijednosno obojene predodžbe u čijoj pozadini uvijek stoji određeni *ideologem*, što pogled usmjerava na ideološku (političku) dimenziju diskursa.

Jean-Marc Moura smatra da je pravi razlog proučavanja slike otkrivanje njezine „logike“, „njezine istine“, a ne provjeravanje njezine istovjetnosti sa stvarnošću što ga povezuje s Pageauxom. Prema tome imagologija sliku smatra znakom nekog fantazma, ideologije, utopije svojstvene svijesti koja sanjari o drugosti:

> slika je „predodžba neke strane kulturne stvarnosti kojom pojedinac ili grupa koji su je oblikovali (ili koji je dijele ili promiču) otkrivaju i tumače kulturni i ideološki prostor u kojem su smješteni.[102]

Dakle, imagologiji nije cilj prikazati neku naciju onakvu kakva ona stvarno jest, nego onakvu kako je ta nacija prikazana u određenom djelu. Važno je istaknuti kako u tumačenju predodžbi drugih sudjeluju politički i kulturni događaji tog perioda. Prema Leerssenu (2009) imagotipske predodžbe ne poimaju se kao „mimetičke reprezentacije empirijske stvarnosti, nego kao objekti diskursa“, pa će se tako i u ovom doktorskom radu analizirajući predodžbe o Mađarima (heteropredoždbe), pokušati doći do zaključka jesu li te predodžbe fiksne, kako zadiru u društvenopovijesni kontekst 19. stoljeća, koliko su uobičajene, koliko se često ponavljaju, pretvaraju li se u stereotipe i kako određuju društvena stajališta.

Na tragu istraživanja slike o Drugome, cilj je disertacije nijansirana rekonstrukcija imagotipskih predodžbi o Mađarima i Mađarskoj u hrvatskim književnim i kulturnim časopisima od 1835. do 1858. godine (*Danica ilirska, Kolo, Zora dalmatinska* i *Neven*) te utvrđivanje intenziteta i karaktera međukulturnih mađarsko-hrvatskih veza (prijevodi i informacije o kulturi druge zemlje). Pretpostavljaju se pretežito negativne predodžbe do 1850. s kulminacijom u 1848/49. godini te vrijednosno neutralniji diskurs u 1850-ima. Naime, u stoljeću naglog razvoja nacionalizma, predodžbe o pojedinim narodima mijenjale su se ponajprije ovisno o političkom kontekstu. Između ostaloga, bilo je, dakle, važno prepoznati i predstaviti svoj identitet i razliku prema drugima koji su istodobno okupljali svoje snage u osvajanju složenog političkog, ekonomskog i kulturnog prostora (Protrka: 43-44). Slijedom

[102] Isto, str. 156.

toga, polazeći od pretpostavke da su Mađari i slavenski narodi različiti narodi, bez kulturoloških doticaja, stvara se slika identiteta Mađara kao naroda koji je došao izdaleka dok su slavenski narodi već živjeli na području Ugarske i dijelili zajedničke ideje, slične karaktere i sličnu kulturu. Dakle, razlika je bila zasnivana na temelju etničke i jezične pripadnosti a išla je po liniji slavensko (europsko) – mađarsko (azijatsko) (Kolak: 2008). Međutim, Lukač (2002) i Šokčević (2006) smatraju važnim podsjetiti da su ipak neke kulturne reforme Mađara započete prije ilirskoga pokreta djelovale inspirativno na Hrvate pa su i sami slijedeći mađarski primjer („mađarska pelda"), tj. mađarske modernizacijske trendove, krenuli sličnim putem. Premda su se Mađari shvaćali kao etnički i kulturni Drugi, ipak su se poimali kao narod s kojim su Hrvati živjeli u višestoljetnoj državnoj zajednici sukladno čemu se se poimali i kao *ustavna braća*, što će biti posebno važno prema kraju 1848. godine (Coha: 2015).

Dakle, imagologija je „ideološki" bliska modernističkim teorijama jer poput njih ima u sebe ugrađen apriorno negativan odnos prema „nacionalnoj misli" (nacionalizmu). S obzirom na to da se bavi uglavnom tekstovima, bliske su joj teorije koje naglašavaju kulturu i tisak (Gellner, Anderson).

Imagološka analiza započinje jednom od tipičnih predodžbi o Mađarima, a to je njihovo azijatsko podrijetlo, pri čemu je važno napomenuti da je povezivanje Mađara i Azije u 19. stoljeću imalo različite predznake u dvjema kulturama: pozitivan u mađarskoj, negativan, iz eurocentrične perspektive, u Hrvatskoj, čime se čitateljima željelo dati na znanje da su Mađari *drugačiji*, *pridošlice* kako bi se na strani promatrajuće kulture ojačala svijest o slavenskoj uzajamnosti, pripadnosti slavenskom narodu.

3. MAĐARI KAO „AZIJATSKE PRIDOŠLICE“

Od 30-tih godina 19. stoljeća, kada se organizira ilirski pokret, nacionalno pitanje dobiva sve veću važnost. Hrvatsko-mađarski odnosi postaju sve lošiji a tijekom ilirskog pokreta vodi se propagandna akcija putem novina i časopisa. U tu svrhu koriste se stereotipi i predrasude kako bi se naglasila važnost slavenske uzajamnosti i kako bi se istakla *drugost* onih koji nisu Slaveni (u ovom slučaju Mađari). Tako se u analiziranim tekstovima Mađari atribuiraju kao azijatske pridošlice,[103] naglašava se mađarska kultura kao azijatska, tj. ona koja je u suprotnosti sa slavenskom (europskom) civilizacijom. U istim tekstovima narodi iz Azije ne razlikuju se međusobno, oni su atribuirani jednako, uglavnom kao barbari, divljaci, pridošlice.

3.1. Starosjedioci i pridošlice

Mađari su, kako piše Kolak, svoj nacionalni identitet gradili ponajviše u suprotnosti prema Austrijancima i vladajućoj dinastiji, Habsburgovcima. Niže plemstvo, nastojeći sačuvati svoje povlastice i prava te što veću nezavisnost u odnosu na visoko plemstvo i vladara, usporedo s razvojem ideje o naciji počelo je tragati za korijenima mađarskog naroda te se sve više počelo okretati istoku. Povijesni likovi vezani uz istok, poput Atile, vođe Huna, postaju sve aktualniji, a teorija o hunskom podrijetlu Mađara, koja je postojala još u srednjem vijeku, ponovno je oživjela. Na temelju hunsko-mađarske teorije niže plemstvo temeljilo je mađarsko, odnosno svoje pravo vladanja ugarskim područjem, jer je u njegovoj tradiciji sačuvana legenda o tome da su im izravni preci bili drevni ratnici koji su osvojili Ugarsku i utemeljili državu.

Osim što se u tekstovima isticala razlika u jezicima, prikazivala se i razlika u načinu života, a kako bi se Mađare prikazalo kao *pridošlice,* oni su sa sobom donijeli svoje običaje i (ne)kulturu koju treba isticati kako bi se pokazalo da nikako ne pripadaju staroj europskoj civilizaciji. Kako navodi Šokčević (2004), politika je ponekad svojim generaliziranjem nacionalnu karakterologiju rabila za ciljeve političke propagande, nerijetko u ratnohuškačke svrhe te je novost u 19. stoljeću svakako svjesno, racionalno formiranje tih predodžbi (ili nacionalnih karaktera), tako da se pri tome procesu veličaju vlastite pozitivne osobine kao i tuđe, negativne osobine. Tu, dakle, važniju ulogu igraju politički interesi kreatora tih

[103] Prema Hanáku mađarski kroničari srednjega vijeka smatrali su Hune i Mađare jednim te istim narodom te nastavlja kako je prema tim kroničarima Arpad svoja presizanja prema Karpatskom bazenu i njegovu stanovništvu temeljio na činjenici da je to područje nekoć pripadalo njegovu prethodniku Atili. Premda je pitanje ipak mnogo složenije, stav o hunsko-mađarskom srodstvu ne može biti u potpunosti napušten, kao što je to neko vrijeme bilo u mađarskih povjesničara (detaljno v. u Hanák, 1995, str. 25).

predodžbi (političara, publicista, povjesničara, književnika itd.), nego konkretni doživljaji pojedinaca.

Tako u članku *Značaj i izobraženost slavskoga naroda u občinskom. Po Dru. Šafariku* anonimni autor piše kako svaki *Slavjan* koji u svakoj *domorodnoj dogodovštini,* zemljopisu, etnografiji, statistici na tuđem jeziku pisanoj, mora biti spreman da će u takvim knjigama pronaći poruge o sebi i svojem narodu. Dvije trećine takvih knjiga koje govore o Slavenima sadrže samo porugu i poniženje te navodi kako nijedan narod na svijetu nije iskusio tako nešto kao *Slavjani*. U nastavku članka ističe kako su na *marljive* Slavene navaljivali i ugrožavali ih Huni, Goti, Avari, Franci, Mađari, a sada se na te iste Slavene obrušavaju putem knjiga. Ovdje autor ne poistovjećuje Hune s Mađarima, ali im daje jednak karakter otkrivajući svoj stav prema njima jer su to oni koji *navaljuju, zatiru, mrze, progone*. Dobivaju negativan predznak kao oni koji dolaze i ugrožavaju miran slavenski narod (nekada), a sada to isto nastavljaju raditi preko knjiga (u ovom slučaju konkretno se misli na Mađare jer u nastavku članka će spomenuti Andreja Dugonića, profesora na Peštanskom sveučilištu, koji govori o mržnji prema Slavenima).

> Još od vremena, kada su Huni, Goti, Avari, Franci, Magyari i drugi na marljive s poljodelstvom i tergovinum zabavljajuće se narode slavenske navalivati, i nekoje zmed njih sa svim zatirati počeli, preliva se merznost i progonstvo iz živlenja u knjige, ter vzaimno iz knjig opet u živlenje; i vu tom nemožemo susednim piscem ni malo spočitati, da nisu želeli, da se u našem stoletju sa Slavjanskim narodom oni isti kervoločni i strahoviti čini nazopet ponove, koji su ga zatirali u vreme Karola velikoga, Henrika ptićara, Henrika lava, Albrechta medveda, Alma, Arpada, Žoltana i drugih spodobnih silovnikov.[104]

U članku *Misli o starobilnosti Slavjanov u Europi. Od Dra.P. J. Šafarika*[105] anonimni autor iznosi svoja razmišljanja o Slavenima u Europi, njihovoj *starobilnosti,* ističući kako su oni narod koji u Europi prebiva od davnina; piše kako je poznato da su slavenski narodi tisućama

[104] *Danica*, 1835, br. 35, str. 283.

[105] Keipert primjećuje kako se na pitanje o nastanku prijevoda ovoga teksta u Danici mogu dati odgovori puni praznina jer je teško saznati čijom je preporukom potaknuto prevođenje djela sa stranih jezika i tko su bili anonimni prevoditelji, ali je podrobnija analiza pokazala da su nastajali „iz druge ruke“, tj.ne na temelju originala. Tako i o navedenom Šafarikovom tekstu Keipert piše da je bio vrlo proširе te primjećuje kako su u zagrebačkoj verziji izostavljene brojne bilješke koje se nalaze u češkom članku. Time se može pretpostaviti, riječima Keiperta, svjesno djelovanje ako već ne uredništva, onda prevoditelja. (Detaljno v.u Keipert, 2014: 51-53).

godina do danas zauzimali najveći dio Europe. Nadalje, navodi kako su polovinu današnjih njemačkih zemalja, cijelu današnju Ugarsku prije dolaska Mađara i mnoge sada od Turaka osvojene zemlje pa čak i dijelove u Maloj Aziji nekada nastanjivali Slaveni. Autor seže u daleku prošlost ne bi li dokazao važnost Slavena kao i njihovu brojnost te ih atribuira kao krotke, mirne, vrijedne poljodjelce. Nadalje, ističe da su Slaveni i prije Kristova rođenja bili brojni i naseljeni na velikim prostorima mada o tome povijet ne govori puno, tek malo grčka i latinska. Da bi uvjerio čitatelja o Slavenima koji na europskim prostorima žive oduvijek, postavlja tezu o dolasku i imenu Slavena: ili su došli iz srednje Azije, ili su oduvijek bili u Europi ili su živjeli pod nekim drugim imenom. Daje odgovor pozivajući se na stare grčke i rimske povjesničare a koji ništa nisu pisali o dolasku Slavena na „ove prostore" te zaključuje da su Slaveni oduvijek tu i obitavali pa slijedom toga imaju veća prava nego *drugi*.

> Mučanje to o izhodu Slavjanov iz Azie kod činopisacah šestog stolětja zaisto nije slučajno, nego se š njim svědoči, da su se u to vrěme občinski i očito Slavjani kao domaći, od starine u Europi naseljeni, ni pod koji način pako kakov novi, stranski, stopram sad iz Azie prišedši narod smatrali.[106]

Atribuiranjem Slavena kao „domaćeg" europskog naroda, isticala se njihova autohtonost. Da bi još više istakao Slavene kao starosjedioce, kao one koji obitavaju na ovim prostorima stotinama godina, koji ga smiju smatrati svojim, koji polažu pravo na njega, potrebno je dokazati i da su ostali, drugi doseljenici, došljaci različitih imena:

> Svi ti narodi, koji su god pod različnimi imeni: Hunov, Sabirov, Avarov, Bugarov, Kozarov, Magjarov, Plavcev ili Pečencev (Pacinacitov), Kumanov i t.d. od četvertog do dvanajstog stolětja ili iz nutarnje Azie, ili od velikih uralskih brěgovah izletěli, i Europu kao gladna šaška (Heuschreke) prekrili, spadaju po glasu jednodušnog mněnja drugač najprotivniih čino- i jezikoizpitateljev k sěvernom kolěnu (obično premda sasvim neskladno mongolskom) a iměnito k turskom čudskom mongolskom, ni pod koji pako način k staro-europejskom.[107]

Mađari se u navedenom citatu stavljaju u istu grupu naroda *došljaka* za koje se ne zna jesu li došli iz unutrašnje Azije ili s Urala, ne zna im se porijeklo (tursko ili mongolsko), ali autor navodi ono što zna a to je da su *drugačiji* te s njegovog stajališta oni su bezvrijedni, oni su

[106] *Danica*, 1836, br. 5, str. 19.

[107] *Danica*, 1836, br. 5, str. 19.

„ti“, „raličitih imena“, oni koji su „izletjeli“. Time se želi podsjetiti na viđenje europske moći nad Azijom tj. da je: „[…] glavna sastavnica europske kulture [...] ideja o europskom identitetu kao nadmoćnijem u usporedbi sa svim neeuropskim narodima i kulturama.“[108]

Daje se dojam mističnosti, nepoznatosti te *nutarnje* Azije čime se ističe nepripadnost europskom prostoru. Stvara se spoznaja „stranog“ i to uvijek iz perspektive, kako piše Dyserinck, onoga koji nešto smatra „stranim“, odnosno što na njega tako djeluje.[109] Stoga, analiziranje „stranog“ u tekstovima časopisa vodi prema rekonstrukciji predodžbi, tj. imagologiji.

U dubinskoj strukturi nacionalnog stereotipiziranja nalazi se i Leerssenov pojam imagem, shvaćen kao „otisak“, zbog čega se svaka predočena nacija prikazuje kao „nacija kontrasta“. Sve potencijalne iskaze o nacijama Leerssen svrstava u dvije osnovne skupine: činjenično-izvještajne i stereotipizirajuće. Potonje karakterizira usmjerenost na nacionalni karakter kao predispoziciju djelovanja te isticanje tipičnih, razlikovnih obilježja neke nacije.[110]

U nastavku analiziranog članka autor pokušava iskazati europsku/slavensku superiornost pa i prezir prema Mađarima:

> Mi vidimo pak sa soveršenom izvěstnostju da je slavensko koleno oddělenje velikog staro-europejskog koleňa, koje nikakvoga srodstva s koleni sěvernoga azianskog roda neima, na koja srědnjega věka prišalci spadaju.[111]

U nastavku svojih promišljanja o *starobilnosti* Slavena na europskim prostorima autor piše o običajima, zakonu, redu i pravima starih Slavena koja dokazuju njihov život od davnih vremena u Europi. A o načinu života piše:

> Osim toga su Slaveni u vreme njihovog pojavljenja u obćinskoj historii s početka šestog stoletja, po svedočanstvu Propkopa i Mauricia po varoših i selih živili, kuće zidali, zabavljali se zemljodelstvom, rukodelstvom i tergovinom, na konju i pešice vojevali, šćite na obranu upotrebljavali i t.d. i nijsu kako Skiti i Sarmate (Huni, Avari i Magyari) neprestano lenivo pod

[108] E .W. Said, *Orijentalizam*, str. 14. prema Kolak, 2008, str. 178.

[109] Hugo Dyserinck: „Komparatistička imagologija onkraj 'imanencije' i 'transcendencije' djela“ u: *Kako vidimo strane zemlje*, ur. Davor Dukić (Zagreb: srednja Europa, 2009), 61.

[110] Davor Dukić: „Predgovor: O imagologiji“, u *Kako vidimo strane zemlje*, ur. Davor Dukić (Zagreb: srednja Europa, 2009), 17.

[111] *Danica*, 1836, br. 5, str. 20.

> kožnim šatorom sedeli, niti su se na kolih i konjih z jedne paše na drugu prelazeć po svetu skitali i samo za grabežom i kradjom hlepeli.
> Sve ovo i ovomu podobno, ako ćemo zdravo i pravo suditi, do toga nas dovadja, da Slavjani u petom stoletju drugim europejcem nijsu stranski, i od njih udaljeni bili, kako nekoji obično i pogrešno misle.[112]

Slaveni su vrednovani glagolima „graditi“, „stvarati“ kao i atributima „dobri“, „napredni“, „nadmoćni“ nasuprot *onima* koji „sjede“, „skitaju se“, „kradu“, „robe“ te se tako, navodi Kolak (2008), stvara slika o „sebi“ kao dobrom, naprednom i nadmoćnom nasuprot slici o „drugome“, Mađarima, kao lošim, zaostalim i inferiornim duhovno, društveno i politički. Kako navodi Dyserinck[113] da se „strano“ spoznaje iz perspektive onoga koji nešto smatra „stranim“, odnosno što na njega tako djeluje, tako će opisom karaktera i običaja, isticanih kao sirovi i tuđi, pokušati dokazati njihovu nepripadnost europskom kulturnom miljeu.
Kriteriji življenja i ponašanja na europskom kontinentu bili su važeće mjerilo za procjenu naprednosti naroda izvaneuropskoga svijeta, a time i vrijednosti njihove civilizacije/kulture (Slaveni žive u kućama, na konjima vode ratove, bave se zemljoradnjom/trgovinom – *oni drugi* se skitaju, grabe i kradu). Napose se to odnosilo na "orijent", odnosno na područje istočno od Europe.[114] Prema tome Slaveni su stari, povijesni narod koji ima sva prava na europskom prostoru jer se oduvijek ponaša *civilizirano* za razliku od Mađara koje stavlja u grupu mongolskih i turskih naroda zajedno s Hunima, Avarima i ostalim narodima koji su u Europu došli iz Azije što zaključuje anonimni autor:

> Iz svih dosad navedenih uzrokah, ako ih sve skupa uzmemo, i bezpristrastno i izpravno po njihovoj nutarnjoj važnosti uzečnimo, možemo s vernom izvestnostju zaključiti i uzeti, da je slavensko još u najstariem historičkom vremenu narodom bogato koleno, ne stopram u vreme novog preseljenja mongolskih turskih narodov, kao: Hunov, Sabirov, Avarov, Magyarov, Bugarov, Kozarov i t.d. iz Azie u Europu dojti, nego još od starine ovde medju srodnimi koleni, kao: Traci, Gali, Nemci i Litvanci svoja obitališća i sedališća imati moralo.[115]

---

[112] *Danica,* 1836, br. 8, str. 30.

[113] Hugo Dyserinck: „Komparatistička imagologija onkraj 'imanencije' i 'transcendencije' djela“ u: *Kako vidimo strane zemlje*, ur. Davor Dukić (Zagreb: srednja Europa, 2009), 61.

[114] Arijana Kolak, „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.“, *Povijesni prilozi 34* (2008): 178.

[115] *Danica,* 1836, br. 5, str. 36.

O podjeli naroda piše i Ljudevit Gaj u članku *Kratki uvod u dogodovšćinu velike Ilirie*[116] On europske narode dijeli na Pervoselce i na Priselnike. Pervoselci su oni narodi koji žive u Europi od davnih vremena, a Priselnici su došljaci iz Azije ili Afrike, oni su sasvim *maloceni, neznameniti* te su to u slavensko-ugarskom kraljevstvu upravo Mađari. Ono što je pripadalo civiliziranome, kulturnom svijetu nalazilo se u Europi i pripadalo joj je najvećim dijelom.[117] Ostali dijelovi svijeta, tj. njihovo stanovništvo ocjenjivano je „primitivnim", nerazvijenim i zaostalim, ne samo ekonomsko-politički, nego i biološki (rasno).[118] Zbog toga ono nije moglo postati nositeljem civilizacije/kulture pa su mu odricana različita prava te se držalo manje vrijednim ljudskim vrstama.[119]

> Priselnici pako, to jest takovi narodi, koji za povestnoga znanja iz Azie ili Afrike u Europu dojdoše, jesu u broju i u svakomu drugom smislu gledeć na množinu i važnost europejskih pervoselacah sasvim maloceni i neznameniti. U starom slavo-gerčkom carstvu jesu sada Turci, u slavo-ugarskom kraljevstvu Magjari a u slavo-ruskom carstvu Fini sa svojimi rodjaci Lapi i dr. (...) Starii pako aziatski priselnici u Europi kao Skitii, Sarmati, Huni, Avari, Čirkezi, Bugari, Arabi, Tatari jesu po najviše kano inostrani nasad na tudjem zemljišću izčeznuli, jer su se ili sa svojom kasnie iz pustarah došavši bratjom smešali i sojedinili, kak Huni i Tatari s Magjari, (...), gledeć na pervoselce mala i nevažna šaka prozvati se mogu.[120]

O Mađarima kao azijskim putnicima i kao malom narodu piše i Kolar,[121] naglašavajući slavensku uzajamnost i ističe kako se Slaveni međusobno poštuju, povezani su jezicima i narječjima što ih zajedno čini većim i jačim narodom, dok su Mađari mali narod koji putuje po tuđem svijetu. Kulturna razlika stratificirala se unutar „obiteljskog stabla" kao biološkog modela podrijetla i genotipa, a jezici i književnosti svrstani su u etnički vokabular „njemačkoga", „slavenskoga" , „keltskog", „semitskog"...[122]

---

[116] *Danica*, 1836, br. 18, str. 69.

[117] Arijana Kolak, „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.", *Povijesni prilozi 34* (2008): 178.

[118] Isto, str. 177.

[119] Isto, str. 177-178.

[120] *Danica*, 1836, br. 18, str. 69-70.

[121] *Danica*, 1836, br. 30, str. 118-119.

[122] Joep Leerssen: „Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled, u: *Kako vidimo strane zemlje*, ur. Davor Dukić (Zagreb: srednja Europa, 2009), 105.

> Zato Magjari buduć da su mali narod putuju daleko po tudjem světu po Azii tamo k Mogorcem i Tibetanom i t.d. da bi predje i bratju svoju, ili barem sebi podoban narod našli i s tim većje zemljišće i obćinstvo svojem slovstvu pribavili.[123]

Mađare se pokušava prikazati kao slabu naciju, mali narod koji luta po svijetu pa čak ni ne nalazi svoje mjesto nigdje, a zahvaljujući *samilosnim* Slavenima koji su im dopustili da se nasele na „ovim prostorima“, daje se dojam pokroviteljskog slavenskog stava nasuprot nezahvalnim Mađarima što se posebno iščitava u tekstu. Tim atributom *mali* osim što ih se obezvrjeđuje kao narod, podsjeća se da im se kao takvima, *malima,* treba oduzeti pravo da postanu vodeći narod u Ugarskoj jer na to nemaju povijesno pravo.

To će se još više osjetiti u citatu Wlastimila Podtatranskog, inače se iza toga pseudonima krije Ljudevit Štúr, koji objavljuje polemiku *Dopis iz Slavie Ugarske iz Slovenskoga*[124] u kojem piše kako mađarski časopis *Tarsalkodo* u jednom broju objavljuje kako Mađari doživljavaju slavenske jezike. Navodi citat: „Jezik će naš (magjarski) jošte mnogo preterpiti morati od neznanstva, tudjine i Slavjanstva!“[125]

Na ovaj citat Podtatransky odgovara naglašavajući milosrdnost/dobrotu Slovaka koji su ugostili Magjare a oni prava tih istih domaćina ruše i to *poganskom* rukom. Naglašava se kontrast civilizacija–Slaven / barbarstvo–Mađari, tu je prisutan stereotip u suprotstavljanju.

> To je ona domovina, u koju su predji Slovakah Magjare gostoljubivo na stan primili, njih verozakonom kerstjanskim i izobraženostju svojom od propasti sačuvali. Svjedok vječnih zasluga Slovaka za domovinu ugarsku jest cijela historia ugarska do dana današnjega gdje prirodjena i družtvena prava Slovaka poganskom rukom rušiti se usuđuju...[126]

U pismu *Dopis iz Milana*[127]Ivan Kukuljević ističe azijatsko porijeklo Mađara na ironičan način. Ponavlja pridjeve *aziatsk*i (*starinski Magjari aziatski*, *aziatsko ime*, *Azia*), opisuje ih kao skitajući narod, neizobražen, divlji narod siromašna jezika, a zahvaljujući Slavenima, oni su postali kulturan narod.

[123] *Danica*, 1836, br. 30, 118-119.

[124] Danica, 1841, br. 2, 6–8.

[125] *Danica*, 1841, br. 2, str. 6.

[126] Isto, 1841, br. 3, str.10.

[127] *Danica*, 1841, br. 30, str. 127-128.

> Oni govore, da Slavjan nije čověk, jerbo u svem veoma duboko pod čověčanstvom stoji. Sa svime inače mišljahu starinski Magjari aziatski, koji priričje ovo iznadjoše. Čujte ponajprije zašto su dobili Slavjani od Magjarah ime Thot? Znano je, da kod inieh narodah aziatskih ime Thot ili Thaut bi kod njih otac mudrosti, i Heres ili polubog od svieh velikih i znamenitih dělah, početnik svega znanja i svieh umětnieh proizvodah.
>
> Stari Magjari skitajući se po Azii (hazii) staroj domovini svojoj, naučiše se takodjer poznavati ime poluboga ovoga i nazovu zatime sve početnike znanja svojega Thotovi. Došavši u Europu neizobraženi, divjačni kako su bili, nastane se u plodnu Slaviu medju Slavjane, kod kojih već onda mnogi nauci i mnoge umětnosti europejske cvatiahu, Magjarom jošte nepoznane. Slavjani stanu tako biti naravni učitelji Magjarah, i starinski Magjari budu zahvalni učiteljem svojim te tako primivši mnoge i mnoge rěči slavjanske u siromaški jezik svoj, upoznaju oni u njih i početnike svih naukah i umětnostih od zemlje Ugarske i nadenu im ime „Mudri“ ili Thoti, Thauti! - Naravno je dakle da oni narod taj i varhu čověčanstva svojega uzvisiše i nje ne za ljude, nego za polubogove daržaše, odkuda i pride staromagjarska poslovica: Thot nem ember tj.Slavjan nije čověk, jerbo je bio njihov Isten ili Bog!!![128]

Tot nem ember je fraza koja će zaslužiti posebno mjesto u daljnjem istraživanju. Često se spominje u člancima što samo po sebi ima negativan predznak. Mađari su tako nazivali Slovake i ostale Slavene, znači da svaki Slaven nije čovjek. O nazivu Tot Péter Hanák piše:

> Uz arheološka nalazišta, sjećanje na te slavenske naseljenike sačuvalo se samo u etniku tot. On potječe od riječi *teut,* u značenju 'narod', što je bilo ime kojim su se sami koristili. (Slučajno su *tot* rabili Mađari da bi označili svakoga izvornog govornika slavenskih jezika u Karpatskom bazenu) (Hanák i suradnici, 1995:26).

Objašnjenje imena *Tot* kod Sakcinskog ima ironičan prizvuk a to je da su Mađari Slavene tako nazivali jer su od Slavena dobili znanje pa prema tome Slaven za njih nije čovjek, nego bog. Osim što opisuje stare Mađare kao azijatske skitalice, neznalice koje podučavaju Slaveni, neizobražene, divlje, ima nešto što još daje ironičan prizvuk u tekstu, a to je Azia (hazia). *Haz* je na mađarskom jeziku kuća, dom. Skitati se po Azii/hazii naglašava kao je njihov dom Azija, ističe stranu kulturu među Slavenima jer oni već imaju svoju haziju/dom/domovinu/Aziju po kojoj lutaju/skitaju se, ali dolaze tražiti mudrost Slavena kojima pridaju značenje *boga*. Takvim naglašavanjem azijskog podrijetla, Mađare se markiralo kao *inostrance* što je i Demeter isticao u svojoj pjesmi.

[128] *Danica,* 1841, br. 14, str. 53-55.

Naime, Demeter je objavio pjesmu *Smart kralja Zvonimira* koja, kako navodi Coha (2015), pripada skupini negativnih interpretacija u naslovu apostrofiranog vladara. Suprotno tradicionalnome sižeu, nastavlja Coha, o *dobrome kralju Zvonimiru* i *nevjernim Hrvatima* Demetrova je pjesma izraz varijante *crne legende*, koja se, prema Joanni Rapackoj, aktualizirala u 19. stoljeću optužujući toga vladara jer se „prodao strancima, odnosno Zapadu i personifikaciji Zapada – papi...“.[129]

U pjesmi je Zvonimiru dana negativna konotacija, on se priklonio strancu, tuđinu kako bi ostao na prijestolju. Mađari pritom nisu atribuirani kao azijatski narod, ali se ističe njihova nepripadnost slavenskom miljeu drugim pridjevima. Tako ih Demeter naziva *inostrancima*, narodom *tuđe* krvi, *tuđih* običaja, iz *tuđeg* kraja, *gladnom* čeljadi koja stremi ka Zvonimirovu prijestolju.

> Da se uzdarži tada na prestolju, / uteče se inostrancem on: / Njihovu je od tog časa volju / Izvaršivat uviek bio sklon. // Tudje karvi ljubu si pridruži / I priljubi tudji običaj, / Gladna čeljad prestolje mu kruži, // Koju tudji izrigo je kraj.[130]

[129] Detaljnije v. u Coha, 2015, str. 224.

[130] *Danica*, 1848, br. 22, str. 89-91.

3.2. „Hunsko pleme“, „divlji Tatar“

Ilirci okupljeni oko časopisa *Kolo* osjećali su animozitet prema velikomađarskoj politici te su prihvaćali tumačenje slovačkoga političara, ideologa i publicista L. Štúra koji je, slijedeći Hegelovu filozofiju povijesti, razlikovao Indoeuropljane i Semite kao povijesne, a Azijate kao nepovijesne narode. Štúr je vjerovao kako je samo povijesnim narodima osigurana budućnost, a po njegovoj klasifikaciji, Mađari su bili osuđeni kao nepovijesni azijatski narod. Slijedom toga za imagološku analizu zanimljiv je članak objavljen u drugoj knjizi Kola iz 1842. pod nazivom *Štajerska za vrѣme nemačkih i magjarskih bojevah (god.800-1122*) od Antuna Krempla, župnika kod Male Nedle na Malom Štajeru.*

Članak je autor podijelio na nekoliko dijelova. U prvom dijelu s naslovom *Narodi, vladaoci i dogadjaji* obrađuje se povijesna tema o vladavini Karla Velikog te borbama korutanskih Slovenaca i Mađara. U napomeni članka piše kako je autor ovu studiju pisao više godina, podatke je koristio iz pisanih izvora latinskih i njemačkih povjesničara, ljetopisaca a poslužila su mu i Šafarikova istraživanja. Krempl piše o dolasku Slovenaca u vrijeme Karla Velikoga kada Obari/Avari prodiru u Panoniju u 8. stoljeću. Obari su bili poraženi od Nijemaca i Slovenaca, a ostali narodi su se poslije stopili s *došljaci Magjari*.[131]

Već se ovdje ističu Mađari kao došljaci i provalnici koji robe, plijene, ubijaju:

> Grozne te vojske čitave četiri nedelje bez prestanka po Moravskoj tako strahovito plene, robe i ubijaju, da do mala sve gladko sharaju.[132]

U nastavku članka, Mađari će biti atribuirani izrazito negativno, poistovjećivani su s Hunima, prikazani kao divljaci, ratnički nasilnici, osvajači.

> Magjari, hunsko pleme, došavši iz Azie najdu time stazu u naše krajeve, pa se i nedadoše više odtuda odvarnuti. Budući su nekada i Hunovi, a potom njihovi pokolenci Obari u Panonii sedili, to time i Magjari nadju nekakvo pravo osvojiti ju i privlastiti za se, već na pragu pokazujući, kako će u napredak u našoj prekrasnoj zemlji gospodariti. Kao što nekoč Huni i Obari, tako su i sad Magjari stare ljude škopili, mlade žene kao živinu za sobom vodili i svoje skotske želje už njih gasili. Dapače (g. 895) poharaju Panoniu čisto i gladko.[133]

[131] *Kolo*, 1842, 2. knjiga, str. 50.

[132] *Kolo*, 1842, 2. knjiga, str. 56.

[133] *Kolo*, 1842, 2. knjiga, str. 56.

Nakon raspada Velike Moravske, Mađari će opet krenuti u osvajanje. U opisu osvajanja koristi sintagme *divlji čopor, okrutni divljaci*, a na narativnoj razini pripisuju im se nasilnička djela kao što su haranje, zarobljavanje, klanje svećenika, spaljivanje samostana i bogomolja. Kako bi se istaklo krajnje divljaštvo, opisuje se kako piju krv svojih žrtava a od leševa prave stolove i klupe.

> Čim se na prestol nemačkoga kraljestva posadi dete jedno, divji mađarski čopori, pod vodjom svojim Arpadom, strašno nahrupe u našu Štajersku zemlju, harajući tja do Bavarie. Ti okrutni divjaci (g.900) kraj reke Ense do pedeset miljah naokolo sve gladko sporobe, množinu naroda potuku, žene od njih nesramno oskvarnjene najposle za kite (upletnjake) svezane odvedu za sobom u sužanstvo, misnike i kaludjere pokolju, a carkve i kloštre požegu. Dapače od trupah ubijenih praviše si stole i klupe, posle kako su iz njih topla sarca izrezali, i njihovom toplom karvcom zdravice si napijali.(...) Magjari se pojave (g.901) opet u našem zavičaju i u Koruškoj toli strašno, da sve izpred njih odbeži u šume i na visoke planine. Nenašavši naroda za ubijanje i vodjenje u sužanstvo, oni sve lepo sporobe, poplene, i za sobom odvuku.[134]

I u drugim tiskovinama u 19. stoljeću Mađari su opisivani kao krvoločan narod. Ovdje bih napomenula da Šokčević (2006) slične članke nalazi u *Obzoru* koji, kako piše, 1896. objavljuje seriju članaka o povijesti Mađara i osnivanju mađarske države u kojima autor iznosi negativno mišljenje o njima prikazujući ih kao nomade i osvajače od kojih strahuje cijela Europa a koji piju krv neprijatelja, vade mu srce i jedu ga kao lijek. Šokčević nastavlja kako je uz takvu sliku krvoločnih, primitivnih Mađara, hrvatskom čitatelju servirana posve drugačija slika miroljubivih, civiliziranih slavenskih ratara što su je stvorili povjesničari 19. stoljeća. Slijedom Šokčevićevih zaključaka vraćam se Kremplovu članku u kojem se s Mađarima povezuju riječi *sila, grozni, grozovit bič, bijes, tuđi, došljaci*, a njihov vojskovođa Lehel atribuiran je kao *grozovit*, dok je Gejza bio toliko ljut i divlji, da je u svojoj nagloj srditosti svakoga ubio, koji mu je došao pred lice.

U nastavku studije, autor donosi novi podnaslov *Telo, življenje, odeća, jezik, običaji.* Opisuje porijeklo Mađara, njihov izgled, žene te nastavlja isticati negativne sudove o Mađarima, ali koji su se naučili kulturno živjeti zahvaljujući Slovencima. Zanimljiv je opis Mađara koji donosi kolektivnu predodžbu o njihovom vanjskom izgledu kao i o (ne)kulturi življenja.

[134] *Kolo*, 1842, 2. knjiga, str. 57.

> Budući su u ono doba našinci i s Magjari imali mnogo posla, a mi ćemo i o njih posebice da govorimi. Magjari su bili pleme hunskoga ili obarskoga kolena. Od izvora bili su malena nu čila struka, hardjavožuta, čudna obraza, dubokih očiuh, malenoga zavarnutoga nosa i ošišane glave. Njihove su žene bile gadne, nu smele i junačke, na sve tegobe života naučene, gledeć na divjost i okrutnost iste svoje muže nadkriljujuć sužnji su od Magjarskinjah puno više propatili nego od istih Magjarah. Svoj potlanji lep stas i obraz stekli su Magjari po drugih najpače slovenskih ženah, koje su jatami odagnjali iz naših i drugih krajevah. Njihova je bila odeća skrojena od živinskih kožah, od kojih su si takojer šatore šivali.[135]

Laslo Kontler piše kako povijest zemalja i povijest naroda koji ih naseljavaju obično nije ista povijest, te nastavlja kako je to naglašen slučaj, kod povijesti europskih zemalja, posebice onih u prijelaznoj zoni, Srednjoj Europi, gdje se čak i daleki preci današnjih stanovnika mogu smatrati tek kasnim pridošlicama među nacije europskog kontinenta.[136] Tako se u 19. stoljeću, ističući da su Mađari *pridošlice*, nije pisalo da su i slavenski narodi, koji su sebe smatrali starosjediocima, i sami bili došljaci u europske prostore. Slijedom toga se promatrala i (ne)kultura *pridošlica*, a tu je zadaću tisak vrlo dobro odrađivao.[137] Često ih se negativnim atributima opisivalo s ciljem isticanja različitosti, nepripadnosti „visokom" europskom kulturnom krugu jer se kroz prizmu svakodnevice, određivala ne(kultura) naroda. Kako je već prethodno navedeno, Slaveni su se smatrali autohtonim narodom, nositeljima postojeće civilizacije prema drugima, nositelji standarda te kao takvi isticali su kako imaju potpuno pravo obitavati na europskim prostorima, za razliku od *došljaka.* Slijedom toga, autori članaka davali su sebi pravo isticati Mađare kao nomadski i hunski narod jer su tako naglašavali distancu od onih koji su promatrani. Opisujući njihove običaje i život, atribuirali su ih pomoću pojma „primitivan". Tako Krempl, kada opisuje život Mađara, piše:

> Naravi i običaji njihovi bili su vàrlo sirovi (n p.jěli su sirovo konjsko meso itd.) o kojih sam već na drugom městu govorio. Samo to trěba još napomenuti, da su u svojoj divjosti i okrutnosti dugo još zaostali [...]. Magjari su gotovo čitav svoj věk proživili na konjih. Děcu su od mladih noguh učili jašit divje konje i věstbati se u strěljanju [...]. Bračna věrnost nije bila kod njih u

[135] *Kolo*, 1842, 2. knjiga, str. 69.

[136] Laszló Kontler, *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Srednjoj Europi* (Zagreb: srednja Europa, 2007), 31.

[137] U tom smislu, osim *Danice*, *Kola* i *Nevena*, motiv *pridošlica* može se iščitavati i u drugim tiskovinama kao što je *Slavenski jug*, *Obzor*, *Südslawische Zeitung*.

> velikoj cěni, nego je vladala gàrdna ljubomornost, tako da su čudne Magjarkinje drugim lěpšim ženam nose rězale.[138]

Voljeli su odmarati na poljima i to tako da su *na konak najvolili su padati po širokih poljah ili velikih ravnicah, gdi su se laglje razkrilili sa svojimi konji*.[139]
Ipak, vještina ratovanja im je bila na zavidnoj razini:

> U strěljanju s luka biahu toli věšti, da je svaka njihova stréla pogodila svoj cilj, bila ona izbačena spréda, s boka ili straga. Luk bio je pàrvo njihovo oružje, takodjer sulica, sěkira ili čakan. Poslě kako su se bili upoznali s Gàrci, pribavili su takodjer sablju, mač, kacigu i štit.[140]

Kontler piše kako nomadstvo datira iz drugog tisućljeća prije Krista kada su se narodi velikih eurazijskih stepa, prilagođavajući se sve sušoj klimi, okrenuli stočarstvu, uzgoju konja i ovaca napasujući ih na uvijek novim pašnjacima. A takav lutalački način života im je pomagao da postanu ratnici, osvajači, naoružani lukom i strijelom, dobri konjanici koji su koristili dobru vojnu taktiku koja je bila nepredvidiva. Takvi su bili Huni za koje Krempl piše da su bili najdestruktivniji nomadski narod iz Srednje Azije. Sjećanje na njih pojavljuje se u *Pjesmi o Nibelunzima*, a Etzel je Atila koji je vladao Hunima. Kasnije su neki ugarski srednjovjekovni kraljevi tvrdili da potječu izravno od Atile te je slijedom toga nastao mit da su Mađari zapravo hunskoga podrijetla a taj se mit isticao u 19. stoljeću.
U književnosti ilirskoga razdoblja dominira poezija koja je često podređena političkoj svrsi. Rodoljubno je pjesništvo igralo važnu ulogu u širenju ilirskih ideja a utjecalo je i na oblikovanje slike Mađara u hrvatskoj javnosti. Posebno su bile popularne budnice i davorije kroz koje se nastojalo probuditi ljubav prema materinskom jeziku i suosjećanje s drugim slavenskim narodima, a protiv zajedničke prijetnje – Mađara. U pjesmama se ne spominju Mađari izravno, nego posredno, kao *crni, divlji Tatar*. Tako u pjesmi Davoria[141] iza crnog, divljeg Tatara koji gazi rod i jezik nalazi se zapravo Mađar:

[138] *Kolo*, 2. knjiga, 1842, str. 69-70.

[139] *Kolo*, 3. knjiga, 1843, str. 2.

[140] Isto, str. 2.

[141] *Danica*,1848, br. 18, str. 76.

> Eto na nas carni divlji Tatar, / Gazeć nam rod i jezik, mili božji podar.- / Tiem pria neg nas zakla, / Šljimo ga na dno pakla: / Hajd bratjo, u ime Boga, / Samo nek je sloga![142]

U pjesmi *Juriš Srbe!*[143]koja svojim tonom potiče na borbu protiv Mađara koje se naziva *zlotvorom, paščadi, Pištom, zmijama* a s Tatarima ih povezuju stihovi: „Još se eto Madžar tuži / Što madžarski pop nesluži- / I kune se po tatarski / Da će biti sve madžarski."

Šokčević podsjeća da iza Tatara nije teško prepoznati Mađara jer tatarski se azijatski nomadi s Mađarima izjednačavaju već 1790. u pjesmi Tituša Brezovačkog.

Tekstovi objavljeni u *Danici* između 1835. i 1848. godine donose različite informacije o kulturi slavenskih naroda u Ugarskoj, ali i o odnosu slavenskih naroda (uglavnom Slovaka) prema Mađarima. Kako se kroz objavljivane članke nastoje prikazati međukulturna slavenska prožimanja, tako se neprestano ističe razlika između Mađara i Slavena na svim razinama, jezičnim, kulturnim, političkim. Čitajući članke o odnosima Slovaka i Mađara, čitatelji *Danice* mogli su se identificirati, suosjećati sa slavenskim narodima. U tekstovima o Mađarima kao azijatskim pridošlicama, ističu se i obrađuju dva mentaliteta, dva kulturna i civilizacijska entiteta (mađarski i slavenski, iako i taj slavenski naglašava slovački mentalitet s kojim se suosjećaju i identificiraju slavenski narodi te proizlazi da su problemi slovačkoga naroda zapravo i hrvatski problemi). Tekstovi problematiziraju predodžbe i predrasude koje imaju slavenski narodi prema Mađarima. Naglašena je opreka Mađari/Slaveni; došljaci iz azijskih predjela / domorodci; ugrofinski jezici / slavenski jezici. Zbog predrasuda koje jedna kultura ima o drugoj, onemogućena je njihova interkulturna komunikacija te slika Mađara neprestano ima negativan predznak.

[142] Isto.

[143] *Danica*, 1848, br. 33, str. 183.

4. MAĐARI VS. SLOVACI/SLAVENI

Književnost, kako piše Fischer (2009: 43), ima neosporiv udio u nastanku i trajnom djelovanju nacionalnih predodžbi koje imaju narodi jedni o drugima, no ovdje treba podsjetiti kako ne igraju samo književni tekstovi važnu ulogu u stvaranju nacionalnih predodžbi, nego i publicistički tekstovi, putopisi, memoaristika te da bi se trajno umanjilo njihovo nepromišljeno preuzimanje i prihvaćanje kao istine, potrebna je analiza njihova cjelokupnog postanja, otkrivanje povijesti konteksta, političkih interesa i polazišta koji obilježavaju postanak kao i vrstu slike.

Devetnaesto stoljeće, podsjeća Leerssen, doba je procvata nacionalnog mišljenja te se Herderova filozofija kulture protegnula do „znanstvenih" krajnosti, i kulturna razlika stratificirala se unutar „obiteljskog stabla" kao biološkog modela podrijetla i genotipa, a jezici i književnosti svrstani su u etnički vokabular „njemačkoga", „slavenskoga", „keltskog", „semitskoga" itd. Većina nacionalnih predodžbi, nastavlja Leerssen, u svim se svojim proturječnim manifestacijama može svesti na „imagem/otisak" a koji je pravilu obilježen njima svojstvenim ambivalentnim polaritetom.

> Imagem čini širina opsega diskurzivno uspostavljenih karakternih osobina u pogledu određene nacionalnosti i poprimat će oblik osnovnog klišeja koji vrijedi praktički za sve nacije: *nacija X je nacija kontrasta*. (...) Nacionalni imagemi definirani su svojom janusovskom podvojenošću i proturječnom prirodom. Oni određuju polaritet unutar kojeg se kreće određeni nacionalni karakter. Kao posljedica njihova podvojena polariteta, njihove različite manifestacije (nacionalne predodžbe poput onih s kojima se stvarno susrećemo) u velikoj su mjeri otporne na povijesno zastarijevanje. (Leerssen, 2009: 110)

„Karakter" nacije bi, prema Leerssenu, bio onaj bitni, središnji skup osobina temperamenta koji naciju kao takvu razlikuje od drugih i koji motivira i tumači posebnost njezine prisutnosti i ponašanja u svijetu. Tako će daljnja analiza karakteroloških obilježja ljudi iščitavati osobine Mađara iz perspektive njihovoga svakodnevnog života kao i njihovoga odnosa sa slavenskim narodima. Očekivano je da su se u tekstovima 19. stoljeća slavenski narodi prikazivali uglavnom pozitivnim obilježjima u odnosu na Mađare jer su takvi tekstovi, kako piše Šabić (2008), „imali zadaću buđenja slavenske nadnacionalne solidarnosti kao i identifikaciju s drugim slavenskim narodima."[144]

[144] Miroslav Šabić, *Iz zlatnog Praga: Češka književnost i kultura u hrvatskoj književnoj periodici 1835. – 1903*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2008, 37.

Isticanjem teškog suživota Slovaka s Mađarima u Ugarskoj autori su kod čitatelja nastojali pobuditi empatiju prema slavenskoj braći pa će tako slavenski narodi biti atribuirani kao mirni, miroljubivi, raspjevani, poslušni, prilagodljivi teškim uvjetima života, dok će Mađari biti negativno atribuirati kao nezahvalni, okrutni, nijemi, zamišljeni, oholi, kao gizdav narod koji prezire slavenske narode. Tako, iščitavajući međuknjiževni i međukulturni odnos hrvatsko-čeških veza, Šabić (2008) primjećuje kako su u *Danici* od četvrtog godišta učestali napisi o kulturnom životu Slovaka u Ugarskoj uglavnom prenošeni iz češke periodike. Autorom je većine tih tekstova do 1843. godine bio Karel Rumy, koji je najviše pozornosti u svojim prilozima poklanjao nastojanjima mađarskih hegemonista i kulturnoj borbi Slovaka za samoodržanjem. Samo je u petom godištu *Danice* Rumy objavio dvanaest priloga, a osim njega je o slovačkim temama pod već spomenutim pseudonimom Wlastimil Podtatransky pisao i Ljudevit Štur.[145]

> Kroz tekstove kojima se hrvatskoj publici predočavaju različite teme i motivi iz specifično češkog motrišta pruža se mogućnost omjeravanja hrvatskih moralnih i vrijednosnih zasada koji su u mnogočemu slični češkima, pa se stvara privid zajedničke, slavenske mitteleuropske tradicije s po kulturnim dostignućima tada vodećim slavenskim narodom. (Šabić, 2008: 38)

Coha (2015: 156) piše kako se osim na jezične srodnosti identificiranje[146] hrvatskoga nacionalnog identiteta sa slavenstvom, a u opreci prema mađarštini, oslanjalo i na interpretacije aktualnih (nacionalnih) politika u ugarskom dijelu Carstva te primjećuje kako je seriju *Daničinih* članaka s eksplicitnom kritikom uznapredovaloga mađarskog nacionalizma otvorio nepotpisani prilog "Nekoliko rechih tom, kako sze bratya Szlavenczi u Vugerzkoj magyariju", preuzet „Iz Szèrbzkoga letopisza". Članak je objavljen 1835. godine u broju 23, tematizira odnos Mađara prema Slovacima, običaje te karaktere.

Autor piše kako su *Szlavenczi* i *Magyari* glavni narodi *koji z obih ztranah bregov dunajzkih u Vugerzkoj sivu,*[147] mada nije još razlika među ovim narodima točno dokazana dok se ostali narodi *z oszebnimi szvojimi kupi szamo priklaplyaju ili uz nyih ili okol nyih.*[148]

---

[145] Detaljno v. u Šabić, 2008, str. 24.

[146] Identifikacija jezične srodnosti detaljno će se analizirati u dijelu rada pod naslovom „Slavenski vs. mađarski jezik".

[147] *Danica,* 1835, br.23, str. 89.

[148] Isto, 1835, br. 23, str. 89.

Pišući dalje o *Szlavenczima,* ističe mnogobrojnost[149] slavenskih naroda te podsjeća na važnost slavenskoga imena smatrajući pri tome da su pravi stari Slaveni zadržali svoje ime *Slovak* te je taj narod samo u sjevernim županijama „nemiješan", a u ostalim je više ili manje „pomiješan" s drugim narodima.

> U Vugerzkoj pak jezt polag vszega toga pravi ztarinzki Szlavjan izpod y pored Karpatzke gore, zadersavajuchi szvoje ztaro ime Szlovak, iz med vszih szvojih jednoplemenih po broju najznameniteji; jeli pako zadersava ovo mezto, ztavlyajuchi ga upored z Magyari, to sze josh nezna; buduchi da je szamo u szevernih varmedyiah zvekshinum nezmeshan y szam za sze, a u oztalih z drugimi narodi vishe ili manye pomeshan.[150]

Da su slavenski narodi nastanjivali Ugarsku i prije dolaska Mađara, dokazuju imena koja se nisu mogla prevesti na mađarski jezik kao što su Mishkovacz, Debreczin, Kalocha, Patak, Tokaj, Rakosh, Vishegrad što je, prema autoru, dovoljan dokaz da su Slaveni živjeli na ovim prostorima i prije dolaska kako Mađara, tako i ostalih došljaka/naroda. Pretpostavlja se da autor misli na vrijeme seobe naroda čime se pokušava dokazati ili čitatelju prikazati kako su slavenski narodi od davnina prisutni na europskom tlu, uživaju puno pravo na nj, a što dokazuju i imena naseljenih mjesta. Autor se pita koliko se već stoljeća miješaju slavenska i mađarska krv, tj. slavenski i mađarski narodi te takve Mađare naziva *pseudomađari/Pszeudo-Magyar*. Znači da su lažni Mađari (izmišljeni, patvoreni Mađari) / pomađareni jer u njima već desetljećima teče slavenska krv te ih ni Atila[151] ni Bulcsu[152] ne bi više mogli nazivati *svojima,* tj. onim pravim Mađarima koje su doveli na prostore Karpatskog bazena gdje i danas žive. Opet se primjećuje poistovjećivanje Huna i Mađara te ih se povezuje s Atilom.

[149] Isto, 1835, br. 23, str. 89.

[150] Isto, 1835, br. 23, str. 89.

[151] Péter Hanák (1995: 25-26) piše kako su mađarski kroničari srednjega vijeka smatrali Hune i Mađare jednim te istim narodom te je prema tim kroničarima Arpad svoja presizanja prema Karpatskom bazenu i njegovu stanovništvu temeljio na činjenici da je to područje nekoć pripadalo njegovu prethodniku Attili. Hanák naziva Attilu velikim hunskim kraljem, često zvanim „Bič Božji", u čije je vrijeme Karpatski bazen postao ishodište velikih vojnih pothvata koji su ga odveli ravno u Zapadno Rimsko Carstvo, najprije u Rim, a potom u Galiju, gdje se kod Catalaunuma zbila bitka u kojoj se borilo dvanaest naroda. Nakon Attiline iznenadne smrti godine 453. podloženi germanski narodi digli su se na oružje protiv svojih hunskih gospodara. Preživjeli su se Huni povukli u područje između Dona i Volge.

[152] Bulcsú je bio vojskovođa, nazivali su ga *harka* (naziv za vrstu velikaškog položaja), koji je doživio veliki poraz u bitci na Leškom polju kod Augsburga 955. godine a koja je označila kraj mađarskih upada na zapad (detaljnije v. u Kontler, 56).

Pri tome, naglašava autor, Slaven, iako je *rasut* po Ugarskoj, čuva svoje stečene sklonosti/navike, običaje i jezik:

> [...] opet perve temelye szvoga pervobitnog znachaja (karaktera), szvoje navade i obichaje, ter y izti jezik med Magyari tako chizto y ztalnoszahraniti ili szachuvati navadu ima, kakti god iz pod Karpata, gde nepomeshan y u velikom broju sive.[153]

Da se slavenska narodnost ne može iskorijeniti, dokaz su i pomađareni Slaveni, a ona se:

> Y kod szamih pomagyarenih Szlavjanih nemore sze pervorodna narodnozt izkoreniti; [...] Y to sze mora szvakom Szlavjaninu dati, da on szvomu rodu rado veran oztaje; y da ga szamo velika kakova politichka korizt ili szilenye na to natira, da sze od szvoga roda odreche.[154]

Ovdje se daje naslutiti jedna slabost slavenskih naroda a to je da ih zanima *velika politička korist* jer ga samo ona može natjerati da se odrekne svojega roda. Ne ističe li time i određenu primjedbu, opasku, zamjerku, prigovor, kritiku slavenskoga naroda? A o prisili/*szilenyu* Slavena da se odreknu svojega roda ili da se pomađare nadalje piše kako ima takvih žalosnih primjera koje se mogu vidjeti u slavensko-mađarskim županijama da su ljudi slavenskoga roda (*kolena*) u mladosti stalno razmišljali kako bi se svi *Szlavjani pomagyariti mogli*, no postavši starijima, ta se želja ugasila pa su počeli pjevati i moliti se Bogu na svojem materinjskom jeziku. Jedan od razloga pomađarenja jest prirođena prilagodljivost Slavena pa se lako prilagode tuđim utjecajima zadržavajući ipak svoju narodnost, mada su ponekad u takvoj situaciji i zbunjeni:

> Lyudi szlavjanzkog kolena, koji doklam szu josh mladi bili y lepoga szvojega napredka nadiati sze mogli, niszu od chesza drugoga ni govoriti, niti pak miszliti hoteli, nego o tom, kako bi sze vszi Szlavjani pomagyariti mogli; ali kad szu malo ztareji poztali, ugaszi im sze taj plamen; oni ti pochmu y pevati y moliti Boga najrajshi szvojimi materinzkim jezikom, [...] K tomu dolazi josh y ona Szlavenczu kakti prirodyena vlaztovitozt, da sze na tudye lahko priuchiti more, zadersavajuchi szvoju narodnu narav; ili ako sze y chini, da je promenyen, to je samo zvanzka szlika y odelo (oprava), niti je to bash iz namerenya, niti iz lukavozti (himbenozti) nego y szami neznajuchi kako iz vishe etnologichkih uzrokov.[155]

[153] *Danica*, 1835, br. 23, str. 90.

[154] *Danica*, 1835, br. 23, str. 90.

[155] *Danica*, 1835, br. 23, str. 90.

Drugi razlog zbog kojega su se Szlavjani pomađarili bila je *silenye* (*batine y penezna kastiga*) koja se počela primjenjivati prema *nisjoj verzti naroda*. Ovaj pojam „nisjoj verzti naroda" autor ne objašnjava, ali se pretpostavlja da su to oni narodi koji nisu govorili mađarski jezik jer u nastavku članka daje se primjer biskupa Patačića koji je kažnjavao Srbe ako nisu govorili mađarski jezik:

> Gabriel grof Patachich, nadbiskup kolochki, imal je svoj oszobiti nachin, koim je koga kakov jezik nauchiti hotel. U vreme turzkoga vladanya naszeliu sze Szerblyi okolo Koloche , gde sze je komaj neshta od Magyarzkoga negda govorenoga jezika chuti moglo. Patachich, rodyen Horvat (!) ali Magyarzki arkibiskup y patriot, zaseli u szvojem preztolnom varashu szilum uchiniti, da zkoro preminuvshi magyarzki jezik opet szvoje sivlenye y gozpodztvo dobie. On dakle vezepi na shirokom szerbzkom ztablu zaoztavshu magyarzku szvers ili granchiczu, y zapove da nigdo neszmi Szlavenzki govoriti pod kastigu od 12 forintov ili 12 batin, kolikogodkrat sze zapopade; y to vrachtvo je pomoglo.[156]

Autor piše kako se i danas događaju takva *saloztna pomagyarenya* te zaključuje kako *zaizta chlovek dojde guztoput vu takovo zkushavanye, da miszli, da je vecha zaszluga biti Magyarom neg chlovekom.*[157]

Poseban odlomak analize bit će posvećen mađarizaciji te će se ovaj članak kao i drugi objavljeni u časopisima iščitavati s aspekta mađarske ideologije i ugroženosti slavenskih naroda u Ugarskoj. Nastavak članka objavljen je u *Daničinu* broju 24. godine 1835. te autor i dalje istim tonom komentira nepravedan odnos prema slavenskim narodima u Ugarskoj pišući kako Nijemci o Slavenima oholim glasom govore, ali Mađari u tome idu još dalje govoreći o njima *porazitelynim glaszom.*[158] Ono što je još zanimljivo za ovaj dio analize jest naziv „Tot". Taj se naziv pojavljuje u još nekoliko članaka[159], a autor piše da osim što se srame sa

[156] Isto, 1835, br. 23, str. 90.

[157] *Danica*, 1835, br.24, str. 90.

[158] Isto, 1835, br. 24, str. 93.

[159] Naziv "Tot" pojavljuje se u člancima „Magjarismus, Ilirismus" (*Danica*, 1839, br. 18, str. 70); Slavić: „Neobično pojavljenje u magjarskoj literaturi, i někoje opazke nad tim" (*Danica*, 1839, br. 39, str. 154); Antun Nemčić: „Pogledi u našu sadašnjost" (*Danica*, 1841, br. 22); Ivan Kukuljević: „Dopis iz Milana" (*Danica*, 1841, br. 14).

Slavenima govoriti, ljudi su prema njima grubi te ih podrugljivo nazivaju Totima, a za Mađare „Tot nije čovjek“:

> [...] prozti lyudi pako jeszu proti Szlavenczu povsze szirovi y grubi...kak to zadozta pokasuje ono poshpotlyivo ime: Tot, *Shlovak*, a još više za vsze chlovechanztvo szramotno prirechje magyarzko: Tot *nem ember*, t.j.Szlavenacz nije chlovek![160]

Kod Mađara je u povijesti „Tot“ bio opći etnonim za Slavene, osobito Hrvate kajkavce, ali prvenstveno za Slovake, no u sintagmi „Tot nem ember!“ dobiva izrazito negativno značenje da Tot/Slovak/Slaven nije čovjek.
Za analizu karaktera Mađara i Slovaka zanimljiv je nastavak članka u kojem se prikazuje odnos dvaju naroda s naglaskom na nesnošljivost i antagonizam Mađara prema Slavenima.
Mađar je prikazan kao izrazito nezahvalan čovjek koji mrzi *Szlavencza* čije su odlike mirnoća, marljivost, rad za malu plaću, briga, opskrbljivanje Mađara karpatskim drvima i pjevanje po „nijemoj mađarskoj pustari“ unatoč ugnjetavanju i iskorištavanju:[161]

> ...Magyar uprav na Szlavencza tako merzi; na tak mirnoga szuszeda, koi mu zaizta nishta nikad nije naskodil; shto vishe, kojega marlyiva desznicza mu korizt donasha, koi ga guztokrat z karpatzkimi szvoijimi dervi obzkerblyuje, koi mu verte obdelava, koi mu zterni za szlabu platyu senye, koi ga szvoim platnom odeva, koi mu vinograde okapa, koi mu nyegove neme magyarzke puztare, ravnicze y doline milolyubnimi peszmami napunyava y t. d.[162]

Vrlo su često u *Daničinim* tekstovima Slaveni opisivani kao marljivi ljudi kao u već prije spomenutom tekstu *Značaj i izobraženost slavskoga naroda u občinskom. Po Dru. Šafariku* u kojem, između ostaloga, anonimni autor piše kako u literaturi nalazi podrugljive i ponižavajuće opise slavenskih naroda napominjući kako su još od davnih vremena Huni, Goti,

[160] *Danica*, 1835, br. 24, str. 94.

[161] Sličan je tekst objavljen pod naslovom „Dopis iz Slavie ugarske“ u kojem anonimni autor B**** piše o Slovacima kao najkrotkijem, najumiljatijem, posebno radišnom narodu koji svake godine ide u mađarske krajeve obavljati svakojake vrste poslova pa i one najprostije napominjući kako se najmanje zločinaca i krivaca među Slovacima i doista je začuditi se kada mađarski domoljubi Slovake („taj tihi i vrijedni narod“) želi pretvoriti u nasilnike te se danima i noćima razmišljaju kako to učiniti – kako Slovake pomađariti. (U *Bibliografiji* je tekst objavljen pod natuknicom B****: Dopis iz Slavie ugarske. U Liptovskom Sv. Mikulašu 18. Prosinca (Dec.). 1839. VI. 3. 12 –p).

[162] *Danica*, 1835, br. 24., str. 94.

Avari, Franci i Mađari *na marljive s poljodjelstvom i tergovinum zabavljajuće se narode slavenske navalivali,*[163] gdje su miroljubivi i marljivi slavenski narodi opet prikazani žrtvom „barbarskih plemena/osvajača“ među kojima svrstava i Mađare.

Osim antagonizma prema Slavenima, autor ističe kako su Slaveni dali Ugarskoj svoje najbolje spisatelje,[164]što znači da su i kulturno obogatili Mađare. Nadalje, uspoređuje se odnos starih Mađara prema slavenskim narodima koji su, doselivši se na ove prostore bili obzirniji u odnosu na sadašnje koji pokazuju okrutnost.

> Ztari Magyari imali szu zaizto toliko chlovekolyubja, da szu ove ztaroszelcze (autochtones) karpatzkih gor zajedno z jezikom nyihovim u miru oztavlyali; ali tim nam je vishe chudno, da takove okrutnozti u szadashnye vreme od nyihovih prevnukov viditi moramo.[165]

Uspoređujući i dalje Slavene i Mađare, piše:

> Szlavenacz je trudolyubiv y miran, on najvishe obchinzko blago umnosava, [...]. Kad je on szvomu kralyu veran, kad szvoje poglavare y ztareshine poszlusha, kad je on maryivi podlosnik szvoje domovine, kad on vishnyega Boga pobosno chazti, gdo onda more pravichno proti nyemu grub y szirov biti, [...] Preko 17 milionov szlavenzkih podlosnikov hrane y uvelichavaju jasznozt auztrianzkoga preztolya; [...][166]

Mađarima autor daje savjet da čuvaju svoju plemenitu mađarsku krv te će cijeloj Europi biti primjer ako ne velikog, onda izvornog, originalnog naroda – ako se pak budu miješali s drugima, sami sebe će izgubiti:

> […] od dvih szebi protivnih narodnozti (aziatzke y europejzke) nachinit' chete vi josh jednu novu, koja neche biti niti magyarzka niti szlavenzka.[167]

---

[163] *Danica*, 1835, br. 35, str. 238.

[164] Autor ih naziva „najbolyi piszatelyi Vugerzke dogodovschine“ a koji su Slaveni: Thurocz, Bel, Koller, Horany, Benczur, Resvi, Jan Panonius, Laszky, Mokry, Korabinzki, Huszty, Jankovich, Kolonich, Zvonarich, Zimanyi, Boskovich, Filiczky, Perliczi, Mikoviny, Ztaray, Kovach, Veranchich, Draskovich, Kray, Skariczay, Dugonich, Kittonich, Vitkovich (detaljno v. u *Danica*, 1835, br. 24, str. 94).

[165] *Danica*, 1835, br. 24, str. 94.

[166] *Danica*, 1835, br. 24, str. 94.

[167] *Danica*, 1835, br. 24, str. 95.

Priznaje Mađarima plemenitost, izvornost, originalnost jer su narod iz Azije, ali ih i upozorava kako nijedan pametan čovjek ne smatra velikim uništavanje jednoga naroda uzdizanjem svojega, misleći na slavenski narod kao potlačeni te ih podsjeća da se nalaze među *slavenskim talasima* koji *magyarsku narodnozt obkolyavaju*.
U trećem dijelu članka anonimni autor savjetuje Mađare da bi trebali biti čovječniji u načinu čuvanja svoje narodnosti i jezika, to se ne radi, upozorava autor, šakama, korbačem i batinom, nego perom, knjigama i glavom. S jedne strane otkriva domoljublje Mađara, ljubav prema jeziku, želju da se jezik i narodnost rasprostrani, s druge strane otkriva način na koji to čine, a to je bijes, batine, sila, a ne mudrost i knjiga.

> Lepo je to zaizta, da vash materinzki jezik tako lyubite, ali ta lyubav ne mora biti mati zlobe y krivicze proti drugomu; ta narodna zasganozt neszme biti besznocha. [...] maknite perom y glavom, a ne pesztniczom, korbachem i batinum; -- pishite verztne knyige, pak nechete morati druge szilom k szebi za vlaszi privlachiti, nego chete ih primamiti y nehte vam sze protiviti mochi.[168]

Nadalje, autor uspoređuje slavenske jezike i mađarski jezik. Kako će se ta tema detaljno obrađivati, ovdje se neće provoditi imagološka analiza pojma 'jezik'. Autor, iskazujući svoju naklonost prema slavenskom narodu, piše kako Slaven gdje god da dođe, sve oko sebe *poslaveni*, tj. u Slavene preobrazi podsjećajući na izreku: „Tesko onom szelu, gde sze Szlavenczi naszele, jer oni za kratko vreme vsze poszlavene!“[169] i to bez sile, nego spontano, bez oružja. Te daje odgovor da je uzrok tome:

> [...] da je nyegova kerv u szuszedztvu karpatzkoga zraka ochistyena y po marlyivozti u nepreztano gibanye poztavlyena, da on odvech rado u domachem drustvu sive, y da szu nyegovi sivlenya temelyi ostri, a navlaztito kod proztoga naroda u chiztochi y zakonzkoj vernozti.[170]

Navedenom dodaje još dva moguća uzroka brzom „poslavenjivanju“ drugih naroda, a to je ugodna, laka i vesela narav, pjevanje narodnih pjesama učenim ljudima. Podsjećam da je na početku ovoga članka o tome kako se Slaveni u *Vugerzkoj magyariju* predstavljena kritika Mađarima koji „pomađarenja“ provode batinama, kaznama dok se drugi narodi

[168] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

[169] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

[170] *Danica*, 1835, br. 25, str. 99.

„poslavenjuju“ pjesmom, dakle autor daje izrazitu suprotnost između Mađara i Slavena u karakteru i načinu života koji će autor opisati na sljedeći način: „Szlavenacz pri szvojih polyzkih poszlih veszelo peva; a da je Magyar tako nem y zamishlyen, kak da bi posenyene klasze prebrojiti hotel.“[171]

I ovdje je naglašena suprotnost između dva naroda tako da je jedan atribuiran kao ozbiljan a drugi je pun veselja unatoč svojem teškom položaju u Ugarskoj[172]. Na kraju članka anonimni autor koji sebe naziva jednim od najvećih *chaztitelyev* blagorodnih Mađara dajući im savjet:

> Ne iztreblyujte jezike, nego zlobu, szvojlyubnozt y oholu gizdozt, koja vam nedopuscha, da y drugim siviti date; ne ravnajte vashu pazlivozt na jezike, nego na szerdca y razum; y onda che vasha narodnozt chlovechnii dobiti znachaj (character) y lepu szliku pravoga lyudolyobnoga chutenya.[173]

Za uzor daje Ameriku gdje mnogi narodi bratski žive i u svemu napreduju te poziva Mađare, Slavene i Nijemce da i sami počnu mirno i bratski napredovati kao ljudi.

U već spomenutoj studiji[174] pod naslovom „Značaj i izobraženost slavskoga naroda u općinskom. Po Dru. Šafariku“ anonimni autor piše kako u literaturi nalazi podrugljive i

[171] *Danica,* 1835, br. 25, str. 99.

[172] U članku objavljenom u *Nevenu* 1854. godine pod naslovom „Berba u Tokaju“ Mađari će također dobiti obilježja melankoličnoga naroda u čijim se pjesmama osjeća tuga, dok su Slovaci življi pa su im i pjesme vesele. „Svaka četa pjeva o sebi svoje pjesme narodne. Najmanje ćeš čuti pjevati Magjara. Ponos i ozbiljnost, glavne strane narodnoga značaja madjarskoga, čini se da su uzrok toj šutljivosti. Magjarski seljak kod posla niti nepripovieda niti nepjeva, a počne li pjevati ili veseliti se, i tu se neka tuga neda sakriti. S toga su i ono malo narodnih pjesamah magjarskih većom stranom kratke i tužne. Mučeć dakle radi Magjar sried vike u berbi i samo si kadkad zapjeva kakvugod turobnu pjesmicu. (...)Najživlji su medju svimi Slovaci. Niti časa neradi slovačko momče i djevojka, da uza to nebi pjevali. Slovačke narodne pjesme veoma su ugodne stranom poradi prijatne različnosti napievah, stranom poradi ugladjenosti jezika, a stranom i sadržaja radi.“ ([Anonimno]: Berba u Tokaju, br. 52, str. 826–827).

[173] *Danica,* 1835, br. 25, str. 100.

[174] Prema Bibliografiji tekst „Značaj i izobraženost slavskoga naroda u općinskom. Po Dru. Šafariku“ je naznačena kao studija. Keipert ga naziva prilogom te nastavlja kako se on temelji na srpskome „međuprijevodu“ što uredništvo nije naznačilo. Tekst je objavljen u prvom godištu *Danice* i razdijeljen je u četiri broja. Keipert piše kako je za općeslavenski okvir hrvatskoga preporoda već prije više od stotinu godina Đuro Šurmin napisao sljedeće: „Šafarikov je sastavak mogao dobro doći hrvatskom općinstvu, budući da je ono i onako malo znalo i o sebi i o svojoj povjesti, a još manje o drugoj svojoj slovenskoj braći. Za 'Danicu' je članak preuređen, te su neke stvari Šafarikove upotpunjene i objašnjene, da se što više istakne opreka između slovenskih naroda i onih pisaca neslovenskih, koji su pisali nelijepo o Slovenima ne obazirući se ni malo na sam povjesni njihov razvitak.“

ponižavajuće opise slavenskih naroda te zamjera nekim autorima koji mržnju prema Slavenima izražavaju u knjigama. Autor navodi kako J. P. Ludwig slavenski jezik naziva *sužanjskim* te da su Slaveni u doba Karla IV. *kakti sužnji ili psi deržani bili*.[175]

Ističući težak položaj slavenskih naroda u Carstvu, želeći kod čitatelja pobuditi empatiju i osjećaj nepravde prema Slavenima, autor želi pokazati važnost slavenskih jezika i naroda naglašavajući velika imena koja su poštivala slavenske jezike, a među njima su bili car Karlo IV, car Josip II, car i kralj Franjo I. te Ivan Juraj II. Među onima koji pogrdno pišu o Slavenima je Friedrich Wilhelm von Taube koji u opisu Slavena ističe poligamiju u Slavoniji i „veli, da jim dětca po zimi bosa hode".[176] Grof Teleki u Slavoniji pozna samo tri mjesta koje naziva „tri zidane varašince"[177], a to su Osijek, Varaždin i Poežega, a „sela po njegvom mnenju jedva zaslužuju to imenovane."[178]

Balthasar Haquet u svojem djelu „Miniaturgemählde aus der Länder – und Völkerkunde Pesth 1816" piše:

> Slavenci se terpljivo svijaju pod jaram naj ružniega despotizma, jer nikakove domisli o boljem vladanju neimaju. [...] Slaveni su kako i vekši děl Aziancev [...] odveć nečisti. [...] silovita i vatrena pitja strastno ljube.[179]

Autor pobija sve te opise Slavena koji se nalaze u knjigama smatrajući da su produkt zlobe i neznanja. Te nastavlja kako na peštanskom sveučilištu o Slavenima s velikom mržnjom govori Andrej Dugonić.

(Detaljnije v. u Keipert, 2014: 35). Upravo to svjesno prevođenje tekstova i njihovo oblikovanje, tj. preuređivanje, pokazuje kako se radilo s ciljem oblikovanja slavenskog kulturnog imaginarija koje će još više dolaziti do izražaja ako mu se suprotstavi *drugi*/*mađarski* kulturni imaginarij. Glede toga, i prevoditelji su si dopuštali intervenciju pri prijevodu izbacujući ili ubacujući određene dijelove teksta te je, riječima Keiperta: „…u 'Daniczi' nastala jezično-prijevodno heterogena tvorevina u kojoj se u svakoj pojedinoj rečenici praktički svaka riječ mora provjeriti ako se želi saznati što potječe, odnosno što je prevedeno, iz jednoga a što iz drugoga predloška, te se isto tako samo detaljnim kolacioniranjem može utvrditi što je zagrebački obrađivač sam dodao, izostavio ili podrobnije objasnio svojim čitateljima." (Detaljnije v. u Keipert, 2014: 37-38).

[175] *Danica,*1835, br. 35, str. 238.

[176] *Danica*, 1835, br. 35, str. 239.

[177] *Danica*, 1835, br. 35, str. 239.

[178] Isto, str. 239.

[179] Isto, str. 239.

> Andrej Dugonić piarišta i očiti professor u Peštanskom sveučilišću (po pridavku sudeći, slavenskoga roda) očito izpovědaše i nazvěštjaše merznost proti Slavenom, brez razluke Slovaka, Serblja, Rusnjaka, Rusa, Poljaka, Moravca, Čeha, Horvata, Dalmatinaca i ostalih, i zapaljivaše plamen neskladnosti i progonstva rěčjum i dělom. Pervo, potverdjava obična njegova poslovica, s kojum jest naučanja svoja započimal:"Procul abeste Slavi! t.j. dalje odstupite Slavi!"[180]

Drugi dokaz Dugonićeva nesimpatiziranja Slavena je roman *Etelka* u kojem kudi Svatopluka i ismijava Slavene, a sam autor da bi opravdao Slavene i Svatopluka, piše kako Dugonić s mržnjom govori o njima laži i pogrde te nastavlja:

> […] da su Slaveni gladni, iztrošeni, suhonogi i t.d.; Magjari pako junaci, to jest: *vitézek, vitéz magyarok*; ali ovde siromah nije zapazil, da *vitez* nije magjarska, nego slavenska rěč. Boga su pak Dugonić i ostali Magjari [...] drugim ljudem odteli, i samo za se posvojili, tako, da kod njih nije bóg pokolenja člověčanskog, već samo „Bog magjarski!" (*a magyarok istene*).[181]

Mađarima pridaje atribute grabežljivosti, divljaštva, *otimačima* samoga Boga kao i slavenskih riječi među kojima je i riječ „vitez" kojom se Mađari vole kititi ne znajući da je to slavenska riječ. (Članci u kojima se uspoređuje mađarski jezik sa slavenskim jezicima bit će posebno analizirani.) Ogorčenim tonom autor nastavlja iznositi dokaze koje pronalazi u djelima i časopisima a o kojima se Slavenima ružno piše.

Studija o značaju i izobraženosti slavenskoga naroda nastavlja se u *Daničinu* broju 36 u kojem autor spominje imena koja opisuju slavenski narod. Tako stanoviti profesor Rottek u Freiburgu ruski jezik naziva *sužanjskim*, navodi se neki Kreil koji Slavene naziva *nečistima*, a političar Krome ih karakterizira kao *sirove, nemarne, nečiste, pohotne, lakomišljen*e te nastavlja:

> Pored toga su često (frequenter) pijanstvu podani, obično lěni, u se zatvoreni, kradljivi, pritvorno ponizni i lukavi [...][182]

Autor opravdava Slavene spominjući Prokopa i Ponifaca koji pohvaljuju čednost, stid (sramežljivost) i supruženskuvěrnost starih Slavena.

[180] Isto, str. 239.

[181] Isto, str. 239-240.

[182] *Danica*, 1835, br. 36, str. 242.

Nadalje, pozivajući se na Herdera, autor piše kako je sloboda Slavenima bila najveće dobro te su se borili za kralja i domovinu nazivajući ih *božjim junacima*[183], a osim toga karakterizira ih *bogočastni ćut, trudoljublje, nebrižna i nedužna veselost, ljubav k svojem jeziku, i sloga s drugimi narodi.*[184] Osim toga navodi se kako su i prije širenja kršćanstva Slaveni bili pobožni, a posebno ističe veselje Slavena i sklonost pjevanju:

> Gdě je Slavenka, tu je i spěvanje; ona napunja dvor i kuću, berdo i dolinu, livade i šume, verte i vinograde sa glasom njeinih pěsam. [...] Bez protivorečja kazati se može, da naravska poezia kod nijednoga naroda u Europi tako jako, u takovoj čistoći, nuternosti i toplini ćuta razprosterta nije, kako kod Slavenov [...][185]

Kod slavenskog naroda se ne nalazi sirovost, okrutnost, nečovječnost, nego *stanovita tiha pokornost, nježnost, ljudevitost i miroljubje.*[186]

U *Danici ilirskoj* 6. travnja 1839. objavljen je prikaz pod naslovom „Vèrhu nove magjarske izvorne tragedije 'Svatopluk' od Josipa Gaala u Pešti“.[187]Tekst je napisao Dragutin Rumy komentirajući „vitežko spěvanje“[188] autora Ivana Hollya pod naslovom „Svatopluk“ na češko-slovačkom jeziku. Tema je pjevanja, kako navodi Rumy, tužni događaj „slovanskoga“ velikomoravskoga kralja Svatopluka „kojemu Mađari, koji u ono vrěme u Ugarsku usernuše, carstvo njegovo, na koje nikakova prava neimadoše prevarom i na silu ugrabiše.“[189]

Rumy piše kako je iz tog djela Josip Gaal, mađarski pjesnik, napisao tragediju „Svatopluk“ koja je prvi put prikazana 23. veljače u mađarskom narodnom kazalištu u Pešti. Rumy komentira kako to nije bila tragedija, nego lakrdija čiji je cilj bio da *merznost Magjarah proti Slavjanom na kazalište presadi, da Slavjane i na kazalištu směhu i porugi magjarskog občinstva izvergne.*[190]

Rumy zamjera Gaalu neistine kojima prikazuje slovačkoga kneza Svatopluka kao prosta, strašljiva, bludna i razuzdana kralja, a Slovake kao strašljive, puzeće, propale, potištene koje

[183] *Danica*, 1835, br.36, str. 244.

[184] *Danica*, 1835, br. 37, str. 247.

[185] *Danica*, 1835, br. 37, str. 248.

[186] Isto, str. 250.

[187] *Danica*, 1839, br. 14, str. 53–55.

[188] *Danica*, 1839, br. 14, str. 53.

[189] *Danica*, 1839, br. 14, str. 53.

[190] Isto, str. 53.

su Mađari nadvladali te kao protuargument navodi kako *Slovaci nisu bili ni strašljivi, puzeći i propao ni potišteno misleći i radeći, i izdajni narod, nego [...] narod nesrětni*.[191]
Rumy ističe kako su mađarske i njemačke novine osudile ovu predstavu.[192]
Osim što je „merznost" prema Slavenima, kako navodi Rumy, prenosi na kulturnu scenu, kako u literaturu, tako i na kazalište, a iz čega se iščitava nesnošljivost Mađara, tako će za karakterološku analizu možda zanimljiviji biti Rumyjeva polemika „Ograničenje Magjaromanie. Žestoki i nepravedni sud jednoga Magjara o Slovacih."[193] objavljen u *Danici* 1839, a koji tematizira odnos Slovaka i Mađara. Naime, Aleksa Nagy u časopisu *Hasznos Mulatsagok* piše članak o Slovacima. U broju 15 toga časopisa donosi sastavak „Nemzetek charactere" (Značaj naroda) u kojem piše da Slovak svoju djecu odgaja kao Omaguanci (divlji narod u sjevernoj Americi), da je glup, nevješt, siromašan, ubog, pušta da mu djeca odrastaju kao divljaci te da je svadljiv do krvi. Rumy daje svoj komentar:

> Da su Slovaci u obće nenavidni, to je velika pogèrda. Moguće je svakako, da medju prostimi Slovaci više nenavidnih ljudih imade, nego medju prostimi Magjari, i da su slovački seljaci magjarskim nenavidni, što ovi plodovite zemlje imaju, a oni mèršave obradjivati moraju; medjutim i to je poznato, da je Magjar zadovoljan, ako samo dosta jèsti i piti imade, i ako se može oskudno opravljati […]. Istina je, da se može Slovak lahko na sèrditost uzbuditi, ali se može takodjer i Mađar […]. Dapače Slovaci su tlačenjem i sniživanjem pokorni postali, imenito seljaci još k tomu gmižavi, nu zajedno kao i Gèrci pod jarmom turskim lukavi. […]. Što se svadljivosti i prepiranja kod Slovaka do kèrvi tiče, to se preteže na proste Slovake, ali ni trunka više nego na proste Magjare. Istina je, da će se žestok (kolerički) Slovak prie u svadju upustiti, osobito inter pocula (medju čašami) nego Magjar turobnoga (melankoličkoga) temperamenta: ali on najviše ako dojde do hèrvanja i batinah; ali melankolički Magjar, ako se jedanput razsèrdi, više putah tako daleko těra, da nepopusti, dok kèrv neteče.[194]

[191] Isto, str. 54.

[192] Tako navodi da je Munkacy napisao u svojem listu „Rajzolatok": […] *i punim se pravom zahtevati može, da se ovakovi komadi, koji merznost narodnu razširuju, nikad na naše kazalište nepripuštaju,* dok je u peštanskom listu „Pesther Tageblatt" referent jednog mađarskog kazališta napisao: „Slavjani su ovdě opisani kao plašljivi, puzeći i izdajni narod, koga za nadvladati nebi Magjari ni sabljom mahnuti bili morali, da oni nisu, u ono vrěme svagda hrabri i na boj gotovi, želju u sebi oséćali, hrabrost svoju i o tikvah i kupinju (!!) pokušati." (Detaljno v. u *Danica* 1839, str. 55). Rumy na kraju dodaje: „Nu smějanje pri uzbudjenju merznosti narodne proti deržavnoj bratji, i pri sramotnom njihovom porugivanju nesluži nimalo na čest, i znamenje je zloradoga serdca." (V. u *Danica*, 1839, str. 55).

[193] *Danica*, 1839, br. 35, str. 139–140.

[194] *Danica*, 1839, br. 35, str. 139–140.

Nadalje, Rumy komentira kako su evangeličke učionice kod Slovaka mnogo bolje opskrbljene nego kod Mađara, kako je slovački seljak jednako ubog kao i mađarski, slovački je srednji stalež navodno imućniji od mađarskog, Slovak ima više obrta i industrije nego Mađar, a Slovake nazivaju Englezima u Ugarskoj te je poznato i to da je Mađar zadovoljan ako ima dosta jesti i piti i ako se može oskudno odijevati. O izobrazbi Slavena piše i Čopalović u članku „O slovačenju u našoj domovini. U Ugarskoj“[195] u kojem ističe kako su Slaveni i prije dolaska Mađara imali europsku izobrazbu „mnogo prie došastja magjarskoga tadašnju izobraženost europejsku ima, i da je Magjar s mnogimi drugimi reči uzajmio u Slavjanina sve ostale izraze, koji se europejske prometnosti i načina života tiču“[196] te pomalo podrugljivim tonom nastavlja „što bi se bio naučio Slavjanin od Magjara kroz svih ovih devet stoletjah ako ne morebiti same gumbe plesti i od balege derva načinjati, česa mu obojega ne treba.“[197]
Nadalje, Čopalović piše kako *Slavjan* zna govoriti i mađarski jezik te ga rado uči pa opet ističe slavensku miroljubivost riječima „nikada se Slavjani nisu ukazali Magjarom neprijatelji, i od njih samo mir žele.“[198]
Lošu sliku slavenskih naroda u Ugarskoj donosi članak „Neobično pojavljenje u magjarskoj literaturi, i někoje opazke nad tim“[199] autora kojeg se potpisuje pseudonimom Slavić. U 72. broju časopisa *Hirnoka* u „nedeljnom pregledu magjarskih časopisah“ objavljuje se odlomak pisma Gabriela Kazinczya u kojem opisuje gornju i donju Ugarsku. Bilježeći svoje dojmove o krajoliku i ljudima, Kazinczy kritički opisuje Mađare:

> […] puk […] na bogatih ovih ravnicah hudno i žalostno dane svoje provodi! […] potezujuć se u truloj lenosti provlači život svoj bez radenosti, bez živosti i veselja […] Zapuštena propada bogata zemlja, […].[200]

Slavić daje svoj komentar pišući kako je Kazinczy proveo dio ljeta u gornjoj Ugarskoj gdje je promatrao život ljudi te zaključio kako:

---

[195] Članak je preuzet iz časopisa *Századunk*, napisan je u Beču 4. siječnja 1841, a objavljen je u *Danici* 1841, br. 4, str. 14-15.

[196] *Danica*, 1841, br. 4, str. 14.

[197] Isto.

[198] *Danica*, 1841, br. 4, str. 15.

[199] *Danica*, br. 39, 153–156.

[200] *Danica*, 1839, br.39, str. 153–156.

> […] magjarski seljak rado poverava i ovaj posao svomu Bogu […] nu tko bi berkate ljude još dojiti htio, i odkad mi s tolikim pouzdanim ponosom muževne berkove pučkog života sučemo […] Tako mi stojimo s gornjom Ugarskom. Kao da nas more sveta od nje rastavlja, tako ju od nas i naših koristnih udaljenu mislimo […].[201]

Kritizirajući uzrečicu „Tot nem ember!“ koju Mađari koriste kada je riječ o Slovacima, Kazinczy zaključuje da su Mađari odrinuli ovaj puk od nas kao nakazu neku, „stidimo se s njim ka divljom nekom granom.“[202]
Slijedi Slavićev komentar:

> Ima Magjarah, koji sve slavjansko, osobito sve slovačko oholo preziru, a polag svega toga nikada se iz rodnih svojih mestah ni krenuli nisu; misle oni, da su svi Slovaci čadjavim kotlokerpačem podobni; ima i protinaravskih sinovah od Karpatah, koji se jedino Magjarizmu čude, a ponosnim pogledom zametju slavjansku bratju svoju; a sa svim tim nikada magjarsko selo ni vidili nisu![203]

Na temelju navedenog, došla je u prvi plan psihološka karakterizacija ljudi gdje je vidljivo kako su slavenski narodi/Slovaci uglavnom atribuirani pozitivno kao marljiv, miroljubiv, vrijedan, učen narod, dok su Mađari prikazivani kao ugnjetači, oholi, mrzitelji, pomalo lijen i melankoličan narod.
Nadalje će se dati fizička karakterizacija Mađara iščitana u *Daničinim* i *Nevenovim* tekstovima. Tako članak „Nešto zanimivoga!“ anonimnoga autora objavljen 1842. godine u *Danici* opisuje događaj iz perspektive autora koji se našao u društvu mađarskoga grofa S***. Mladi grof S*** na sebi je imao atilu, ostruge, *carnu svilenu pošu sa zlatnom čipkom*[204], te *barčine i bradurinu.*[205]
Zanimljiv je opis sobe u kojoj su boravili:

[201] *Danica*, 1839, br. 39, str. 154.

[202] *Danica*, 1839, br. 39, str. 154.

[203] *Danica*, 1839, br. 39, str. 155.

[204] *Danica*, 1842, br. 21, str. 86.

[205] Isto, 1842, br. 21, str. 86.

> U naokolo po stěnah visjahu slike, koje su sve po husarski ustrojene, světle boje, carvene i modre, i jednoga barkovi grozoviti od drugoga. Gospodin grof predstavi mi po redu slavne ljude Magjare, sve kraljeve, vojvode, i Arpada, Gyulu i Almusa.[206]

U prostoriju ulazi još jedan Mađar opisan kao:

> […] nizak, debeo čověk, sa grozovitim velikim barkovi, kovrčastom kosom, u cifrastoj (gajtani pošivenoj) magjarskoj dolami, u hlačah uzkih, i magjarskih zlatom obšivenih čizamah. Zavikne „Szolgalja!“ (sluga), i baci svoju samurnu kapu s carvenim dnom od kadife na divan; […] ovaj nizki debeljak [...][207]

Kako piše autor, dame su govorile francuski s čudnim mađarskim *udarom*, a gospodin grof je počeo nabrajati zemlje i narode koje mađarska kruna opet mora imati:

> [...]samo joj se osiliti valja, t.j. narodni jezik magjarski uvesti a to i po svih raznorodnih provinciah, tako u školah i činovničtvah, kako takodjer i u domaćnosti, da bi svaki jednim magjarskim jezikom govorio, jednim duhom disao, iz toga jezika jednu prosvetu crpio, i zatim da si svi izaberu Kiralya-Magyara, da směju světu rat objaviti, i da sve te zemlje, na koje oni najpravedniu pretenziu imaju, natrag si povrate.[208]

Grof također ističe da su svi *pravi Magjari* […] *Kalvini, a ne Hristjani* [209] te nastavlja *Kalvin je bio Magjar, i kalvinska věra je magjarska věra (magjar hit)*[210] što je jedna zanimljiva indicija za religijsko određenje nacije: kalvinizam kao jedan od ključnih atributa Mađara. Da bi grof dokazao kako je Kalvin bio Mađar, pokazao je sliku:

> […] Joannes Calvinus, s groznimi barkovi, nacifranimi hlačami, u čizmah, obšiveni gajtani, i s ogromnim ostrugami – na što me zapita gd. grof: e da li još ne věrujem, da je bio Magjar?[211]

[206] Isto, 1842, br. 21, str. 86.

[207] Isto, str. 86.

[208] Isto, str. 87.

[209] Isto, str. 91.

[210] Isto, str. 91.

[211] Isto, str. 91.

Kada se opisuje vanjski izgled Mađara, nezaobilazni su veliki *mustači,* velika brada, nizak rast, debljina i bunda. Šokčević (2006) piše kako će brkovi i u kasnijoj hrvatskoj književnosti karakterizirati mađarske figure kao što je Pišta, lik Mađara u Starčevićevim satiričnim spisima, također ima velike brkove, a brčine krase i mađarske husare kod Matoša (Kip domovine ljeta 188*). Šokčević podsjeća i na pjesmu Pavla Štoosa u kojima Dunav i som s *mustačima* predstavlja Mađare, a čista Sava sa svojim nedužnim ribicama Hrvate.

> Ar već tjam Dunaj z slapmi v zrak điple, / Hoće da Savu z blatom zasiple; / Som vre z mustači gizdavo miže, / Lampe prot savskem ribicam zdiže.[212]

U već spomenutom članku „Nekoliko rechih tom, kako sze bratya Slavenczi u Vugerzkoj magyariju“ također se mustači povezuju s Mađarima:

> Szmeshno bi bilo, da bi pervi czily y najvecha platya pomagarenya bili veliki muztachi, maztna bunda, duge oztruge, szlanina y oztala zpodobna [...][213]

U ovom dijelu rada do izražaja su došli psihološki i fizički karakteri dvaju naroda. S jedne strane isticale su se karakteristike Slovaka kao pripadnika slavenskoga naroda. Tako se isticala njihova mnogobrojnosti, čuvanje tradicije, prisutnost i prije dolaska Mađara, pobožnost, marljivost, vedar duh, mirnoća. No, zamjerala im se slabost, a to je traženje političke koristi zbog koje su se mnogi „pomađarili“ kao i prilagodljivost tuđim utjecajima. No autori tekstova donosili su i pogled Nijemaca i Mađara na slavenski narod, u prikazanim tekstovima Slaveni su doživljavani kao niža vrsta naroda, često su kažnjavani i nazivani pogrdnim imenom „Tót”. Mađari su uglavnom dobili osobine zamišljenog, nijemog, turobnog, lijenog naroda bez veselja i živosti koji je zadovoljan ako ima jesti, piti i oskudno se obući, ali prema slavenskom narodu gaje mržnju te su ih skloni kažnjavati batinama. Kod opisa Slavena/Slovaka do izražaja je došla uglavnom psihološka karakteristika dok se kod Mađara našla i fizička karakterizacija koja je pomalo prešla u stereotip. Osim što se Mađarima pridaju leksemi: *sirov, grub, kazna, batine, oholost, gizdavost, šake, korbač, batina, sila,* tu se ističu detalji vanjskoga izgleda: brčine, bradurina, kovrčava kosa, nizak rast, debljina, a na sebi nose čizme, ostruge, bundu ili atilu.

[212] *Danica,* 1835, br. 3, str. 9.

[213] *Danica,* 1835, br. 25, str. 98.

No, ipak se Mađarima priznavala i jedna pozitivna karakteristika, a to je „originalnost“, tj. isticanje azijatskog podrijetla što se neće u svim tekstovima isticati kao vrlina. Dakle, ovdje je vidljiva gradnja nacionalnoga mišljenja i polariteta u tekstovima koji su isticali osobine koje jedan narod razlikuje od drugoga što potvrđuje i Šokčević (2006: 15) pišući kako je u 19. stoljeću bila u modi nacionalna karakterologija koja je po manje-više gotovim kalupima gradila „nacionalni karakter“ pojedinih naroda generalizirajući neke osobine. S osobinama nekog naroda često se povezivao i jezik. Tako se u nastavku donose imagotipske predodžbe o mađarskom jeziku temeljene uglavnom na razlikama a ponekad i povezane s osobinama naroda.

5. SLAVENSKI JEZICI VS. MAĐARSKI JEZIK

U nastavku rada analizirat će se tekstovi koji su tematizirali mađarski jezik u odnosu na slavenske jezike. Pretpostavka je da će se uz mađarski jezik vezati negativni atributi koji će ukazivati na netrepeljivost i isticanje odvojenosti od slavenskih jezika kako bi se i na taj način dokazala dva različita mentaliteta i kulturna entiteta. Kako uvijek treba gledati povijesno razdoblje nastanka tekstova, tako, podsjećam, da treba čitati i objavljene tekstove u časopisima 19. stoljeća, tj. u vremenu stvaranja nacija jer, kako navodi Žužul (2015), gotovo sve suvremene studije o naciji naglašavaju da je jezik presudan element u izgradnji nacionalnog identiteta uz srodstvo, religiju, tradiciju ili osjećaj zajedničke povijesne sudbine te nastavlja kako mnogi teoretičari ističu da je koncem 18. stoljeća u istočnoj Europi Herderov jezični nacionalizam primljen s velikim oduševljenjem. Prema Herderu, postojanje nacije nezamislivo je bez vlastitog jezika, a ta je ideja zaživjela i među hrvatskim preporoditeljima, jezik kojih je unutar multietničke Habsburške Monarhije morao uzmaknuti pred snažnijim jezicima Carstva, njemačkim i mađarskim.

U toj gradnji nacionalnog identiteta Žužul vidi kako jezik pokazuje svoju proturječnu narav: izrasta na poprištu političkih borbi, mora stati u službu zamišljanja izvornosti hrvatskoga bića, a unutar imaginarne jezične zajednice stvara se napetost jer su žitelji u pokrajinama poput Dubrovnika, Dalmacije i Slavonije nastojali ostati vjerni normativnim posebnostima svoje književne baštine pa su preporoditelji morali upregnuti strategije zamišljanja i gradnje nove jezične zajednice. Tako Gaj u *Kratkom uvodu u dogodovšćinu Velike Ilirie* etničku i jezičnu genealogiju postavlja jednu uz drugu ne bi li se dokazalo kako svi slavenski vernakulari vuku podrijetlo iz nekadašnjega jedinstvenoga staroeuropskog jezika i naroda (Žužul, 2015: 160-161).

Slavenske jezike i njima pripadajuće etničke skupine Gaj pritom ukorjenjuje u zajedničku europsku povijest te na taj način otvara prostor za izgradnju nacionalnog identiteta, odnosno identitet slavenske jezične zajednice iskonstruiran je prije svega kao dominantna, geografski i jezično nadmoćna etnička skupina „opće-europejskog“ okvira (Žužul, 2015: 162-163).

U *Danici* i *Kolu* identitet slavenske jezične zajednice gradio se na isticanju sličnosti među jezicima, pri čemu se tvrdilo kako su slavenski jezici blagozvučni, obilati, bogati i da ih se stoga njihovi govornici ne moraju stidjeti. Tako se stvarala slavenska nadnacionalna solidarnost, osjećaj pripadnosti jednom velikom slavenskom prostoru i velikom slavenskom narodu koji sada ugrožava jedan neslavenski narod koji nameće svoj neslavenski jezik *aziatskih korijena.*

Prema Sue Wright jezična se politika i planiranje jezika pojavljuju gotovo istovremeno s nacionalizmom a vrhunac isticanja važnosti jezika u konstrukciji identiteta nalazi se u teoriji etničkog nacionalizma koju su razvili Herder i njegovi sljedbenici ističući da je čovječanstvo podijeljeno na nacionalne grupe koje se razlikuju u dubinskim aspektima i da takva razlikovnost postoji od početka povijesti.

> Svaku je kulturu oblikovalo pojedinačno iskustvo dotične grupe, a jezik kojim grupa govori omogućio je osobenu konceptualizaciju svijeta, drugačiju nego kod govornika drugih jezika. Biologija je grupe učinila jedinstvenima. Time se etnički nacionalisti očituju kao esencijalisti, jer vjeruju da su narodi prirodan fenomen čija kultura i jezična kohezija proizlazi iz zajedničke prošlosti i sudbina im je da budu jedna politička jedinica. (Wright, 2010: 31)

Slijedom navedenog, i u časopisima su objavljivani članci kojima se definirala i opreka ugrofinski jezici / slavenski jezici. U daljnjoj analizi jezika kao elementa u gradnji identiteta tj. ukorjenjivanjem u zajedničku europsku povijest kao i isticanjem *jezika drugog*, može se naslutiti da će i predodžba mađarskoga jezika imati negativan predznak. Naime, u tekstovima se često naglašavala razlika između mađarskog i slavenskih jezika kojom se donosila slika o jednom *azianskom* i *siromašnom* jeziku koji se „kultivirao“ usvajanjem/posuđivanjem slavenskih riječi, a samim time što mađarski jezik nije pripadao indoeuropskoj skupini jezika, ukazivalo se na to da se i korisnici toga jezika uvelike razlikuju od nekorisnika/slavenskih naroda što je bio dodatni argument za isticanje razlike: „mi“ smo „mi“, a „oni“ su „oni“ tj. *drugačiji* od nas što je dovodilo u svijesti čitatelja i do stvaranja granica, ne samo fizičkih, nego i psiholoških.

> Porast nacionalne ideologije i psihološki je otežao kontakte, jer su građani ili podanici susjednih država bili označeni kao *Drugi*. (Wright, 2010: 37)

Dokazivanjem da je jezik vlastite grupe drugačiji od susjedova i da posjeduje određenu mjeru unutarnje kohezije, kako piše Wright (2010), može poslužiti i kao argument da se određena grupa tretira kao drugi narod te zaključuje kako su iz tih razloga politički vođe iz nacionalističke ere aktualnih nacija počeli uzimati jezik u obzir mnogo ozbiljnije nego dotad.
Tako, Ljudevit Gaj *druge* u članku „Pravopisz“ naziva *ztranyzkim narodom.*[214] Pišući o važnosti i potrebi pravopisa, Gaj smatra kako se Hrvati po pravopisu moraju približavati

[214] Danica, 1835, br. 12, str. 48.

slavenskom, a ne stranom narodu kao što su Talijani, Nijemci ili *naj zadnyich azianzke korenike Magyari vu jeziku vsze bolye priblisavati budemo mogli*.[215] Slijedom Gajeve argumentacije glavni je krivac razdora između *dalmatinskoga, horvatskoga* i *kranjskoga* načina pisanja povođenje za stranim uzorima: Dalmatinci su svoj jezik kontaminirali talijanskim, Kranjci, Štajerci i Gorotanci odnosno Korušci njemačkim, a Horvati mađarskim (Coha, 2015:155). Gaj mađarski pravopis naziva *krivopiszom,* a isticanjem atributa *azianzki* naglašava nesrodnost mađarskoga jezika sa slavenskim jezicima, dakle, mađarski jezik je sa svojim azijskim korijenima / azijskim porijeklom u opreci s hrvatskim jezikom a k tome je i *neprikladan*: „[...] iztine y prave znanozti [...] neprikladnozt magyarzkoga krivopiszanya, kojim sze szada szlusimo, vre odurna poztati [...] morala.“[216]

Podsjećam na porijeklo mađarskoga jezika koji pripada ugro-finskoj[217] skupini jezika, a kako se naziva *azianskim,* znači da se i korisnici toga jezika, kako su pisali onovremeni lingvisti, njihovi umovi, njihove kulture, njihovi potencijali, pa i njihova tijela međusobno na sličan način razlikuju.[218] Tako je i mađarski jezik, ističe Kolak (2008), bio dokaz mađarske inferiornosti u duhovnom i kulturnom smislu, ali i glavna zapreka Mađarima da se civiliziraju i postanu dio europskog civilizacijskog kruga. Slijedom toga, u članku Antuna Krempla[219] mađarski se jezik opisuje kao *divji grozni krič* te *neokretan jezik*.

> Jezik njihov bio je lagahan, sirov, malobesedan; u bojnih prilikah više nalik na divji grozni krič (Schrei) nego li na čověčji govor.[220]

---

[215] *Danica,* 1835, br. 12.

[216] *Danica,* 1835, br. 12, str. 48.

[217] „Oko 3000. godine prije Krista uralski su se jezici podijelili u dvije glavne grane, ugro-finsku i samojedsku. Najvažniji supstrat u današnjem mađarskom jeziku jest ugro-finski: samo oko 1000 osnovnih riječi, ali šezdeset posto (u pisanim tekstovima i do osamdeset posto) složenih riječi ugro-finskog podrijetla. One čine, (...), nazive rodbinskih veza, godišnjih doba i prirodnih pojava (...), osnovne glagole (...).“ (Kontler, 2007:44)

[218] Detaljno v. u Kolak, 2008, str. 187 Said prema Kolak, Orijentalizam, 99, 190.

[219] U drugoj knjizi *Kola* iz 1842. godine objavljen je članak *ŠTAJERSKA za vreme nemačkih i magjarskih bojevah (god.800-1122*) od Antuna Krempla, župnika kod Male Nedle na Malom Štajeru.* Autor ga je podijelio na nekoliko dijelova. Svaki dio nosi određeni naslov. U prvom dijelu članka pod naslovom *Narodi, vladaoci i dogadjaji* povijesna je tema a govori o vladavini Karla Velikog te borbama korutanskih Slovenaca i Mađara. U napomeni članka piše kako je autor ovu studiju pisao više godina, podatke je koristio iz pisanih izvora latinskih i njemačkih povjesničara, ljetopisaca a poslužila su mu i Šafarikova istraživanja. Krempl piše o dolasku Slovenaca u vrijeme Karla Velikoga kada Obari/Avari prodiru u Panoniju u 8. stoljeću. Obari su bili poraženi od Nijemaca i Slovenaca kao i njihov vođa Kan, a dio njih se poslovenčilo i pokrstilo.

[220] *Kolo,* 1842, str. 69.

Nadalje, Mađari su okarakterizirani izrazito negativnim atributima o čemu je slijedila detaljna analiza u dijelu o karakterima Slavena/Slovaka i Mađara. Za ovaj je dio analize zanimljiv osvrt na jezik, tj. opis mađarskoga jezika u odnosu na slavenske. Isti autor u navedenom članku opisuje Mađare kao osvajače panonskoga prostora nazivajući ih divljacima, osvajačima, barbarima koji sadistički ubijaju, osim toga prikazuje i njihov život na osvojenim prostorima kao i svakodnevicu i a ističe Slovake kao primjer miroljubivog, slavenskog, učenog naroda uz koje su se Mađari naučili uljudnije ponašati. Od tako *neuljuđena* naroda proizlazi i *neuljuđen* jezik koji je već atribuiran kao *lagahan, sirov, malobesedan, nalik na divji grozni krič.* Time slavenski jezici dobivaju na snazi uspoređujući se s mađarskim koji je *aziatski, barbarski, neeuropski,* a time i *tuđi, neshvatljiv, izopačen*.

Jezik je jedan od oblika reprezentacije naroda, a kako je negativno reprezentiran mađarski jezik, čitatelj time zaključuje da je i mađarski narod takav te je zahvaljujući slavenskom narodu u čijem se okružju nalazi, zapravo *pripitomljen, kultiviran*. Jer, kako piše Said (1999: 72), univerzalna praksa kojom se u nečijem umu označuje blizak prostor, koji je „naš“, i neblizak prostor izvan „našega“, koji je „njihov“, način je da se uspostave geografske razlike koje *mogu* biti posve proizvoljne. Nadalje, Said rabi riječ „proizvoljan“ zato što imaginativna geografija podvrste „naša zemlja–barbarska zemlja“ ne zahtijeva da barbari priznaju tu razliku, nego je dovoljno je da „mi“ postavimo te granice u svojem umu; „oni“ prema tome postaju „oni“, a tako su i njihov teritorij i njihova ćud označeni kao različiti od „našeg“ teritorija i „naše“ ćudi.

Često se u člancima ističe kako su Mađari, zahvaljujući slavenskim riječima, obogatili svoj jezik pa tu tvrdnju nije izbjegao ni Krempl te nastavlja:

> Tek posle kako su u njega primili po hiljade slovenskih besedah, obogatili su ga i polepšali, […] tek slovenskimi rěčmi svoj neokretan obogatili i polepšali jezik.[221]

Autor članka *Razprave proti Magjaromanii* mađarski jezik naziva *Arpadov jezik,*[222] Kukuljević *siromaškim jezikom*, a za Antuna Nemčića u članku *Pogledi u našu sadašnjost* mađarski jezik je *antipod*:

[221] Isto.

[222] *Danica,* 1839, br. 33, str. 131.

> Pa da bi i zbiljam nečovečna ova načela, koja […] i kod mnogih ilirskih odrodilacah javno sućutjenje probudiše […] da bi se […] mi s naravnimi antipodi našimi, gledeć jezika-nama sasvime tudjega-skopčali […] zar se ne bi mogli svim pravom slavnomu onomu imenu Új-Magyarok nadati.[223]

Mnogi su autori nastojali dokazati veću vrijednost slavenskih jezika pa tako čini i anonimni autor članka „Apologia" smatrajući *slavjanski* jezik najstarijim europskim jezikom, za razliku od mađarskog kojemu negira postojanje u vrijeme njegova razvoja:

> Vi govorite da je magjarski jezik odličnii i izverstnii, nego naš slavjanski. […] Slavjanski jezik je za gerčkim *najprednji i najstarii od svih jezikah Europe*. Da je slavjanski jezik najstarii, to niti njegovi neprijatelji i protivnici tajiti nemogu, jerbo je cvětao već u vrěme najglasovitiega gerčkoga pěsnika Homera 900 godinah prie rodjenja Isukersta. Od kojega pako vrěmena je ovdě magjarski jezik? Davno, davno je već slavjanski jezik narod svoj osrěćavao, dočim od Magjarah ni traga ni glasa. - *Starina* dakle je pěrvi dokaz visosti slavjanskoga jezika.[224]

O nesrodnosti mađarskoga jezika sa slavenskim jezicima autor članka „Dopis iz Slavie Ugarske" piše:

> Draga domovina naša budući ogradjena jezikom magjarskim, koi u Europi nikakove srodnosti neimade, kao zidom kinezkim-napredovala bi ne u radinosti i obhodu, nego u nemarnosti, lěnosti i sirotinji; ne u izobraženosti, nego u sirovosti, neznanstvu i tuposti, a ubogi bi narod slovenski, učinivši jednoč nad samim sobom duhovno ubojstvo, na većmu sramotu Slavjanstva i čověčanstva robovao, i za sve, što je plemenitie, nesposobnim se učinio.[225]

Diferencirajući se u etnokulturnome smislu od Mađara, navodi Coha, glavni su oslonci slavenske odnosno ilirske identifikacije u *Daničinim* prilozima zajedničko praiskonsko podrijetlo, znakoviti povijesni događaji (vezani u pravilu uz istaknute junake), narodni običaji i jezik. Jezik se u duhu herderijanskih romantičarskih ideja kao najvažniji medij kulturnoga razlikovanja od *drugih* poistovjećuje s nacijom pa se naglašavaju njegova drevnost, izgrađenost, potvrđenost u reprezentativnim kulturnim ostvarenjima, brojčana nadmoć njegovih govornika i njihova prostorna rasprostranjenost (Coha, 158-159).

[223] *Danica*, 1841, br. 22, str. 87

[224] *Danica*, 1841, br. 41, str. 167.

[225] *Danica*, 1841, br. 3, str. 10.

Funkcija reprezentiranja Mađara kao *drugih* je višeznačna. S jedne strane, taj se anacionalni ili protunacionalni *drugi* predstavlja u općenitom smislu, kao izdvojen od vlastitog sebstva, kao odmak od *normalnoga* definiranoga tim sebstvom, odnosno kao njegova razlika i(li) prijetnja (Coha, 159).

Strategije međusobno uvjetovanog oblikovanja imperijalnog subjekta i objekta koji mu je podređen retorički se ogoljavaju u prilogu *Magjarismus, Ilirismus*. Autor teksta je anoniman, ali Coha navodi da Milorad Živančević otkriva da se iza teksta nalazi Ferenc Csaszar,[226] od 1830. godine profesor mađarskog jezika na riječkoj gimnaziji.

Za ovo poglavlje zanimljiv je navedeni tekst i to njegov ilirski dio koji se nalazi ispod vjernoga mađarskog prijevoda a koji donosi protumađarske komentare kao protuargument prijevodu. Za ovu temu mađarskoga jezika kao *drugoga, nesrodnoga, tuđega* navodim ilirske protuargumente.

> […] pervobitna narodnost svih južnih Slavjanah, dakle i današnjih Horvatah, ilirska, i da se uprav zato Horvati, kad ilirsku narodnost izpovedaju, od pervobitne narodnosti i domovine svoje neotudjuju, a od Magjarah, kano naravskim veće načinom sebi tudjega naroda, otudjit se više nemogu […] kako bi se ilirski jezik s magjarskim složiti dao? Doista takov europejsko-azianski makaronizmus nebi ni jednomu ni drugomu narodu pruditi mogao.[227]

Dragutin Rumy[228] donosi prijevod ulomka iz mađarskog časopisa *Figyelmezo* te dodaje svoje komentare. U članku se govori da u ovoj *mnogojezičnoj* državi (Ugarskoj) pišu ne samo

[226] István Lőkös ističe kako je Ferenc Csaszar već 1830. godine radio u Rijeci kao profesor mađarskoga jezika i književnosti, bio je relativno važna i poznata osoba u širim kulturnim krugovima Ugarske, imao je prijateljske veze s Ivanom Mažuranićem koji mu je bio učenik a koji mu je napisao i pjesmu „Gospodinu Csaszaru u Novoj godini 1833“ (Detaljno v. u Lőkös 65- 68).

[227] *Danica*, 1839, br. 19, str. 74.

[228] „U Danici su od 4. godišta učestali napisi o kulturnom životu Slovaka u 'Slaviji Ugarskoj', također uglavnom prenošeni iz češke periodike. Autorom je većine tih tekstova do 1843. bio Karel Rumy, koji je najviše pozornosti u svojim prilozima poklanjao nastojanjima mađarskih hegemonista i kulturnoj borbi Slovaka za samoodržanjem. Samo je u petom godištu *Danice* Rumy objavio dvanaest priloga, a osim njega je o slovačkim temama pod pseudonimom Wlastimil Podtatransky pisao i Ljudevit Štur. Osim opozicije Slovaci–Mađari, analogne odnosu Nijemaca i Čeha, zanimljiv je i način na koji se hrvatskoj publici sugerirala pozicija slovačkog naroda prema češkom koju je isticao češki tisak, a Gaj preuzimao“ (Šabić, 2008: 24).

U bilješkama časopisa *Historijski zbornik* iz 1968. godine na 621. stranici stoji kako se Zlatko Klatik, slovački povjesničar, posebno bavi slovačko-hrvatskim odnosima na području književnosti, te kako se među osobito

Mađari, nego i Slovaci, Nijemci, Vlasi i Srbi mađarskim jezikom te nastavlja kako svaki od navedenih naroda još posebno svoj/narodni jezik govori, na njemu razmišlja te uči i latinski jezik u školama. Piše o mađarskom kao siromašnom jeziku, komentira da je istina što je napisano u spomenutom časopisu, a to je da nemađarski narodi slabo govore mađarski i smatra da je krivac tome mađarenje nemađarskih naroda u Ugarskoj. Zato su počeli Nijemci, Slovaci, Srbi, Vlasi oskudno, krivo mađarski govoriti i pisati, a to su posebno radili neki Slovaci koji su se sramili svojih slavenskih imena pa su ih preveli na mađarski. U mnogim se časopisima nalazi mnoštvo slovacizama i germanizama jer su ih pisali pomađareni Slovaci ili Nijemci. Sve će navedeno biti važnije u kasnijem istraživanju o mađarizaciji te će biti i detaljnije obrađeno. Ono što se ovdje ističe kao azijatsko jest Rumyjeva kritika na kraju članka:

> Da bi ta gospoda […] po kojem pravom Magjaru prie pregledati i popraviti […] ili radje svoje sastavke němački ili slavjanski sgotovivši, po kom drugom, kad su se već na to stavili te stavili, da magjarsku literaturu obogate, u magjarski jezik prevesti dali; onda oni nebi zaisto ništa doprineli bili, da se magjarski stil pokvari, ter svoje vlastovite aziatske boje i izvornosti oglobi.[229]

Moglo bi se zaključiti da osim što se mađarski jezik atribuira negativno, ističe njegovo azijatsko porijeklo, nesrodnost ili krajnja suprotnost slavenskim jezicima, možda je za ovu temu zanimljiva i još jedna karakteristika mađarskoga jezika, a to je *podređenost*. Naime, u jednom članku u *Nevenu* anonimni autor piše o kardinalu Mezzofantiju[230] koji je proučavao jezike te ih svrstao u četiri razreda. U četvrti razred, tzv. podređeni, stavio je mađarski jezik.

---

revnim suradnicima *Danice* nalazio i Dragutin Rumy. Rumy, kako piše Klatik, nije bio Slovak, nego Nijemac iz istočnoslovačkog Spiša, koji je pratio preporodne pokrete slavenskih naroda u Ugarskoj.

U članku pod naslovom *L eco del litorale ungarico Jeka talijanskoga primorja ugarskoga – prve moderne riječke novine* u časopisu *Fluminensia* (god. 14 (2002) br. 2, str. 1-20) Irvin Lukežić bilježi:

„Dr. Dragutin Rumy (1780–1847), profesor, od 1816. do 1821. direktor gimnazije u Karlovcima, od 1824. profesor prava u Ostrogonu. Jedan od najgorljivijih branitelja ilirizma, marljiv suradnik Gajeve *Danice*, […] v. J. Horvat – J. Ravlić, Pisma Ljudevitu Gaju, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26, Zagreb 1956, str. 416."

[229] *Danica,* 1839, br. 41 , str. 164.

[230] O kardinalu Mezzofantiju izašla je knjiga 1853. u Parizu „Esquisse historique" (od) Malavit-a. Knjigu je napisao Dr. Russel, predsjednik katoličkog sjemeništa u Maynoothu u Irskoj. Giuseppe Mezzofanti rođen je u Bolonji. S 23 godine postao je profesorom arapskog i istočnih jezika. Navodi se kako je lako pamtio riječi, ne zna se točno koliko je jezika govorio, navodi se broj 42 i broj 56. Dijelio je jezike u četiri razreda: stari (evrejski,

> Magjarski, naški i češki učio je od bolestnih ili uhvaćenih vojnika od god.1796 do 1800 a ciganski od Ciganina magjarske njeke regimente.[231]

Kroz prizmu porijekla isticala se drugost u jeziku, kulturi, nacionalnom karakteru. Time se isticalo „tuđe“, “drugo“, “drugačije“ čime su *drugi* postajali neprihvatljivi i odbojni, neprirodni, neuklopljivi. Jedan od najzanimljivijih segmenata o kojem će biti riječ u radu jest tumačenje drugačijeg civilizacijskog podrijetla Slavena i Mađara. I jedni i drugi tragali su za vlastitom prošlosti pa su se nerijetko identificirali kao potomci naroda koji su u davnim vremenima obitavali na području na kojem oni žive, slijedom toga počinju si pripisivati određene osobine koje su ih razlikovale od drugih naroda.[232] Budući da se narodni/nacionalni identitet izgrađivao na opreci prema “drugima“, obično prema najbližim susjedima s kojima su u određenom trenutku međusobni odnosi bili najintenzivniji, hrvatski nacionalni identitet tijekom prve polovice 19. st. izgrađivan je prvenstveno u opreci prema Mađarima.[233]

Teoriju o Mađarima kao narodu azijskoga podrijetla, kao nasljednicima Huna i Avara, prihvatili su i drugi europski narodi, a kao najočitiji dokaz te teorije poslužio je mađarski jezik. Kako pripada najistočnijoj, ugarskoj grani ugro-finskih jezika, u „moru“ germanskih, romanskih i slavenskih jezika, uistinu je, i danas, usamljeni otok. S obzirom na to da Mađari već oko 1780. g. sve više prihvaćaju mađarski jezik u javnoj uporabi i književnosti, on će postati jedan od glavnih elemenata identifikacije, u skladu s Herderovom idejom o jeziku kao odrazu duha naroda, pa i najsnažnije sredstvo mađarizacije, zbog čega je izbio i sukob između Mađara i Hrvata, koji je svoju uvertiru imao na Saboru 1790. g., a vrhunac u revolucionarnoj godini 1848/49. S obzirom na to da je područje Ugarske naseljavao velik broj slavenskih naroda, Mađari su svoj nacionalni identitet morali graditi i u odnosu prema Slavenima, napose prema Hrvatima, koji su se za postizanje vlastitih nacionalnih ciljeva mogli pozivati na prirodno, ali i na povijesno pravo (Kolak, 2008: 183).

---

talmud, kaldejski, koptički, grčki, latinski), istočni (staroarmneski, novoarmenski, prerzijski, turski, rumunjski, kineski), današnji (talijanski, španjski, portugeski, francuski, njemački, engleski, švedski, danski) i podređeni (atrautski, maltezki, holandezki, flamski, ilirski, ruski, poljski, češki, magjarski). (Detaljno v. u *Neven*, 1858, br.20 , str. 316 - 319).

[231] *Neven*, 1858, br. 20, str. 319.

[232] Kolak, str. 181.

[233] Isto.

***

Švoger (1998) prikazuje recepciju Herderovih ideja u hrvatskom narodnom preporodu koje su ilirci prihvatili i razrađivali a koje su vrlo funkcionalno poslužile u njihovoj nacionalnoj ideologiji. Nacionalni jezik uvjetuje i način mišljenja nacije jer se misli izražavaju jezikom, a Herder smatra da se genij naroda nigdje ne očituje tako jasno kao u jeziku te naglašava a kako vlastitim obrazovanjem i usavršavanjem, koje nije moguće bez jezika, svaki pojedinac ujedno doprinosi i usavršavanju kulture svoga naroda, a jezik na kojem se to na najlakši i ujedno najbolji način može učiniti jest jezik koji čovjek najbolje poznaje, dakle materinji jezik (Švoger, 1998:463). Herder je, nastavlja Švoger, otkrio jezik kao socijalni fenomen i povezao ga s organski shvaćenim narodom kao individualnošću u kojoj su jedinke koje je čine povezane zajedničkim jezikom, a ta se individualnost razvija tijekom povijesti te je takvim postupkom od te kombinacije stvorio trajni element u suprotnosti s prolaznim pojavnim oblicima države. Romantičarska teorija naroda preuzela je elemente Herderove teorije o jeziku, ali im je drugačijom sistematizacijom promijenila i značenje tako da je, navodi Švoger (1998:463), mjesto univerzalistički shvaćenog „čovječanstva“ kod Herdera, u spomenutoj teoriji preuzeo „narod“ u užem shvaćanju, a tu su teoriju preuzeli ilirci.

Švoger (1998: 465) podsjeća kako su Hrvati tada bili na samome početku standardizacije hrvatskog književnog jezika, a njihova nacionalna i politička prava ugrožavali su germanizacijski pokušaji bečkog dvora, ali još više mađarizatorske tendencije i nastojanja ugarskih političkih krugova za ukidanjem hrvatske autonomije te su Herderove ideje vrlo funkcionalno poslužile u aktualnoj političkoj borbi kao opravdanje, ideološki potporanj i kao poticaj. Položaj hrvatskih staleža u borbi s mađarizatorskim tendencijama još je dodatno otežavala činjenica što nije postojao standardizirani hrvatski književni jezik stvoren na temelju narodnoga govora, nego je postojalo više narječja s više ili manje razvijenom književnom produkcijom (Švoger, 1998: 470).

Definiranjem susjeda definira se vlastita kultura (narod, jezik). Wright (2010) piše da je u etničkim nacionalnim državama planiranje jezika od najranijih stadija nastojanja da se uspostavi samostalna državnost bilo mnogo otvoreniji i jasniji proces, te je pitanje „nacionalnoga“ jezika bilo u središtu unutargrupnog samoosvješćivanja i težnje za zadobivanjem priznanja od drugih; samim time bilo je i u središtu svjesna donošenja političkih odluka.

> Nacionalni su pokreti morali predočiti slučaj u kojem se njihova grupa pokazuje drugačijom i na temelju kojeg se zahtijeva da se drugi prema njoj ponašaju u skladu s tim. Jednako potrebno je bilo i postizanje solidarnosti unutar grupe. Posjedovanje vlastitoga jezika omogućuje definiranje grupe: oni su x zato što govore x. To je ideal izgradnje nacije čak i u slučajevima kad se uporaba nacionalnoga jezika nikad ne proširi masovno. (Wright, 2010: 44)

Jezik se naglašava kao jedna od opreka u međukulturnom prožimanju. U objavljenim tekstovima o slavenskim jezicima često se piše kako su bogatiji od mađarskog jezika, kako je mađarski jezik preuzimao puno slavenskih riječi te se tako *bogatio.* Kako bi se istaknula različitost između mađarskog kao neslavenskog jezika i slavenskih jezika, u tekstovima se često pisalo o težini mađarskoga jezika, problemu mađarskih glasova, siromaštvu mađarskoga jezika. Slavenski jezici ili, konkretnije, slovački jezik opisani su kao pjevniji, bogatiji riječima kojima se zapravo obogatio mađarski jezik primivši mnoge slavenske riječi jer je bio *siromašan.*

Gaj, u već spomenutom članku *Pravopisz* kritizira korištenje talijanskih i mađarskih riječi izražavajući i negodovanje zbog određenih mađarskih glasova. Gaj piše kako se *-y* u hrvatskom narječju koristi za veznik *und/i* i kod sastavljanja mekih glasova *dy, gy, ly* i *ny* smatrajući ga nepotrebnim, a na to *nesretno y* prvi je upozorio Peter Petretics smatrajući kako će još više braću od braće dijeliti:

> […] poleg ostrogonskoga ershega Petra Pazmanya iz magyarskoga krivopisza zpodobnim nachinom kak nekoje druge duhu szlavenzkomu szuprotive szlovztvene falinge na mezto ztaronavadnoga pri Horvatih i y j vupelyal je.[234]

Osim toga, Petreticsevo upozorenje kako će *nesretno y* braću od braće dijeliti može se primijetiti i u članku autora Dragutina pod nazivom „Kako gèrdno i bezstidno mnogi Slovaci u Ugarskoj slavjanska svoja imena magjare“[235] u kojem piše kako se Slovaci u Ugarskoj srame svojih imena pa ih prevode u mađarska dodavanjem *–y* te ih na taj način mađariziraju.

I Gaj u već spomenutom *Pravopiszu* nalazi i druge *neprikladnosti* mađarskoga *krivopisa*:

> Kajti pako diachka ili latinzka abeceda za takov glas szlove nima, zato ovo pomenykanye zeztavlyenemi szlovami c y h , to jezt ch (y josh kojekakvim drugim najmre nichemurnim

[234] *Danica*, 1835, br. 10, str. 40.

[235] *Danica*, 1840, br. 30, str. 119-120.

magyarzkim nachinom) nadomestyali szmo, y to ne szamo prez temelya, dapache proti naravi latinzke abecede. Dalmatinzki piszczi od negda zpoznavshi neprikladnozt magyarskoga krivopisza za nash Szlavenzki jezik...[236]

Kako Gaj piše o mađarskom pravopisu kao *neprikladnom, odurnom* i jeziku *azianskih korenika* tražeći rješenja za pojedine glasove, tako anonimni autor u članku „Nekoliko rechih o tom, kako sze bratya Szlavenczi u Vugerzkoj magyariju“[237] u mađarskom jeziku ističe težinu izgovora za razliku od slavenskih jezika koji su „pjevniji“. Naime, pišući o Slavenima kao narodu koji pridobiva druge narode svojom pjesmom i veselom naravi, jedan od uzroka toj „čudesnosti“, kako objašnjava anoniman autor članka, jest i jezik. On sklonost slavenskoga puka pjesmi vidi u čistom jeziku koji je pun samoglasnika. Osim toga, problem mađarskoga jezika vidi i u izgovoru riječi te dok ih teško izgovara, Slavenka cijelu pjesmicu otpjeva. Naravno, prigovaraju neki da i slavenski jezik ima neke „tvrde“ glasove kao što su r i l, ali autor piše da se to samo tako čini, a i takvih je riječi malo.

Chizt jezik y pun szamoglasznih szlovkih je po vszoj priliki, drugi uzrok tomu. Nyegov jezik nezna, kaktigod ni Talianzki, shto szu szlovke ili szillabe iz vnogo pomeshanih szamoglasznih szlov szaztavlyene, kakti na peldu: é, ö, ő, ü, ű; on szvoje dvojglasznike, koji sze szamo chine, da szu takovi, izgovara jednoga za drugim, ili bolye rekuch, on takovih y nima u szvojem jeziku a to chini, da mu je chizt, jaszan, y za uzta lagak, naravzki y uprav takov, kako valya za pevanye. Magyarzki jezik dozta zvoni, to je iztina, ali se chini, kak da narav mora udvojztruchiti szvoj trud, da izgovori é, ö, ő, ü, ű, shto pri izgovaranyu proztih y chiztih szamoglasznikov nebiva. To sze razumi, da u tom uvisbanye (exercitium) y obichaj vnogo pomase, ali narav ili priroda josh vishe. Dokle Magyar uzta namezti, uztnicze izkrivi y jezik na pravo mezto polosi, da izgovori: öröm, gyümölts, szükölködő, meghaborottattatott, előmeneteleknek, békáposztasittották, kellemetességek medszerzésére 's kifejetésére, czélirányosabbá, 's közhasznuabbá, setéttségbúvársága (obsburantismus) y t.d., dokle sze, rekoh, Magyar szamo pripravi, da jesnu jedinu zmed ovih y zpodobnih rechih izgovori, dotle veszela, chiztogovorecha Szlavenka czelu peszmiczu odpeva. Pregovaraju neki da Szlavenzki jezik ima tverdi *r* y *l*; ali sze to szamo tako chini; pokihdob je takovih rechih szamo malo u szlavenzkom jeziku; a koje sze nalaze, takovih znamenuvanye szama narav naznachuje; n.p. grmiti (germiti),

[236] *Danica*, 1835, br.11, str. 13-14.

[237] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98-100.

> trn (tern); a y szlavenzka uzta ih tako lyubko y volyko izgovaraju, da sze zkoro na szamoglasznike prelivaju.[238]

Za Tkalčevića je mađarski jezik, pored njemačkoga, *ukočen:*

> Tolike slobode u slaganju i mieštenju riečih nećeš u nijednom europejskom živućem jeziku najti. Da je ovo najkrasnia vlastitost jezika neima dvojbe, jer njom se izbiegava ona mučna ukočenost, koje se niemački itd. osobito pako magjarski jezik, nikako riešiti nemože.[239]

A i u *Zori dalmatinskoj* našao se jedan kratak članak „Zamirke gramatikalne"[240] u kojem autor K. piše o teškom izgovoru mađarskih riječi:

> Istina je xiva da magjari više krat nemogu po svojstvu njihovog jezika dva poluglasna slova zajedno izgovarati, neg magjariziraju prilipivši glasnicu n.p. oni ne kaxu Srem nego Serem - kljuç vech kuljç - slanina vech salona i t.d.i.t.d. Nego od starine mi se *hervati*, *hrvati* zovemo, i prilika je, vech je vrime da Zagrebçani skinu ono magjarsko o. Taljanci prosti zovu magjarski grad Peśt, Peste, zašto teško oni na kraju riçi poluglasno slovo izgovaraju: sad lipo bi bilo da se piše Peste namisto Peśt![241]

Polemizirajući koji jezik ugodnije zvuči, Dragutin Rumy donosi komentar jednog *Slavjanomrsca* u tekstu „Korba i polemika".[242] Naime, *Slavjanomrzac* je u časopisu *Pesther Tageblatt* napisao kako slavenska književnost *odobražuje, ružna je, neugodno zvuči*, a slavenski će se jezik smatrati *bivšim*. Braneći slavensku literaturu/književnost, Rumy piše da se ona obilno razvija u češkom, poljskom i ruskom narječju a takva će biti i ilirska književnost te pridonosi izobrazbi, a poljsko je narečje *blagoglaseće* i *zvučno* kao i ilirsko i rusko te slavenski jezici imaju vlastite izraze za mnoge pojmove koji u njemačkom i

[238] *Danica,* 1835, str. 99.

[239] *Danica,* 1847, str. 111.

[240] *Zora,* br. 24, 189–190. U časopisu *Zora dalmatinska* je vrlo malo članaka o Mađarima tek se pojavljuju u godini 1848/49. i uglavnom tematiziraju političke odnose. Tekstova objavljivanih u ranijim brojevima *Zore Dalmatinske,* a koji tematiziraju Mađare, malo je i uglavnom su vezani za staru ugarsku povijest o čemu će biti više riječi u dijelu rada pod naslovom „Imagotipski potencijal povijesnih ličnosti". No, vezano za ovu temu ipak se našao jedan članak pod nazivom „Zamirke gramatikalne" u kojem autor piše o težini izgovora mađarskoga jezika.

[241] *Zora*, 1844, br. 24, str. 190.

[242] *Danica,* 1839, br. 36, str. 143-144.

latinskom manjkaju. Podsjećam kako je za već spomenutog Krempla mađarski jezik *lagahan, sirov, malobesedan; nalik na divji grozni krič (Schrei) nego li na čovečji govor, neokretan* jezik*, siromašan* te su prema Kremplu jezik *tek slovenskimi rečmi svoj neokretan obogatili i polepšali jezik.* Naime, neki autori članaka često sebi daju za pravo pisati o tome koji je jezik bogatiji dajući primjer slavenskih riječi u mađarskom jeziku jer „zlavenzki jezik je, kak je poznato, y vu rechih y vu miszlih bogatii od magyarzkoga.“[243] A razlog zašto se njemački lakše uči od mađarskog, anonimni autor već spomenutog članka „Nekoliko recih...“ objašnjava da Slaven rado i lako uči njemački u odnosu na mađarski „kajti szu priatelyzka uzta, koja mu tim jezikom govore, y kajti mu sze razum z novimi ideami y poznanztvi, koja sze vu ovom jeziku nahode, bogati.“[244]

Dakle, „olejkari, chipkari, platnari“[245] govore njemački, nauče taj jezik jer oni koji im se obraćaju tim jezikom su prijateljski, a i taj ih jezik obogaćuje novim idejama i znanjima. Njemački jezik slavenski narod rado uči znajući da će njime napredovati, a, kako piše dalje, s mađarskim je jezikom *chizto drugachie* jer *szlavenzki jezik je, kak je poznato, y vu rechih y vu miszlih bogatii od magyarzkoga.*[246]

Osim doživljaja slavenskoga kao bogatijega jezika, autor mađarski doživljava kao polje u kojem se znanje smanjuje i skraćuje jer, uspoređujući mađarski jezik s prirodom, u njemu nalazi ili cijele ili osakaćene slavenske riječi koje naziva cvjetovima koji su okljaštreni i iskrivljeni, tj. iskrivljeni mađarskim jezikom.

> Kad Szlavenacz ztupi u polye ovog jezika, onda mu sze nyegovo znanye nepovnosava, nego pomanyshava y zkratyiva; chini mu sze, da je iz velikoga luga premestyen u malu shumu, gde polag vszega toga nalazi szvoga vlaztovitoga czvetja, y szvojih drev ili povsze czelih, ili oklestrenih y izkrivlyenih, n.p. *pecsenye*, pechenyka, *ablak*, oblok, *barázda*, brazda, *tsinálni*, chiniti, *patak*, potok, *tseléd*, chelyad, *asztal*, ztol, *abraz*, obraz, *beretva*, britva, *dajka*, dojka, *meszaros*, meszar, *szolga*, slnga, *kults*, kulch y drugih vishe jezer. […]; ili on nenalazi za vnoge nyemu poznane ztvari izrechka, n.p. *nap*, szuncze, *nap*, dan; könyv, knyiga y szuza; tako nije razluke med „perzt, rukav y nov“ jer sze vsze troje magyarzki zove *új*; ili on nalazi vnoge ztanzke rechi, kojih u magyarzkom nije; *virtus*, *templom*, *fundamentum*, *Elephant*, *propheta*, y t. d., a koje sze vsze u nyegovom jeziku nalaze, kakti krepozt (cnozt), czirkva (hram), osznovanye (zaklad), szlon, prorok, y t.d. pri koji rechih Szlavjan ne szamo shtogod miszli, nego y chuti,

[243] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

[244] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

[245] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

[246] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98.

buduchi da szu sze iz dushe nyegovoga jezika razvile. – A to vsze uzrokuje u nyegovoj dushi nekakvu szmutnyu, y nekakvo borenye u pameti izmed sziromastva y bogatztva.[247]

Dinko Šokčević piše kako je Juraj Rohony, slovački evangelistički pastor, napisao satiričnu poemu *Palma* koja je tiskana u Zagrebu 1832. a koja je snažno utjecala na formiranje slike Mađara kod Hrvata. Rohony oštro napada mađarski jezik i mađarsku kulturu te tvrdi da Mađari, kad bi morali vratiti sve slavenske posuđenice, ne bi više mogli normalno govoriti. Na tom tragu je i članak *Cicvara* anonimnog autora objavljen 1845, a u kojem autor ironično piše o mađarskom jeziku i Mađarima koji, da nije bilo Slavena i slavenskih riječi, ne bi zapravo ništa znali ni raditi, ni oblačiti, ni obavljati svakodnevne poslove niti normalno govoriti.

U zalud je nastojanje Magjarah, da slavjanštinu preko granicah ugarskih sasvim proteraju; ove se sěne magjarska prosvěta nikada neće moći lišiti; slavjanski je jezik s magjarštinom tako silno slučen, da bi Magjar, zabranivši ga sasvim u daržavi, ponajviše i svoj vlastiti jezik zabranio i postao bi nema (něm). […] Pa koj dan da se prestane slavjanski govorit, u szerda, csotortok, pentek ili szombat […]? Ta to je sve slavjanski! […] Jedva da se Magjar rodi, veće trěba da ga baba povije u pelenke, od Slavjanah posudjene. […] Pogledajmo njegov gazdasag, […] Ta neima za njega garad (ogradu), unutra mu takodjer čista slavjanština raste, kao na pr. szilva, cseresnye, malna, tok, ugorka, bab, paszuly, kaposzta, paprika, laboda, repa, bodza, baraczk (šljiva, trešnja, malina, tikva, oharok sl. = krastavac, bob, pasulj, kupus, loboda, repa, bazag, brěskva), i ezer (jezero, tisuća) drugih; pa ako i kup (harpu) od njih nabere, fali mu opet kas (košarcica), zseb (džep), zsak (žak) i turba (torba), da ih unutra metne i u kamaru odnese. Oko varta rastu mu takodjer samo slavjanska bilja: topoly, papragy, iglicze, kapotnyak, lapu (lopuch), galagonya (glogovina), borostyan (bršljan). Odavde se očito vidi, da je to samo himbapatvar (himbena potvora), da Magjar želi slavjanskomu parasztu njegov beszed uzeti.

U obće, da Magjar odluči samo svoje narodne jestvine jesti, zlo po njega, jer nebi imao ni folstoka (Fruhstuck), ni ebeda (obeda), ni uzsone (južine) ni vacsore (večore). A i holgy (holka=dekla) nebi bila varlo derek (drečna=lepa), da joj otmeš szoknya (suknju), csipke, czipello. Jer ako hoće da ulovi pecsenye, mora si uzet pajdasa Slavjana, koj će mu dati pusku, agar-a (ogara) i pokazati, kako valja devaj medve (divlji ega medveda) iz barlanga (barloga) terati i vadkana (kanca sl.=vepar) loveni (loviti). A orszag (rusag) bi upravo propao bez nas, jer

[247] *Danica*, 1835, br. 25, str. 98 (Prema Hrvatskom jezičnom portalu riječi *ablak* i *asztal* su mađarskog porijekla, mada autor teksta navodi da su i ove riječi iz slavenskoga jezika. – Op. M. P.)

> nebi bilo renda (red=red), ni kormanya, ni tiszta (tiszt vlaški=častnik). Nu kazat će tko, da sve ovo nespada na Magjare, buduć da su oni junanci t.j.vitez-i![248]

O mađarskom jeziku kao *siromašnom* anonimni autor piše u *Knjižestvenu oglasu*[249] navodeći kako je u novoobjavljenom etimološkom rječniku mađarskog jezika po Gerguru Dankovskom od slova A do K sljedeći razmjer izvornih riječi: mađarskih 195, slavenskih 921, grčkih 488, njemačkih 157, talijanskih 139, grčko-slavenskih 137, latinskih 132, francuskih 13, hebrejskih 1, prema tome zaključak je autora da su 1988 stranih riječi Mađari uzeli iz stranih jezika zbog *pomanjkanja i siromaštva vlastovitih riječi*.

Svoje mišljenje o bogatstvu/siromaštvu mađarskoga jezika napisao je i Rumy u članku „Plemenito očitovanje jednoga visokoučenoga Magjara verhu mnogih tudjega roda magjarskih rečih i domorodna želja“[250] u kojem piše kako su zamjerili mnogi Mađari pripovjedaču Leški i profesoru Dankovskom u Požunu jer su u svojim djelima napisali da je veći dio mađarskih riječi izveden iz slavenskih i drugih europskih jezika tvrdeći kako su mnoge riječi koje se nalaze u mađarskom, slavenskom i ostalim europskim jezicima rodom iz mađarskoga jezika kojim je govorio i Adam u raju. Kao potvrdu da je mađarski jezik siromašan, Rumy navodi i zaključke mađarskog jezikoslovca Sigismunda Kulifaija koji je opazio da u mađarskom jeziku ima malo riječi koje se nalaze i u drugim jezicima.

> Ja sam u dosadašnjem mojem protresavanju jezika spazio, da mi osim korenja od glagoljah (verbum, Zeitwort), osim delah čovečanskog tela i imenovanjah od najobičniih stvarih, imademo vele malo rečih, koje se i u drugih jezicih nalazile nebi. I ako je istina da se izvorne reči magjarske po tom mogu poznati, jerbo su samo od jedne slovke*), jerbo neterpe niti u početku dva suglasnika, niti u sebi različitih samoglasnikah, i jerbo se nedoveršuju na samoglasnik, a osobito na samoglasnik a, i ako uza to promislimo, na kojem stupnju od izobraženja stao je negda naš narod; tako niti jednoga časa nemožemo zdvojiti, jesu li drugi od nas, ili pako mi od drugih iste reči uzajmili.[251]

Nastojeći dokazati siromaštvo mađarskoga jezika koji preuzima slavenske riječi i anonimni autor u crtici „Něšto o filologii magjarskoj“ piše kako se nove mađarske riječi navrat-nanos

[248] *Danica*, 1845, br.29, str. 115-119.

[249] *Danica*, 1835, br. 29, str. 116.

[250] *Danica*, 1838, br. 28, str. 109-110.

[251] *Danica*, 1838, br. 28, str. 110.

kuju, stare se mađarske riječi pokraćuju, „slavjanskim na silu, hoćeš nećeš, magjarske korenike podmeću.“[252]

I u članku „Istinite i važne rěči o sadanjem stališu magjarskoga pismenoga jezika“[253] Rumy piše da je mađarski jezik „u ogledu vlastitosti i izvornosti od svih je najsiromašniji“[254], dok će u članku „Kontrola Ultramagjarizma“[255] autor potpisan imenom Dragutin piše:

> Gospodin Karol Eszterhazy zaslužuje zahvalnost što djeci svojih podložnika daje priliku da mogu učiti mađarski jezik u Szeredu, […] ALI ne može se razumjeti kako dopisatelj /dopisnik može jezike županija, u kojima je veći dio puka slavenski, njemački ili vlaški govori, a ne mađarski–tuđim imenovati–budući da su ti jezici u Ugarskoj stariji od mađarskog a koji je silom njima nametnut, dakle njima je mađarski tuđi jezik.[256]

Čopalović piše o utjecaju Slavena na Mađare:

> […] Slavjanin mnogo prie došastja magjarskoga tadašnju izobraženost europejsku ima, i da je Magjar s mnogimi drugimi reči uzajmio u Slavjanina sve ostale izraze, koji se europejske prometnosti i načina života tiču.[257]

Godine 1846. Ivan Kukuljević objavljuje putopis *Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun* u kojem donosi jednu drugačiju sliku Mađara. Nije to više slika Mađara, pripadnika azijskih plemena, koji sjede pod šatorom i ljenčare dok im je zemlja neobrađena, nego se pojavljuje nova slika Mađara koji obnavlja gradove, potiče gospodarski razvoj, gradi željeznice i ceste, ali se naglašava kako sve to zapravo rade Slaveni. Kukuljevićevu tekstu bit će potrebno vratiti se i pri nekim drugim analizama, a zbog teme vezane za jezik, naveden je citat u kojem se pokazuje njegovo razmišljanje o mađarskom jeziku. Tako nakon opisa Pešte kao mjesta novoga duha, ipak kritizira oriaške natpise na mađarskom jeziku koji mu očito smetaju, kao i mađarske riječi koje čuje na ulicama.

---

[252] *Danica*, br. 47, str. 288 [188].

[253] *Danica*, br. 41 , str. 164.

[254] *Danica*, br. 41, str. 164.

[255] *Danica*, 1839, br. 43., str. 172.

[256] *Danica*, 1839, br. 34, str. 172.

[257] *Danica*, 1841, br. 4, str. 14-15

> Pešta je město noviega duha, obertnosti, tergovine, književnosti, zabavah, pučke politike, pučkih lukavštinah i velikih pučkih obsěniteljah. Tko dodje perviput u Peštu, pa bi htio sud izreći nad varošom polag onoga, što je očima video i ušima slušao, ljuto bi se prevario. Kudgod čověk ide, vidi tu oriaške napise u magjarskom jeziku; sve što je uglednie, govori po ulicah najviše magjarski, dětca, kad idu iz škole, Čifut, kad nudi štogod na prodaju, Ciganin, kad hoće da prevari, jurati, kad idu u spravišta ili u kavanu Pillvaks, sve to govori onda magjarski. Nu uzrok svemu tomu nije drugo nego interes.– Neka s vremenom drugi koi jezik ljudem većji interes pokaže – ostat će jezik magjarski u Ugarskoj medju ugarskimi jezici podertina, kao što je onaj visoki Višegrad ili kao što su osamljena Nitra i Orava pokraj cvatućih gradovah sadašnjih.[258]

Stvaranjem slike o jeziku, u tekstovima su izrazito suprostavljeni mađarski i slavenski jezici. Mađarski se jezik stalno isticao kao „strano“, „drugo“, „drugačije“ a ono se pak manifestiralo kao velika razlika između dva svijeta – mađarskog i slavenskog. Isticanjem razlika, autori su ponekad prenaglašavali atribute želeći naglasiti *stranost* jezika kao i naroda koji se tim jezikom služi. Ta reprezentacija onoga što je Drugo, strano. Tako se Herderova filozofija kulture, a ona se odražava i preko jezika, pokazala aktualnom i prihvaćenom od strane autora tekstova.

Pageaux definira sliku kao programirani tekst, programiranu komunikaciju u kojoj razlikuje tri konstitutivna elementa slike: riječ, hijerarhizirani odnos, scenarij.

Jedan od sastavnih elemenata slike su i određene riječi koje omogućuju širenje slike o Drugome. Te su riječi preuzete iz jezika promatrane zemlje i „pretočene, bez prijevoda, u jezik, kulturni prostor i tekstove promatrajuće zemlje. A također i u njezino imaginarno“(Pageaux, 2006: 134).

Prema Pageauxu neprevodive riječi prenose i izražavaju apsolutnu stranu stvarnost, nepromjenjivi element drugosti, omogućuje diferencijaciju, udaljavanje, isključivanje, egzotizaciju Drugog. Tako se u nekim tekstovima pojavljuju hungarizmi ili sintagme na mađarskom jeziku poput „Tot nem ember“. U *Daničinu* tekstu „Něšto zanimivoga!“ anonimni autor u svoj opis susreta s mađarskim grofom unosi mađarske izraze „Szabad!“, „Szolgalja!“, „Kiralya-Magyara“. U tekstu „Zapisci hrvatskog časnika“ objavljenom u Kolu 1851. nalazi se hungarizam „Rajta!Rajta!“ Ove se riječi nalaze kao strani elementi čija bi funkcija bila stvoriti dojam dalekih/stranih/nepoznatih/nebliskih izraza što bi u svijesti čitatelja moglo proizvesti odbojnost, fobiju, tj. sliku posve stranog jezika, a time i naroda koji tim jezikom govori, a što

[258] *Danica*, 1847, br. 4, str. 25.

bi rezultiralo mogućim negativnim odnosom prema promatrajućoj kulturi/jeziku/narodu, tj. fobijom.

Kako je u 19. stoljeću ideja nacije bez vlastitoga jezika bila nezamisliva, tako je jezik bio važan u gradnji identiteta zajednice. Uz to je bila živa i Herderova jezična koncepcija kao i njegov prikaz Slavena. U to vrijeme standardizacija je hrvatskoga jezika na samom početku, još nije stvoren književni jezik na temelju jednoga narječja, ugroza prijeti s bečkog dvora i iz ugarskih političkih krugova, dakle prilike su u Hrvatskoj takve da su „pogodni medij za prihvaćanje Herderovih ideja“[259] odnosno ideji o „jeziku kao bitnoj osobini nacije“.[260] Švoger (1998: 473) zaključuje kako jezik u nacionalnoj ideologiji hrvatskoga narodnog preporoda prestaje biti isključivo komunikacijskim sredstvom i poprima političku i socijalnu funkciju, po čemu se preporodni pokret u Hrvatskoj ne razlikuje bitno od nacionalnih pokreta ostalih slavenskih naroda u Habsburškoj Monarhiji. S tim u vezi o jeziku se pisalo kao poveznici među slavenskim narodima te se na taj način isticala važnost slavenskih jezika na ovim prostorima, povezanost sa slavenskom subraćom preko jezika i zajedničke karakteristike slavenskih jezika kako bi se potaknuo osjećaj važnosti, pripadnosti njihovih govornika jezičnom krugu koji je jednako vrijedan kao i drugi europski jezici. Potaknut Herderovim shvaćanjem da je jezik bitna osobina nacije, i Gaj je pisao kako su jezik i duh naroda „nerazdruslyivo zjedinjeni“, a „tudyi jezik jezt izrechnozt tudje narodnozti“, onda je i jezik izražavao karakter određenoga naroda. Tako se, na temelju analiziranih tekstova, o slavenskom jeziku pisalo da je najstariji europski jezik, *starina*, blag, pijevan, ljupko se i s voljom izgovara, blagoglaseće, zvučno, bogatiji od mađarskoga.

Poznavajući Herderovo mišljenje o Mađarima koji su „uvršteni u grupu naroda-osvajača“[261], a uz to pritisnuti politikom mađarizacije, ilirci su objavljivali tekstove kako bi istaknuli blizinu *drugog*, neslavenskog jezika koji i sam zvuči *opasno, prijeteće, ratoborno* kao i njegovi govornici. Tako se mađarskom jeziku pridaju atributi *divji, grozni krič, neokretan, lagahan, sirov, malobesědan, Arpadov, siromaški, antipod, podređen, ukočen, zvoni, obogaćen slavenskim riječima.* I to je bila strategija isticanja suprotnosti tuđe/naše, privlačno/odbojno, mi/oni.

[259] Švoger, 1998, str. 470.

[260] Isto.

[261] Josip Babić, *Johann Gottfried Herder i njegove ideje u južnoslavenskome književnom i kulturno političkom kontekstu 19. stoljeća* (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Matica hrvatska, Ogranak Osijek, 2008).

S obzirom na to da je u časopisima objavljeno dosta tekstova u kojima se polemizira o razlikama između mađarskoga i slavenskih jezika te se naglašava kako je mađarski jezik siromašan, pri kraju ovoga poglavlja valjalo bi podsjetiti na jednu tezu koju je prvi istaknuo Nikola Zrinski u predgovoru mađarskoj Syreni (1651), a to je: „Törökök, horvát, deák szókat kevertem verseimben , mert szebbnek is gondoltam ugy, osztán szegény az magyar nyelv:..."[262] Prijevod bi bio: „Turske, hrvatske i latinske riječi sam miješao u svojim pjesmama, jer sam ih smatrao ljepšim na taj način, naime mađarski jezik je siromašan…" (Prijevod M. P.) Dakle, po mišljenju Zrinskoga mađarski je jezik siromašan i zbog toga je morao unijeti turske, hrvatske i „deak" riječi, što se odnosi na latinski jezik, S obzirom da ne postoji velika mađarska srednjovjekovna književnost, Kazincy je u tome vidio prednost: obnoviti mađarski jezik radikalnim gestama kao Zrinski i to posuđenicama. Jer posudbe riječi nisu samo posudbe, već percepcija stvarnosti, nove riječi unose nov pristup tradiciji u mađarskoj književnosti. Jezični su inovatori smatrali da je Zrinski u svojem djelu, posuđivanjem riječi, stvorio tradiciju stvaranja novih riječi koju treba slijediti, a slijedit će je Kazinczy anganžmanom čiji je cilj obnova mađarskoga jezika. Ali, Gaj, Rumy, Rohony i drugi iskoristili su ovu samokritiku kao „činjenicu" u žestokoj protumađarskoj polemici. Rohony je, kako je već spomenuto, iznio tezu o tome kako Mađari ne bi mogli govoriti da nije silnih slavenskih posuđenica te je posredstvom ilirskoga tiska ova teza utjecala na oblikovanje i širenje takvih stereotipa, a slijedom toga su Rumy i Gaj isticali da je mađarski jezik siromašan.[263]

[262] Zrinyi, M, *Adriai tengernek syrénája*, Szépirodalmi Könykiádó, 1953, str. 9-10.

[263] Usp.: Fried, I. *Egy kis Vörösmarty-filológia*. Irodalomtörténet, 99, (2018): 3-18; Biró, F. *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés.* Ragyogni és munkalni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy ferencről. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó, 2010.; Bene, S. Többágú modernség: Kazincy és Kölcsey Zríny-képe. URL: http://real.mtak.hu/109432/ (10.2.2022., 10:06); Fried, I. *Rumy Károly, a kulturközvetítő 1828-1847*, Filológiai Közlöny, 9(1963), Nr.1-2, 204.

6. PROSTOR UGARSKE

Imena stranih zemalja, opisi njihovih prostora i stanovnika pripadaju najstarijim književnim činjenicama, ali Syndram (2009: 71) podsjeća da i stvarna geografija nudi nazive koji obiluju književnim konotacijama. 'Amerika', 'Perzija', 'Egipat' evociraju slike i krajolike, civilizacije i običaje koji mogu, ali i ne moraju odgovarati stvarnosti. Predodžbe o strancima i stranim prostorima stekle su učinkovitu prepoznatljivost: čitatelj ih prepoznaje jer se nalazi na poznatom terenu i to bez obzira je li riječ o stvarnim ili imaginarnim nacijama (Syndram, 2009: 71). Topografija je opis stvarno postojećeg mjesta, tako će se stvarna mjesta naći na stranicama putopisa hrvatskih romantičara jer putopis postaje osobito popularan u romantizmu, kao što je i trend putovanja toga vremena postao moderan te pitanje mobilnosti ljudi i praksi putovanja naznačuje „pravi prevrat“[264] i priliku da se piše o novim, *drugim,* dalekim ili bližim prostorima/mjestima. Prema Saidu (1978) zemljopisne granice prate društvene, etničke i kulturne granice na očekivan način. Iako je u središtu imagološke analize slika o Drugom, usvojena u određenom vremenu i na određenom prostoru, važna je i njezina povezanost s prostorom Drugoga. Kategorije prostora, mjesta, kretanja ili mapiranja iz različitih perspektiva, nude različite uvide u fenomen prostornosti, no ono što im je zajedničko, navodi Brković (2013) jest polazište da je prostor socijalni i/ili kulturni konstrukt. Tako i putopisci, nudeći različite uvide u prostore o kojima pišu, postaju izvjestitelji o stranoj kulturi, njezinoj baštini i književnom životu. U putopiscu Duda vidi svojevrsnog poklisara čija se djelatnost odvija u najmanje dva smjera: „On istodobno predstavlja vlastitu kulturu u stranom prostoru i upoznaje matični prostor s tuđom kulturom“ (Duda, 1998: 11).

Kako navodi Duda (1998: 53) putopisni diskurz otkriva jedan dio svijeta, ali se u njemu istodobno, budući da je riječ o posredovanju, otkriva i sam putopisac kao njegov tvorac. Otkrivajući jedan dio svijeta, putopisac stvara sliku o promatranom, konstruira reprezentacije mjesta, ljudi koji ondje žive, krajolika, kulture, ali i projicira sliku vlastitog identiteta. Putopisac/promatrač označavat će njemu „blizak“ ili „dalek“, „naš“ ili „njihov“ prostor i na taj način stvarati sliku sličnosti ili različitosti s Drugim i s njegovim prostorom.

U ovom je dijelu istraživački interes usmjeren na iščitavanje heteropredožbe o ugarskom prostoru, o stvarnim mjestima promatranim sa stajališta putopisca ili donositelja određenoga članka kojemu nije primarna tema put, putovanje, opis mjesta kojim prolazi, nego je u prvom planu neki događaj o kojem je potrebno izvijestiti čitatelja, ali se u tekstu našao kraći ili duži

[264] Dean Duda: *Priča i putovanje. Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr* (Zagreb: Matica hrvatska 1998), 23.

fragment o mjestu. Putopis je jedna od popularnih narativnih vrsta u romantizmu, a prepoznat je i kao jedan od žanrova naročito prikladnih za odašiljanje domorodnih po(r)uka čija je svrha bila podređena prosvjećivanju naroda kao i njegovoj nacionalističkoj, etničkoj ili kulturnoj identifikaciji. Putovanje u romantizmu postaje trend, moda, misija otkrivanja drugih i drugačijih krajeva i uspoređivanje sa svojim, putovanje tuđim prostorima isto tako za cilj ima spoznati vrijednosti sebe i svoje domovine, tako će se u ovom dijelu dati prednost dvama putopisima usmjerenima na ugarski prostor.

Duda ističe kako putopisac, prožimajući prikaz svakodnevnog ritma određene sredine i navika tamošnjih ljudi s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, stvara svojevrstan kulturni katalog i upućuje ga matičnoj sredini koja je trajno putopiščevo uporište, pa usporedba inozenmnog svijeta s domaćim i pronalaženje tragova prisutnosti vlastite nacionalne kulture u stranoj čine stalna mjesta njegova diskurza (Duda, 1998: 12).

Dakle, putopisac je pošiljatelj poruke koja se označava, prema Dudi, kategorijom *domoljublja* ili kategorijom *znatiželje*.

> Na drugoj se strani nalazi *primatelj* komunikacije, a njega ponovno treba potražiti u kategorijama *domovine*, *hrvatske kulture*, odnosno matičnog prostora kojemu se posreduje određena količina na putu stečenoga znanja [...] (Duda, 1998: 75).

Gledajući na etničku pripadnost subjekata putovanja, Coha (2015) primjećuje kako se putopisi sadržani u *Danici* mogu podijeliti na dva tipa i to onaj u kojemu su posrijedi *domorodci* i onaj u kojemu je riječ o strancima. Konkretno, putopise usmjerene na mađarski prostor donose Dr. Věnceslav Staněk („Put iz Praga u sàrbski Biograd“) i Ivan Kukuljević („Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun“).

Uredništvo *Danice* zapisalo je o Věnceslavu Staněku i njegovu putopisu sljedeće:

> Taj sastavak je preveden iz izlazećega u Pragu *Pautnika*, Dor. Staněk jest jedan od najizvàrstnijih i najvrědniih učenih ljudih češke zemlje i bio je u Biograd pozvan da zauzme město tělesnoga vračitelja sàrbskoga kneza, ali koje on odstupi Dru. Ottu, koi se sada u tom velečastnom zvanju u Sàrbii nalazi.[265]

[265] *Danica*, god. 1846, br. 36, str. 144.

U objavljenom putopisu Staněk piše o putu iz Praga u Beograd; opisuje prostore kojima putuje, tj, zatečenu stvarnost. Tako promatra željeznice, „parovoze“[266] i parobrode koji mogu biti samo od koristi slavenskim narodima „kojega mnogobrojna plemena obitavaju u toliko razširenih pokrajinah.“[267]

Nadalje, opisuje put od Praga do Beča, od Beča do Požuna te primjećuje kako se na parobrodu uglavnom govori njemački jezik, a od Pešte do Mohača mađarski „premda se već ovdi sàrbski jezik město němačkoga s magjarskim natiče. ‘‘[268]

U Mohaču primjećuje da se više govori srpski jezik:“ Od Mohača počamši gospoduje sàrbski jezik, poměšan s babilonizmom magjarskoga, francezkoga, němečkoga, talianskoga i vlaškoga jezika.“[269]

Nadalje, opisuje promet na Dunavu od Beča do Novog Sada, tj. lađe, brodove, zatim primjećuje vodene mlinove te ne zaobilazi opisivati i pojedina mjesta u povijesnom kontekstu kao što je selo Aspri gdje je bila bitka između Austrijanaca i Napoleona 1809, zatim Požun i Děvičji-Grad, tj. tvrđavu knezova Mojmira, Rastislava i Svatopluka.

Na brodu primjećuje suputnika koji čita češki list „Květy“ s kojim započinje razgovor o *domorodstvu*:“Tko želi viditi vatrenih domorodacah, taj neka ide u Peštu ili u obće Ugarsku.“[270]

U daljnjem razgovoru čitatelj češkog lista objašnjava kakvo je stanje s mađarskim domorodstvom u Pešti a koje putopisac ima potrebu zapisati i tako čitatelju prenijeti poruku te time prekida svoje pripovijedanje o putu kratkom epizodom, viješću prije nego li stigne u sam grad.

> Nemogu propustiti, da nenapomenem ovdě još něšta o magjarskom domorodstvu, što se u Pešti dogodi. Několiko magjarskih domorodacah, kojim je za rukom pošlo po želji izabrati někog častnika, pozdravi ga na večer, kada sam se baš od večere kući vratjao, vojničkom muzikom. Druga stranka, koje ljubimac kod izbora propadè, začù o toj večernjoj svečanosti, sakupì se i začè blejati, zviždati, lajati, kamenje bacati i najposlě jurišati na kuću, kamo utečè slabia stranka, i razbijati prozore. Kada straža dodje, ustupiše pobědnici *da stanovnike neuznemire u snu*.[271]

[266] *Danica*, 1846, br. 36, str. 144.

[267] *Danica*, god. 1846, br. 36, str. 144.

[268] *Danica*, god. 1846, br. 36, str. 144.

[269] Isto.

[270] *Danica*, 1846, br. 37, str. 148.

[271] Isto.

Poslije razgovora o stanju u Pešti putopisac nastavlja promatrati mjesta pokraj kojih prolazi. Sada već u ugarskom prostoru, putujući Dunavom, promatra mađarske gradove pripovijedajući o njihovoj povijesti i kulturi jer, podsjeća Duda (1998), prožimajući prikaz svakodnevnog ritma određene sredine i navika tamošnjih ljudi s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, putopisac stvara svojevrstan kulturni katalog i upućuje ga matičnoj sredini. Tako Staněk prolazeći pokraj Komorana, u prvom redu primjećuje pejzaž, prostor niskih ravnica, pomalo pust i neprivlačan:

> […] i od Požuna do Komorana, da, do Ostrogona, zatim od Pešte tja iza Novoga-Sada velike i nizke ravnice, a Dunaj se razgranjuje na množinu trakah i ima mnogo otokah, od kojih su mnogi znatno veliki i često više miljah dugački. Obale Dunaja nizke su u ovih ravnicah i često ne vidiš u daljini od više miljah ništa razmi tàrstike vàrbovoga gàrmja. Na obalah ima tako malo selah, da te je uprav strah; tako na primĕr nevidiš Gönjö-a na desnoj obali osam satih puta nikakvoga mĕsta do Uj Szeny-a naproti Komoranu. Kada se Dunaj prĕko svojih obalah izlije, napravi po nizinah cĕla jezera, kojih onda stopram nestaje, kada se voda osuši i izjapi. Ovakove stojeće vode zasmrade se lĕti i razprostranjuju nezdrave pare. Posrĕd ovih jednosličnih ravnicah turovno je viděti komoransku tvàrdjavu; izvan čvàrstih zidinah štiti ju s jedne strane Dunaj a s druge Vag; razmi toga utvàrdjene su i medjusobne obale ovih rĕkah. – Kažu, da je to najjača tvàrdjava bila za turskih ratovah i da se u njoj nalazi iz kamena izradjena dĕvica, kao na znak, da ju nije jošte nitko predobio. Kako sam čuo, dobila je ime od množine komarah, koji lĕti zrak napunjuju.[272]

Poslije Komorana, primjećuje ostrogonsku crkvu kao i Ostrogon koji leži na desnoj obali Dunava, nekada Atilino sjedište, sada je pun duhovnika i promatraču puno ugodnije mjesto:

> Tim ugodnie razveseljuje oko već iz daleka stolna ostrogonska càrkva, koja se, čim okolica očevidno ugodnia postaje, na uzvišenoj klisuri ukazuje. […] Grad Ostrogon sagradjen je na osobiti nĕki način. Ostrogonski nadbiskup zajedno je i primas Ugarske, i budući da se ovdĕ u tako malo nastanovljenom gradu njegov cĕli kaptolon nanalazi, svuda vàrve duhovnici. […] Najveća znamenitost toga grada jest na svaki način napomenuta stolna càrkva, koju je plemenito misleći i veledušni nadbiskup Rudnaj sagradio, koi, budući pravedan i dobar čovĕk, biaše i slovačkom jeziku nagnut, tiskom izdadè sám jednu prodiku o njemu, i mnogo potroši na izdanje sličnih knjigah. Premda rečenu càrkvu marljivo zidju, ipak još nije gotova. Veoma je velika i

[272] Isto, str. 148.

obla s visokom kamenom kupolom; sagradjena je na bàrdu, gde se jošte nalaze podàrtine někadašnje tvàrdjave.[273]

Zadivljen Ostrogonom, na putnika će ostaviti ugodan dojam selo Nesmel i okolica:

Medju Komoranom i Ostrogonom leži na desnoj obali Dunaja selo Nesměl, sa svojimi velikimi i lěpimi vinogradi, gdě raste glasovito něsmelsko vino. Ove vinove gore prave bi reć pàrvu Oazu ili pàrvi otok na čěloj ravnici tja od Pešte dotle. Od Ostrogona teče Dunaj kroz bàrdovitu romantičnu okolicu do Vaca. Ovaj grad leži na lěvoj obali Dunaja i u njemu stanuje jedan biskup, a izvan lěpe na način hrama svetoga Petra u Rimu sagradjene stolne càrkve nalaze se ovdě jedan lycej i gimnasij.[274]

Višegradom će biti manje impresioniran:

Jedva dva sata od Vaca opazismo na desnoj obali Dunaja podàrtine Višegrada, někadašnje stolice ugarskih kraljevah. Tako ime kao i slika podàrtinah opominje nas i nehotice na Pražki Višegrad. Možebiti da je naš i ugarski Višegrad kao takodjer Děvičji-Grad jedan drugomu za izgled služio, ili da su sva tri na něki staroslavjanski način sagradjena bila.[275]

Kako Duda piše da je matična sredina trajno putopiščevo uporište pa usporedba inozenmnog svijeta s domaćim i pronalaženje tragova prisutnosti vlastite nacionalne kulture u stranoj čine stalna mjesta njegova diskurza, tako i u opisu Višegrada promatrač traži neki svoj/slavenski otisak nalazeći ga u staroslavenskom načinu gradnje.
Promatrajući Budim i Peštu, uspoređuje ih s Pragom:

Budim i Pešta skupa opominju stranom na Prag; nu parvoimenovanoj varoši mnogo fali, za da se može prispodobiti s Pražkom Malom Stranom, i premda Prag neima takova pristaništa kao Pešta, nadilazi ju ipak u svakom drugom obziru; jer su ga narav i umetnost mnogo obilnie nadarile.[276]

[273] *Danica*, god. 1846, br. 37, str. 148.

[274] Isto, str. 148.

[275] Isto, str. 148.

[276] *Danica*, god. 1846, br. 37, str. 149.

U Pešti vidi brigu Mađara za svoj jezik i narodnost, ali i čuje na ulicama njemački i slavenske jezike:

> Magjari upiraju oči neprestano na Peštu i tamo podupiraju izključivo i mnogim troškom svoju narodnost i svoj jezik; ali u pàrkos svim svojim naporom gospoduje ipak po dućanih i gostionicah němački jezik pod magjarskimi napisi, dà, i slavjanski se mnogo čuje. Uplašio sam se, kad sam u gostionici jestvenik u ruke uzeo, opazivši da je magjarski. „O, čitaj samo dalje!“ reče mi moj priatelj. I u istinu samo naslov, ime gostionice i gostionika biahu u magjarskom, najvažnie stvari pako, to jest jestvine u němačkom jeziku.[277]

Kao specifičnost Pešte Staněk ističe muzej i narodno kazalište, no izražava nezadovoljstvo skupim ulaganjem u muzej, graditeljskim (ne)ukusom, lošim odabirom mjesta za kazalište te na kraju daje kritiku na gospodarske prilike koje pokazuju velika ulaganja u Peštu, a koje moraju očito, htjele ili ne, podržavati i ostale ugarske županije:

> […] da se u njoj [misli se na Peštu] u najnovie vrěme toliko zidje, i za njezino polěpšanje toliko čini, da će Pešta u ovom obziru skoro pražko Novoměsto nadkriliti, […] Magjari su ovdě sazidali Muzeum, koi ih je istina mnogo novacah stao, ali malo slave njihovom arkitektoničnom ukusu pribavio, […] Magjarsko narodno kazalište lěpo je sagradjeno, ali neleži na dobrom městu, i, kao što sam čuo, nenapréduje veoma, premda ga sve varmedje ugarske daržave i oni neizuzamši, koje nisu magjarske, podupirati moraju.[278]

Pešta se „zidje“, Mađari su „sazidali“ Muzej, Kazalište je „sagrađeno“, dakle to je slika grada koji napreduje dinamičan je, izgrađuje se, ali nasuprot gradu je okolica koja je pusta, prazna, nekultivirana:

> Okolica izvan budimskih visinah ravna i plosna, sastoji iz samoga pěska i pustarah, t.j. više miljah dugačkih neobdělanih poljanah, na kojih stada pasu. Kakvo zemljište, kolika zadaća još za poljodělstvo! jerbo je moguće obraditi ne samo pustare nego takodjer i pěskovite ravnice, gdi se od fina pěskovita praška, koi svaki větrić sobom nosi, uvěk nova o nova barda dižu.[279]

[277] Isto, str. 149

[278] Isto, str. 149.

[279] *Danica*, 1846, br. 37, str. 149.

Na putu od Pešte do Mohača putopisac nije vidio nikakvih zanimljivosti, osim životinjskog svijeta karakterističnog za riječna i močvarna područja u blizini Dunava, ali Mohač sam po sebi je tzv. „marker“, mjesto mađarskog nacionalnog sjećanja koji je postao stereotip:

> Na ovom dugačkom put do Mohača nisam ništa znamenita video izvan napomenutih velikih otokah i jezerah, množine vodenih pticah, morskih lastavicah, rodah i bučakah. […] Mohač je veliko prostrano targovište ležeće u nizkoj ravnici. Ovdě Dunaj pravi veliki Brigitin otok, koi je pun šume i barah.[280]

Dakle, promatrač ne može proći pokraj Mohača a da ne podsjeti na izgubljenu bitku kao simbol patnje mađarskoga naroda:

> Ovo targovište poznato je u českoj dogodovštini po smarti českoga kralja Ljudevita. Godine 1526. nasarne turski car Solinam s 300,00 vojnikah u Ugarsku. Nu Magjari […] nasarnuše bez svakoga znanja i bojnoga reda s velikom divljačinom na Turke pod čelovodstvom Pavla Tomora, katoličkoga nadbiskupa iz franciaškoga reda, koi u redovničkoj oděći navali na bitku, u kojoj su Turci svukoliku kraljevsku vojsku posěkli, iz koje samo malo karštjanah uteče.[281]

Slika ugarskog prostora iz perspektive češkog promatrača većinom djeluje pusto s jakim centrima koji su progresivni zbog svoje crkvene ili gospodarske moći. Tako u opisu prevladavaju niske, jednolične ravnice, Dunav, jezera, vode, ali i „označitelji“ kulture i povijesti kao što su ostatci tvrđava koji podsjećaju na prošla vremena. Staněkovi iskazi o ugarskom prostoru su neutralni, no Kukuljević će u svom putopisu dati malo drugačiju sliku.
Duda (1998) piše kako se za većinu hrvatskih romantičarskih putnika pošiljatelj može označiti kategorijom *domoljublja* ili kategorijom *znatiželje* dok se na drugoj strani nalazi *primatelj* komunikacije, a njega ponovno treba potražiti u kategorijama *domovine, hrvatske kulture,* odnosno matičnog prostora kojemu se posreduje određena količina na putu stečenoga znanja te nastavlja kako ulogu pošiljatelja mogu ispuniti i politički razlozi a to će se vidjeti u putopisu Ivana Kukuljevića kao i ideološka legitimacija. Duda piše kako je Kukuljević iznimno aktivan putnik koji neprestano traži, razgledava, crta, prepisuje, zapisuje i evidentira te je putovanje za nj istraživanje, odnosno:

[280] *Danica*, 1846, br. 37, str. 150.

[281] *Danica*, 1846, br. 38, str. 152.

> […] možda je obrnuta formulacija bliža pravom stanju stvari – istraživanje je za Kukuljevića putovanje. (Duda, 1998: 113)

Putopis „Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun“ publiciran je u *Danici* 1847. godine od četvrtog do devetog broja. U putopisu se, kako piše Coha (2015), Kukuljević koncentrirao na slavensku kulturu izvijestivši i o svojim peštanskim razgovorima s Janom Kollarom te o požunskome upoznavanju s L'udovitom Šturom. Dio koji se odnosi na ugarski prostor nalazi se u šestom i sedmom broju pod naslovom „Dunaj i Pešta“.

Na početku Kukuljević upoznaje čitatelja s najboljim načinom putovanja od Beča do Pešte, a to je parobrod te je takav put, prema njemu, najbolji, najjeftiniji i najugodniji.

Parobrod nosi naziv „Nadvojvoda Karlo“, a Kukuljević opisuje vrijeme, putnike, razgovore, mjesta koja promatra uz Dunav te piše o mjestima koje promatra. Povezivanjem prostora i moći, autor kritički promatra/sagledava život ljudi u mađarskim gradovima, skromnost slavenskih naroda naspram Nijemaca, Mađara te ljudi koje naziva „Polumađari“ ne objašnjavajući dodatno tko su oni. Osim fizičkog opisa onoga što vidi, svojom kritikom autor daje sliku mentalnog prostora, a time i negodovanje zbog stanja u kojem se nalaze nemađarski narodi. Time autor ističe i klasnu, etničku i društvenu pozadinu mađarskih mjesta u kojima žive zajedno mađarski i nemađarski narodi, a distinktivno obilježje jesu kuće:

> Obale dunavske do Pešte toliko putah opisane, toliko putah narisane, poradjaju u meni uvěk žalostnu ćut. Ako gdě, to se zaista ovdě jasno pokazuje očima našima proměna panonske historie. U podertinama leže tu slavjanski veličanstveni gradovi Devin, Višegrad, Ostrogonj. Puk slavjanski, koi oko njih tumara, upotrebljuje njihove tisućolětna kamenja za gradjenje nizkih kućaricah svojih, dočim se kraj njih bogate varoši naterpane s Němcima, Magjarima i Polumagjarima sve više dižu šire.[282]

Kukuljević Dunav naziva "slavjanskim", a Peštu obilježavaju određeni „markeri“ prostora, kao što su Dunav i željeznica te se tu opet provlači promatračeva kritika kako sve to bez Slavena ne bi vrijedilo jer su oni ti koji svojim radom pridonose razvoju grada. „Željezna cesta“ koja će povezati dva glavna grada Monarhije, pruža se nad zemljom i pod zemljom što sugerira da je grad prometno napredan, modernizira se, ali se i ističe patnja slavenskih težaka koji nemaju koristi od toga napretka:

[282] *Danica*, god. 1847, br. 6, str. 23.

> Na slavjanskom Dunaju lete parobrodi i tergovačke ladje, koje od inostranacah bogatstva nose inostrancem. Kraj Dunaja gradi se željezna cesta, koja će stopiti BudaPeštu s cesarskim Bečom. Istina je, da bi sve to bez Slavjanah bilo ništetno. Oni mnogobrojni varošćani živu od hrane, koju im Slavjanin nosi i Slavjanin pribavlja. - Oni parobrodi i one ladje lete terane duhom i rukama slavjanskih kapetanah i slavjanskih veslarah. - Ona željezna cesta, pruža se nad zemljom, i izpod zemlje trudom i znojom slavjanskih težakah. Nu iz svega toga nemamo mi koristi ine, nego taj nauk, da smo věrni ostali slavjanskim predjim našim, koji su uvěk ono tvorili, što su drugi uživali i upotrebljavali.[283]

Svoje impresije gradom, nadalje opisuje vizualnim dojmovima svijeća kojima su osvijetljene ulice i most te podsjeća na Veneciju. Pomalo romantičnu sliku osvijetljene Pešte i Dunava narušava već pomalo slika Budima koji je mrtav što se javnog života tiče, ali istovremeno i bogat i opasan. Kako god, u prvom planu daje sliku financijskog, gospodarskog prosperiteta, ali tradicionalnoga i uspavanoga Budima naspram napredne, moderne, europske Pešte. Mada prikazana kao urbano središte, prostor napretka, razvoja obrta i trgovine, kulture i zabave, Pešta je i mjesto čije građane karakterizira lukavština kao atribut negativnog predznaka:

> Tko hoće da mu slika Pešte nezaboravljena ostane, neka se potrudi u večer na bedeme tverdjave budimske, i neka gleda od onuda dole na Dunaj i na Peštu. Sto i sto svěćah razsvětljuju u to doba ulice peštanske i dugi most od brodovah, a izpod mosta odbija světlost od svěćah široki Dunaj. Na vodi zibaju se mnogobrojni brodovi, a na njima posluju, viču i goste se brodari pokraj vatre i svěćnicah. Mene je spomenuo taj pogled na Veneciu i njezin veliki kanao (Canal grande). Budim je, kao sve utverdjene varoši, město mertvo, što se javnoga života tiče, ali starinski grad kraljevah, sada nadvornikah ugarskih, sveučilište, dvor kraljevske komore, ugarskoga věća i ostalih dikasteriah, deržavne i kraljevske pěneznice, koje više milionah gotovih u čistom srebru sahranjenih novaca imadu, zatim stan svih povećjih častnikah od cěle Ugarske, čine ga najznamenitijiom varošom u čitavoj Ugarskoj. U ostalom je Budim i gnjezdo noćnih zlobnikah. Pešta je město noviega duha, obertnosti, tergovine, književnosti, zabavah, pučke politike, pučkih lukavštinah i velikih pučkih obsěniteljah.[284]

Ono što promatrača „bode u oči“ su „oriaški natpisi“ na mađarskom jeziku koji se čuje po ulicama a govore ga djeca, Čifuti, Cigani, pravnici koji se služe njime samo iz interesa. „Oriaški natpisi“ na mađarskom jeziku – mogli bi se tumačiti kao prepoznavanje razlike u

[283] *Danica*, god. 1847, br. 6, str. 23.

[284] *Danica*, god. 1847, br. 7, str. 25.

očima promatrača, tj. identifikacija Drugoga/prepoznavanje tuđega. To tuđe za promatrača postaje odbojno. Odabirom riječi „oriaški“ ostvaruje jaz između sebe i drugoga/tuđega čime predstavlja i ideološku legitimaciju. Želja za znanjem uspostavlja se kao pravo na jezik i vlastitu povijest, kao stjecanje svijesti o kulturnoj baštini i književnoj tradiciji. Putovanje je potraga, upoznavanje i otkriće. Ako je ispričano, njime se uspostavljaju čvrste točke nacionalnog identiteta. Viđeno i doživljeno produžuje se u refleksiju koja je najčešće posvećena hrvatskim problemima a jedan od njih su „oriaški napisi u magjarskom jeziku“.[285]
Ono što je strano, prema Syndramu, u ovom se slučaju ne prikazuje u svojoj šarmantnoj slikovitosti, nego u tuđosti i sirovosti jer promatrač auditivno i vizualno osjeća prostor oko sebe, taj prostor mu postaje odbojan. Coha (2015: 429) piše kako je karakter *naših* putovanja određen jasnom *domorodnom* misijom – otkriti vrijednosti svoje domovine ili dokazati tragove *našeg* identiteta u tuđinskim krajevima. Tako i Kukuljević, osim što je zainteresiran za folklor i pejzažne osobitosti, kao i drugi putnici, on je zainteresiran i za ustanove kao i za slavenske *tragove/otiske* koje traži u *tuđim* prostorima. Tako piše: “U Pešti i u Budimu živi mnogo Slavjanah osobito Slovakah, Serbaljah i Hervatah, medju ovimi najznamenitii je naš Kollar.“[286]
Kako Coha navodi (2015: 433), upravo je Kollar svojom koncepcijom putovanja koje ima za svrhu pronaći korijene i otiske slavenskog identiteta u neslavenskim krajevima postao najbolji primjer hrvatskim preporoditeljima koji su se okušali u tom žanru. Kukuljević, promatra Peštu kao simbol urbanog razvoja, ali i vidi nepravedan odnos prema Slavenima, tj. dakle, gleda i osjeća, kako piše Duda, viđeno i doživljeno produžuje se u refleksiju koja je najčešće posvećena hrvatskim problemima, u ovom slučaju odnosu prema Slavenima u Ugarskoj:

> Vrědno je viditi u Pešti i gradjenje velikoga željeznoga mosta, koi će Peštu skopčati s Budimom. Tri glavna stupa od neizměrne širine i debljine skoro su već posve gotova. Tu se zajedno nalaze sve skoro delaonice onih meštrah, koji pri tome mostu posla imadu, osobito kovačnice, ciglarnice, kamenorezarnice, tesarnice, užarnice; a meštrah i težakah bez broja. Knjižnice i arkivi peštanski su za Slavjane mertvo blago, koje rědki Slavjan kao takov uživati može, premda se tamo mnogobrojne slavjanske, osobito ilirske duhovne dragocěnosti nalaze. To čuvši od mnogih nisam se usudio ni pokučiti na vrata njihova, a pod tudjim licem kazati se nisam htio.[287]

[285] *Danica*, god. 1847, br. 7, str. 25.

[286] Isto.

[287] *Danica*, 1847, br. 8, str. 30.

„Svaki hrvatski romantičarski putnik u tuđem prostoru uvijek traži svoje“[288], tako i Kukuljević u tuđem prostoru traži svoje/hrvatsko/slavensko. Naime, kako piše Coha, u različitim državnim i političko-upravnim zajednicama, ne samo Hrvati (kao zajednica koja je objedinila horvatsko-slavonsko-dalmatinski etnokulturni i državnopravni korpus), nego i *Iliri* (tj. južni Slaveni), kao i Slaveni općenito, na *Daničinim* su stranicama predstavljeni kao jedan *narod.* Pozivajući se na Hobsbawma i njegovu „vrstu zajednice, mada zamišljene“ Coha nastavlja kako su članovi te zajednice „stali tražiti, i konačno nalaziti stvari koje su im zajedničke, mjesta, radnje, ličnosti, sjećanja, znakove i simbole“ ili se pak „nasljeđe slojeva, regija i lokaliteta onoga što je postalo 'nacijom' moglo sastavljati u svenacionalno nasljeđe, tako da su čak i drevni sukobi počeli simbolizirati njihovo pomirenje na višem, sveobuhvatnijem nivou.“ (Coha 2015: 443)

Kukuljević je više usmjeren na otkrivanje slavenskih tragova u ugarskom prostoru. Za njega su ugarski gradovi „slavjanski“ kao i Dunav, parobrode voze „slavjanski“ kapetani i veslari, opisuje Peštu kao dinamičan grad, a ključne su mu riječi „most“, „brodovi“, „obertnost“, „tergovine“, „zabava“, ali i „lukavštine“ a kao negativna konotacija. Kod Kukuljevića nema očaranosti kao kod Staněeka, nego izražava ogorčenost i kritiku.

U analiziranim putopisima ugarskog prostora, putopisci su opisali stvarna mjesta, njihovu povijest, kulturu, svakodnevni život i izgled prirode otkrivajući i svoj ideološki okvir, primjećujući detalje kao što su „oriaški natpisi“.

Međutim, nisu se opisi mjesta iščitavali samo iz putopisa, nego i iz nekih članaka. Tako u članku „Neobično pojavljenje u magjarskoj literaturi, i někoje opazke nad tim“[289] autor potpisan pseudonimom Slavić donosi dio teksta objavljenog u 72. broju časopisa „Hirnok“ u kojem je objavljen odlomak pisma Gabriela Kazinczyja o gornjoj i donjoj Ugarskoj.

Iz perspektive G. Kazinczyja koji putuje tim ugarskim predjelima s ciljem da vidi kako slavenski i mađarski narodi žive na tim prostorima, pomalo na tragu putopisa i kritički piše:

> […] zěvaju njezine pustare bez ikojega zanimivog traga kao lice prazne ženske glave / puk […] na bogatih ovih ravnicah hudno i žalostno dane svoje provodi! […] potezujuć se u truloj lěnosti

[288] Dean Duda: *Priča i putovanje. Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr* (Zagreb: Matica hrvatska 1998), 132.

[289] *Danica*, br. 39, str. 153–156.

> provlači život svoj bez radenosti, bez živosti i veselja […] Bog je lijepo obdario zemlje oko puka a taj puk bi samo malim radom taj dio zemlje mogao pretvoriti u raj.[290]

Gornja se Ugarska pojavljuje kao slika bez životne snage, bez radosti, kao prostor obeshrabrenih, apatičnih ljudi. Syndram (2006: 78) piše kako postoji nešto poput književne topografije koja posjeduje vlastitu auru raspoloženja i asocijacija, s emocionalnim nabojem koji je intenzivniji u književnosti negoli u povijesnoj zbilji, prema tome slika koju opisuje Kazinczy daje dojam „težine" prostora, sumorno raspoloženje dodatno opterećeno sukobima Slovaka i Mađara koje opisuje u članku, a ktome i taj prostor obilježavaju *pustare.* Značenje riječi *pusta, pustara* je prostrano zemljište koje se ne obrađuje, već služi za stočarstvo, konjarstvo i uzgoj svinja na otvorenom, povezuje se i s prostranom ravnicom. Prema Syndramu (2006: 79) književne reprezentacije proizvode pseudogeografski imaginarij koji ima strukturne poveznice sa stvarnim svijetom: takav imaginarij dokazao se izrazito otpornim i živahnim, prema tome i imaginarij mađarske *puste* postao je stereotip, klišej koji se povezuje s mađarskim prostorom[291]. U korijenu je riječi pridjev *pust*, tj. nenaseljen, bez ljudi, neobrađivan, poharan, besadržajan, prazan, jalov, a koji bi se također mogao povezati *pustim prostorom* koji promatra Kazinczy, koji je prazan, nezanimljiv, otuđen zbog lijenosti ljudi koji životare bez živosti i veselja jer „magjarski seljak rado poverava i ovaj posao svomu Bogu" te zaključuje:

> I tu bludimo sada u životu; u pustom […] jer mi, je li iz pomanjkanja serdca ili mozga, neznam, nikakovih savezah negledamo da osnujemo oko bitja našega u razmeru života pučkog. Tako mi stojimo s gornjom Ugarskom. Kao da nas more sveta od nje rastavlja […] Zapuštena propada bogata zemlja, […] Po mojem mnenju, mi smo nesretni!"[292]

Određeni sklopovi osobina aktiviraju se kad je nacija ili regija konstruirana kao središnja ili periferna. Središnji položaj ima konotaciju povijesnog dinamizma i razvoja, dok su periferije

[290] *Danica*, 1839, br. 39, str. 154.

[291] Tako i Agnes Hansagi u članku *Iskazi pripadnosti* piše „Jedan od najrasprostranjenijih nacionalnih stereotipa za identifikaciju „mađarskoga" – pusta, str. 174. Erno Kulcsar Szabo za pustu piše da je vjerojatno najpoznatiji obrazovni klišej nacije o koje piše Illyes kao i Petofi: "To ravničarsko područje slično stepi postalo je osobito u tradiciji Petőfija i mađarskog romantizma internacionalno najpoznatijim prirodnim simbolom slobode" (*Tragovi neraspoloživoga*, str. 23).

[292] *Danica*, 1839, br. 39, str. 154.

stereotipno „bezvremene“, „zaostale“ ili „tradicionalne“. Obično se o zabačenim krajevima govori da ih je „povijest zaobišla“ ili da je ondje „vrijeme stalo“ (Leerssen, 2006: 108).

Tako će se osim velikih ugarskih gradova, u tekstovima naći i manji kao što je Baja. U *Daničinu* članku „Kontrola Hypermagjarizma“ koji potpisuje Dragutin tema je služba u bajskoj crkvi na mađarskom jeziku. Autor članka donosi zapravo obavijest iz novina „Szion“ koje izlaze u Pešti. Kako je tema vezana za mađarizaciju, tekst se neće detaljno analizirati u ovom dijelu, ali ono što, prema autoru, karakterizira Baju jest da je poznata po većinskom stanovništvu koje čine Ilirci, Nijemci, a najmanje ima Mađara. Baju[293] opisuje kao „slobodno mjesto“:

> Kako lijep i dostojan izgled dadoše kršćanski stanovnici slobodnog mjesta Baje za uvođenje narodnoga jezika – budući da je usred njihove najponiznije prošnje njegova exelencija, kaločki arhebiskup Petar Klobušicki za duhovnu utjehu dopustio da se u crkvi franjevaca (gdje se odvijala misa na ilirskom i njemačkom) uvede svetkovina na mađarskom jeziku te se od 1.11. (blagdana Svih svetih) evanđelje navješćuje na mađarskom jeziku.[294]

[293] „Prije opisa novije povijesti Hrvata u Mađarskoj svako treba posvetiti nešto prostora nekoć slavnom hrvatskom građanstvu Budima, Baje, Pečuha, Mohača, Segedina i Sentandreje i dr. U 18. stoljeću Hrvati su tvorili relativnu, ili pak apsolutnu (Baja, Mohač) većinu u tim urbanim centrima. Oni su imali vlastite "ilirske" cehove čije knjige su vodili na hrvatskome jeziku. Oni se javljaju kao obrtnici i trgovci npr. u Pečuhu i Budimu već u tursko doba, a poslije oslobođenja Ugarske i Hrvatske od Turaka hrvatsko građanstvo Bosne našlo je utočište dobrim dijelom baš u gradovima u današnjoj Mađarskoj, o čemu svjedoči i pojava nekih karakteristično orijentalnih obrta. Hrvatski tabačari su radili u Budimu i Pečuhu, a prvi zlatari u Budimu početkom 18. stoljeća također su bili Hrvati Bošnjaci. Grad Baja i samo svoje ponovno utemeljenje pri kraju 17. stoljeća treba zahvaliti Hrvatima Bunjevcima. U 18. stoljeću Hrvati su igrali istaknutu ulogu i u upravi tih gradova, dijelom su hrvatski vijećnici vodili riječ u gradskim magistratima Pečuha, Segedina, Sentandreje, a do 1765. godine u Baji od tri priznate 'nacije' u gradu jedna je bila Natio Dalmatica, a gradski sudac je još i 1768. godine morao položiti zakletvu u bajskoj franjevačkoj crkvi na hrvatskome jeziku. Hrvatski građani su bili i darežljivi donatori lokalnih crkava i samostana, gradili su vlastite crkve, imali samostalne župe koje i izvori spominju kao 'Parochia Illyrica'. Razvio se i bogat kulturni život u tim hrvatskim gradskim sredinama usred Mađarske. Dolaskom sve većeg broja građana druge nacionalnosti u ta naselja, odnosno napredovanjem mađarske nacionalne ideje u 19. stoljeću, hrvatsko građanstvo je zahvatio proces asimilacije koji je prouzročio gotovo potpuni nestanak Hrvata u spomenutim urbanim sredinama zaključno do 20. stoljeća.” (Dinko Šokčević, Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj, http://www.tanac.hu/j365/hr/bosnjaci/povijest/kratka-povijest-hrvata-u-madarskoj, datum pristupa 14. lipnja 2021. u 23:02).

[294] *Danica*, god. 1840, br. 4, str.16.

A svoje će mjesto Baja i okolica naći i na stranicama *Nevena* u noveli „Bunjevka“ gdje je atribuirana kao „ubava varošica“:

> Tamo gde se vojvodstvo s magjarskom graniči, leži jedna ubava varošica koja se zove Baja. Prie pedeset godina Baja biaše čisto serbsko i bunjevačko město. Današnjim danom Serbah neima više od několiko stotinah; Bunjevacah ima oko pet hiljadah; - dva kraja varoši, u kojima Bunjevci žive, zovu se „Pisak i Salaši“[295] […] Izmedju Baje i Monoštora ima jedna ugodna dolina medju zelenim vinogradima. Na sred te doline ima izvor, iz koga izvire živa voda.[296] […] Još u stara vremena ova dolina i ovaj izvor biaše sveto město Serbima, pravoslavne věre. Današnjim danom ovo je město sveto svim hristjanima, koji u Baji […] živu. Serbi, Bunjevci, Němci, Magjari, svi dolaze ovamo […].[297]

Dakle, ono što je važno dati do znanja čitatelju jest da je Baja „slavensko“ mjesto gdje se misa odvija na ilirskom jeziku. I mjesto Eperješ[298] bit će istaknuto kao „sasvim slavensko mjesto“, a nazivi nekih mađarskih gradova dokaz su, kako piše autor članaka[299] u *Danici*, da su slavenski narodi živjeli na ugarskim prostorima i prije dolaska Mađara.

Kako je već spomeno Syndram, književna topografija posjeduje vlastitu auru raspoloženja i asocijacija s emocionalnim nabojem što se doista otkriva i u opisima navedenih mjesta predočenih iz perspektive putopisca koji ih promatra. Tako se kod opisa glavnoga grada primjećuje dinamizam koji se zbija oko jezgre grada predočenog pojmovima: nemiri na ulicama, straža, vojnička muzika, višejezičnost, gradilišta, muzej, kazalište, željeznica, promet, modernizacija, mostovi, brodovi, dvor, „orijaški natpisi“, ali se primjećuje i prostor izvan grada koji karakteriziraju pjeskovite pustare, neobrađena polja, vjetar, dakle s jedne je strane dinamika i nemir, a s druge strane statičnost jednoga dijela ugarskoga prostora koji asocira na sjetu, melankoliju. Zanimljiv leksem „pust“ i njegove izvedenice često je prisutan u opisima mjesta i kao da je jedna od važnih karakteristika mađarskoga prostora. Naime Komoran je također pust, k tome se oko njega primjećuju niske ravnice, komarci, dunavski

[295] *Neven*, god. 1852, str. 113.

[296] Isto, str. 129.

[297] Isto, str. 130.

[298] *Danica*, 1840, br. 20, str. 80.

[299] Riječ je o članku anonimnog autora objavljenom u *Danici* „Nekoliko rechih tom, kako sze bratya Szlavenczi u Vugerzkoj magyariju“, gdje piše kako su u Ugarskoj Slaveni bili i prije dolaska Mađara a to dokazuju imena koja Mađari nisu mogli prevesti na svoj jezik (Mishkovacz, Debreczin, Kalocha, Patak, Tokaj, Rakosh, Vishegrad) te su mnogi od tih pravih slavenskih toponima je stariji od Mađara.

rukavci, niske obale, nezdrave pare, ustajale vode, trstika i vrba, u svakom slučaju za promatrača djeluje kao neprivlačan prostor. Relacija Pešta – Mohač, osim što je markirana Dunavom, također nema zanimljivosti, daje se dojam pustoga prostora na kojem znakove živog svijeta daju ptice. Promatrajući neke gradove, autori unutar njih stvaraju dva mikroprostora vezana za prošlost i sadašnjost. Tako je Ostrogon „Attilino sjedište“ što asocira na davna prošla poganska vremena, a nasuprot tome je sadašnjost koju čine duhovnici, stolna crkva na uzvišenoj klisuri koja je velika, obla, s kamenom kupolom, osobita arhitektura grada, kaptol, nadbiskup. Slično je i s Višegradom koji će buditi asocijacije na sjedište ugarskih kraljeva nasuprot sadašnjem stanju o kojem dovoljno govori izraz „podertina“. Ili pak Mohač koji je očekivano prostorno markiran Dunavom, ali unatoč tome što je mjesto trgovanja, nad njim je stalno prisutna sjena prošlosti obilježena izrazima: bitka, Sulejman, Turci. Zabilježena su u tekstovima i neka druga mjesta, tako selo Nesmel daje dojam idiličnoga mjesta koju putopisa naziva „Oaza“, Vac je prikazan kao brdovita romantična okolica, Baja kao ubava varošica. Dakle, vidljivo je da opis prostora ovisi o promatraču i onome što on zapaža te kakvoga je emocionalnoga raspoloženja koje prenosi u tekst. Tako Staněk promatra mađarski prostor s ciljem otkrivanja, upoznavanja, otvorenosti i znatiželje, dok Kukuljević tražeći tragove slavenskoga identiteta u mađarskom prostoru promatra ga vrlo kritički, a tako je promatran i iz Kazinczyjeve perspektive.

7. MAĐARŠTINA, POMAĐARENJA, MAĐARIZACIJA,...

Pojam "mađarizacija" nosi negativne konotacije. Pogleda li se konkretno u rječnike, za Anića (2004: 712) je "mađarizacija" je *čin mađariziranja, proces, stanje rezultat mađariziranja*, odnosno glagol "mađarizirati" znači *proizvesti/proizvoditi postupke kojima se tko postaje Mađar, ili kojima se nameće mađarski jezik.* U „Rječniku stranih riječi“ (Anić, Klaić i Domović, 2002: 836) ista natuknica nosi objašnjenje *nasilno pretvaranje u Mađare nemađarskog stanovništva, osobito slavenskog*, a u Rječniku hrvatskoga jezika (2000: 561) objašnjava se kao *prisilno nametanje mađarske narodnosti, jezika i kulture nemađarskim narodima krune sv. Stjepana.* Dakle, pojam "mađarizacija" u današnjim rječnicima hrvatskoga standardnoga jezika nosi gotovo ista objašnjenja u kojima se nameće glagol "nametati" čije značenje izaziva negativne konotacije. No, i Dukić (2008: 18) piše kako su „mađarizacija“ i „mađarski hegemonizam“ ključni sintetski pojmovi u oblikovanju slike o Mađarima u hrvatskoj pedagoško-povijesnoj literaturi.

Dakle, navedeni pojam itekako vrijednosno obojena te ima svoje razne izvedenice koje su sigurno utjecale na svijest čitatelja onoga vremena, a povezuje se s mađarskom nacionalnom ideologijom o kojoj Šokčević piše sljedeće:

> Kada je riječ o mađarskoj nacionalnoj ideologiji i politici mađarske elite prema nemađarskim narodima Ugarske u hrvatskoj, slovačkoj, srpskoj, češkoj, rumunjskoj, austrijskoj, pa i zapadnoeuropskoj i američkoj historiografiji [...], prevladava jednoglasna osuda mađarskih težnji za stvaranjem jedinstvene nacionalne države, odnosno postupaka mađarskih vlastodržaca prema nemađarima od 1790. do 1918. Većina stručnjaka ne samo da se slaže u ocjeni (to jest u osudi) kreatora mađarske politike spomenutoga razdoblja, nego odmah nudi i zamjenski program za pogrešnu mađarsku politiku, a on bi se trebao zasnivati na plemenitim i altruističkim nastojanjima Mađara da već 1848. ili eventualno kasnije raskomadaju povijesno nasljeđe svoje države i stvore federativnu državu, nekakvu podunavsku Švicarsku. (Šokčević, 8)

Što se tiče slike Mađara kod Hrvata u 19. stoljeću pa i poslije u hrvatskoj je javnosti ustaljen stereotip o *mađarizaciji*. Hrvatski oporbeni tisak od doba ilirizma i duualizma, ali i tadašnja hrvatska književnost, a poslije i hrvatska historiografija u dvadesetom stoljeću, često je rabila taj termin (Šokčević, 2006: 11). Pišući o tom ustaljenom stereotipu, Šokčević preispituje zbiljsku utemeljenost toga pojma te postavlja pitanje je li uopće bilo mađarizacije u Hrvatskoj u razdoblju ilirizma te zaključuje:

> Ako taj izraz označava politiku jezične asimilacije Nemađara, kakva se, ponegdje s mnogo, ponegdje s nimalo uspjeha, provodila u samoj Ugarskoj u nagodbenom razdolblju (a u nekim ugarskim županijama i prije 1848.), onda je moj odgovor: U Hrvatskoj nije bilo mađarizacije! (Šokčević, 2006: 11)

Objašnjavajući svoje argumente, Šokčević nastavlja kako je bilo samo neuspjelih pokušaja nametanja mađarskog jezika u službenoj komunikaciji s užom Hrvatskom prije 1848. (i uspješnog prisiljavanja hrvatske srednjoškolske mladeži da sluša satove mađarskog jezika-ali ne i da ga nauči) i bilo je pokušaja uvođenja mađarskog jezika u Slavoniji, također u spomenutom razdoblju (Šokčević, 2006: 11).

> Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. Mađarska elita […] nije više smatrala mogućim jezičnu asimilaciju Hrvata (u slučaju uže Hrvatske nije o tome razmišljala ozbiljno ni uoči 1848). Hrvatskoj u nagodbenom razdoblju uopće nije prijetila ozbiljna opasnost od mađarizacije u smislu jezične asimiliacije (Šokčević, 2006: 11).

Međutim, politički su faktori svojim idejama i djelima utjecali na predodžbe o Mađarima te tako modificirali sliku i usmjeravali ideološka kretanja kojima su formirali svijest naroda. S tim u vezi Šokčević piše:

> Novost u 19. stoljeću svakako je svjesno, racionalno formiranje tih predodžbi (iliti nacionalnih karaktera), obično tako da se istodobno veličaju vlastite pozitivne i prenaglašavaju tuđe negativne osobine. U tome važniju ulogu igraju politički interesi stvaratelja predodžbi (političara, publicista, povjesničara, književnika), nego stvarni doživljaji i stvarne činjenice (Šokčević, 2006: 17).

Šokčević podsjeća na promjene koje se počinju događati od 1790. godine, a to su prvi sukobi ugarskih i hrvatskih staleža oko uvođenja mađarskog kao službenog jezika što dovodi do promjene tradicionalne slike o susjednom narodu, a do još jače promjene slike doći će nakon 1825. u vrijeme jačanja mađarskog nacionalnog pokreta koji je svojim temeljnim ciljem smatrao stvaranje jake nacionalne države Mađara po uzoru na francusku nacionalnu državu u kojoj postoji samo jedan politički narod (Šokčević, 2006: 18).
U ilirskom se razdoblju bitno mijenja slika Mađara u hrvatskoj javnosti čemu pridonosi tisak koji svjesno naglašava negativne težnje i pojave u mađarskoj politici, ističući slavensku

uzajamnost, posebno odnos sa Slovacima. Kako piše McLuhan „medij je poruka“[300], nastavljajući „kako je medij istodobno moćno oružje kojim se zadaju udarci drugim medijima i drugim skupinama“.[301] Slijedom navedenoga s jedne strane ilirski je tisak kao medij postao moćno oružje koje je imalo veliku važnost jer je svjesno naglašavao težnje i pojave u mađarskoj politici pa čak, kako navodi Šokčević (2006: 44), ponekad pridavao važnost i potpuno marginalnim, ali ekstremnim pojavama u mađarskoj politici, da bi se time povećalo strah od mađarizacije u hrvatskom društvu te tako stvorio u hrvatskoj javnosti stereotip o Mađarima koji žele uništiti hrvatsku naciju. S druge pak strane, navodi Šokčević (2006: 32-33) isticanjem kulturne suradnje s drugim slavenskim narodima, ali i usmenom propagandom, pogotovo davorijama, u mađarskoj su se javnosti stvarale oštre reakcije. Medij, tj.tisak kao prijenosnik poruke često je unosio nemir upravo pojmom *mađarizacija* i njezinim izvedenicama „mađaršćina“, „mađarština“, „pomađarenja“, „nadrimađar“, „hipermađar“, „pseudomađar“. Tako će se u nastavku ovoga dijela rada pratiti koliko su često bile zastupljene navedene izvedenice, u kojem razdoblju, u kojim časopisima, u kojem su kontekstu povezane s protumađarskom retorikom a koja se već iščitava u pjesmi Pavla Štoosa “Kip domovine”[302]u kojoj se, kako navodi Šokčević (2006: 45), formira ona slika Mađara koja će dominirati u cijelom ilirskom razdoblju: slika neprijateljskog naroda koji želi vladati nad Hrvatima i želi im oduzeti jezik i samobitnost i nametnuti svoj jezik. No, u tom nametanju, nastavlja Šokčević, može uspjeti isključivo ako mu sami Hrvati to dopuste. Dunav se prikazuje kao prijetnja koja vodu rijeke Save blatom uništava i pohlepni, brkati som u toj alegoriji predstavljaju Mađare, a čista Sava sa svojim nedužnim ribicama Hrvate.

> Ar vech tjam Dunaj s szlapmi v zrak dyiple, / Hoche, da Szavu z mulyem zasziple; / Szom vre z muztachi gizdavo mise, / Lampe prot Szavzkem ribiczam zdise; / Vre nut y pozoj v zraku putuje, / Vsze zlo prot szamoj Szavi shetuje.[303]

Šokčević u Štoosovoj pjesmi najbolje vidi osjećaje straha koji je česta pojava u cijeloj regiji od Baltika do Jadrana, a to je bojazan od smrti nacije tj. nestanka vlastitoga naroda. U

[300] McLuhan, *Razumijevanje medija: Mediji kao čovjekovi produžeci*,preveo David Prpa (Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2008), 14.

[301] Isto, str. 24.

[302] *Danicza,* 1835, br. 3, str. 9-11.

[303] *Danica,* 1835, br. 3, str. 9-11.

Štoosovoj pjesmi Dunav kao motiv, podsjeća Coha (2015: 154), simbolizira probuđeni mađarski nacionalizam, a „muztachi“ su simbol muškog mađarskog identiteta.
Gjuro Tordinac također, u pjesmi „Žalost-radost“, uzima Dunav kao sliku prijeteće rijeke koja svojom silom davi slabu Dravu. Dunav i ovdje prikazuje mađarski nacionalizam koji svojom jakosti, nasrtanjem prijeti slaboj Dravi kao simbolu slabog, nezaštićenog hrvatskog naroda na koji se nasrće nametanjem jezika.

> Prie malo danah stade krasna vila, / Gde Dunava možnog nepredobna sila, / Dravu slabu davi, daveći proždira, / Tužnoj i nejakoj nigda neda mira, / Neg ju hita baca do cernog Južina, / Udara ju tepe, preko tverdih stinah; / Ovde voda s vodom nejednak boj bije, / A i riba s ribom tu u miru nije: / Somovi prožderli slabu ribu Drave, / Neprestano traže, nemilostno dave.[304]

U ovim dvjema pjesmama sve je obavijeno simbolima i metaforama, dakle nema izraza kojima bi se jasno prozivali Mađari upravo zato što je *Danica*, kao književni časopis, bila zapravo vrsta mimikrije[305], tj. prikriveno je donosila političke sadržaje, one poruke koje ukazuju na opasnost od *mađarštine,* no nije se zadugo skrivala iza metafora i simbola, nego već iste godine počinje objavljivati članke iz drugih časopisa ukazujući na problem s kojim se suočavaju *braća Slaveni*. Već iste godine, izlazi članak anonimnog autora, ovdje već nekoliko puta analiziran iz nekoliko aspekata, a to je „Nekoliko rechih tom, kako sze bratya Szlavenczi u Vugerzkoj magyariju[306]. Članak je objavio Gaj u lipnju 1835. godine u trima brojevima, a kako je podnaslov „Iz Szerbzkoga letopisza u Budimu god. III. dela“, zaključuje se da je tekst preveden sa srpskoga. Helmut Keipert je pokazao da je riječ o članku Jana Kollara objavljenom u Zschokkeovu časopisu *Uberlieferungen zur Geschichte unserer Zeit*.[307] Već se u samom naslovu najavljuje tema članka a to je način na koje se *Szlavenczi* pokušavaju mađarizirati te se navode dva načina: prvi je taj da se Slaveni sami žele mađarizirati, a drugi je taj da ih na to prisiljavaju Mađari svojim metodama.
Mada anonimni autor pokušava opravdati *pomađarene Slavjane* ističući da se njihova narodnost ipak ne može iskorijeniti i prenosi se, a neke je natjerala na čin „mađarenja“

[304] *Danica,* 1835, br. 16, str. 63.

[305] Suzana Coha: *Medij, kultura nacija: Poetika i politika Gajeve Danice*. (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet - Periodica Croatica, 2015), 145.

[306] *Danica,* 1835, br. 23, str. 89–91; 93–95; 98–100.

[307] Usp. Helmut Keipert: „Kako se u Zagrebu 1835. prevodilo sa srpskoga?“, u: isti, *Obzori preporoda. Kroatističke rasprave* (Zagreb: Ffpress, 2014).

politička korist ili sila te navodi da ima i „žalosnih primjera“ u nekim slavensko-mađarskim županijama gdje su ljudi slavenske narodnosti („kolena“) u mladosti stalno razmišljali kako bi se svi *Szlavjani pomagyariti mogli*. Postavši starijima, nastavlja autor, ta se želja ugasila pa su počeli pjevati i moliti se Bogu na svojem materinjskom jeziku.
Drugi je razlog zašto su se Slaveni pomađarili *sila batine y penezna kastiga* koja se počela primjenjivati prema *nisjoj verzti naroda*. Autor pri tome navodi primjer profesora Shvartnera koji piše o biskupu Patačiću koji se neprijateljski i s mržnjom odnosio prema Slavenima:

> Gabriel grof Patachich, nadbiskup kolochki, imal je svoj oszobiti nachin, koim je koga kakov jezik nauchiti hotel. U vreme turzkoga vladanya naszeliu sze Szerblyi okolo Koloche, gde sze je komaj neshta od Magyarzkoga negda govorenoga jezika chuti moglo. Patachich, rodyen Horvat (!) ali Magyarzki arkibiskup y patriot, zaseli u szvojem preztolnom varashu szilum uchiniti, da zkoro preminuvshi magyarzki jezik opet szvoje sivlenye y gozpodztvo dobie. On dakle vezepi na shirokom szerbzkom ztablu zaoztavshu magyarzku szvers ili granchiczu, y zapove da nigdo neszmi Szlavenzki govoriti pod kastigu od 12 forintov ili 12 batin, kolikogodkrat sze zapopade; y to vrachtvo je pomoglo.[308]

Autor ogorčeno zaključuje da se i danas događaju takva *saloztna pomagyarenya* te čovjek pomisli „da je vecha zaszluga biti Magyarom neg chlovekom.“[309]
U članku nadalje piše o žalosnim vijestima koje dolaze s one strane Tise, *iz Szabolchke, Szatmarzke, Biharzke y Bekeshke* županije, a koje rastužuju i samoga Mađara ako je „izobražen“, a to je da sudci, službenici zemaljska gospoda, pisari i panduri kažnjavaju batinama one koji su Slaveni ili to žele ostati:

> […] na bregih Tisze vnogi Szlavenszko-Magyarzke obchine prodekach zdihava, da sze od nyega ische, kak bers szvojega zvanya szlusbe zvershavati pochme, da nikad szlavenzki neprodekuje!–U Zemplinzkoj varmedyii ima czelih Kerstjanzkih szel, gde se Szlavenczem szamo magyarzki prodekuje, jeli oni razume, ili ne.[310]

Nadalje, navodi kako je u nekim slavensko-mađarskim općinama naređeno da se samo četvrte nedjelje u mjesecu drži služba na slavenskom jeziku jer je tada i sva crkva puna. No, i

[308] *Danica*, 1835, br. 23, str. 90.

[309] *Danica*, 1835, br. 23, str. 91.

[310] Isto.

Nijemci se prema Slavenima odnose oholo, ali Mađari u tome idu još dalje govoreći o Slavenima *porazitelynim glaszom*[311] zamjerajući profesoru Palkovichu što je htio slavenske novine nazvati „narodnim novinama“:

> Zvan toga vidi sze, da zpomenuti veliki magyaroman ideu iliti namiszal–naroda y dersave za jednu dersi, a to szu szaszvim razlichne ztvari.[312]

Te se zbog svega neki srame slavenski i govoriti jer:

> […] prozti lyudi pako jeszu proti Szlavenczu povsze szirovi y grubi […] kak to zadozta pokasuje ono poshpotlyivo ime: Tot, Shlovak, a još više za vsze chlovechanztvo szramotno prirechje magyarzko: Tot nem ember,t.j.Szlavenacz nije chlovek!“[313]

Autor dalje ističe mržnju, nezahvalnost Mađara prema Slavenima unatoč njihovoj marljivosti i dobroti, a što je detaljno obrazloženo u dijelu o karakterima naroda, te se ne nalazi razlog za takav odnos jer Slaveni nisu nastojali svoj jezik nametnuti Mađarima. Uspoređujući Mađare sa svojim precima, zaključuje:

> Ztari Magyari imali szu zaizto toliko chlovekolyubja, da szu ove ztaroszelcze (autochtones) karpatzkih gor zajedno z jezikom nyihovim u miru oztavlyali; ali tim nam je vishe chudno, da takove okrutnozti u szadashnye vreme od nyihovih prevnukov viditi moramo.[314]

Savjetujući Mađare kako da čuvaju svoju plemenitu mađarsku krv i budu primjer cijeloj Europi, autor između ostaloga piše i da:

> Pravi Magyar bi moral vishe plemenite ponoszitozti imati, neg da sze nad ovakovimi begunczi y Nadri-Magyari raduje, z kojimi bi sze dapache szramuvati moral.[315]

[311] *Danica*, 1835, br. 24, str. 93.

[312] *Danica*, 1835, br. 24, str. 94.

[313] Isto.

[314] Isto.

[315] *Danica*, 1835, br. 24, str. 95.

A ako žele da se njihova narodnost rasprostrani, onda neka to učine čovječnijim putem: ljubeći svoj mađarski jezik, ali ta ljubav ne smije imati zlobe prema drugom, nego „neka maknu perom i glavom, a ne šakama, korbačem i batinom.“[316]
Nadalje, autor daje usporedbu mađarskog i slavenskog naroda kao i njihovih jezika što je već analizirano, a na kraju daje još jedan savjet za Mađare:

> Ne iztreblyujte jezike, nego zlobu, szvojlyubnozt y oholu gizdozt, koja vam nedopuscha, da y drugim siviti date; ne ravnajte vashu pazlivozt na jezike, nego na szerdca y razum; y onda che vasha narodnozt chlovechnii dobiti znachaj (character) y lepu szliku pravoga lyudolyobnoga chutenya. […] Nasz pako z vashimi predy z jedinyene Horvate, koji kakti pravi Szlavjani domovini y kralyu neozkrunyenu vernozt dokazati nigdar uzmanykali niszmo, nasz u miru puztite, da nebudemo priszilyeni nashega negda Tita Brezovachkoga proti magyarobesznochi piszane diachke verzushe horvatzki ponavlati, med kojimi sze y szledeche nahadyaju […].[317]

Ako bi se mogao dati kratak zaključak na kraju navedenog teksta, primjećuje se da se s Mađarima povezuju izrazito negativne riječi kao što su: batine, sila, kaštiga, okrutnost, šaka, korbač, oholost, sebeljublje, gizdavost, zloba. Ako se gleda na pridjeve, Mađari su okarakterizirani kao sirovi, grubi, te „magyariju“ i rade „pomagyarenya“, a posebno su zanimljive izvedenice kao magyaromani, Nadri-Magyari, magyarobeszocha. Slične izvedenice naći će se i u tekstovima drugih autora, a posebno u člancima Dragutina Rumyja.
Od godine 1838. posebno se redaju prilozi u kojima se otvoreno kritiziraju mađarski pokušaji asimilacije nemađarskih naroda u Ugarskoj i to posebno slovačkog preporoditelja Karola (Dragutina) Jurja Rumyja. Rumy je bio oštar kritičar mađarskih asimilacijskih pretenzija spram nemađarskih naroda u Ugarskoj. Mada je bio uglavnom kritičar mađarskih postupaka asimilacije, objavio je i nekoliko afirmativnih tekstova u kojima prikazuje Mađare kao primjer, no o tome će detaljnije biti riječi u poglavlju pod naslovom „Mađari kao uzor“. Jedan od Rumyjevih kritički tekstova jest crtica „Istini sud jednoga Magjara verhu zametovanja tudjih jezikah“[318] u kojem Rumy kritizira prisilne metode učenja mađarskoga jezika. Na pisanje ovoga priloga potaknuo ga je jedan članak objavljen u listu *Hasznos mulatsagos* (Korisne zabave, br. 31, god. 1837) koji izlazi u Pešti, a u kojem jedan *istiniti* Mađar piše o važnosti učenja drugih jezika.

[316] *Danica*, 1835, br. 2, str. 98.

[317] *Danica*, 1835, br. 25, str. 100.

[318] *Danica*, 1838, br. 26, str. 104.

Rumy napominje da u zemlji ugarskoj mnogi mladići izobraženog staleža radi „domorodstva“ ne uče nikakvoga drugoga jezika te kako Mađari, koji su od pretjeranog domoljublja zaneseni, traže da Hrvati, Slavonci, Srbi, Ruteni, Nijemci i Vlasi svoj materinski jezik zamijene mađarskim.

U crtici „Plemenito očitovanje jednoga visokoučenoga Magjara verhu mnogih tudjega roda magjarskih rečih i domorodna želja“[319] koji tematizira slavenske riječi u mađarskom jeziku, a o čemu je detaljnije napisano u analizi komparacije slavenskih jezika s mađarskim, te ovdje ističe jezikoslovca Sigismunda Kulifaija koji je u časopisu *Tudomanyos Gyujtemeny* godine 1837. napisao kako je opazio da u mađarskom jeziku ima malo riječi koje se nalaze i u drugim jezicima što mu je očito bilo zamjereno. Na Kulifaijev zaključak kako:

> […] ne treba se stiditi, nego moliti Boga da ne dopusti iščeznuti duh koji je pripravan primati od drugih naroda ono što je dobro, potrebno i korisno, nego također i koji nastoji iste stvari što brže sebi prisvojiti […][320]

Rumy komentira da tako govore i pišu među Mađarima oni ljudi koji ne pate od predrasuda, samo je šteta da takvih ljudi ima malo i ne mogu odoliti „sili Ultra-magyarah koji zametavaju sve što je inostrano, a osobito němačko ili slavjansko.“[321]

Riječ „Ultra-Magjar“ pojavit će se i u članku „Magjarismus, Ilirismus“[322] objavljenom u brojevima 18 i 19 iz godine 1839. anonimnog autora. Milorad Živančević upućuje kako je Ferenc Csaszar, mađarski pjesnik i kulturni radnik, napisao navedeni sastavak objavivši ga u *Századunku*, prilogu lista *Hirnök*. *Daničin* je prilog toga teksta predstavljen kao *vjeran prijevod* dijela mađarskog izvornika čija je svrha pokazati ilirskim čitateljima koji ne razumiju mađarski „dokud se intolerancia i merznost narodna kod někojih Magjarah popeti može.“[323]

Ispod prijevoda mađarskog, protuilirskoga teksta donose se detaljni protumađarski komentari. Coha (2015: 161) napominje da se tekst, osim kao polemika s konkurentskim diskursom, može interpretirati i kao ilustracija Lacanove teze po kojoj je „u dubini moje potrage za vlastitim identitetom“ upravo „Drugi“ taj „koji me mami“. Na mađarskoj je strani, prema

[319] *Danica*, 1838, br. 28. 109–110.

[320] *Danica*, 1838, br. 28, str. 110.

[321] Isto.

[322] *Danica*, 1839, br. 18. i 19., str. 69–72; 73–75.

[323] Danica, 1839, br. 18, str. 69.

onome što objavljuje *vjerni prijevod*, postojao animozitet prema Gajevu periodičkom tisku. Ovdje treba samo podsjetiti na Rumyjevu polemiku „Ograničenje Magjaromanie. Žestoki i nepravedni sud jednoga Magjara o Slovacih.“[324]a tekst je već analiziran. Ovdje je dodan zbog jedne od Rumyjevih izvedenica koje on često koristi a to je „Magjaromania“ te je tema vidljiva već u samom naslovu a donosi prikaz odnosa Mađara prema Slovacima kao i karakter obaju naroda dok u članku „Kontrola magjaromanie“[325], piše o zasjedanju plemića u Šipuškoj županiji. U članku „Korba i polemika“ Rumy naziva autora jednog teksta „Slavjanomrscem“ koji u časopisu *Pesther Tageblatt*, god. 1839, br. 177, piše o slavenskoj literaturi koja, kako navodi, „odobražuje, ružna je, neugodno zvuči, a slavenski će se jezik smatrati bivšim“. Braneći slavensku literaturu i jezike, Rumy opet koristi riječ „Magjaromani“:

> Magjaromane mi poznajemo u istinu, to jest Magjare, koji svoj jezik i literaturu za najizvrsniju na svetu derže i tim besnilom su oduševljeni, da mnogobrojnim u Ugarskoj i pridruženih kraljevinah od veka stanujućim Slavjanom ter Nemcem, Vlahom, Židovom i Ciganom magjarski jezik narinu, i njima upotrebljenje svojih materinskih jezikah zabrane. Takovih Slavomanah svet jošte nigde nepoznade […] Slavjanski puci poštuju materinski jezik inih narodah, puštaju svakome svoje, i nisu kao Magjari nekim jadskim besnilom obsednuti, da pozelite i pobede u jeziku čine.[326]

Na „Magjaromane“ Rumy se ponovo obrušava u članku „Istinite i važne rěči o sadanjem stališu magjarskoga pismenoga jezika“[327] koji započinje donošenjem prijevoda ulomka teksta objavljenoga u časopisu *Figyelmezo* u kojem autor piše kako mnogobrojni narodi u Ugarskoj, nazivajući je „mnogojezičnom državom“, pišu mađarskim jezikom, ali govore i razmišljaju na svojem, narodnom, jeziku te zaključuje kako je mađarski „u pogledu vlastitosti i izvornosti od svih je najsiromašniji“.[328]

---

[324] *Danica*, 1839, br. 35, str. 139–140.

[325] Rumy i ovdje polemizira s dopinsnikom iz Levoče napominjući kako u Šipuškoj županiji žive samo Nijemci i Slovaci te je među njima malo onih koji govore i razumiju mađarski, a vijećanja se plemstva odvijaju na latinskom te zaključuje kako bi vijećanja staleža na mađarskom jeziku bila smiješna jer Šipuška županija nije mađarizirana (*Danica*, 1839, br. 37, str. 148).

[326] *Danica*, 1839, br. 35, str. 144.

[327] *Danica*, 1839, br. 41, str. 164.

[328] Isto.

Rumy komentira da je istina što je napisano i smatra da je krivac tome „magjarenje nemagjarskih naroda u Ugarskoj“[329]jer su „Magjaromani“ druge narode smatrali zlom.

Rumy spominje *slovačke otpadnike*[330], to su oni koji žele zatajiti svoje podrijetlo pa se izdaju čistim Mađarima. Srameći se svojih slavenskih imena, prevodili su ih na mađarski, a u mnogim se časopisima nalazi mnoštvo slovacizama i germanizama jer su ih pisali pomađareni Slovaci ili Nijemci.

S odnarođenim Slovacima Rumy se obračunava i u članku „Dopis iz Slavie Ugarske“[331] gdje komentira nametanje mađarskoga jezika u škole i crkve u Nyireghazu što su prihvatili stanovnici koji nisu poznavali svoju slavensku narodnost, nego „hleptiše za preslěpljujućim blěskom i nastojaše, da se u hèrpu praznogèrmećih susědah stopé“[332] a prihvaćanje mađarskog jezika rezultiralo je negativnim posljedicama jer „dječa, koja u školi ništa nisu razuměla, počela su popuštati u učenju“[333], osim toga nastavlja Rumy, djeca su se razuzdala, napredovala u opačinama, preuzela mađarske „škodljive“ običaje čime su počeli kvariti svoje stare običaje. Tako je nastupila potreba da se vrati materinji jezik u škole i crkvu, a mađarski više nisu koristili nego „u siječnju su izgnali mađarski jezik iz crkve i škole i izabrali materinski jezik.“[334] Nastavlja kako bi bilo da tako postupaju i ostala slavenska mjesta u kojima se stanovnici počinju kvariti mađarštinom te drži važnim napomenuti i da se nekoliko kilometara od mjesta zvanog Njireghaza nalazi Prešov/Eperješ, slobodan kraljevski grad, slavensko mjesto u kojem ima puno „izdajicah i odrodilacah“.[335]

I u već spomenutom članku „Kontrola Hypermagjarizma“[336] također se komentira uvođenje službe na mađarskom jeziku u franjevačkoj crkvi u Baji, inače mjestu poznatom po većinskom stanovništvu koje su, kako autor piše, činili „Ilirci“ i Nijemci, a najmanje Mađari:

> Bog, obćeniti otac svih narodah i jezikah, kojega bi si, istina Bog, Ultramagjari sami privlastiti hteli, budući ga oni sami iz prodikaonice „a Magjarok Istene“ (Bogom Magjarah) bez sve tajne

[329] *Danica*, 1839, br. 41, str. 164.

[330] Isto.

[331] *Danica*, 1840, br. 20, str. 80.

[332] *Danica*, 1840, br. 20, str. 80.

[333] *Danica*, 1840, br. 20, str. 80.

[334] Isto.

[335] *Danica*, 1840, br. 20, str. 80.

[336] *Danica*, 1840, br. 4, str. 16.

> bogopogerdno–nazivaju, oprosti mi greh, ako je to greh […] da se u Ugarskoj služba božja za sredstvo magjarizacie sniživa.[337]

U svojim člancima Dragutin Rumy ističe još jedan problem, a to je prihvaćanje „mađariziranja".Tako u tekstu „Kako gèrdno i bezstidno mnogi Slovaci u Ugarskoj slavjanska svoja imena magjare"[338] piše o onim Slovacima u Ugarskoj koji se, posebno otkako je mađarizacija nastupila, stide svojih slavenskih imena pa ih prevode u mađarski dodavanjem -y, tj. mađariziraju svoja imena, ne znajući, kako piše, da mijenjanje prezimena ugarski zakoni zabranjuju. Navodi i neke koji „natucaju mađarski jezik" jer više vole „natucati" mađarski, dakle loše ga govoriti, nego sa svojom obitelji slavenski govoriti.

Nadalje, Dragutin u tekstu „Kontrola Ultramagjarizma"[339] piše o „magjarenju slovačkih podložnikah grofa Karola Eszterhazya". Naime, tisak *Hirnok, Pesther Tageblatt* izvješćuju iz Szereda u požunskoj županiji kako je u novopodignutom narodnom učilištu grofa Eszterhazya održan ispit na kojem su slavenski učenici pokazali napredak u nazočnosti grofovske obitelji i mnogih uglednih slušatelja. Autor izvornoga članka piše „takvi su ustavi potrebni, pogotovo u onim županijama gdje se tudji jezik govori; jer samo na taj način moći će se ona od svakoga rodoljupca (magjarskoga) goruće ožidana namera postići, ako s vremenom svi stanovnici naše domovine samo jedan obćeniti jezik govorili budu".[340]

Dragutin daje svoj komentar:

> Gospodin Karol Eszterhazy zaslužuje zahvalnost što djeci svojih podložnika daje priliku da mogu učiti mađarskom jezik u Szeredu, učilište koje je sam podignuo–znanje mađarskoga jezika potrebno je Slavenima i Njemcima koji se bave trgovinom a ako su spomenuta slavenska učenika napredovala, to je svakoga moglo veseliti, ali ne može se razumjeti kako dopisatelj može jezike županija, u kojima je veći dio puka slavenski, njemački ili vlaški govori, a ne mađarski–tuđim imenovati–budući da su ti jezici u Ugarskoj stariji od mađarskog a koji je silom njima nametnut, dakle njima je mađarski tuđi jezik ili pak dopisnik Mađare drži autohtonim narodom u Panoniji.[341]

[337] *Danica*, 1840, br. 4, str. 16.

[338] *Danica*, 1840, br.30. str.119–120.

[339] *Danica*, 1839, br.43.str. 172.

[340] *Danica*, 1839, br. 43, str. 172.

[341] *Danica*, 1839, br. 43, str. 172.

U tekstu „O magjarenju Slovakah, Němacah i Vlahah u Békeškoj varmedji“[342] piše kako neki Aleksa Fenyes u svojem geografsko-statističkom djelu o Ugarskoj „Magyarorszagnak s a hozza kapcsolt tartomanyoknak mostani allapotja statistikai es geographiai tekintetben“ izvještava kako se u Bekeškoj županiji Slovaci i Nijemci „mađare“. Prema toj statistici mnogi Slovaci razumiju mađarski, ali Nijemci ga znaju vrlo malo. Među njima mađarski dosta znaju muškarci, ali žene ne, a i „one koje razumiju mađarski, ne govore rado tim jezikom te zaključuje kako mađarenje među Slovacima teškim koracima napreduje jer stalno među sobom slovački govore, a tamo gdje je krajnja sila Slovaci se služe mađarskim jezikom“.
Rumyjev je odgovor na ove podatke:

> Pa zar time Magjari ne bi mogli zadovoljni bit? Koliko su putih pravično misleći Magjari […] uveravali, da magjarenje Ne-magjarah u Ugarskoj druge namere neima, nego samo, da magjarski uče, da se s Magjari laglje porazumiti mogu. Da je tomu tako, to bi još moglo proći, jer po tom nebi samo Magjari, nego i Slovaci, Nemci, Vlasi u obćenju s Magjari mnogo zadobili.[343]

Kao što se može vidjeti, ni Rumy nije štedio riječi o Mađarima te je s njima povezivao silu, intoleranciju, merznost, slavjanomrsce, „jadskim bjesnilom opsjednuti“, magjarenje nemađarskih naroda, mađarski jezik naziva tuđim, silom nametnut, a Mađare naziva „hrpom praznogrmećih susjeda“. Od glagola je koristio: zametavaju sve što je slavensko, nasrću, narinu mađarski jezik, a koristio je i izvedenice kao što su: Ultra-magyari, magyaromania, mađarština, hypermađarizam. Nije štedio ni slovačke sunarodnjake koji nisu držali do svoje narodnosti i jezika te ih je nazivao otpadnicima, odnarođenim odrodilacima koji natucaju mađarski jezik.
Milorad Živančević navodi kako je Dragutin Rumy slovački preporoditelj, od 1817. do 1821. bio je profesor u gimnaziji u Sremskim Karlovcima, održavao je veze sa srpskom i hrvatskom kulturnom sredinom, pisao je za *Danicu*, *Narodne novine*, *Pilger*, *Agramer Zeitung*, *Lunu*, *Illyrisches Blatt* te je često pisao pod pseudonimima.[344] U svojim tekstovima u *Danici* Rumy se obrušavao na problem mađarizacije, ali je iznosio i neke druge probleme kao što je odnarođivanje slavenskih naroda mirnim prihvaćanjem jezične asimilacije i to

[342] *Danica*, 1840, br. 31, str. 124.

[343] *Danica*, 1840, br. 31, str. 124.

[344] Živančević, Milorad: „'Danica ilirska' i njeni anonimni suradnici (Bilješke in tergo u povodu reprint izdanja)“, *Croatica*, 1973, sv. 5, str. 67-105.

pomađarivanjem svojih prezimena, pisanjem na mađarskom jeziku. Da bi iskazao nezadovoljstvo, ističući opasnost nametanja mađarskoga jezika, često koristi izvedenice prefiksom preuveličavanja pa je pisao o hypermađarizmu ili ultramađarizmu ili pak pretjeranu sklonost Mađara u provođenju svojih mjera asimilacije pa je tako nastala magjaromania i magjaromani. *Danicu* koristi kao tribinu u kojoj će svojim člancima provokativno i s negodovanjem pisati o položaju Slovaka u Ugarskoj. Gaju je ta suradnja odgovarala jer je s jedne strane mogao čitateljima dati uvid u život slavenske subraće u drugim dijelovima Ugarske i na taj je način mogao osvijestiti čitateljima kako njihova slavenska braća pate kako bi se u čitatelju pobudila empatija, zabrinutost, ali i bijes protiv Drugoga koji je u ulozi „tlačitelja" pa čak i suptilnu, profinjenu nametljivost koja se krije pod krinkom „dobroga" grofa Eszterhazyja na čijem se učilištu slavenska djeca uspješno školuju, barem se tako može iščitati ova situacija iz Rumyjevih argumenata. S druge strane, Gaj je mogao ispuniti stranice svojega časopisa propagadnim materijalom koji je kod čitatelja mogao isprovocirati bunt i nezadovoljstvo, osvijestiti potrebu uzajamnosti, moralne potpore subraći. Svi su, dakle, Rumyjevi tekstovi pridonosili predodžbi o Mađarima i mađarizaciji u vremenu u kojem su objavljeni, te je slika koja se gradila većinom bila negativna, ali Rumy, iako kritičar Mađara, vidio je i jednu drugu, afirmativnu sliku.

No, nije samo Rumy bio taj koji je pisao članke o „magjarenju" slavenskh naroda u Ugarskoj. Tako autor članka, potpisan pseudonimom Slavić, u članku „Neobično pojavljenje u magjarskoj literaturi, i někoje opazke nad tim"[345] potaknut pismom objavljenim u 72. broju *Hirnöka* u kojem Gabriel Kazinczy piše o odnosu Slovaka i Mađara. U pismu Kazinczy opisuje krajolik i ljude, kritizira Mađare koji za Slovake kažu „Tot nem ember!" (Slovak nije čovek!) stideći ih se „ka divljom nekom granom"[346]. I Slavić dodaje svoj komentar o položaju Slovaka u *Danici:*

> Ima Magjarah, koji sve slavjansko, osobito sve slovačko oholo preziru, a polag svega toga nikada se iz rodnih svojih mestah ni krenuli nisu; misle oni, da su svi Slovaci čadjavim kotlokerpačem podobni; ima i protinaravskih sinovah od Karpatah, koji se jedino Magjarizmu čude, a ponosnim pogledom zametju slavjansku bratju svoju; a sa svim tim nikada magjarsko selo ni vidili nisu![347]

[345] *Danica*, 1839, br. 39, str. 153–156.

[346] *Danica*, 1839, br. 39, str. 154.

[347] *Danica*, 1839, br. 39, str. 155.

U navedenom citatu primjećuje se da Slavić ne samo da kori Mađare koji *oholo preziru* sve slavensko, nego i na odnarođene *sinove od Karpata*, dakle Slovake podsjećajući na neke Rumyjeve tekstove. Nadalje, Slavić se žali na narušavanje municipalnog prava i na prava na jezik, a koja sami Mađari narušavaju:

> […] odkako su petdeset po prilici godinah začeli poznato „obsequium multorum in commodum unius“ uvoditi, od tada se potamni nebo nad domovinom, mnogi njezinih stanovnikah ćute se kao da su tudjine u krilu njezinom, a Magjari vide i sami, da ih svuda merznost i antipatia okružuje.[348]

Slavić opravdava učenje mađarskog jezika pogotovo onih koji rade u javnim službama, bilo da su Nijemci, Slovaci ili Rumunji, ali „nikakov zakon zahtevati nemože, da se celim narodom narodnost (...) svuče.“[349]
Mađare koji provode takvu asimilacijsku politiku naziva *novim kerstiteljima*[350] koji žele:

> presaditi druge narode u krilo naroda magjarskoga, kao u krilo jedino spasonosno; zatim krika i vika nad někojimi naprědci, kao da čověkom postane, kad se, skinuvši němačku, slavjansku ili drugu kapicu, Magjarom pridruži i priklopi...[351]

Slavić također komentira nametanje jezika i navodi da se u seoskim učionicama Ugarske nameće mađarski jezik čime se, prema njegovu mišljenju, troši vrijeme.
I u bilješci anonimnog autora „Dopis iz Pešte“[352] donosi se vijest o širenju *magjarizma* u sjevernim županijama ugarske zemlje o čemu piše njemački časopis *Pesther Tageblatt*. Isti autor donosi i jedan dopis iz praškog časopisa *Ost und West* u kojem piše kako se „ljubav prema češko-slovenskom u Ugarskoj umnaža, napreduje, čitaonice, knjižnice i učiteljska društva se utemeljuju.“ No, najviše ga se dojmio članak, objavljen u *Hirnoku* u kojem piše:

[348] *Danica*, 1839, br. 39, str. 155.

[349] Isto.

[350] Isto.

[351] Isto.

[352] *Danica*, 1839, br. 39, str. 156.

> Ako se već kojega jezika strašiti imademo, tako se više bojmo lasno okužujućega, nu nikakvoga pravoga prosvetjenja i izobraženja sa sobom nenosećega slavjanskoga, a ne nemačkoga jezika.[353]

Anonimni autor daje svoj komentar: „Nemože bo nam nitko ništa utešiteljniega reći, nego kad nam sam neprijatelj naš pred celim svetom priznaje, da se nas boji“,nazivajući Mađare „neprijateljima“ koji, pišući o slavenskom jeziku kao „okužujućem“, priznaju, kako navodi autor, da se boje slavenskog naroda. Na tragu možda te *bojazni* od slavenskoga naroda kao i jezika, ni Ultra-Mađarima se ne sviđa što „se slavenski mladići u slavenskom jeziku uče“ pa „Slavene Ultra-Mađari i neprijatelji čovječanstva slavjanskog progone“ a o čemu piše autor pisma „Dopis iz Slavie Ugarske. Iz Požuna 1. Svibnja 1840.“[354] potpisan kao Bogoslav Šajavski, Slavjan Gemerski.

A autor pisma, potpisan kao B****, naslovljenoga kao Dopis iz Slavie ugarske. U Liptovskom Sv. Mikulašu 18. Prosinca (Dec.). 1839“[355]piše kako:

> […] doista je začuditi se kada mađarski domoljubi taj tihi i vrijedni narod želi pretvoriti u nasilnike te se danima i noćima razmišljaju kako to učiniti–kako Slovake pomađariti.[356]

Autor koji se potpisuje kao V. B., a prema Živančeviću riječ je o Vjekoslavu Babukiću, u članku „Narodnost slovenska u Ugarskoj. (Iz Horislava iz Lehote)“[357] pišući o životu podtatranskih Slovaka, objašnjava zašto nisu „izobraženi“ te uzrok tome vidi u savezu s Mađarima zbog čega su zaboravili na sebe i svoju narodnost, uspomena nekadašnje slave je iščeznula, a jezik slovački zamijenili su latinskim. Dolaskom na vlast cara Josipa II. situacija je postala još teža jer:

> Magjarština je počela od te dobe u varmedjiskih i sabornih sastancih upotrebljavani latinski jezik izgoniti, zakoni ju potle u javne poslove općinske uvadjahu i tako se berzo porodi u nekojih tresnutih, rodoljubivom vatrom užganih glavah misao: sve narode Ugarske zemlje pomagjariti, i takim načinom svoj narod ojačati; i u istinu napraviti i u ruke davaše za izvedenje toga namišljaja takova nečovečna posredstva, koja mi ovde nabrajati propuštjamo, da se nebi

[353] *Danica*, 1839, br. 39, str. 156,

[354] *Danica*, 1840, br. 21, str. 84.

[355] *Danica*, 1840, br. 3, str. 12.

[356] *Danica*, 1840, br. 3, str. 12.

[357] Danica, 1840, br. 5, str. 137–139.

> nad njimi našoh čitateljah ćutjenje ćudorednosti i krasote, kao nad njimi naših čitateljah ćutjenje – kao nad strašili i nakazmi devetnaestoga veka sreslo i proternulo.[358]

Kako Slovaci dugo nisu sebi osvijestili svoju ugroženost, tako nisu marili ni za svoj jezik, ali, kako je riječ o slavenskom narodu koji je često istican kao plemenit i dobrodušan, tako nastavlja dotični V. B.:

> Osvetom neka se nikada neoskvrne Slavjan; mi smo zaisto krstjani, mi smo ljudi, i čovečnost, koja je jedini steg svakoga pravoga Slavjana, najviše kod svakoga naroda ceniti znademo; i kada se već jedanput za našu narodnost zauzimamo, samo k glavnomu onomu, svim narodom predstavljenomu cilju t.j. k čovečnosti stupamo. Krepko se pako nadamo da će nas naša milostiva vlada u plemenitom ovom poduzetju podpomagajuć, proti svim nepravednim nasiljem i nasertanjem braniti i čuvati...[359]

O „neznanstvu i tuposti“ slovenskog tj.slavenskog naroda piše i autor teksta „Dopis iz Slavie Ugarske iz Slovenskoga dne. 4. Prosinca 1840.“[360] već spomenuti Wlastimil Podtatransky, odnosno Štur koji je, kao i Rumy, *Danicu* koristio kao svoju tribinu a u nevedenoj polemici donosi tekst iz mađarskog časopisa *Tarsalkodo (Druževnik*) te piše kako je u 92. broju objavljen sastavak kao dokaz mađarske nepristranosti u kojem mađarski autor piše:

> Čela domovina naša odziva se radostnimi glasi, što se Magjarština ojačava, zapréke obara i pripravlja poželjanu dobu, gdě će se Magjar po svih krajevih domovine svoje narodnim jezikom razgovarati sa sugradjani svojimi.[361]

Taj mađarski autor podrazumijeva one županije u kojima prevagu nema mađarski jezik, nego, očito, mjesta gdje se govori slovački a gdje se prema tome „magjarština najpervo ukoreniti mora, gde će puk možebiti jošte dugo, možebiti na veke predstavljati babel ugarski“ te zaključuje:

> Jezik će naš (magjarski – op. M. P.) jošte mnogo preterpiti morati od neznanstva, tudjine i Slavjanstva![362]

[358] *Danica*, 1840, br. 35, str. 138.

[359] *Danica*, 1840, br. 35, str. 138.

[360] *Danica*, 1841, br. 2, str. 6–8; 9–11.

[361] *Danica*, 1841, br. 2, str. 6.

Koristeći zanimljivu sintagmu „babel ugarski“, autor očito smatra da su mnogobrojni jezici kojima se govorilo u Ugarskoj, a pogotovo slavenski jezici, donosili nered i zbrku u državi te bi zbog toga trebala ojačati „mađarština“ jer bi se tako napravio red u županijama u kojima se ne govori mađarski.

Podtatransky daje svoj odgovor koristeći nekoliko, za Mađare možda, bolnih argumenata kao što su nesrodnost mađarskoga jezika s europskim, obranu države koju su izvojevali „slavjanski vitezovi“, gostoljubivost Slovaka, čime predstavlja Mađare kao goste koji su tu došli i ostali, te piše o poganskoj ruci koja želi rušiti prava Slovaka što je opet podsjetnik da su Mađari došli kao pogani koji su nešto kasnije primili kršćanstvo. I ovdje se iščitavaju jaki stereotipi o Mađarima, a to je stereotip o došljacima i poganima, ali i drugačijem, nesrodnom jeziku koji se želi nametnuti europskim/slavenskim jezicima te se ističu antipodi, makar ne dolaze u prvi plan: europski jezik/narod – neeuropski jezik/narod; domaćin – gost; gostoljubivost (izražena prirodom slavenske duše) – negostoljubivost došljaka; poganin – kršćanin. Štur piše

> Draga domovina naša budući ogradjena jezikom magjarskim, koi u Europi nikakove srodnosti neimade, kao zidom kinezkim–naprědovala bi ne u radinosti i obhodu, nego u nemarnosti, lěnosti i sirotinji; ne u izobraženosti, nego u sirovosti, neznanstvu i tuposti, a ubogi bi narod slovenski, učinivši jednoč nad samim sobom duhovno ubojstvo, na věčnu sramotu Slavjanstva i čověčanstva robovao, i za sve, što je plemenitie, nesposobnim se učinio.[363]

Dalje se u tekstu razvija „Ugarska ideja“, tj.Ugarska kao višenacionalna zajednica:

> […] neznaju oni, da se zaludu napinju; da su celoga uzbudjenoga naroda sila i zakoni nad njimi i proti njima; oni su zaboravili, da slavjanski vitezovi kojimi se toli ponose, nisu za slovensku, nego za magjarsku domovinu vojevali, kèrv prolivali i umirali […] prenarodjivanjem ili magjarenjem Slovakah, Němacah i inih sugradjanah Magjarske zemlje, u domovini našoj samo nesloga, robstvo, sirovost, izopačenost i propadnutje poroditi morati razvijati […]; da je domovina Ugarska tako isto slavjanska, kano što je i magjarska, němačka, vlaška […]. To je ona domovina, u koju su predji Slovakah Magjare gostoljubivo na stan primili, njih věrozakonom kèrstjanskim i izobraženostju svojom od propasti sačuvali […] Svědok věčnih

[362] *Danica*, 1841, br. 2, str. 6.

[363] *Danica*, 1841, br. 3, str. 10.

> zaslugah Slovakah za domovinu ugarsku, […] jest cěla historia ugarska […] gdě svakolika prirodjena i družtvena prava Slovakah poganskom rukom rušiti se usuđuju […][364]

I u tekstovima drugih autora Mađari su dobili velike kritike te ih se okarakteriziralo kao one koji sve slavensko oholo preziru, narušavaju prava nemađarskih naroda, merznost ih i antipatija okružuje, novi su kerstitelji, neprijatelji čovječanstva slavjanskoga, nepravedno nasilje i nasrtanje čine, razvijaju neslogu, ropstvo, sirovost i propadanje. Ovakvi su se opisi uglavnom pridavali Mađarima u *Daničinim* tekstovima do 1848. godine.

I u *Kolu* je objavljen jedan članak a koji tematizira odnos Riječana i Mađara. Tekst nosi naslov „Dopis iz hrvatskog Primorja“[365] Dragutinu Rakovcu, autor se potpisuje „Od - .....ća“. Autor se žali na one koji Riječane smatraju Mađarima te se i ovdje pojavljuje termin za performativni aspekt kolektivnog identiteta „magjarisam“:

> Nemojte dakle věrovati onim, koji, blazneći sami sebe, potvaraju ovdašnje stanovnike, naročito Rěčane, da su Magjari! i da š njimi jednako ćute. Da, pravo imaju, jer se i Rečani, kao pravi gradjani jednako sa državnom svojom bratjom Magjari sveudilj trse i brinu, za promaknut dobro i sreću obće domovine, što činom svaki dan i pokazuju. U tom se dakle misli i nastojanja njihova s magjarskimi sudaraju, radi česa su i hvale dostojni. Ali kraj toga kao věrni Hrvati ostaju i ostat će Iliri, kakogod i oni Magjari, pa koj bezstrastni čověk bi jih osudio zato? Oni ljube svoju bratju Magjare, štuju njihovu narodnost, u koliko se, kao prirodno pravo svakoga naroda, medju svojimi granicami razvija. Ali polag istoga pravca ljube i svoju narodnost, kao neporušivo jamstvo moralnoga spasenja, narodne prosvěte i čestitosti. Medjutim kao pravi istine ljubitelj izpověditi moram, da su věndar nalazi nekoliko potištenih lastivacah, koji bezstidno tajeć svoj narod vele, da su Magjari, bez da ciglu rěč magjarski znaju. Nu i ti su od male znamenitosti.Iz mnogih okolnostih osěgurati vas mogu, da se magjarisam neće ovdi nikada ukoreniti.[366]

Sagledavajući što mladež uči iz povijesti, autor zaključuje da više uče o Mađarima dok o slavenskim narodima nema spomena kao da nemaju nikakvih slavnih djela ili ih mladež ne želi o njima učiti. Te nastavlja misao o zajedničkoj povijesno-političkoj sudbini:

[364] *Danica*, 1841, br. 3, str. 11.

[365] *Kolo*, 1842, str. 116–121.

[366] *Kolo*, 1842, str. 117.

> Neka nitko nemisli, da sam ja možebiti protivan, što se naša mladež magjarsku historiu uči, što je i treba, jer mi kroz tolike věkove š njimi u jedno političko telo združeni, sve sgode i nesgode delimo i jednu historiu imamo, dapače bi želio, da ne samo magjarsku, nego i drugih naroda historiu dobro znade, jedno poradi koristi, koju nam u obće donaša svaka historia, koja se najprikladnie prilikovati može sa šetkom (compasso), koja na velikom moru ginućem mornaru put spasenja kaže; a drugo radi toga, što bi si tim načinom polakšao put k vlastitoj historii. […] Moja je samo želja, da se uz historiu Magjarah, naročito pako do njihova došastja i naša historia predaje, t.j. ja želim, da se za dolnje učionice skroji jedna kratka historia sveta[...][367]

Na tragu izraza „magjarština“ i njegovih raznih izvedenica, u *Kolu* je objavljen još jedan tipičan tekst o književnosti na pozadini borbe naroda i jezika pod naslovom „Kratki pregled naše književnosti. Od g. 1835. do najnovie doba.“[368] autora M. B. u kojem piše kako je svrha članka dati pregled naše književnosti jer kao što su Česi, Poljaci i Rusi odavno bili svjesni pregleda vlastite nacionalne književnosti, tako je i dužnost hrvatskih književnika/kritičara samima sebi i slavenskoj braći pokazati djelovanje na književnom polju te se pojam „magjarština“ pojavljuje u dijelu:

> Time što je mala naša domovina, ova prije nepoznata Hervatska započela i ustrojila te započeti i ustrojiti mogla na slobodniem svom zemljištu i u povlastenom svom području krepki i zakoniti odpor proti navali pretěrane i nepravedne magjarštine […] To vrěme prispije tek početkom četvertog desetka godinah našeg stoletja, gdě se uslěd napora sve silnije i autonomii našoj prěteće Magjarštine jur poče u Hervatskoj radjati neki duševni odpor […].[369]

I u *Zori dalmatinskoj* će se pojaviti izraz vezan za mađarizaciju. Tako Brlić i članku „Riç brachi dalmatinskoj iz Beça“ piše o ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, ali i vojvodinom Serbskom „ s' kojom su se reçene zemlje vech sjedinile i radi tog s' Magjarima se svadile, koji bi rad onu vojvodinu pomagjariti.“[370]

Cilj je ovoga dijela rada bio pratiti pojam „mađarština“ koji je, ovisno o autoru teksta, dobivao razne inačice i epitete koji su se rasplamsali u jednom razdoblju, a onda utihnuli te se ponegdje tek pojavili kao podsjetnik na „prijetnju nazvanu magyarschina ili magjaršćina“. Tako su nastale razne izvedenice koje su se pojavile u *Danici* najviše u razdoblju između

[367] Isto, 120.

[368] *Kolo*, 1853, str. 36–53.

[369] Isto, str. 39-47.

[370] *Zora*, 1848, br. 33.str. 129.

1839. i 1840. godine, ali i ranije. Pogleda li se 1835.godina, u tekstovima se pojavljuju imenice: „magyarschina“, „magjaršćina“, „pomagyarenya“, „Nadri-Magyari“, „Pseudo-Magyarov (pomagyarencev)“, „Magyaroman“, „magyarobesnocha“, „uj magyarok“. Od glagola prevladavaju glagoli: „pomagyariti“. Godine 1838. Rumy u svom članku bilježi riječ „Ultra-magjari“, ali se u ovoj godini ne objavljuju članci zasićeni tim izvedenicama. Godina 1839. je vrijeme kada tekstovi u *Danici* obiluju izvedenim riječima kako u tekstu, tako i u samim naslovima kao udarna riječ kojom se htjelo upozoriti na „mađarske prijetnje“. Tako se neki anonimni autori služe riječima „Ultra-Magjar“, „magjarismus“, „magjariziranje“, „Magyarhon“, „Magyaroman“. Dragutin Rumy pak objavljuje niz članaka i rasprava „proti Magjaromanii“, u kojima također koristi riječ „Ultra-Magjar“ ili „merzki i fanatički Magjaroman“ te objavljuje udarne naslove: „Ograničenje Magjaromanie“, „Kontrola magjaromanie“, „Kontrola Ultramagjarizma“ koristeći riječi „Magjaromani“, „magjarenje“. Nije samo Rumy pisao ovakve naslove i izraze, nego i neki anonimni autori koji su koristili riječi: „magjariziranje“, „magjarizam“, „magjarizirung“, „magjarizmus“.

I godina 1840. donosi članke s brojnim izvedenicama kao što su: hypermagjarizam, mađarština, Magjarisam, magjariti, a 1841. objavljuje se kako „Magjarština ojačava“, slavenska se imena „magyare“, a Magjarizam se naziva goliatom[371]. Godina je 1842. relativno „mirna“, osim što se pod naslovom Směšice napominje kako „magjarizam jako naprěduje“ jer Nijemci svoja imena njemačkoga koriena prevode u mađarska imena. Te iste godine i u *Kolu* je objavljen tekst Miloslava Hurbana pod naslovom „Narodni i književni život Slovakah“ u kojem se pojam „magjarizam“ pojavljuje nekoliko puta i to da se nad mirnim životom plemena slavenskoga „žestoko razlilo“[372] pa je „načinilo napredak“[373], a dobitak je magjarizma da „Slovaci magjarski uče“[374] dok se razne izvedenice kao „Madžarevci“, „Magjaronah“ pojavljuju u dnevniku „Zapisci hrvatskog čanika“[375]. *Zora dalmatinska* bilježi riječ „Magjarstina“[376]. U *Nevenu* je riječ „magjarština“ zabilježena u već spomenutoj biografiji o nadbiskupu Tomi Bakaču i to pomalo kritički jer su obitelji biskupovih potomaka „magjarštini u svoje krilo ulaz dopustile“.[377]

[371] *Danica*, 1841, br. 22, str. 87.

[372] *Kolo*, 1842, Knj. I, str. 101.

[373] Isto, str. 102.

[374] Isto, str. 103.

[375] *Kolo*, 1850, Knj.VII, str. 52-68.

[376] *Zora*, 1844, br. 37, str. 292.

[377] *Neven*, 1855, br. 8, str. 200.

Zapravo, strah jednih od drugih, strah od propasti naroda i jezika uzrokovao je promjenu gledanja na druge, što je rezultiralo brojnim tekstovima kojima se htjelo upozoriti na prijetnju, opasnost od smrti nacije. Tako Šokčević (2006: 33) piše kako su brojni mađarski intelektualci, a pod njihovim utjecajem i političari te šira javnost, otkad su saznali za Herderovo „proročanstvo“ o velikoj budućnosti Slavena i nestanku malobrojnog mađarskog naroda u okruženju susjeda tuđeg jezika, opetovano isticali opasnost od moguće narodne smrti te je mađarska javnost mislila da upravo asimilacijom nemađara Mađari mogu spriječiti ostvarenje te tragične vizije. Te je zato, nastavlja Šokčević, svako javljanje motiva slavenske uzajamnosti, a još više vijesti o konkretnoj suradnji iliraca s drugim Slavenima izazivala u Mađara strah i oštre reakcije. Zbog straha, i na jednoj i na drugoj strani stvarala se negativna predodžba što se odražavalo i u tisku uzrokujući tako negativne reakcije, slike i stereotipe. Situacija se neće smiriti ni u 1848. godini, dovest će do vrhunca koji će rezultirati ratom. Tako sljedeći odlomak donosi analizu članaka objavljenih u svim četirima časopisima.

8. KRITIČNA 1848. GODINA

Godina 1848. obilježena je nemirima u Europi započetih revolucijom u Parizu koja se počela širiti zahvativši i Habsburšku Monarhiju u kojoj je svrgnut režim kancelara Metternicha. Mađari traže veću neovisnost Ugarske od Austrije, ali ne priznavajući status nemađarskih naroda pa tako i hrvatskog te negirajući tradicionalnu hrvatsku autonomiju svojim zakonima iz 1847/48. godine. Povodeći se primjerom Mađara, piše Šokčević (2016: 253), koji od Beča traže veću neovisnost, hrvatski nacionalni pokret prema Pešti, odnosno Požunu, postavlja slične zahtjeve koji bi možda i mogli završiti mađarsko-hrvatskim sporazumom, da hrvatski nacionalni pokret nije Monarhiju kanio preustrojiti u duhu austroslavizma što je bilo neprihvatljivo mađarskoj strani jer je to značilo unutarnju teritorijalnu podjelu Ugarske na nacionalnoj bazi. Zbog neuskladivosti mađarskih i hrvatskih nastojanja višestoljetne veze između dvaju naroda u ovom razdoblju su dosegnule kritičnu točku koja će dovesti do oružanog sukoba. Te je godine, podsjeća Šokčević (2006: 20-21), i slika Mađara u svijesti simpatizera ilirskog pokreta prerasla u predodžbu o neprijatelju protiv kojega je potrebno pokrenuti preventivni rat jer će on uništiti sve rezultate hrvatskoga pokreta.

Godina 1848/49. povezuje sva četiri časopisa u čijim su tekstovima Mađari prikazani kao hegemonistički nastrojeni susjedi, oni koji nameću svoj jezik ostalim narodima Ugarske.

U razdoblju prije 1848. godine mnoga su pitanja dovodila u nesuglasje pripadnike hrvatskog nacionalnog pokreta s mađarskim nacionalnim liberalima kao što su jezična pitanja, državnopravni odnosi Ugarske i Hrvatske, pripadnost Slavonije, Rijeke i Međimurja. U proljeće je 1848, podsjeća Šokčević (2016: 254), bilo nemoguće sporazumno rješavanje sukoba zbog neprijateljskog raspoloženja Hrvata proisteklog iz ranijeg razdoblja, obilježenog nepovjerenjem i prijeporima. Ipak postoji nada u promjene odnosa i rješavanje nesuglasica. O mađarskoj spremnosti na ustupke Šokčević navodi (2016: 254) proglas peštanskog Odbora za sigurnost na hrvatskom jeziku a na koji odgovara Ivan Mažuranić svojim proglasom *Hrvati Magjarom* tiskanom na oba jezika.

U *Danici* je u rubrici „Književna viest“ oglašena brošura Ivana Mažuranića „Hàrvati Mađarom“[378], ali ne i cijeli tekst. S obzirom na to da je u brošuri riječ o hrvatsko-mađarskim odnosima, i ovdje će se dati kratak prikaz na njega s imagološkog aspekta. Ovaj je politički proglas tiskan u Karlovcu, a Lukač za njega piše kako je proglas prva velika proza hrvatske

[378] U rubrici „Književna viest“ oglašeno je kako je u Karlovcu izišla znamenita knjižica pod naslovom: „Hàrvati Magjarom“. *Odgovor na proglase njihove od ožujka mieseca i travnja* 1848 *pisao Ivan Mažuranić*. U kratkom oglasu nadalje piše kako je knjiga razdijeljena na tri poglavlja, donosi kratak sadržaj svakog poglavlja te savjet svakom rodoljubu da ga pročita. (Detaljnije v. u *Danici*, 1848, br. 17, str. 72.)

moderne književnosti smatrajući kako je „prevoditelj toga proglasa mogao biti samo čovjek s visokom mađarskom političkom i intelektualnom naobrazbom.“[379] Mažuranić se poziva na jedan od imenovanih peštanskih proglasa, tvrdi Lukač (1999: 129), a koji je bio objelodanjen u Pešti i na hrvatskom jeziku u tjedniku „Pučki Priatelj“ koji je djelovao, kao i drugi narodni listovi, 1848.godine u interesu zbližavanja Mađara i ostalih naroda Ugarske. U prijateljskom tonu napisan je i Mažuranićev proglas koji je „vrelo za izučavanje onodobnog hrvatskog poimanja hrvatsko-mađarskih odnosa.“[380] Šokčević već u uvodnim rečenicama primjećuje nekoliko pozitivnih, uvriježenih predožbi o Mađarima „koje odišu duhom i riječima mađaronskih plemića.“[381]

> Mađari, sudržavljani naši! Bratinska ljubav i prijateljska ćućenja vaša, izražena prema nam u proglasijeh vašijeh, upravljenijeh na nas iz Pešte ožujka mjeseca i travnja t.g., napuniše srca naša neobičnijem veseljem, nenadanom radošću.[382]

Šokčević (2016: 255) napominje kako je obraćanje na početku zapravo tradicionalan element jer su hrvatski plemići Mađare smatrali braćom po ustavu, sudionicima zajedničkog ustava i njegovim braniteljima.U nastavku teksta pojavljuje se jedan od, kako piše Šokčević (2016: 255), glavnih stereotipnih elemenata slike o Mađarima iz razdoblja ilirizma – prikazuje ih kao neprijatelje, zatirače prava narodnosti, koji prijete mađarizacijom, ali u njima vidi i sljedbenike ideja slobode i jednakosti, otvorene za iskreni razgovor o problemima i teškoćama:

> Da, nenadanom radošću obradovasmo se svikolici, videći gdje ljudi, za isključivu mađarsku narodnost svoju neizmjernijem ognjem upaljeni i toga radi svijem inijem narodnostim oko sebe vjekovitijem porazom prijeteći novijem bratinstva europejskoga duhom najedared rasvijetljeni povikaše: „za svijeh jednakost, za svijeh sloboda!“[383]

---

[379] Lukač, S. „Tko je prevoditelj spisa 'A' Horvátok A' Magyaroknak'“. *Jezikoslovlje*. God. II, br. 2-3. Iz jezične povijesti, (1999): 127.

[380] Dinko Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas* (Zagreb: DURIEUX. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2016), 255.

[381] Isto, str. 255.

[382] Miroslav Šicel (pr.): Riznica ilirska 1835-1985, (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), 229.

[383] Isto.

Mažuranić nadalje daje pohvale Mađarima koji *vojuju* „za jednakost svijeh, za slobodu svijeh“[384] obraćajući im se prijateljski: „Mađari, stara družbo, nova braćo naša!“[385] U nastavku proglasa iznosi stavove o prošlosti, budućnosti, zajedničkoj ugarskoj državi, narodima kao i jezicima u Ugarskoj, daje i savjete kako bi se mogla urediti služba činovnika kao i jezik u školama i saboru. Za imagološku analizu zanimljiv je treći dio proglasa u kojem Mažuranić podsjeća kako pod ugarskom krunom nema gospodujuće države:

> Zakonom dakle opet i tu ustanovit valja da pod krunom ugarskom ne ima nijedne gospodujuće države, nikakove od vas takozvane „matere-zemlje.“[386]

Nadalje, Mažuranić u ovom dijelu teksta daje cijeli niz dobronamjernih upozorenja u duhu prijateljstva i „bratinstva“, ali iz kojih se iščitavaju neke karakterne osobine Mađara već zabilježene u ranije objavljivanim *Daničinim* tekstovima a koje su ustoličene u komunikacijskoj zajednici iliraca:

> Dalje dakle s takovijem nazivi koji ne imaju u sebi smisla inoga do što pokažuju taštu oholost vašu i njom mješte međusobne ljubavi siju međusobni razdor i omrazu. […] Zato odustanite jedared, braćo draga, od vjekovita nasrtanja na međaše naše, osobito na Slavoniju i kamenito Primorje naše. To nasilno osvojivanje vaše inijem vam plodom urodit ne more, nego rad nepravde omrazom smrtnom, a rad nenaravnosti pogrdnijem smijehom. […] kako li potvrditi tvrdnju vašu o mađarštini Primorja našega […] Vidite dakle da to silovito otimanje vaše nije neg cjepidlačenje i ništetno mudričanje besposlica vašijeh, želećijeh u duhu onomad prošavšega poganskoga svijeta nadmudriti ine narode i mađarštinu svoju sa štetom svijeh ostalijeh uzdići do zvijezda. Pak i što vam hasni zemlje, i zakonom i narodnošću i naravi s ovijem našijem kraljevinami skopčane, k sebi na silu privlačiti? Kad to mađarštini vašoj i poslije ništa pruditi nit hoće nit more. Jer je zalud svakom suprot naravi griješiti i silom pod mađarštine jaram sagibati što se poda nj nikako ne da. […] Već što samo otimanjem tijem i od nas i od ugarske krune svete plašite narode, starinskijem pravom i s nami i s krunom ugarskom sjedinjene. […] Sve ove zemlje vole trpjeti što cjelovitu, što polovičnu težu jarma otomanskoga, neg da se prislone kruni uzdižućoj materinski jedinu narodnost mađarsku, tlačećoj maćehinski sve ine. A

[384] Isto, str. 230.

[385] Isto, str. 230.

[386] Isto, str. 236.

> sva tajna nesrećnoga razdora toga stoji jedino u tom što u vas dosad nigdje ne bi u jeziku vašem razlike izmeđ riječi „Ugrin“ i „Mađar“.[387]

Dakle, u tekstu se primjećuje negativno vrednovanje u duhu upozorenja i dobre volje za suradnjom pa Mažuranić daje „opaske“ u značenjskim poljima ’prisile', 'mađarštine', 'nasrtanja'. Prisutne su vrijednosne atribucije: tašta (oholost), nasilno, silovito (otimanje), tlačeća, poganskoga, maćehinska. Tu je i vrednovanje imenicom: oholost, razdor, omraza, nasrtanje, osvojivanje, mađarština, cjepidlačenje, mudričanje, jaram, otimanje te vrednovanje glagolima: plašite. „Mađarština“ se spominje nekoliko puta u sintagmana „vaša mađarština“, „mađarština Primorja“, „jaram mađarštine“. A što se tiče razdora između riječi „Ugrin“ i „Mađar“, Šokčević (2016: 255) navodi kako Mažuranić razmatra ideju o zajedničkoj ugarskoj državi, a problem prepoznaje u činjenici da su Mađari Ugarsku, državu ravnopravnih naroda, pokušali preinačiti u Mađarsku, ali kako mađarski jezik nema posebnu riječ kojom bi se mogla izraziti dihotomija Ugarska-Mađarska, Mažuranić se suprotstavlja pretvaranju Ugarske u mađarsku zemlju. Po francuskom modelu nacije-države, nastavlja Šokčević, za koji se tada zalagala mađarska strana , suprotstavlja herderovsku nacionalnu ideju:

> Izričući ovu ideju i u odnosu na državno-pravne odnose Hrvatske, Mažuranić je izjavio kako su hrvatske zemlje sastavnice ugarske krune, ali ne mogu biti dijelom Mađarske, kojom vladaju Mađari. Također je odbacivao tvrdnju da su Mađari osvajanjem stekli pravo na Hrvatsku, ustvrdivši da se prava stečena silom i oružjem na isti način mogu i izgubiti.[388]

Šokčević odnos Mažuranića prema Mađarima sažima na sljedeći način:

> […] mađarski narod, privržen idejama slobode i jednakosti ocjenjuje se pozitivno, te mu se ukazuje povjerenje, ali se simpatije i povjerenje istodobno uskraćuju Mađarima koji teže ka prevlasti.[389]

Dakle, u proljeće 1848. hrvatska je javnost u iščekivanju. Krajem ožujka Jelačić je imenovan hrvatskim banom, 25.ožujka iste godine „Narodna skupština“ u Zagrebu usvaja Narodna

[387] Isto, str. 236-237.

[388] Dinko, Šokčević: *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. (Zagreb: DURIEUX. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2016), 256.

[389] Isto, str. 256.

zahtijevanja u kojima se ističe i da narod Trojedine Kraljevine ostaje vjeran habsburškoj dinastiji, 25. travnja Jelačić izdaje proglas o ukidanju feudalnih odnosa kao i prekid odnosa s ugarskom vladom, zahtijeva da se sve lokalne vlasti u Hrvatskoj obraćaju samo njemu. S jedne strane izražavaju se simpatije prema caru tj. austroslavenskoj ideji hrvatskog nacionalnog pokreta, kao i prema „jugoslavenstvu" usmjerene ka ugarskim Srbima, ali i nadalje je prisutan strah od Mađara:

> Činjenica je da već od travnja, posebice u Slavoniji, jača političko nadmetanje Hrvata i Mađara i popratni propagandni rat.[390]

Propagandni se rat počinje izražavati i u *Daničinim* tekstovima 1848. godine, a to znači da je „uskrsnuo i davorijski diskurs"[391] tj. pjesme koje je Josip Horvat prozvao *publicistikom u stihovima*[392].Tako je u ožujku objavljena pjesma „Magjarskoj opozicii uzdarje na 'zajutrak'. Spomen dana 15/27.siečnja 1848. od mladeži Sàrbske u Požunu"[393] kao posljedica ideja o potrebi povezivanja sa „susjednim slovenskim i srpskim nacionalnim pokretom".[394]

> Šta su oni nama tamo- / Zajutrenjak jedan samo!" // Oj, dodjite!kad ste gladni, / Bit ćete nam mali gosti;- / Ostavite l ondje kosti, / Nežalite na nas jadni: / Kao junačke naše stare, / Tako nas i graničare / Naučila slavska mati / Take goste dočekati.[395]

Kao i pjesma „Juriš Srbe!"[396] koja je izrazito provokativna a poziva Srbe na borbu protiv Mađara.

> […] Diže zlotvor glavu olu / Juriš Srbe, juriš more, / Na Madžare, na zlotvore! // Juriš Srbe, sieci, lomi, / Pa Madžaru rog salomi! // I prie ga je Srbin bio, / Na grudi mu klete kleko / Na čelu mu duvan sieko. // Što nam pašće na put staje / Što li na nas reži, laje? / […] / Biesna

[390] Isto, str. 256

[391] Suzana Coha: *Medij, kultura nacija: Poetika i politika Gajeve Danice*. (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet - Periodica Croatica, 2015), 164.

[392] Josip Horvat: *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*, priredio Mirko Juraj Mataušić (Zagreb: Golden Marketing, Tehnička knjiga, 2003), 102.

[393] *Danica*, 1848, br. 13, str. 53–54.

[394] Markus prema Coha, str. 164.

[395] *Danica*, 1848, br. 13, str. 53-54.

[396] *Danica*, 1848, br. 33. str 133.

pašćad, isti vuci // […] // I kune se po tatarski / Da će biti sve madžarski / Juriš Srbe, udri zmiju / Pusto li je digla šiju! // […] // Juriš Srbe, sve su zmije, / U Madžara viere nije![397]

Etikete koje pjesnik pridaje Mađarima izrazito su negativne, uvredljive, izražavaju netrepeljivost, mržnju. Mađar je zlotvor, pašče, (biesna) paščad, vuci, sramota, zmija, ohola glava, grudi klete, on reži, laje, a atributi koji mu se pridaju su „ohol“, „klet“, „biesni“, „tatarski“, „bez vjere“. Oštrim se i pogrdnim riječima izražava agresivnost, grubost, netrepeljivost prema Mađarima. No riječima sieci, lomi, slomi, izbij, kleko (na grudi), sieko (duvan na glavi), sieci, tuci, juriš, udri, kroči, tamani, a kojima se potiče akcija na slavenskoj strani, zapravo potiče se napad i agresija, barbarstvo na slavenskoj strani protiv zajedničkog neprijatelja.

Coha (2015: 165) podsjeća kako je ove militantne stihove napisao Branko Radičević, propagator velikosrpske koncepcije kakvu je artikulirao Vuk Karadžić u članku *Srbi svi i svuda*. U boj svojom pjesmom poziva i Mate Topalović, potpisan pseudonimom Zdenčanin, naslovljenom „Poziv u boj“[398] s podnaslovom „Polag narodne pjesme slovačke“. Pjesma je vjerojatno objavljena povodom rata protiv Mađara u koji je krenula hrvatska vojska predvođena banom Josipom Jelačićem. Pjesnik poziva Slavene u rat protiv Mađara: „Na Dravi se barjak vije, / Ban naš u boj ide: / Pod oružje tko je Slavjan, / K njemu neka pride!“[399]

U boj, nadalje, poziva pastire, težake, a Mađare naziva *vragovima:* “Mi moramo vraga stàrti“[400] te u zadnjoj strofi ih opet spominje: „Hrabro samo bratjo stojmo, / pa se vraga niš nebojmo!“[401]

U pjesmi „Odziv od Velebita“[402] Ante Starčević u desetercima pjeva o banu Jelačiću. U pjesmi se iskazuje pozitivan odnos prema austrijskoj politici, spominje se zaštita dobrog kralja Ferdinanda, a Mađari se spominju u kontekstu onih koji žele vladati Hrvatskom: „Pa nedamo da nam gospodare, / Niti Švabe, Turci ni Magjari, / Već mi ćemo krojiti pravicu / Mi ravnati našu bratju milu.“[403]

[397] *Danica*, 1848, br. 33, str. 133.

[398] *Danica*, 1848, br. 30, str. 145.

[399] Isto.

[400] Isto.

[401] Isto.

[402] *Danica*, 1848, br. 20, str. 81-84.

[403] Isto, str.82.

Na poziv „u boj“ koji je značio i zajedništvo Hrvata i Srba protiv zajedničkog neprijatelja – Mađara, jest ideja, kako navodi Coha (2015 :186) o potrebi jedinstva političkog nastupa južnih Slavena u Ugarskoj 1848. koja se konkretizirala u *Danici*, između ostaloga, i odjecima srpskoga ustanka što je reflektiralo još jednom ratnom pjesmom Aleksandra Andrića „Preobraženi Sàrbin“.[404] Pjesma poziva Srbina, *Slave slavnog sina,* na izvršavanje zadaće: steći *sárbski gárb*, slobodu, pravdu, a da bi to izvršio, mora *skàrhati vragu vrat,* te nastavlja:

Magjar množi narod svoj, / Niemac svoju vlast. / Sàrbu osta samo boj, / Za slobode čast.[405]

Kako je često o Mađarima pisano kao *vragovima*, mogao bi se taj motiv istražiti i u pjesmi „Ilirom“[406] napisanoj davorijskim stilom autora Stevana Frušića. Pjesma poziva na borbu protiv „ropstva“ u kojem je bio srpski narod te prema Cohi (2015:185) izražava aktualne ideje političkog povezivanja južnih Slavena u okvirima Austrijskog Carstva i njihova izdvajanja iz domene ugarskog administrativnog nadleštva. Slijedom navedenoga te pozivom na pobunu oružjem protiv *vraga* i pozivom na slogu moglo bi se zaključiti da se iza pojma *vragovi* kriju zapravo Mađari: „Već smo dosta u okovih bili / I u kući našoj sužni rob / […] / Tko na vraga ne podigne ruke, / Nije pravi domovine sin / […] / Za što nam je diedah tekla kàrvca, / To nam gadnom nogom gazi vrag, / […] / A dok roda našeg vrag uztraje, / Na nas čeka càrni muke jad, / […] / Pa dušmana da tàrpimo javnog, / Koi grize rod naš kao càrv? / […] / Pa kad naši svi složno ustanu, / Našem vragu dost je jedan triesk / […]“.[407]

Pjesme su u ilirizmu, podsjeća Šokčević (2006: 54), često podređene političkoj svrsi, a budnice i davorije bile su posebno popularne, te se u njima se redovito javlja slika neprijatelja roda i jezika slavenskoga (ilirskoga, hrvatskoga). Premda, nastavlja Šokčević, najžešće davorije pisane protiv Mađara do 1848. nisu mogle biti objavljene u ilirskom tisku, one su se širile u narodu, pogotovo ako su bile uglazbljene. „S tim se protumađarskim davorijama upoznala i mađarska javnost i one su izazvale oštre reakcije, pridonoseći stvaranju negativne slike o Hrvatima-ilircima“ (Šokčević, 2006: 55).

[404] *Danica,* 1848, br. 45, str. 181.

[405] Isto, str. 181.

[406] *Danica,* 1848, br. 18, str. 72.

[407] *Danica,* 1848, br. 18, str. 72.

Tako je u *Daničinu* broju 18 objavljena davorija pod naslovom „Davoria“.[408] U vezi ove pjesme zanimljivo je to što je, kako navodi Šokčević (2006: 119), bila objavljena u mađarskom prijevodu sedam godina prije u časopisu *Társalkodó* 14. travnja 1841. godine. Dakle, mađarska javnost je bila upoznata s davorijama, njihovim pozivom na borbu, naelektriziranim nabojem i kao takve bile su: „dokaz da Ilirskom pokretu nije samo cilj bezazleno uzdizanje hrvatske (odnosno slavenske) kulture. One su potkrepljivale tajna izvješća koja su dolazila u ured palatina, a u kojima se tvrdilo da ilirci, osobito među mladim ljudima, raspiruju mržnju protiv Mađara“ (Šokčević, 2006: 95).

Tako navedena davorija poziva slavenske junake da podignu barjak, opašu sablje i složno udare na neprijatelja kojega nazivaju *vragom, divljim Tatarem.* Strašan animozitet se izražava u stihovima: „Hajd bratjo, Bog je s nami / Vrazi su prot nami! / […] / Eto na nas càrni divlji Tatar, / Gazeć nam rod i jezik, mili božji podar. / Tiem pria neg nas zakla, / Šljimo ga na dno pakla / […] / Doba je već, ajdmo, ajdmo, ajdmo / Dušmanskom kàrvi našu slavu da peremo / Svak jednu glavu skini, / Pak je kraj svakoj kini“.[409]

I u pjesmi Stanka Vraza „Utieha majki!“[410] pod pojmom *Aždaja* upućuje se na Mađare: „Pram iztoči riekom / Težka kàrv se lije, / Suproti tri svieta / Naš se junak bije: / Bije, tuče, davi / Aždaju troglavu. / Da spasi slobodu / I vieru i slavu.“[411]

Podsjećam da i u već spomenutoj Demetrovoj pjesmi „Smàrt kralja Zvonimira“[412] Mađarima se nameće nepripadnost slavenskom miljeu nazivima *inostranac,* narod *tuđih* običaja, iz *tuđeg* kraja, *gladnom* čeljadi koja stremi ka Zvonimirovu prijestolju, *nevierstva plod,* a Jelena, Mađarica, sestra ugarskoga kralja Ladislava je *tuđe kàrvi ljuba.*

Protumađarsko raspoloženje ističe se u davoriji „Na oružje!“[413] čiji se autor potpisao inicijalom B. Coha navodi kako je autor pjesme Mirko Bogović, a pjesma zapravo svjedoči o političkoj atmosferi dva dana prije početka zasjedanja Hrvatskoga sabora na kojem je

[408] „Davoria“, *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska,* 1848, br. 18, str. 76 (pjesma nema autora – op. M. P.). U fusnoti je napisano: „Mnoga gospoda umolila su nas, da bi junačke pjesme, od kojih su napievi poznati, putem naše Danice, ponovili i razširili. Ovu želju rado izpunjujemo, jer smo uviereni, da liepa piesma slobodi duh i veseli sàrce; i eto počiniljemo s ovom davoriom, koje i onako jošte nije bilo u ovom našem listu.“

[409] Isto.

[410] *Danica,* 1848, br. 21, str. 85.

[411] Isto.

[412] *Danica,* 1848, br. 22, str. 89.

[413] *Danica,* 1848, br. 23, str. 93.

objavljena Jelačićeva instalacija (5. lipnja) a većina se zastupnika izjasnila za odvajanje od Ugarske i pridruživanje ustavnim austrijskim pokrajinama.[414]

Pjesma upozorava na opasnost i zaziva protumađarsku odmazdu. Izrazito ratobornim tonom poziv na oružje protiv neprijatelja nazivajući ga *dušmaninom* koji želi uništiti dom, domovinu, *Slavu,* tj. i Hrvate i Srbe: „Eto bratjo, glas nam stiže, / Da se dušman na nas diže, / Koi u gnjevu satàrt ište / Našu kuću i ognjište.“[415] Nadalje, pjesnik ih poziva da dođu u borbu a kraj Save, Drave, Dunava i Tise bit će dočekani: „Da ih ili vodom napojimo, / Il tatarskim mesom nahranimo.“[416]

Iz ilirske perspektive ta se dva tabora koja će se naći u ratu, slavenski tabor karakterizira slavenska sloga gdje istu sudbinu dijele Hrvati, Slavonci i Srbi te su predstavljeni kao braća, vijerni, hrabri sinovi, spremni umrijeti za domovinu i braniti je. Domovini se daju izrazi: ognjište, dom, kuća, svetinja. Na drugoj je strani mađarski tabor kojemu se pridaju izrazi: dušmanin (2x), tatarsko meso, hvastavice: „Oj dušmani, kažte sami, / Jesmo l' bili proti vami, / Dok vi na dom i svetinje naše / Nepružiste klete ruke vaše? / […] / Hajde dakle, hajde amo / Da se jurve ogledamo, / Ak ste i vi hvastavice, / Nismo mi baš kukavice.“[417]

Na slavensko zajedništvo, a protiv Mađara također ih nazivajući *vrazima* poziva i pjesma „Naši Šerežani“[418] Mijata Stojanovića: „Nepazite štono laju vrazi, / Koji dàrhtju pred slavjanskom slogom, / Zato siju razdor medju nami. / Sumnjom càrne našeg kolovodju, / Uzkresnika naše narodnosti.“[419]

I u sljedećem *Daničinu* broju je objavljena pjesma Mijata Stojanovića „Voz naroda“[420] a koja završava stihovima: „Samo sloga, pak je sve moguće / Izpuniti naše želje vruće. / Nego prie tog valja ustati / S britkom sabljom u desnici ruci / I obranit samostalnost svoju, / Na koju nam vrazi napadaju.“[421] Leksemom *vrazi* upućuje na Mađare. U *slavensko kolo* svojom pjesmom „Jeka iz Primorja“[422] poziva i Ivan Vončina podsjećajući da je Primorje „otrgnuti“ dio Hrvatske koji joj treba biti vraćen. Pjesma također izražava protumađarsko raspoloženje, posebno zato jer u tom prostoru nije bio izražen hrvatski nacionalni osjećaj i pripadnost

[414] Detaljno v. Coha (2015: 191) prema Markus, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849.*, str. 88-89.

[415] *Danica,* 1848, br. 23, str. 93.

[416] Isto.

[417] Isto.

[418] *Danica,* 1848, br. 28, str. 113-114.

[419] Isto, str. 114.

[420] *Danica,* 1848, br. 29, str. 117-118.

[421] Isto, str. 118.

[422] *Danica,* 1848, br. 30, str. 120-121.

hrvatskom narodu, jezik komunikacije je bio talijanski, a Mađarima je taj prostor bio važan zbog geografskog položaja, prometa a time i bogatstva.

Antun Nemčić Gostovinski u pjesmi „Imna padšim 29. sàrpnja“[423] koju je napisao u čast *srpanjskim žrtvama* Mađare naziva *dušam nesramnim.*

Dakle, u *Danici* u godini 1848/49. uglavnom prevladavaju ratoborni, huškački tekstovi koji stvaraju sliku o Mađarima kao prijetnji koju treba suzbiti, otvoreno se s njom sukobiti. S jedne strane dominiraju izrazi kao što su: zlotvor, paščad, vuci, Tatar, vrag, dušmanin, a koji su stvarali u svijesti onodobnog čitatelja zasigurno jednu odbojnu i zastrašujuću sliku neke strane sile koja čeka priliku za napad. S druge strane se, nimalo miroljubivi, nego upravo prodorni izrazi kao što su: sieci, tuci, juriš, tamani, boj, oružje, glavu skini, itd. podrazumijevaju, opravdavaju i kao da se ne daje mjesta za pomišljanje na barbarstvo i slavenskoga svijeta. Taj ratni naboj i odbojnost prema Mađarima donose i tekstovi u *Kolu*.

Kako je periodička publikacija *Kolo – članci za literaturu, umetnost i narodni život* pokrenuta 1842. godine, ali je izlazila u nejednakim vremenskim intervalima do 1853, sa zakašnjenjem su objavljivani članci o godini 1848. što se može pravdati i činjenicom da su tijekom izlaženja brojeva, urednici imali financijskih poteškoća pa *Kolo* nije objavljivano u jednakim vremenskim intervalima. U člancima toga časopisa naglašavao se međuknjiževni i međukulturni odnos slavenskih naroda kojim pokazuju odupiranje težnjama jačih susjeda, stoga nema puno tekstova o Mađarima. Ipak, nekoliko je članaka objavljeno 1850. i 1851. s osvrtom na 1848. godinu u kojima se mogu iščitavati negativne predodžbe o Mađarima. Za imagološku je analizu zanimljiv tekst „Zapisci hrvatskog časnika“[424] o godini 1848. Branko Vodnik u vezi navedenog teksta piše: „Kad su minule burne godine 1848. i 1849, opazio je Vraz u 'Kolu', da u nas nije otišla „niti jedna knjižica, koja bi pretresala rat od god. 1848.-1849., rat, koji je tako duboko zasijecao u živac narodu našemu“, dok o njemu izlazi toliko njemačkih i madžarskih knjiga, koje kaljaju junaštva našega naroda. Poradi toga donosi u *Kolu* anonimne „Zapise hrvatskog časnika“, pa moli druge časnike, koji su se borili u Italiji ili Ugarskoj, da mu pošalju svoja zapamćenja.“[425]

Ivan Martinčić (1993: 233) piše: „Prohujao je vihor četrdeset osme, u tom vihoru sudjelovahu i Hrvati. Vraz shvaća, da će doći vrijeme kad će i Hrvatima povijest suditi za njihovo držanje i za njihove čine i on uviđa dužnost svoju i svojega časopisa: treba rasvijetliti i dokumentirati

[423] *Danica*, 1848, br. 32, str. 129-130.

[424] *Kolo*, Knjiga VII, 1850, str. 52–68.

[425] Branko Vodnik: *Matičino „Kolo“: Knjiga o Kolu* / priloge odabrao i tekstove napisao Ivan Martinčić. (Zagreb: Erasmus naklada, 1993) 211.

te događaje i činjenice, ljude i prilike, treba iznijeti i sačuvati što više pojedinosti i opisa događaja iz kojih će budući povjesničar i buduća pokoljenja izreći svoj sud. Pred njegovom sviješću, 1848. se pojavljuje u svoj svojoj veličini i on žali što o tim sudbonosnim događajima, premda je 'prošla godinah dana, a od nas i po nama ne izađe niti jedna knjižica, koja bi pretresala rat od god.1848. 1849.' Zato on poziva one koji su sudjelovali u tom ratu da svoje doživljaje opišu i pošalju 'Kolu'".[426] Prema „Bibliografiji" taj je tekst dnevnik u kojem hrvatski časnik iznosi viđenje ratovanja za cara, protiv Mađara u blizini Erdelja. Važno je primijetiti da je riječ o bliskoj prošlosti, rat s Mađarima je gotov, ali članak tematizira sukob 1848. zapisujući kako su prestale borbe na poljima Italije i Ugarske, život se pokušava obnoviti u gradovima i selima, trgovci, obrtnici, seljaci pokušavaju obnoviti svoj rad, ali mir nije čvrst ni potpun.Nadalje, piše kako su o posljednjem ratu pisali Talijani, Mađari i Nijemci koji „više vole Kitajca i Turčina (ako hoćeš i istog Hottentota ili Čirokeza) nego li Slovena",[427] a i Francuzi i Englezi pišu o slavenskom pitanju, no ne mogu sagledati jasno stvari jer su udaljeni od događaja, a slavenski jezik slabo znaju te ne mogu dobiti informacije niti iz novina zbog čega:

> […] otima im pogled opadna vika njemačkieh krivieh prorokah i lukavieh apostolah madžarske slobode, koji po njemačkim i francezkiem a od nedavna i po englezkiem novinama nastojavaju ocrnit nas pred svietom zapadniem.[428]

Autor piše kako je prošla godina dana a da nije izašla nijedna knjižica koja bi tematizirala rat „od god. 1848.1849.; - rat, koji je tako duboko zasjecao u živac narodu našemu"[429] dajući kritiku i Poljacima kao slavenskom narodu koji je ratovao na strani Mađara: „O posljednjem ratu madžarskom pišu izmedju Slovenah jedini Poljaci, nu žalibože takvi, koji su pristali za stvar madžarsku, te oružje svoje podigli proti jednorodnoj svojoj bratji."[430]
Unatoč hrvatskim vojnicima koji su se borili na talijanskom i mađarskom bojištu nitko nije pisao o toj „graki njemačkieh i madžarskieh lažitorbah."[431] Navodi se kako u vladinim novinama *Soldatenfreundu* piše o ovom ratu, ali napisat će onako kako slavenskom narodu

[426] Isto, str. 233.

[427] *Kolo*, Knjiga VII, 1850, str. 53.

[428] Isto, str. 53.

[429] Isto, str.54.

[430] Isto, str. 54.

[431] Isto, str. 55.

nije milo te preostaje samim vojnicima latiti se pera i opisati rat u kojem su sudjelovali. Tako je odlučio i objaviti zapise jednog časnika rumunjsko-erdeljske regimente. U nastavku daje opis erdeljskih Rumunjima koji su dijelili sličnu sudbinu sa Slavenima.

> Ali tko će ih voditi, tko ih svjetovati, stranputice da neudare? Spahija je Madžar; sudac Madžar; trgovac Čivut madžarevac; sve gole izdajice.[432]

U tom pokretu nisu imali ni oružje, ali u tom sukobu opisuje se okrutnost Mađara te im se pripisuju nasilnička djela (vežu knezove i starješine, vješaju ih, ubijaju, pale sela, mame carsku vojsku pod svoj barjak), karakterizira ih „bjesnilo“ te je prema podatcima autora „silovitom rukom Madžarah“[433] u posljednjem erdeljskom ratu poginulo 4.425 Rumunja. Ali, da ne govori opširno o ratnim događajima, autor navodi kako donosi „zapiske, koje donose njekoje pojedinosti, nama iz novinah dosad nepoznatieh.“[434] To su zapisi koji se objavljuju pod naslovom „List I.“ i „List II.“, a navedeno je i mjesto i vrijeme nastanka zapisa: Črnovice u Bukovini 10. siječnja g. 1849. Dopisnik objašnjava kako je 2. listopada morao ići iz Beograda u Kološgrad te je zamoljen da napiše govor na vlaškom jeziku za *naše ljude* „neka vjerni ostanu, i neka nipošto svoju častnu krvcu neprolievaju proti svojoj bratji za nevjerne i ohole Magjare, koji ih kroz tolika stoljetja nemilo gaziše!“[435] Svojim komentarima pošiljatelj poruke stvara izrazito negativne predodžbe o Mađarima, bilo ih je kao „kusatieh pasah“[436], „sve sama srdita, krvoždna lica“[437], „osobito na nas Hrvate navaljivahu, kao gladni iz gorice vuci“.[438]

Saznavši da je časnik iz Hrvatske „ljuta magjarica još bolje oliti još jače odmače“[439] a on nadalje u pismu piše kako se „ i danas čudim, što za čordom skočio niesam.“[440]

Iz pisma se nadalje saznaje da tko nije htio za Mađare ratovati „biaše izvržen svakome ubojstvu, a to […] ni vragu nije moglo na um pasti, nego samo krvoločnome ali vele plašivome Magjaru […]“. [441]

[432] Isto, str. 56-57.

[433] Isto, str. 58.

[434] Isto, str. 58.

[435] Isto, str. 59.

[436] Isto, str. 59-60.

[437] Isto, str. 60.

[438] Isto, str. 60.

[439] Isto, str. 60.

[440] Isto, str. 61.

Nastavak dnevnika objavljen je u *Kolu* KNJIGA VIII. 1851. pod naslovom „Zapisci hrvatskog častnika (Konac) List II., Črnovice, dne 20. ožujka g. 1849.“ gdje se očekivano sadržaj pisma nastavlja u istom tonu atribuirajući Mađare lukavcima, dušmanima, hvalisavcima, a u osvajanju Velikog Enjeda, naziva ih se strašivicama, kurvama i delijama te ih se kasnije, u zadnjem dijelu dnevnika, u „Zapiscima hrvatskog časnika“[442] u trećoj knjizi pod naslovom „Prednja straža kod Dorna-Vatre dne 12. ožujka g. 1849.“ naziva dušmanima, čoporom koji se dao u bijeg poslije kratke borbe: „Čudnovato ti biaše gledati, kako puške, telečake, kruh, kabanice i sve sa sebe bacahu, samo da lagše bjegati mogu.“[443]

„Zapisci“ su jedan isječak, slika iz 1849. godine prikazana iz iskustva časnika, no usporedi li se Kremplov članak koji opisuje Mađare kao osvajače u srednjem vijeku sa ovim suvremenim tekstom objavljenim 1850/51. godine, jasno je da im je sličnost prikaz u negativnim vrednovanja ratnih (ne)sposobnosti čime se stvarao animozitet prema Mađarima. I Kremplov članak kao i tekst časnika imaju subjektivnu notu koja je u svijesti čitatelja onoga vremena mogla stvarati negativne slike. Ta će se snažna slika ipak u *Zori dalmatinskoj* razblažiti, njezin će intenzitet slabjeti, neće biti jakih negativnih izraza kao u *Danici* i *Kolu*. Bit će kritika i oštrijih tonova prema Mađarima, ali onu žestinu dalmatinski časopis ne nameće, nego je retorika blaža i usmjerena na političke odnose.

Mada *Zora dalmatinska* donosi vrlo mali broj tekstova o Mađarima, ipak je objavljeno nekoliko priloga o mađarsko-hrvatskim odnosima u godini 1848/49. *Zora dalmatinska* izlazila je u Zadru kao tjedne novine za pouku i zabavu, a kao književni i poučni časopis od 1.siječnja 1844. do 25 lipnja 1849, punih pet i pol godina te je prvi književni list na hrvatskom jeziku u Zadru. Treba podsjetiti da je *Kraljski Dalmatin* prvi list koji izlazi u Zadru od 1806. do 1810, ali je bio upravno-politički list, pisan i tiskan na hrvatskom i talijanskom jeziku te nije djelovao na razvoj hrvatske narodne svijesti ni na objedinjavanju hrvatskih zemalja. Plenković (1995: 45) podsjeća kako je u Zadru od 1806. do 1920. izlazilo više od 80 novina i časopisa, a jedan je od čimbenika te komunikacijske eksplozije na tome području svakako boravak Francuza, koji su sa svojom vojskom i upravom unijeli duh Francuske revolucije i duh Europe uopće, stoga nije slučajno što se *Kraljski Dalmatin* (kao prve hrvatske novine) javlja u Zadru kao i specijalni pravni list *Pravdonoša*.

Ali, tek je *Zora dalmatinska* u Zadru, podsjeća Batović (1995: 23), uz *Danicu ilirsku* u Zagrebu, razvijala svestrane ideje i program hrvatskih preporoditelja na razvoju narodne

[441] Isto, str. 61.

[442] *Kolo*, Knjiga III.(IV.), 1849, str. 48-54.

[443] Isto, str. 46-49.

svijesti i ujedinjavanju, pa na sveopćem uzdizanju i samostalnom razvitku hrvatskoga naroda. *Zoru dalmatinsku* je pokrenuo i prvi uređivao Ante Kuzmanić,[444]a pomagao je i Petar Preradović. Urednici su se mijenjali, tako je godine 1845. urednik bio Ivan August Kaznačić, 1846. Nikola Valentić (od broja 1 do 39), pa ponovo Kuzmanić do broja 16 iz 1849, a zadnjih deset brojeva uredili su braća Battara. U listu su surađivali mnogi istaknuti hrvatski pisci, kulturni i znanstveni radnici s cijeloga hrvatskog prostora, pa je i list poseban odraz tadašnje opće hrvatske kulture, kulturnih i političkih težnji hrvatskoga naroda.

Obad (1995: 31?) piše kako četrdesetih godina, osobito za izlaženja *Zore dalmatinske*, dolazi do postupnog gospodarskog i duhovnog oživljavanja. Oligarhijski sloj zagovara autonomnu Dalmaciju u okviru Austrije, mlado intelektualno i poslovno građanstvo s pojavom ilirskog pokreta u banskoj Hrvatskoj radi na kulturnoj integraciji Dalmacije s ostalim hrvatskim zemljama, a godine 1848/49. i na njihovu političkom sjedinjenju. Sa *Zorom dalmatinskom* započinje hrvatski narodni preporod u Dalmaciji. Ulaskom Dalmacije u sastav Habsburške Monarhije 1813. godine sve su se hrvatske zemlje našle u okviru jedne države i ostale u njezinu sastavu sve do 1918.godine.

Obad (1995: 31-32) podsjeća kako je austrijsko zakonodavstvo donijelo u Dalmaciju novi način rada, reda i življenja, a na svim razinama uprave, sudstva i školstva u uporabi je talijanski, u dopisivanju s višim vlastima u Beču njemački, a hrvatski jezik uglavnom je isključen iz službene uporabe osim, u obznanjenjima puku, koji nije znao talijanski i njemački jezik. Ilirski je pokret ili hrvatski narodni preporod stoga, nastavlja Obad (1995: 34), odjeknuo kod svjetovne i crkvene inteligencije koja se zalagala za kulturno povezivanje hrvatskoga Juga i Sjevera, a koje je objektivno vodilo hrvatskoj nacionalnoj, političkoj i gospodarskoj integraciji.[445]

---

[444] Liječnik i profesor Babičke škole u Zadru, jedan od najistaknutijih preporoditelja i hrvatskih pisaca, odredio je koncepciju i usmjerenje na svestrani razvoj *Zore Dalmatinske* koja je donosila priloge gotovo iz svih grana života, kulture, znanosti, prirode, književnosti, gospodarstva, a osobito iz bogate baštine narodnoga stvaralaštva i kulture, običaja, života, ratarstva, stočarstva. Kuzmanić i zadarski jezični krug u *Zori* nisu prihvatili novi ijekavski govor i reforme pravopisne Ljudevita Gaja i zagrebačkih preporoditelja, time su se suprotstavili jugoslavenstvu, zadržali su štokavsku ikavicu kao stari hrvatski književni jezik u Dalmaciji.

[445] Mada, što se tiče integracije, Obad (1995: 37) navodi tri temeljna problema 1848. u Dalmaciji: pitanje sjedinjenja Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom, pitanje uvođenja hrvatskoga jezika u urede i škole, problemi zemljišta te nastavlja kako do sjedinjenja nije moglo doći jer se o promjeni granica moglo raspravljati i odlučiti samo u bečkom parlamentu. Među značajne tekovine dalmatinske 1848/49. svakako spada uvođenje hrvatskoga jezika kao predmeta u zadarsku, splitsku i dubrovačku gimnaziju, a prema obrazloženju austrijske birokracije do razrješenja zemljišnih odnosa nije moglo doći zbog toga što je dalmatinsko kolonatstvo drugačiji odnos od

Nije, stoga, neobično što u korpus istraživanja ulazi jedan dalmatinski časopis mada je bio usmjeren na talijansku književnost i prijevode talijanskih pisaca, donosio mali broj tekstova slavenskih pisaca. Naime, časopisi *Zora* i *Danica* povezani su jer će *Danica* postati most preko kojega će se u *Zori* objavljivati vijesti iz Hrvatske i na taj način povezivati sjever i jug te osvještavati pripadnost jednom narodu. Posebno će to biti važno u godinama 1848/49. kada će *Zora* donositi veći broj članaka vezanih uz odnose Hrvata i Mađara. Naime, kako navodi Šidak (1988: 166), Gajevo putovanje i boravak u Dalmaciji nisu ostali bez učinka te nastavlja kako se ne može ustanoviti je li Gaj za vrijeme svoga boravka ondje razvio neku širu propagandu u prilog ilirskom pokretu, on je ipak pojedine pristaše ilirizma uspio sasvim pridobiti za ideje pokreta, a ponajprije za novi jedinstveni pravopis kojim bi se, u skladu s načelom narodnosti, zamijenili preživjeli, regionalni načini pisanja.

Pederin piše (1995: 39) kako bečka središnjica cenzure nije bila nesklona pokretanju časopisa, ali je željela da *Zora* postane časopis za poljodjelce, što je i postala, a zadarski su cenzori pomogli da *Zora* postane k tome i književni časopis te je tako austrijska vlast pozdravila izlaženje ovog časopisa smatrajući da će pomoći razvitku hrvatskog jezika.

Zora je donosila rubrike iz povijesti, zemljopisa, originalne literarne priloge iz pjesništva i književnosti, obavijesti, jezične pouke kao i pouke o životu, odgoju djece, liječništvu, znanosti, tehnici, poljodjelstvu, pravopisu, pastirstvu, ribarstvu, brodarenju, priloge o običajima, astronomiji, zagonetkama, prikaze knjiga, prve hrvatske prepjeve Homera, Horacija i Katula, Dantea i Manzonija, Hugoa i Lamartinea, Lenaua te drugih značajnih europskih pisaca. Sapunar (1995: 55) ističe kako je uspješno njegovala članak, kritiku i komentar kao oblike analitičkog novinarstva a posebnu važnost pridavala objavljivanim dijalozima jer tada se još nije znalo za intervju što znači da je *Zora* 100 godina ranije intuitivno naslutila vrijednost dijaloga kao poticajnog žanra u kome čitatelji lakše unose sebe kako u likove, tako i u sadržaj. Kako *Zora dalmatinska* počinje izlaziti 1.siječnja 1844. i redovito izlazi do 1849. godine, tj. do propasti revolucije 1848, tako se i oživljeni politički život u Dalmaciji očituje na njezinim stranicama.

---

sjevernohrvatskoga kmetstva, koje pripada srednjoeuropskom tipu zemljišnih odnosa ukinutih četrdesetosme, a dalmatsinko kolonatstvo spada u mediteranski tip, koji treba naknadno proučiti i kolonima oglasiti. Prema Obadovu zaključku četrdesetih je godina 19. stoljeća Dalmacija još uvijek zaostala pokrajina Carstva koju je austrijska vlast zanemarivala, obrisi industrijske i agrarne revolucije jedva se uočavaju, a pokrenutim se časopisom šire fiziokratske poruke o zemlji kao izvoru života naroda, no i provođenje tih poruka je otežano jer je većina seoskog žiteljstva nepismena, a zemlja koju obrađuju u rukama je gradskih posjednika.

Vidaković o razdoblju revolucije piše da je: "Zora bila jedini list na teritoriju uže Dalmacije koji je zastupao sjedinjenje s Hrvatskom."[446]

Tako u 14. broju list donosi proklamaciju po naslovom „Pozdrav slavjanskih djakah universiteta beçkog bratji po Hervatskoj, Slavoniji i Dalmaciji"[447] kojom se, kako navodi Lipovčan (1995: 148), list profilira kao medij koji širi te kao tribina koja promiče političke stavove relevantnih društvenih skupina u Monarhiji, a ne samo autora-pojedinaca. To je i prvi članak u kojem se spominje problematika mađarsko-hrvatskih odnosa i to u komentaru Ante Kuzmanića. Autor „Pozdrava", Josef Solczanik, piše kako su sloboda štampe, narodna straža i konstitucija blago svih naroda Carstva te navodi niz razloga zbog kojih su slavenski narodi žrtve u Carstvu te na kraju članka poziva na zajedništvo. Srećko Lipovčan piše kako je ovo vrlo zanimljiv prijedlog jer Kuzmanić njime zapravo anticipira koncepciju austroslavizma koji će tek od mjeseca svibnja 1848. postati službenom hrvatskom politikom. Lipovčan (1995: 149) nadalje piše kako urednik svojom bilješkom u „Pozdravu" podupire studente, a i tu prigodu koristi kako bi agitirao za zajedništvo hrvatskih zemalja; optimistički upozorava kako je politička situacija u Dalmaciji povoljnija nego u banskoj Hrvatskoj, jer nema velikomagjarskog pritiska, pa slijedeći logično misao, vrlo zanimljivo sugerira promjenu državno-pravnog položaja Hrvatske, koja bi, da se ostvari, imala konzekvence za model vladajućeg društva u cijeloj Monarhiji. Kolak (2005: 249) navodi kako je to jedan od rijetkih tekstova koje je pisao Dalmatinac, tj. stanovnik Dalmacije, a u kojem se spominje mađarsko-hrvatska problematka. Nastavlja kako je iz gore navedenog Kuzmanićeva citata vidljivo da je on bio upoznat s hrvatsko-mađarskim sukobom koji je postojao i prije 1848. godine i da je, slijedom toga, slika o Mađarima u dijelu dalmatinske javnosti već tada bila negativna.

U članku „Zori Dalmatinskoj"[448] Lipovčan (1995: 152-153) prepoznaje Kurelčev stil kojim sažimlje temeljna pitanja političkog trenutka: elaborira važnost triju „carevih poklona" (ukinuće cenzure, uvođenje narodne straže i ustav), vladarevim „dobročinstvima" objašnjavajući značenje i ulogu narodne straže i tumačeći što je ustav.

Kolak (2005: 250) ističe kako je Kurelac ovim člankom htio upoznati čitatelje Zore sa stanjem u ugarskom dijelu Monarhije. Kurelac se u tekstu prisjeća dobrih starih vremena u

[446] Josip Vidaković, „Integracija hrvatskih zemalja na stranicama Zore dalmatinske 1848./1849.", u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, glavni ur. Šime Batović (Zadar: Matica hrvatska, 1995), 135.

[447] *Zora*, 1848, br. 14, str. 53–54.

[448] *Zora*, 1848, br. 16, str. 61–63.

zajedničkoj državi u kojoj su živjeli Hrvati, Dalmatinci i Mađari boreći se protiv zajedničkih neprijatelja:

> […] lakſe je bilo ugovarati u stara vremena s tim narodom: on nije dirao u hervatske pravice ni u hervatsku narodnost, te smo mogli zajedno i xiviti i vojevati i vragove odbijati […].[449]

Orijentirajući se pak na trenutačnu situaciju, Kurelac stavlja težište na suvremena događanja u kojima Mađari više nisu saveznici:

> […] ali od nikojega vrimena prominio je narod madjarski svoju chud, te nije ono ſto je bio. On bi htio da nad nami gospoduje, da nam zapovida, da nam pravice gazi, da nam naſ jezik otme a svoj nametne, da nas zatare i utamani. […] Ali ako Madjara nitko nepoznaje, poznaje ga Hervat, i sva mu kerv uzkipi kad na njega samo pomisli. Vuci minjaju koxu ali neminjaju chudi. Zato Hervati sa bratjom jednokervnom sa Slavoncim ni kud ni kamo, nego da se sloxe zajedno sa krajinom na turskoj medji, i sa starom posestrimom Dalmatinskom, pak da nam bude jedan ban, jedan banovski sud, jedna pravica, jedan zakon, jedan red, jedna sloga, jedan mir i jedna ljubav.[450]

Mađari se prikazuju sve lošije, kao narod u koje se izgubilo povjerenje, pomalo dvolični. Ovaj Kurelčev dopis, kako piše Lipovčan, vjerno izražava stanje u banskoj Hrvatskoj, pa se njegovim objavljivanjem i te kako pridonosi boljem informiranju dalmatinske javnosti, a jednom segmentu Kurelac nagoviješta i širi okvir u kojem će se kretati hrvatska politika 1848, a to je suradnja sa Slovencima i Srbima. Vidaković (1995: 116) piše kako je to vrlo snažan tekst u kojem Kurelac tvrdi kako smo upućeni jedni na druge i da svaka podjela, ma kako se ona zvala, Hrvatima donosi samo štetu.

I u članku „Sta treba Dalmacii?“[451] Matije Bana obrazložen je politički program za Dalmaciju. Kolak (2005: 250) piše o složenijoj problematici koju donosi ovaj tekst a u kojem se izražava odnos Dalmacije prema banskoj Hrvatskoj kroz odnos banske Hrvatske prema Ugarskoj. U članku Ban daje odgovore što treba Dalmaciji navodeći kako joj treba narodnost u kojoj će se iskorijeniti sve što je talijansko i njemačko, treba joj ustav, sloboda štampe, sloboda govora, sloboda vjeroispovjesti, javnost sudova, narodna vojska. Navodi niz

[449] *Zora*, 1848, br. 16, str. 62.

[450] *Zora*, 1848, br. 16, str. 62-63.

[451] *Zora*,1848, br. 19, str. 74–76.

argumenata zašto ne može postojati sama te zaključuje kako je velika budućnost Dalamcije u savezu s Hrvatskom. Ban nastavlja kako će delegacija otići u Sabor u Zagreb:

> Okrom primistnih interesa naſih, neka oni izjave da che se Dalmacia sloxiti sa Hervatskom, ali samo pod ugovorom da se Hervatska odcipi od Madjarske; jer mi nechemo nikakva posla da imamo sa Madjarima. [452]

Kolak (2005: 251) podsjeća kako je u Dalmaciji prevladavao strah od sjedinjenja s banskom Hrvatskom jer se stanovništvo bojalo da bi nesređeni hrvatsko-mađarski odnosi sjedinjenjem mogli prouzročiti i nerede, ali i da bi se sjedinjenjem morao prihvatiti stari ugarski staleški ustav.

U članku „Hervatska i talijanska strana u Dalmaciji“[453] Kuzmanić piše o neznanju hrvatskoga naroda koji je rastrojen „pustio je da ga ovud Talja∫i, odonud Madjara∫i i Švabe, a odtud Turke∫anje pokolebavaju...“[454]

Te spominje Stipana Ivichevicha Makaranca koji je napisao kako se u manjim dalmatinskim učionicama predaje na talijanskom i njemačkom kako bi se održalo prijateljstvo s talijanskim i njemačkim narodom, ali:

> […] gosp. Ivichevich neche da laska ni Madjarima ni madjaronima iliti madjara∫ima, vech laska Nimcima i Talja∫ima, i∫tuchi da hervatski narod ono radi ∫to prosvitljeni i divlji narodi nisu nigda ni sanjali ni na javi na kraj pameti imali. […] Ele prijateljstva i pobratimstva do sada nije bilo medju dva razliçna naroda, i neche ga ni biti doklegod Bog svemoguchi nesmiluje se na ove nabodice ljudske, na ove osorne potomke zidarah Babelskih.[455]

Kuzmanić piše i kako želi jednu, „slavjansku“ narodnost podsjećajući kako su Dalmaciju mnogi tuđi narodi napadali pa i među njima „Madjari, opet Mleçani; opet Madjari, pak Tatari, opet Mleçani, opet Madjari koji najposlie prodado∫e nas Mleçanima“.[456]

[452] *Zora*, 1848, br. 19, str. 76.

[453] *Zora*, 1848, br. 21, str. 93–94.

[454] Isto, 81.

[455] Isto, 117.

[456] *Zora*, 1848, br. 52, str. 206.

U članku „Šta se to dogodi ſta li che joſ biti?“[457] pišući o upravljanju općinama, Brlić spominje i pitanje slobodnoga izražavanja na materinskom jeziku, ali „ nije slavjan slobodan – ako mora nimaçki, magjarski ili talianski svoje poslove obavljati ...“[458]
Anonimni autor u tekstu „Umistjenje ili instalacija svitloga bana Josipa Jelacicha“[459] piše o sjednici kojoj je nazočio ban Jelačić i održao govor, između ostaloga i o odnosu s Ugarskom te istakao kako ban želi da savez s Ugarskom koji traje samo ako je vladar car u smislu pragmatičke sankcije a o odnosu s Mađatima piše:

> […] naſe odnosenje prama Magjarom, jerbo nemoxemo uvik proti njima nepriateljski oboruxani stajati – osamstogodisnji bratski i susidni savez jamci nam zato, da chemo vladajuche medju nama razpre priateljskom rukom urediti mochi.[460]

U slučaju da se Mađari protive:

> […] neka znadu, da smo pripravni njima s macem u ruci dokazati, da je jur izteklo vrime, da jedan narod nad drugim gospoduje.[461]

Nadalje, ban objašnjava i panslavističke ideje/težnje ističući kako se simpatije odnose prema slavenskim narodima, ali nikako prema njihovim vladama.
U broju 34 *Zore dalmatinske* objavljen je članak Bogoslava Šuleka „Magjarska perfidia“[462] preuzet iz *Novina dalmatinsko hérvatsko slavonskih*, a autor[463] napada mađarsku dvoličnost, upozorava na suradnju i povezanost Mađara i Talijana:

---

[457] *Zora*, br. 24, str. 94–95.

[458] Isto, 95.

[459] *Zora*, 1848, br. 25, str. 97-107.

[460] Isto, 103.

[461] Isto, 103.

[462] *Zora*, 1848, br. 34, str. 133–135.

[463] Bogoslav Šulek (1816-1895), hrvatski novinar, književnik i prirodoslovac slovačkog podrijetla, isticao se publicističkim djelovanjem 1848-1850. U zagrebačkim političkim listovima *Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske* i *Slavenski Jug.* Zalagao se za preuređenje Habsburške Monarhije u interesnu zajednicu suverenih i ravnopravnih naroda u koju bi ušla Hrvatska s Dalmacijom i Vojnom krajinom. Isticao je borbu slavenskih naroda protiv mađarske i njemačke prevlasti. Suprotstavljao se austrijskim pretenzijama i centralizaciji. U koncepciji preuređene Monarhije naglasak je stavljao na konfederativno načelo znatne političke i državne samostalnosti pojedinih nacija, ograničeno s federativnim načelom postojanja zajedničkih – vanjskih, vojnih i

> Naſa poslovica veli „Latini su stare varalice!“ nu mi chemo od sada morati prominuti ovu poslovicu i kazati : „Magjari su stare varalice!“ […] I zaisto toliku perfidiu, toliko nevirstvo koliko kod Magjarah, texko da che se kod ikojega naroda nachi.“ […] Mi chemo za sada mukom minuti svu onu bezduſnost, a kojom postupaju naprama nam Slavjanom gazech sva prava çoviçja […] Kossuth samo gleda, kako bi Austriju od Hervatske odcipio, i kako bi se dinastie kao najvirnii sluga ulagao. [464]

Mađarima pridaje atribute *nevirstvo, virolomstvo*:

> Tko nevidi u tome samo magjarsko nevirstvo naprama Austrii? […] Magjari se raduju kao da su pobedu stekli; iz prirodjenog sebi virolomstva xertvuju priateljstvo Austrie priateljstvu Nimaçke.[465]

Šulek podsjeća i na manifest napisan 10. lipnja kojim se Jelačić lišava časti, a Hrvate i Slavonce proglašava buntovnicima. Nadalje, zamjera Kossuthu izjavu da se s banom ne može sklopiti mir te komentira vijesti da „Magjari neſto ſuruju o Pacificatii“[466] riječima

> Kolike to varke i pletke, kolika dvoliçnost i dvojeziçnost! Pa s ovimi ljudmi bez duſe i vire, kojim niſta nije sveto, mi da pogodbu çinimo i da sami sebe zaslipimo nadajuch se, da che ju Magjari derxati; da neche pervom prigodom viru pogaziti?[467]

Zaključak je Šulekova članka:

> […] da se naprama Magjarom najsigurnie mogu sastaviti „pacta conventa“ sabljom i topom.[468]

Dana 18. rujna 1848. u broju 38. objavljen je članak Ivana Kukuljevića „Naſa oçekivanja od buducheg rata“.[469] Članak je preuzet iz *Slavenskog juga*, a pisan je neposredno prije početka

---

financijskih – poslova za sve zemlje Monarhije (detatljno o tome piše Tomislav Markus u članku „Publicističko djelovanje Bogoslava Šuleka 1848.-1850.godine. U spomen na 100. godišnjicu smrti Bogoslava Šuleka“)

[464] *Zora*, 1848, br. 34, str. 133.

[465] *Zora*, 1848, br. 34, str. 134.

[466] *Zora*, 1848, br. 34, str. 134.

[467] *Zora*, 1848, br. 34, str. 134-135.

[468] *Zora*, 1848, br. 34, str. 135.

rata koji se prikazuje kao dugo iščekivan s vojskom koju nitko „uzbiti neche“. Mađari su prikazani izrazito negativno, navodi Kolak (2005: 251), kako bi se opravdao ratni pohod i pridobila javnost Banske Hrvatske (a i Dalmacije) za rat:

> Madjari vojuju za absolutnu vladu naroda i jezika svog nad drugima narodima i jezicim. Madjari idu proti probudjenom narodu, od kog su radi pocinjenih mu kroz stoljetja krivicah, zasluxili najgrozniju osvetu i kazan.[470]

U tekstu je izražena ratna propaganda s ciljem ohrabrenja hrvatskoga naroda i vojske, a obezvrjeđivanjem mađarske vojske:

> Madjarska vojska sastoji od neukih za uredni rat gradjanah, seljakah, cikoſah i razbojnikah, izuzamſi njegoliko regularnih sa svima narodima i jezicima pomieſanih regimentah. Madjari neimadu nijednog çovjeka kog bi sav narod poznavao i ljubio, kog bi kao vodju oboxavati mogao.Madjarski su vodje Generali od nepoznatih imenah, koji se promjenjivaju pred licem vojske svoje, kao ſto se mjenjaju politiçke idee u Koſutovoj glavi.[471]

Loše mađarsko-hrvatske odnose odražava i članak Vladislava Vežića[472] „Skupſtina grada Splita“[473] u kojem je zajednička prošlost prikazana u negativnom svjetlu: „No kad Ungri u misto saveznikah htidoſe nas imati svojim podloxnicima, oci naſi ustadoſe oruxjem u ruci i ugnase tako u strah nadutog nadri-gospodara, da su sami diktirali ove uvite mira, koi im na diku i slavu sluxe.“[474] Autor u članku piše o zajedničkom djelovanju Mađara i mletačke sile u vrijeme sukoba s Osmanlijama: „U tim smetnjama podvostruçi svoje sile, spletke i prevare mletaçka republika, da se do nas dokopa. ſto njoj za rukom neizpade, to uçini onaj ungarski kralj (proklet i u zemlji bio!), koi nas proda toj usilnici, kao Juda Isusa, za nekoliko

---

[469] *Zora*, 1848, br. 38, str. 149–151.

[470] *Zora*, 1848, br.38, str. 149.

[471] Isto, str. 149.

[472] Vladislav Vežić rođen je u Dalmaciji 1823. godine. U Zagrebu je završio pravo gdje se i nastanio 1848. godine. Radio je kao perovođa Banskog vijeća, zatim kao odvjetnik i javni bilježnik u Varaždinu gdje je umro 1894. (detaljnije v. u A. Kolak: Dalmatinsko-mađarski odnosi 1848/49. – slika Mađara u Zori Dalmatinskoj, 2005, str. 251).

[473] *Zora*, 1848, br. 43, str. 169–171.

[474] *Zora*, 1848, br. 43, str. 170.

srebrnjakah.“[475] Kolak (2005: 252) piše kako je Vežić prizivajući prošlost, pokušavao pridobiti Dalmatince da pristanu na sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom.
O događajima u Beču 6. listopada i njegovim posljedicama piše B. Petranovich u pismu[476] Anti Kuzmaniću kojim svjedoči kako je dalmatinska javnost doživljavala Talijane i Mađare kao pokretače revolucionarnih zbivanja u Monarhiji:

> Nadjoſe se najposlje inostranski podkopaçi, snabdjeveni novcem do volje, koi prahom nasutomu podkopu 6 Listopada oganj dadoſe.Eto ti prijane i vraxie potke Karla Alberta, one nepredobitne „Talijanske sablje“ i Koſuta, madjarskoga Robespierra. Nemoguchi odoljeti Austrijanskoj snagi, dogovoriſe se oba prenieti pozoriſte rata u sami Beç, doçim bi Karlo zabavio Radeckog a Koſut vitexkog Jellaçicha.[477]

Članak koji izlazi u veljači 1849, a koji podsjeća na događaje iz ožujka 1848. pod naslovom „Razbroj dogodjajah u Austriskoj Carevini, godine 1848.“[478] napisao je Ignjat Alojzije Brlić. Mađare prikazuje:

> Magjari uzeše na oko što ova dva naroda kuvaju, pak u svom naduhtom bisnilu pomisliše, hajde nek se Taliani od Austrie otmu, nek se austrianski Nimci sa svojom velikom Gjermaniom spoje, a mi ćemo sada lipo nastojati, da osnujemo jedno veliko i samostalno Carstvo Magjarie, o čemu veće tolikoh godinah radimo, buduć pako da smo maleni, nejma bo nas više nego četiri miliuna, a mi ćemo Slovacima, Jugoslavjanima, i Romanima s'čimgod oči zamazat, nje u nas stopit, i tako se pokerpavši velikim Europejskim narodom postati.[479]

Za Kossutha piše:

> Nadvojvoda Stjepan ugarski Palatin, ili hotivši veliki magjarski car, kad se Austria razpadne, ostati, ili možebiti zaveden od lukavog Košuta – koji veće godinah sve magjarske velikaše za nos derži i vodi, sve štogod su Magjari hotili i želili – sve jim je od Cara pribavio.[480]

---

[475] Isto, str. 170.

[476] *Zora*, 1848, br. 51, str. 201–201.

[477] *Zora*, 1848, br. 51, str. 201.

[478] *Zora*, 1849, br. 8, str. 29–31; 35–36. Autor članka potpisuje se kao Stari Brlić, a Kolak ističe kako je to posljednji prilog koji se bavi Mađarima. (o.p. M. P.)

[479] *Zora*, 1849, br. 8, str. 30.

[480] Isto, str. 30.

Članak se nastavlja i u broju 9 u kojem Brlić nadalje piše kako su Mađari molili cara da im podloži Slavoniju, Hrvatsku i „svukoliku junačku krajinu“ što im je car i dao prozvavši bana buntovnikom, oduzevši mu vlast i podvrgavši ga mađarskom sudu. Shvativši što žele Mađari, ustali su Srbi, Hrvatska i Slavonija „da buntovnim Magjarima rogove stepe.“[481]

> Magjari su sa svojim bisnilom dotle tirali, da se naš narod sa svojim banom prisiljen vidio, na Magjare jurišem udariti, štono učinivši, sretno do Budima doperh, i tamo se s'magjarskim buntovnicim pobi, i razbi jih.[482]

U isto vrijeme car je poslao generala Lamberga u Budim-Peštu da pomiri Mađare i Hrvate, ali „[…] bude u poludne na pol dunavskog mosta medju Peštom i Budimom razbojnički napadnut, od Magjarah mercvaren i ubijen.“[483] Brlić piše kako su se na Mađare podigli Romani, Sasi, Slovaci te kritizira Poljake i Rusine jer su Slaveni koji se ne mogu složiti. Za Poljake piše da su naduti kao i Mađari koji bi rada „Austriu razkomadati i uništiti.“[484] Na kraju piše:

> Dakle Taliani, Nimci, Magjari, i Poljaci podkopavaju koliko skrovitije mogu Austriansku Carevinu, kojoj evo Slavjanstvo pasti, niti se razpasti nedade. Magjari su svakakve lukavštine upotribili, da Austriu raztepu, i svoje Carstvo osnuju.

Tekst o hrvatsko-mađarskim odnosima u formi dijaloga koji potpisuje Santić napisan je kako bi se čitatelj, kako navodi Sapunar (1995: 55), lakše unio u temu i tako ju lakše razumio a naslovljen je „Razgovor Novine Fra Jere, i Fra Bare“.[485] Fra Jere i fra Bare razgovaraju o položaju Monarhije, listopadskoj pobuni u Beču za koju glavne krivce nalaze među Talijanima i Mađarima. U detaljnijem objašnjavanju novosti fra Jere podsjeća da je car imenovao Jelačića za „Gubernatora od Dalmacie“ te se nastavlja razgovor o boju između Jelačića i Mađara. O Mađarima govori fra Jere:

[481] *Zora*, 1849, br. 9, str. 35.

[482] Isto, str. 35.

[483] Isto, str. 35.

[484] Isto, str. 36.

[485] *Zora*, 1849, br. 5, str. 20.

> Ima zemana da Magjarski Velikaši pušu na Austriansku kuću, i da traže prigodu, kako bi se odvergli Cara, i kako bi svoga imenovali Kralja. Bili bi to oni odavno zgotovili, da su bili sami u njihovoj zemlji, oli da su mogli kako privesti na svoju one puke, koji se nahode meu njima, i oko njih, a to jest Nimce, Serble, Ugrovlahe, Erdeljake, Hervate, Slovake. Vabili su ih na lipe što su više mogli.[486]

Razgovor se nastavlja u broju 6, 6.veljače 1849. Fra Bare u razgovoru podsjeća da je Car svojem puku dodijelio ustav kojim izjednačava narode a po kojem imaju svoju slobodu, narodnost i jezik, a Mađarima i Kossuthu fra Bare govori:

> I Caru dosta posla. Meterba u Talii, smutnja u zlatnom Pragu, nevira u Magjarii, u istom Beču. Vele da su Taliani i Magjari s blagom, a kako niki hoće i Cifuti, podmitili i potakli dicu i Proletare Bečke, da se opru Caru i Carevoj vojski. […] Taliani da bi ostali o sebi, a Magjari dabi okrunuli nikoga Košuta, mudra čovika, kako vele, ali šarovita.[487]

Kako je Kossuth u javnosti Hrvatske bio na meti kritika i dosta negativno okarakteriziran, tako i fra Jere smatra kako zbog njega Mađare treba kazniti:

> Platiće Magjarski […], ne samo blagom, nu neda Bog i glavom. Nad to može se dogoditi, da izgube sve izverſtine, koje su imali, svojstvo, kraljestvo, zakone, pa će valjat da se umite s' Austriom, da i Magjaria nazove se deržava Austrianska.[488]

Kolak piše (2005: 253) kako ovdje pozornost treba obratiti na to da se kazna ne traži za cijeli mađarski narod, nego se kao glavne krivce optužuje mađarske velikaše.
I u godini 1849. objavljen je jedan tekst koji tematizira mađarsko-hrvatske odnose anonimnog autora „Poklon Starogradjaske Općine Privedroj Čestitosti Gospodina Barona Josipa Jelačića Bana Hervatskoga i t. d. Vladaoca Dalmatinske Kraljevine i. t. d.“[489] koji započinje žalopojkom o slavenskom narodu u Austriji koji je dugo vremena bio zapušten. Slijede pohvale banu Jelačiću kojega se uspoređuje s Mojsijem koji, u ovom slučaju, spašava narod iz jarma:

[486] Isto, 20.

[487] *Zora*, 1849, br. 6, str. 24.

[488] Isto.

[489] *Zora* , 1849, br. 7, str. 25–26.

> Mi do sad od svake narodne životvornosti uslišeni, za mnogo litah ležali smo jadno pod težkim jarmom nekog naroda, koi, kao Madjar kod braće Hervatah, tverdo se biaše kod nas samovolji i usilstvu posvetio.[490]

Do sada je bila riječ o proznim tekstovima objavljivanim u *Zori dalmatinskoj* koji se se bavili mađarsko-hrvatskim odnosima tijekom 1848. godine koji su, prema Kolaku (2005: 253-254), u velikoj mjeri oblikovali suradnici iz banske Hrvatske a koji su bili detaljni, s razrađenom i promišljenom problematikom, već u banskoj Hrvatskoj oblikovanih predrasuda o Mađarima i tako prenošeni putem priloga čitateljima *Zore.*

Međutim, nije se samo slika o Mađarima prenosila proznim prilozima, nego i pjesništvom. Tako Jovan Sundečić svoju pjesmu[491] posvećuje ugarskim Srbima, Pjesma je protumađarskoga raspoloženja, Mađare prikazuje ustaljenim izrazima kojima ukazuje da su oni prijetnja, vrebači i napadači kojima Srbi neće dopustiti nikakve intervencije te im se u pjesmi pridaju nazivi „pasja sila", „pasja narav", osobina im je „nadimanje" i akcija koju žele provoditi povezuje se s glagolom „madjariti", a Sundečić pjesmu zaključuje stihovima „Vuk je svedj Vuk makar da ostari", smatrajući dakle kako Mađari svoje osobine neće promijeniti te će ostati moguća opasnost Srbima pa im i u pjesmi „Čestitanje..." pridaje izraz „kleti".[492]

U *Zori* su godine 1849. mnoge pjesme posvećene banu Jelačiću. Tako ga kao hrabrog ratnika na Dunavu u svojoj pjesmi slavi Antun Kasnacić: „U tve ruke postavljaju / Osvojene mač Slobode, / Mač s'koim si na Dunaju / Slobodštine zle zahode, / Berži od munje rastavio / Ter na urednost povratio."[493] U pjesmi „Slavnom Banu Josipu Jelačiću" Serdar spominje bečke i madjarske *smutitelje*: „Smutitelje ti si bečke / Vridno, slavno, ukrotio, / U isto doba i madjarske / Našem Caru podložio!"[494]

Svojom pjesmom „Iskra moje serdčenosti na Slavjanstvo"[495] Vrdoljak Imoćanin poziva u zajedničko kolo slavensku subraću jer posvuda se skupljaju „složna serdca puci" i jer „po svuda vuci / Gladni smertno dave […] / Tamo priko merzle Drave."[496] U nastavku pjesme u broju 16 Mađare naziva *dušmanima, zlobnicima*[497] a njihovu zemlju *dušmanskom*. Slaveći

[490] *Zora*, 1849, br. 7. str. 25.

[491] *Zora*, 1848, br. 46, str. 181.

[492] *Zora*, 1849, br. 1, str. 1.

[493] *Zora*, 1849, br. 5, 17–18.

[494] *Zora*, 1849, br. 12, str. 46.

[495] *Zora*, 1849, br. 15, str. 58.

[496] Isto, str. 58.

[497] *Zora*, 1849, br. 16, str. 61.

Jelačića, piše: „Jedno selo bogme samo: / Što na Dravu spada / Do Budima grada; - / Sve što k Peštu tiče / Tuda Bane s'Slavoncim miče. // Magjar njemu Eljen viče, / Da ga nebi satra, / Jer je Hervat vatra, / Kud' prolazi pali. / Jedali se junak šali.[498]

O Kossuthu i Jelačiću nastavlja u broju 20: „Košut vridni Paša! / Koji priti Banu / Zadati mu smertnu ranu; - // […] // Tko će krunu Jelačiću, / Il' Košutu savit, / Ter na glavu stavit, // […] // Vižle kad na stazi / Merkog' vuka spazi / Brabak, derćat stane, / Zatim od stra tu uzdhane // […] // Nek' se moli svomu Bogu! / Da je Slavjan miran / Po naravi...viran... / Dušmaninu zao, / Glavu za svog' Cara dao... // […] // Slavska grano izabrana!- / Gdi si godir bila ...- / Svud' si pridobila...- / Buntovnike carstva, / Protivnike cilog' Slavstva. // Eto sramotna izdajstva / Carevinu dile / Ter opaki sile / Do neba se dižu:- / Robe, pale, siku, rižu.“[499]

Nastavljajući svoju pjesmu na stranicama broja 21 Vrdoljak opisuje Slavene kao branitelje narodnosti, štovatelje običaja, osvetnike nevjerstvu, vjerne kralju za koga su spremni proliti krv te se boriti protiv izdajstva: „Slavska bratjo da ste zdravo! / Naprid sad' je vrime- / Oglasiti ime- / Priko Ungarie, / Gdi izdajstvo ljulj svud sie. // Da poznadu madžarie, / Da je Ilir slavni / Vitez jur odavni, / (Vitežka mu mati) / Dok na vratu neda jati.“[500]

Uspoređujući tekstove *Danice* i *Kola* s člancima objavljivanim u *Zori dalmatinskoj* potrebno je podsjetiti kako je u prvim dvama časopisima u burnom razdoblju 1848/49. pjesmama i prozom izražavana averzija prema Mađarima, a poticana slavenska uzajamnost, zajedništvo i borba. Pjesme su militantne, zagovaraju nasilna rješenja (lomi, gazi, glavu skini,…), koristi se prodoran leksik koji se odnosi na Mađara (zlotvor, paščad, vuci, zmija, vragovi, dušmani, gladna čeljad, inostranac, tuđa karv, klete ruke,...). „Slavenskom taboru“ pridavali su se, očekivano, izrazi: junački, „pruži ruku“, „pod oružje tko je Slavjan“, izazivala se predodžba potlačenog položaja, robovanja („Već smo dosta u okovih bili“). Ni *Kolo* ne štedi Mađare te ih se atribuira surovim izrazima: lukav, gole izdajice, nevjerni, oholi, biesnilo „kusatieh pasa“, srdita i krvožedna lica, čorda, dušmani, kurve, a njihove se čini povezuju s glagolskim oblicima: vezati, vješajući, ubijajući, palećи, mameći.

U tekstovima *Zore dalmatinske* slika o Mađarima ne postaje pozitivnija, ali se čini da u proznim tekstovima autori sagledavaju cjelokupnu situaciju na malo drugačiji način: donose kritike i zaključke, retorika je i dalje oštra, ali nije poticana ratobornim, agresivnim izrazima kao u pjesmama, mada nije nimalo naklonjena Mađarima. Nadalje, u proznim se tekstovima nastoji sagledati i iznijeti političko pitanje, s podrškom ujedinjenju Dalmacije s Banskom

[498] Isto, str.62.

[499] *Zora*, 1849, br. 20, str. 77-79.

[500] *Zora*, 1849, br. 21, str. 81.

Hrvatskom te isticanjem potpore Austriji, ali se ipak potkradaju riječi kojima se atribuiraju Mađari pa ih Kurelac naziva „vucima“, Ban izražava svoj jasan stav da s njima ne želi ništa imati, neki autori ističu različitost dvaju naroda, odbojnost, određeno odstojanje od Mađara zbog, kako pišu, njihova karaktera u kojem vide licemjerje, divljaštvo, dvoličnost, nevjerstvo, sklonost manipulaciji. Možda ti izrazi ne dolaze toliko do izražaja kao u *Zorinim* pjesmama gdje se razbuktava snažan doživljaj negativnoga prema Mađarima te se poziva u borbu i obranu grubim izrazima (pasja sila, pasja narav, smutitelji, zlobnici, dušmani, buntovnici carstva), Kossutha se naziva pašom kojemu treba zadati smrtnu ranu. Važno je opet napomenuti da je izvor tekstova kao i motivator za pisanje i objavu članaka u *Zori* bila *Danica*. Dakle, ne treba čuditi što su neki ponavljajući izrazi iz *Daničinih* tekstova, a kojima se izražava naboj koji potiče na nasilna rješenja, oslikani i u tekstovima *Zore* i to u godini 1848/49. te se jasno može zaključiti kako je slika o Mađarima koja se stvarala na stranicama *Zore dalmatinske* izrazito negativna a i Kolak (2005: 254) potvrđuje da je ona samo rezultat stava suradnika iz banske Hrvatske i propagande koja je od tamo dolazila, ali i napominje kako direktnih veza između Dalmacije i Mađarske nije bilo.

Kritična godina 1848. na stranicama *Nevena* pojavljuje se u malom broju članaka i ti tekstovi djeluju kao podsjetnik na događaj iz prošlog vremena. Do 1852. godine, kao i u vrijeme apsolutizma, ukinute su mnoge periodičke publikacije. Nastupa vrijeme germanizacije, uveden je Oktroirani ustav, ukinut je Sabor kao i građanske slobode i regionalne samouprave, vrijeme je to kada su se vodeće osobe javnog i političkog života morale prestati baviti se politikom, Matica je nastavila svoj rad, ali u ambijentu zabrana i stroge cenzure. Hrvatska je, piše Šabić (2008: 58) pokrivena mrežom režimskih doušnika, najgušće koncentriranih oko istaknutih javnih osoba iz preporodnog razdoblja. U to i takvo vrijeme ipak je pokrenut *Neven*[501], jedini hrvatski književni časopis koji je izlazio za apsolutizma, a koji je bio glavni

[501] *Neven. Zabavni i poučni list,* časopis koji je izlazio 1852–58, kao jedini hrvatski književni časopis za Bachova apsolutizma. Izdavala ga je Matica ilirska u Zagrebu, a 1858. preuzela Čitaonica riječka. Do 1855. izlazio je kao tjednik, potom mjesečno, polugodišnje i tromjesečno. Uređivali su ga M. Bogović (1852), I. Perkovac i Vojko Sabljić (1853), Josip Praus (1854–57), J. Vraniczany-Dobrinović i V. Pacel (1858). Književnim prilozima u časopisu su surađivali D. Jarnević, Lj. Vukotinović, I. Kukuljević Sakcinski, P. Preradović, I. Trnski, A. Starčević, J. Jurković, J. Tombor, L. Botić i dr. Objavljivane su i studije o starijoj hrvatskoj književnosti, jezične rasprave, putopisi, feljtoni, članci iz filozofije i likovnih umjetnosti, a predstavljen je i niz istaknutih europskih književnika. (https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43600 , 21. lipnja 2021, 18:26).

predstavnik hrvatskog otpora u apsolutističko doba. Sjećanja na događaje iz 1848. godine prisutna su u nekim novelama. Tako je u jednoj od njih, „Bunjevka“[502], napisano:

> Godine 1848. sav se svět bio uzdermao a najvećma carstvo austriansko. Magjari vikahu najviše za slobodu, jednakost i bratinstvo, oni proizvikahu u čeloj oblasti, gdě su zapovědali, i pripovědahu o tome. Narodi su još u čělom světu slabo dozrěli, ali u Magjarskoj mnogo manje nego na drugim městima, da dobro razumiu take stvari, kao što su sloboda, jednakost i bratinstvo.[503]

U pripovijetci „Slavenski mučenik“[504] opisana je sudbina slovačkog junaka Vilka Š. u vrijeme prevrata u Austriji godine 1848. koji se itekako osjetio i u Ugarskoj. Slovak Vilko Š. odlučio je uzeti oružje i braniti dom „protiva Košutovcem, koji medjutim na jedno okrutno, nečověčno dělo gomilaju novo još okrutnije-još nečověčnije, i koji bridke mačeve svoje maste kervi slavenskom.“[505] Opisujući nečovječne pripadnike Kossuthova tabora, nastavlja:

> Divljački i bezdušno postupaju s ubogim narodom slovačkim. Postupaju tako okrutno, da svakoga serce podhvati strah i groza, koji čuje o njihovu divljačtvu i o njihovu nečověčtvu. Skoro da nije bilo sela bez věšalah – bez věšačah, koji su neusmiljenom kervničkom rukom davili one, koji su malo prije za cara i za dom svoj vojevali. – Hrabro i junački bore se protiva oholim Magjarom. Niti se boje vraga, niti smerti.[506]

Tipičnog mađarskog vojnika karakteriziraju divlji dugi brkovi, nečovječan osmijeh, namrgođenost:

> Divlji dugi berkovi pozakrivaju nečověčni njihov posměh, koji je izraz ćućenjah okrutnih. Strahovito se namergode ubogomu mladiću, te mu kazuju –vešala, koje ga čekaju.[507]

[502] *Neven*, 1852, br. 8, 113–117; 129–137.

[503] *Neven*, 1852, br. 8, str. 133.

[504] *Neven*, 1853, br. 21, str. 332–333.

[505] *Neven*, 1853, br. 21, str. 332.

[506] *Neven*, 1853, br. 21, str. 333.

[507] *Neven*, 1853, br. 21, str. 333.

Nasuprot njihovoj okrutnosti stoji mladićeva hrabrost i spremnost za smrt koja ga čeka vješanjem a njegove su posljednje riječi dokaz vjernosti svome narodu, tj. „bědnoj majci Slavi“.[508]

O teškom položaju Slovaka u Ugarskoj kao i Jana Kollára u vremenu poslije revolucije u razdoblju od 1849. do 1850. opisuje se u eseju „Čèrtice o Janu Kolláru“.[509] Tekst je napisan u prvom licu jednine te tematizira Kollarov život u Pešti kao i njegove tužbe zbog Mađara i njihovih prijetnji:

> […] dolazili bi Magjarski vikači i skitalice, ter bi tukli po mojih prozorih, i vikali, i grozili mi se takom sirovostju, da moja obitelj nije znala višekrat što da čini od straha.[510]

Nadalje, tekst donosi crticu o susretu Jelačića i Kollara te podsjeća na onu uzajamnost koja se poticala i o kojoj se pisalo na stranicama *Danice*, samo ovdje bez strasti i velikih riječi na koje su pozivali tekstovi prije 1848, ali *Neven*, kako piše Barac (1960: 37), nije ni mogao biti borben, vremena su bila sve teža, pritisak germanizacije sve jači. Bilo je to vrijeme gorkog osjećaja poslije 1848/49. godine, apatije, nezadovoljstva politikom Beča zbog neostvarenih očekivanja te se počela stvarati kod jednog dijela građanstva naklonost i pozitivno raspoloženje prema Mađarima, a u *Nevenu* se pojavljuju kratki tekstovi u kojima se ističu njihove pozitivne osobine o čemu će biti riječ pod naslovom „Mađari kao uzor“.

[508] *Neven*, 1853, br. 21, str. 333.

[509] *Neven*, 1852, br. 12, str. 182–187.

[510] *Neven*, 1852, br. 12, str. 183.

9. IMAGOTIPSKI POTENCIJAL POVIJESNIH LIČNOSTI

9.1 Tragovi srednjega vijeka

S obzirom da se Attila često povezivao s Mađarima a koje se poistovjećivalo s Hunima, i u nekim se tekstovima objavljenim u *Danici* i *Kolu* ime plemenskoga vođe povezuje s Mađarima. Tako bi Attila teško mogao prepoznati svoje sinove koji su postali „pszeudo-Magyarov (pomagyarenczev)“ jer su se već toliko pomiješali sa Slavenima kako piše anonimni autor u već nekoliko puta spomenutom tekstu „Nekoliko rechih tom, kako sze bratya Szlavenczi u Vugerzkoj magyariju“. Zanimljiv je i citat u kojem nije jasno čiji je Attila zapravo vođa, Huna ili Mađara, pa autor prepričava zgodu u kojoj se našao, a u kojoj mu je sugovornik objašnjavao koji su krajevi i narodi pripadali mađarskoj kruni a „koje je Atila s Huni (t.j. Magjari (?)) zadobio“. Očito je da ni samom slušatelju nije jasno sugovornikovo tumačenje pa je za čitatelje stavio upitnik u zagradu, no zanimljiva je činjenica da su prema Kontleru (2007: 39) ugarski srednjovjekovni vladari tvrdili da potječu od Attile. Možda je ta teorija zaživjela i u 19. stoljeću kako kod Mađara, što pokazuje i navedena zgoda/tekst, ali i od strane autora koji su objavljivali tekstove o položaju slavenskih naroda. Krempl pak u svom, već nekoliko puta spomenutom tekstu, Mađare poistovjećuje s Hunima te piše da su „hunsko pleme, došavši iz Azie najdu time stazu u naše krajeve“[511] ili ih naziva „hunski Magjari“.[512] Sve u svemu, mada nema puno tekstova u kojima se povezuje hunski vođa s Mađarima, ipak se pridjev “hunski” nametnuo kao etiketa. U *Danici* je objavljen tekst „Velikodušje u značaju svoje oštroumnosti“[513] autor je potpisan inicijalima I. M., a u tekstu se također spominje Attila, ali samo kao hunski vođa „najgrozniji bojnik petog stolětja“[514] koji je osvojio Aquilej. Kao osvajač spominje se i u tekstu „Viteštvo ilirsko“[515], ali bez poveznice s Mađarima. Dakle, o donositelju teksta ovisilo je hoće li i na koji način povezivati ime hunskoga vođe s mađarskim narodom i tako poticati sliku o njihovoj povezanosti.

No još se jedno ime, za Mađare važnije, spominje u Kremplovu tekstu, a to je Arpad, i to kao vođa koji vodi „divji magjarski čopor“[516], a skupa sa svojom vojskom je „nahrupio“[517] i

[511] *Kolo,* Knjiga II, 1842, str. 56.

[512] *Kolo,* Knjiga III, 1843, str. 17.

[513] *Danica,* 1836, br. 46, str. 181.

[514] *Danica,* 1836, br. 46, str. 182.

[515] *Danica,* 1838, br. 9 , str. 35.

[516] Isto, str. 57.

[517] Isto.

„harao“[518]. Mada se ni Attilu ni Arpada nigdje ne atribuira izrazito negativno, samim opisima ili djelima, a kojih opet nema puno, doživljava ih se kao velike, poznate i prijeteće osvajače. I vojvoda Lehel dobiva svoje mjesto u Kremplovu članku, nije detaljno opisivan, ali se spominje kao vođa koji se zakleo da će „čitav božji svet nadvladati“[519] te ga se opisuje pridjevom „grozovit“.[520] O vođi Gejzi u istom članku piše da „toli je bio ljut i divlji, da je u svojoj nagloj sàrditosti svakoga ubio, koj mu je došó pred lice.“[521]

U nekim se tekstovima i brak hrvatskoga kralja Zvonimira i Kolomanove sestre Jelene promatrao s negodovanjem pa čak i osudom, a sve zbog toga jer je Jelena bila „tuđa“ te ju se stigmatiziralo tim pridjevom koji se ističe u već spomenutoj pjesmi „Smàrt kralja Zvonimira“ je si kralj „Tudje karvi ljubi pridruži / i priljubi tudji običaj“[522] kao i u članku „Životopis kralja Krešimira II. Velikoga 1050-1074“[523] koji donosi povijesnu građu. Autor opisujući Krešimirovu strategiju čuvanja granica prema Ugarskoj, podsjeća na Zvonimirovu ženidbu „s onom Helenom (Liepom ini, ini Sofiom ju krste), koja za 30 godištah poslie domovinu našu tudjinskoj dynastii Arpadovićah u ruke udesit imadjaše, da nikad više nedobie gospodina od svoga jezika nego vazda tudju jeziku podložena bude.“[524] U svakom slučaju Jelenu se etiketira kao tuđu, što znači da je *drugačija, odvojena*, te se u svijesti čitatelja 19. stoljeća razvija slika *tuđinke zbog koje je propalo kraljevstvo,* u svakom slučaju negativno. U svojem tekstu „Kraljeva Velika. (Iz sbirke starožitnostih kraljestva Slavonskog)“[525] i Luka Ilić Oriovčanin je kritičan prema karljici Jeleni te piše kako:

> Stražnji kralj Hervatski Zvonimir preminuvši bez odvětka, ostavi kraljevstvo suprugi svojoj Lěpi iliti Heleni. Ova, prem nehotice, postade druga gerčka Helena. Kako je ona Troju upropastila, tako i ova Hervatsku.[526]

Uzme li se u obzir slika važnih mađarskih osoba ona je primatelju poruke/teksta stvarala sliku osvajača, tuđinaca, prijetnje. Ako se Attilu povezivalo s Mađarima, a njih pak poistovjećivalo

[518] Isto.

[519] Isto, str. 60.

[520] Isto.

[521] *Kolo*, Knjiga II, 1842, str. 70.

[522] *Danica*, 1848, br. 22, str. 89.

[523] *Kolo*, Knjiga VIII, 1851, str. 112.

[524] Isto, str. 112.

[525] *Neven*, 1852, str. 790.

[526] Isto.

s Hunima, Arpada koji je s vojskom nahrupio, Lehela kao grozovitog, Gejzu kao toliko divljeg da je svakoga ubijao, a kraljicu Jelenu kao tuđinku zbog koje se Kraljevstvo raspalo, onda je slika mađarskih velikana u svijesti čitatelja bila izrazito negativna. No u tekstovima koji donose podatke o Ladislavu i Kolomanu osjeća se suzdržanost, neutralan iskaz, nema postupka negativnog vrednovanja. Kontler (2007: 69) piše kako se za vladavine Ladislava I. (1077-1095), koji je umro bez nasljednika, i Kolomana (1095-1116), starijeg Gejzinog sina, konačno utvrdilo društveni i institucionalni poredak stvoren još u doba kneza Gejze i Stjepana I., te potvrdilo Ugarsko Kraljevstvo kao država koja ima potencijal i aspiracije da postane vodeća regionalna sila. Kontler, nadalje, podsjeća kako je najvažniji dobitak Ladislavova doba bilo osvajanje Hrvatske 1091. godine u otvorenom sukobu s papinstvom.

> Velik dio današnje Hrvatske, poznat pod imenom Slavonija, sjeverno od rijeke Save, vjerojatno je bio pod ugarskom vlašću ubrzo nakon doseljavanja Mađara u Karpatski bazen. Za vladavine Ladislava u Slavoniji je osnovana Zagrebačka biskupija.[527]

Osim utemeljenja Zagrebačke biskupije o prožimanju ugarske i hrvatske kulture svjedoči, kako piše Mirković (1995: 18-20), prisutnost likova ugarskih svetaca u hrvatskoj crkvenoj umjetnosti na područjima južno od Drave i Mure, stari toponimi (Ladislavec, Jalžabet), kao i stari kalendari hrvatskih biskupija koji su najizravnija svjedočanstva o prisutnosti ugarskih svetaca u hrvatskom vjerskom životu. U *Danici* i *Kolu* nema puno tekstova o vladavini Ladislava i Kolomana. Veći broj takvih tekstova zabilježen je u *Zori dalmatinskoj* i *Nevenu*.
U članku „Stara Dalmacija“[528] tematizira se Ladislavovo osvajanje srednje Hrvatske dok se u članku „Knin s biskupijom“[529] Ladislav spominje kao darivatelj Hrvatske jer „sagradi cerkvu i dvore Biskupu Zagrebaçkome po isti naçinn podalje od grada, koja strana grada i dan današnji zove se (Civitas capituli).[530]
Ipak izraz *sgrabiše* konotira negativno značenje Mađara, podsjećajući na osvajače: „Sa skoncanjem kraljestva Hervatskog, poçe i vlast Biskupah ove Derxave na manje slaziti, ter kako Madjari sgrabiše sve kraljestvo Hervatske, [...][531] U *Nevenu* i Oriovčanin spominje Ladislava, ali u neutralnom kontekstu pišući kako je sveti Ladislav kralj ugarski, na poziv

[527] Kontler, str.71

[528] *Zora*, 1844, br. 3, str. 17-18.

[529] *Zora*, 1844, br. 33, str. 258–260.

[530] *Zora*, 1844, br. 33, str. 259.

[531] *Zora*,1844, br. 33., str. 260.

svoje sestre, došao god. 1089. s vojskom u Hrvatsku i postavio svog rođaka Alma za vladara, no kako hrvatski velikaši nisu bili zadovoljni, poslije smrti Ladislavove, pobunili su se.[532] U *Nevenu* je objavljen tekst pod nazivom „Kratka pověstnica nadbiskupije zagrebačke“[533] u kojem se spominje Ladislav, ugarski kralj, „pod kojim se je slomila samostalnost hèrvatska“[534], ali se nadalje spominje kako je podigao „zagrebačku cèrkvu na čast biskupije“.[535] Nadalje, autor piše o biskupima te gdje su vršili svoje dužnosti, no zanimljiv je jedan podatak, a to je da su hrvatski plemići zamolili kralja Ladislava da postavi biskupa za sjevernu Hrvatsku i „on to odmah učini“[536] što je znak dobrih političkih odnosa unatoč tome što se prethodno spomenula nesamostalnost hrvatskih zemalja. Sličan je odnos i prema Kolomanu.

Prema Kontleru, jedna od Kolomanovih najvažniji vanjskopolitičkih inicijativa, ticala se Dalmacije, gospodarske i kulturne svijetle točke na istočnom Jadranu čije su dugotrajne tradicije urbane civilizacije (Zadar, Split, Dubrovnik), pomorstva i prekomorske trgovine, latinske kulture, navike pismenosti i urbane samouprave bile potpuno različite od slavenskog zaleđa, a s kojim je Koloman imao osobna iskustva tijekom svoga odlaska u Hrvatsku 1102. godine da bi se tamo okrunio.

Poznato je Kolomanovo darivanje gradova mnogim privilegijama o čemu piše i autor članka „Stara Dalmacija“[537], tako da je čin osvajanja ublažen činom darivanja. Ipak, autor će teksta leksemima *na silu, posvoji* suprotstaviti leksem *darivati.*

> Kad ne stade vech kraljevskog kolina, Ladislav Sveti kralj Ungarski, ili po razlogu svojštine, ili kako niki hoche, na silu, posvoji sridnje strane Hervatske. Koloman stupivši na pristolje Ungarsko po smerti svoga strica Ladislava, posvoji svu Hervatsku çak do mora i okrunivši se u Biogradu primorskome, primi se imena kralja od Dalmacije i Hervatske, i osvoji još i Zadar, Trogir, i Split, i uz to nikoliko otokah te derxave; podade istim varošima mloga dopustenja, slobośtine, nadarenja [...][538]

[532] *Neven*, 1852, br., 50. str.790.

[533] *Neven*, 1853, str. 281.

[534] *Neven*, 1853, str. 281.

[535] Isto.

[536] Isto.

[537] *Zora*, 1844, br. 3, str. 17-18.

[538] *Zora*, 1844, br. 3, str. 18.

Ivičević[539] dajući kronološki pregled trogirske povijesti, o Kolomanovu osvajanju Trogira i Splita 1103. piše:

> I Koloman Ungerski kralj hoche Dalmaciju, za to Trogir, Split uzme i druge gradove g.1103. Stipan sin Kolomana g.1124.dade jednu sloboſtinu (Privilegio), s kojom svaka darovana od otca potverdjuju se.[540]

Kuzmanić u članku „Povistnica dalmatinska“[541] Kolomana prikazuje kao junaka koji se želio s Hrvatima postići dogovor koji je i uspješno realiziran, a kralj je prikazan kao pravedan i pošten. No, u članku „Dalmatinska cerkovna povistnica“[542] autor Kolomana prikazuje kao kralja koji želi uništiti Zadar, no zahvaljujući svetom Donatu koji mu se javlja u snu, odustaje od namjere. Autor teksta važnost daje dvama čudima koja su se dogodila u Zadru, a potvrđena su od svih dalmatinskih crkava. Prvo se čudo odnosi na Kolomana koji je odlučio zapaliti Zadar jer su Zadrani više voljeli Mlečane nego Kolomana:

> Kada Koloman kralj od Ungarie, […], dvojechi sverhu virnosti Zadraninah, koji draxje ljubljahu vladanje Mletaçko, neg njegovo; u takovu dvojenju odluçio on biaſe upaliti Zadar i do temelja razvaliti ga. On tako odluçivſi ljuto ispuniti, evo, u srid cerne nochi u snu, çini mu se kod sebe viditi S. Darovana u obliçju posve straſnomu, i çuje se od njega teſko ſibati xestoko pritech mu, da nebi ni malo naudio njegovim Zadranim...[543]

Ovo je čudo potvrđeno od natpisa urezana od suhoga zlata darovana svetom Donatu. Oriovčanin u *Nevenu* spominje Kolomana u neutralnom kontekstu kao i nasljednika Ladislavova koji:

> […] god. 1098 pohiti u Hervatsku, ali došavši do Drave, začuje priprave Hervatah. Te se stane š njima pogadjati; ta pogadjanja směrala su tamo, da svaki svoje u miru zaderži, te da se Koloman za kralja Hervatskog izabere i god. 1102. u Stolnom Beogradu okruni; što bi poslě i učinjeno tako.[544]

---

[539] *Zora*, 1844, br. 5, str.39-40.

[540] *Zora*, 1844, br. 5, str. 39-40.

[541] *Zora*, 1848, br. 10, str. 37.

[542] *Zora*, 1848, br. 13, str. 27.

[543] Isto, 51.

[544] *Neven*, 1852, br. 50. str.790.

Članak „Zadar od Mleçanah i Francuzah 1202 godine razoren.“[545] tematizira važnu suradnju i dobre odnose Dalmatinaca/Hrvata i Mađara, piše o sukobu Francuza i Mlečana 1202. godine koji žele osvojiti Zadar. Nekoliko se puta spominje mađarski kralj kao vladar Zadra te se ističe kako je u to vrijeme, za vladavine mađarskoga kralja Zadar bio lijep, bogat te bi bila velika nepravda napasti ga, a tu je važna i figura mađarskoga kralja koji se prikazuje kao zaštitnik Zadra, osoba u koju se Zadrani pouzdaju te ga se ne smije uvrijediti i zamjeriti mu se napadom na grad. Saznavši da im prijeti opasnost od Mlečana, Zadrani su poslali pismo papi te se pouzdali u mađarskoga kralja što svjedoči i opomena kneza Monforta Mlečanima:

> Da je xelja osvete, bisna volja za gospodovati na moru Adriatiçkom, i nagloxelja pobunila krixare, pak da su u pervi mah uzeli Zadar, ne ositivśi se gerdnoj uvridi zadanoj kralju Madjarskomu; […] Ako nechete da se okanite te merske namire, neka znate da Inocene opet je pisao, evo mu knjige. On vam javno zabranjuje Zadra da ne obkolite, koji je svoju korist k onoj madjarskoga kralja pridruxio. [546]

Dakle, u tekstovima o Ladislavu i Kolmanu može se zaključiti da su prikazi vladara neutralni, uglavnom se iznose povijesne činjenice s vrlo malo uplitanja autorovih komentara. Tekstovi djeluju vjerodostojno, ističe se suodnos Mađara i Hrvata kao početak međukulturnoga prožimanja, darivanja, sklapanja dobrih sporazuma.

9.2. Rod Zrinskih

Očekuju se ustaljene predodžbe o Zrinskima kao junacima, hrvatskim velikašima, uvijek spremnim za obranu domovine i poziv u rat protiv zajedničkog neprijatelja mađarskog i hrvatskog naroda. I smatra se uvijek prikladnim častiti ih atributima koji se povezuju uz srčanost, borbenost, hrabrost, odlučnost kao i vjeru da sve rade u službi hrvatskih ineteresa. I doista, u noveli „Ivan Vojković“[547] Ljudevita Vukotinovića u kojoj se tematizira sukob vojnika grofa Jurja Šubića Zrinskog s turskim četama 1623. godine, „Ban trojjedne bratje horvatzke, slavonzke y dalmatinzke“[548] je očekivano atribuiran kao „slavni vitez“[549], a

[545] *Zora*, 1844, br 11. str. 82–84.

[546] Isto, 83.

[547] *Danica*, 1835, br. 15, str. 58.

[548] *Danica*, 1835, br. 15, str. 58.

[549] Isto, str. 58.

njegova je pak vojska bila „verla“[550] i „cheztita“[551] jer je bila sastavljena od „najhrabreneji junaczi“.[552] Na Muri su Šubićevu vojsku iznenada napali Turci, a u obrani se posebno isticao Ivan Vojković. Nedugo nakon toga događaja Turci su napali i Kostajnicu, a „Ban Zrinzky na obrambu domovine vszezmir pripravan, chlovek volye od kamena chverstye, koj predi umreti negoli namenenye szvoje neizpunyeno oztaviti navadan bil je, szkupi szvoje junake, y berse bolye proti Koztajniczi napreduje.“[553]

Osobine junaka i ratnika koji ne preza ni pred kim te odvažno ide u susret Sulejmanu i njegovim brojnim četama od dvjesto tisuća vojnika dodijeljene su i Nikoli Zrinskom Sigetskom, a opisane su u *Nevenu* pod naslovom „Nikola Zrinjski. (Iz 'Podunavke')“[554]. U članku je Zrinski prikazan kao hrabar, krepostan, „nepredobitan“ zapovjednik obrane. Prema riječima anonimnog autora 37 su dana Turci ratovali pod Sigetom, ali ga nisu preoteli. Tada je Sulejman pokušao potkupiti Zrinskog obećavši mu upravu nad Ilirijom i Hrvatskom. Kako ovaj nije pristao na pogodbu, Sulejman je umro „od ljutine“, a Sokolović je naredio da se svom silom na Siget navali:

> Nepredobitni Zrinski ni tada ne pomisli na predaju, već odluči prodrěti kroz svu tursku vojsku, ili poginuti slavno. Obuče se u najbogatie haljine, o vrat oběse ključeve grada, pak junačkim govorom ohrabrivši svojih šest stotinah vojnikah, š njima udari na nepriateljsku vojsku kroz velika vrata. I same žene, u vojničke haljine preobučene, bile su se uz muževe svoje. Poslě najžešće borbe one pogiboše sve, pogiboše i drugari njini, pogibe i Zrinjski. Samo četiri od njegovih ostanu živa, da bi mogli svojima kazati neumerlo dělo. Nikoli Zrinjskome i drugovima njegovim pripada ista slava, koju Leonida sa svojimi Spartanci zadobi.[555]

Ovom je događaju i Topalović posvetio pjesmu „Sigetu gradu“ [556]u kojoj se domoljubnim zanosom obraća Sigetu: „Sigetu, Sigetu, mnogo znani gradu, / Mnoge li od tebe pěsmice se znadu! / Mnogi li padanje tvoje su pěvali, / Razvaline tvoje suzam polěvali“[557], podsjećajući

[550] Isto.

[551] Isto.

[552] Isto.

[553] Isto, str. 59.

[554] *Neven*, 1852, br. 27, str. 424–425.

[555] Isto, str. 425.

[556] *Danica*, 1837, br. 8, str. 29.

[557] Isto.

na veliku i nezaboravnu bitku koje se spominje i Ivan Mažuranić u pjesmi „Věkovi Ilirie“[558] a branitelja Sigeta naziva „slavnim *Zrinović* banom“[559].

A da se Nikola Zrinski Sigetski slavio i među Slavenima u Italiji, svjedoči i dopis iz Temišvara o kojem piše R...n u članku „Slika Nikole Zrinjskoga u Vicenci“[560]. Naime, jedan „revni Ilir“ pronašao je u jednoj trgovini „pravu sliku ilirskoga Leonide Nikole Šubića Zrinjskoga“[561] nastalu 1567. godine. Kupio ju je, odnio u društvo „nalazećih se Slavjanah“ gdje su zaključili da se slika izreže u bakru, tiska i podijeli s natpisom na ilirskom i talijanskom jeziku. Autor svojim komentarom pozdravlja takav čin, ali ne odobrava one koji se „usudjuju tudje od starine slavne muževe sebi nepravedno prisvajati i njimi se, kao poznata ptica tudjim perjem ponositi“[562] aludirajući ovdje na Mađare. No, unatoč negodovanju što Mađari prisvajaju sebi junake roda Zrinskih, objavljeni su tekstovi u kojima se uspoređuju kralj Matija Korvin i Nikola Zrinski u kontekstu hrabrih branitelja zemlje od Osmanlija. U tom se pogledu ne ističu razlike među njima, nego je iskazano nastojanje i napor za dobrobit obaju naroda, tj.ona zajednička prošlost hrvatskoga i mađarskoga naroda kada su morali braniti zajedničke interese. Na stranicama *Danice* našla se takva pjesma o kralju Matijašu koju je napisao J. barun J. Bužinski pod naslovom „Kralj Matia i Zrinović. Piesan gospodina J. Baruna J. Bužinskoga, koju je u četernaestoj godini života sastavio.“[563] Na kraju je pjesme potpisan I. T.

Pjesma je napisana u obliku dijaloga između dvojice junaka. Matia se u pjesmi obraća Zrinoviću kao patniku s kojim suosjeća u njegovoj boli pridajući mu atribucije: „vela duša“, „gizdav pogled“, „zrinjska dika“ te hrvatsko podrijetlo – „Hàrvatska je rodila te mati“ – i poziva ga da ga kao brata zagrli jer se nikada nije predao kao rob hrabro se boreći protiv turske sile. Zrinović mu potvrđuje svoje hrvatsko podrijetlo „od hàrvatske kàrvi“ i „hrabra roda junačkoga, / Kog sinovi u boju su pàrvi“.[564]

A u članku „Banovanje Jurja Zrinjskog 1622.“[565] našla se kratka crtica o kralju Matiji čije se lukavosti prisjetio Juraj Zrinski koji je svoja junaštva započeo oko Kaniže, koja je bila pod

[558] *Danica*, 1838, br. 1, str. 2.

[559] Isto.

[560] *Danica*, 1841, br. 27, str. 111-112.

[561] Isto, str. 111.

[562] Isto.

[563] *Danica*, 1846, br. 21. str. 81.

[564] Isto, str. 81.

[565] *Neven*, 1854., br. 42., str. 670-671.

turskom opsadom i mjesto odakle su Turci išli u ratne pohode na druga okolna mjesta. Da bi nadmudrio Turke, Juraj je odlučio sam ući u tvrđavu jer:

> [p]oznato mu je bilo, kako je kralj Matija, kad je Beč obsjednuo, u seljačkoj opravi u grad unišao noseći jaja na prodaju i sretno iz grada se povratio. Odluči dakle i on na izgled kralja Matije unići u Kanižu. Preobukavši se u seljačku opravu, naprti na ledja drvah i ponese u grad, proda jih ondje, razvidi sve i sretno se u svoj tabor povrati.[566]

No, ipak je jedan Zrinski dobio i kritike. Naime, u *Daničinu* trećem broju 1836. godine objavljena je pjesma „Okornost viole"[567]. Poslije pjesme potpisani G. kritizira Nikolu Zrinskoga koji ne samo da je napisao knjigu na mađarskom jeziku i time zatajio svoju ilirsku krv, nego je Međimurje pridružio Ugarskoj. Mada nema postupka negativnoga vrednovanja, ipak je izražen stav autora:

> Pěsma ova izvadjena jest iz glasovite ilirske knjige: „Adrianskoga Mora Sirena. Grof Zrinski Petar. Štampana u Mletcih pri Zamarii Turrinu, leta 1660. Dopuštenjem obćinskim." U ovom delu nahodi se osim nekoliko ljubavnih pěsama velika davoria: „Zrinjšćica (Zriniada)" sastojeća iz više od 6,000 versovah, u kojih se proslavlja sigetsko viteštvo ilirskoga Leonide grofa Nikole Šubića Zrinskoga i ostalih š njime tamo hrabro poginuvših ilirskih vitezovah. - Knjigu ovu spisal je najprie zatajivši pravu svoju ilirsku kerv, u magjarskom jeziku grof Nikola Zrinski ban horvatski i veliki župan saladski i šimežki. To jest taj isti koj je prekrasno naše Medjimurje od horvatskoga kraljevstva, varmedjie varašdinske odtergnul i k ugarskomu kraljestvu, varmedjii saladskoj priklopil. Njegov brat Petar […] prevel je istu knjigu u pravi, kak sam valuje, roda svoga jezik najmre ilirski, i čini ju štampati pod gorepostavljenim naslovom s posvetjenjem i predslovom sledećim:„Plemenito i dobro rodjenim, svake hvale i časti dostojnim, vernim i vrednim Junakom, sve Horvatske i Primorske Kraine hrabrenim Vitezovom pozdravljenje."[568]

Tekstovi u kojima se tematiziraju junaci roda Zrinskih, očekivano su vrednovani atribucijama uz značenjska polja: 'hrabrost', 'slava', 'čvrsta volja', 'krepost', 'nepotkupljivost', 'junaštvo'. S jedne strane neki su autori u *Danici* suptilno zamijerali Mađarima što si daju pravo svojatati hrvatske junake, a s druge su strane autori rado uspoređivali kralja Matiju i Zrinskoga kao časne ratnike u borbi za zajedničke interese, protiv zajedničkog neprijatelja. No, kako kralj

[566] *Neven*, 1854. br.42

[567] *Danica*, 1836, br. 3, str. 9–11; 13–14.

[568] *Danica*, 1836, br. 3, str. 11-12.

Matija nije bio samo kralj i ratnik, nego diplomat, ljubitelj umjetnosti i kulture te se mnoge legende vežu uz njegovo ime, tako su o njemu objavljivani mnogi tekstovi u hrvatskim časopisima te će se o njime kao povijesnom ličnosti baviti sljedeći odlomak.

9.3. Susreti na Korvinovu dvoru

Kralj je Matija Korvin uvijek bio zanimljiva ličnost čije je ime vezano uz brojne legende, pjesme, priče, a u narodu je poznat bio kao „pravedan kralj“. Daljnja se analiza bavi tekstovima koji ne donose neku važnu imagotipsku građu o kralju Matiji, ali neki donose povijesne činjenice kao što je njegov odnos prema nekim hrvatskim gradovima, no neki spominju i zanimljive predaje koje su se navodno dogodile na hrvatskim prostorima, a vezane su uz ugarskoga kralja ili se on povezuje s ratnim pohodima i obranom od Turaka. Nadalje, uz Korvina se povezuju i neke hrvatske ličnosti kao što su Ivan Vitez od Sredne, Ivan Česmički, Toma Bakač Erdodi. Tako tekstovi koji se bave ovim ličnostima prvi plan stavljaju životopis navedenih kraljevih službenika, a koji su hrvatskoga podrijetla, ali se iz tih tekstova iščitavaju neke osobine samoga kralja, no isključivo iz gledišta autora.

Činjenice o kralju Matiji Korvinu su da je bio pripadnik velikaške obitelji Hunyadi. Kao državnik bio je ambiciozan, poznat kao veliki kralj, diplomat i vojskovođa, ali i pokrovitelj umjetnosti i znanosti. Budim se u njegovo vrijeme, podsjeća Hanak (51-52), razvio u gusto naseljen i bogat grad, dostojno središte europskog vladara, a sjećanje je na Korvina preživjelo među narodom koji je govorio o „pravednome kralju“ dugo nakon njegove smrti. Ime mu je sačuvano u mnogim hrvatskim pjesmama i legendama.

Već se u prvim početcima izlaženja *Danice* u pjesmi „Mato Gerebić“[569] Ljudevita Vukotinovića pojavljuje lik kralja Matije koji poziva hrvatsku vojsku u obranu grada Jajca. Naime, u pjesmi Mustafa šalje knjigu kralju u kojoj poziva Hrvate da iziđu u borbu s njim. Kralj je zabrinut te ga „merzli pot obhaja“[570]. Mato Gerebić se javlja da ide u borbu protiv Mustafe koji predstavlja zajedničkoga neprijatelja mađarskoga i hrvatskoga naroda. U dvoboju pobjeđuje Mato, ali pjesnik iskazuje jedan zanimljiv detalj kojim ističe razliku između samoga kralja i Gerebića, mada su obojica u obrani kršćanstva, dvaju naroda, dakle na istoj su strani, a protiv Mustafe koji je simbol turskog, osvajačkog svijeta. Ipak pjesnik, želeći istaknuti određenu nepripadnost hrvatskom/slavenskom/Gerebićevu svijetu, stavlja kralju ove riječi: „Ak i nisam z kervi tvoje, / Hrabrost cěni serdce moje.“[571] No, unatoč tome što je riječ

[569] *Danica*, 1835, br. 12, str. 45-46.

[570] Isto, str. 45.

[571] Isto, str. 46.

o mađarskom kralju, u pjesmi on dobiva ulogu pravednoga kralja koji bogato nagradi hrabroga hrvatskoga vojnika Gerebića. Dakle, i ovdje se kralj povezuje s vojskom, borbom, obranom, ali i u ulozi zabrinutoga vojskovođe kojemu je stalo do svojih vojnika te se u pjesmi daje slika sinergije kraljeve mudrosti i hrabrosti hrvatskoga vojnika Gerebića u obrani zajedničkih interesa.

U *Danici* je 1839. godine objavljena pjesma Dimitrija Demetera „Kralj Matiaš. Polag narodne ilirske pověstice“[572] u kojoj je slika kralja Matije opet vezana uz borbu, rat, oružje, on je okružen vojnicima, ali kako navodi Bošković-Stulli (1973: 313), to je prepjev njemačkog prepjeva slovenske predaje autora K. Ullepitscha. Pjesma je nostalgičnoga raspoloženja, izražava iščekivanje kralja Matijaša i njegovih vojnika da krenu u obranu „Slavjana“ od „Inostranca“, ali taj trenutak još nije došao. Očekivano, uz kralja ratnika se povezuje družba, junaci, oružje, mač, vojnik, čekanje: „Da u bitvu sarne vrědnu, / Gdi za slavu karv se liva“[573] te čete „koje žude u boj poći.“[574] Maja Bošković-Stulli (1973: 309) piše kako su predaje o kralju koji u nekoj planini ili pećini spava sa svojim vitezovima široko međunarodno rasprostranjene i povezane s mnogim imenima vladara ili epskih junaka. Očekivani čas vladareva buđenja, nastavlja Bošković-Stulli, kadikad će, prema predaji, donijeti spas ispaćenom narodu, a kadikad će to biti apokaliptički uvod u smak svijeta.

Godine 1854. u *Nevenu* su objavljene Kukuljevićeve „Narodne pripoviesti o Medvedgradu“.[575] Među njima je zanimljiva novela „Medvedgradski gavran“ koja govori o crnoj kraljici koja je stanovala u Medvedgradu i imala gavrana koji asocira na „korvinovskog gavrana“ pod čijim simbolom narod održava uspomenu na svoje medvedgradske gospodare Matiaša i Ivana Korvina te udovicu Beatricu Frankopansku. S Matijom se povezuje i Kraljev zdenac u istoimenoj noveli u kojoj autor piše kako nosi ime kralja koji je nekada stanovao u Medvedgradu te je često, prilikom šetnje ili lova, dolazio i krijepio se na studencu, otuda i nazivi Kraljev potok i selo Kraljevec te po mišljenju autora pod spomenutim se kraljem podrazumijeva ili kralj Sigismund ili Matiaš Korvin jer su oba neko vrijeme stanovala u Medvedgradu i u Kalniku.

U tekstu o povijesti senjske i modruške biskupije Kukuljevićev iznosi povijesne činjenice te o Korvinu piše u kontekstu otimanja grada Senja Frankopanima 1471. godine: „[…] nisu dakle

[572] *Danica*, 1839, br. 3, str. 9.

[573] Isto.

[574] Isto.

[575] *Neven*, 1854, br. 44. str. 684–686.

Frankopani sami predali grad kralju ugarskomu, nego su ga na silu izgubili.“[576] Nadalje, Kukuljević je objavio članak „Varašdin s gledišta povjestničkog“[577] u *Nevenu* 1857.godine, a tema je povijest grada Varaždina gdje: „[…] potvrdi kralj Matijaš gradjanom varašdinskim stara prava dana im po kralju Andriji II. i podieli im dne 8. srpnja iste godine službenu pečat s kulom i trimi riekami, koju grad još danas upotrebljava.“[578]

Osim Medvedgrada, Kalnika i Varaždina, Matiji su bila važna i neka slavonska mjesta koja su mu pružala utočište. Tako je selo Kobaš uz Savu, prema navodima Luke Ilića Oriovčanina u članku „Slavonske starine“[579], mjesto od velike važnosti za Korvina:

> Taj je grad od vremenah kralja Matije Korvina do god. 1526. bio od velike hasne, jer je znatna u njemu posada hrabro odbijala sve turske navale. […] kralj Matija bio je tude od vlastelina Gjorgje gostoljubivo primljen, kad je Jajcu gradu pomoćne čete vodio.[580]

U članku „Kraljeva Velika. (Iz sbirke starožitnostih kraljestva Slavonskog)“[581] Oriovčanin piše o ostatcima glasovitoga grada Kraljeva Velika u kojem je, kako narod pripovijeda, obitavao Matija Korvin i to godine 1464. prolazeći iz Srijema kroz Slavoniju, u Kraljevoj je Velikoj imao svoj „glavni stan“ koji je uzdržavao protiv turskih ratova, a narodna pripovijest tvrdi da je Matia tu rado i boravio navodno zbog lijepe mlade Janje koju moli za oprost:

> „Nemoj mene kleti, lipa mlada Janjo, / Ja bi te rad 'zeti, otac mi te brani, / Otac mi te brani, majka mi te kara, / Majka mi te kara, bratac odgovara; / Bratac odgovara, a sestrica kudi, / Jer ti nisi Janja, roda velikoga, / Roda velikoga, roda plemenita.“ / „Jel' ja nisam Janja roda poštenoga, / Roda poštenoga, poroda dobroga, / Poroda dobroga, 'vog sinčića tvoga.“[582]

Oriovčanin nastavlja kako je poznato da je Matija imao nezakonitog sina Ivana te ako je narodnoj pjesmi vjerovati, tako je spomenuti Ivan u Kraljevi Velikoj rođen ili othranjen, ali

---

[576] *Neven*, 1856, br. 5, str. 156-160.

[577] *Neven*, 1857, br. I. , str. 17–22 (U Bibliografiji u fusnoti ivoga naslova piše: Izvadjeno iz povećeg rukopisnog djela, koje se za tisak pripravlja pod naslovom: historički opis Hrvatske, Slavonije i Sriema...; op. M. P.)

[578] *Neven*, 1857, br. I. , str. 17.

[579] *Neven*, 1857, br. I. , str. 29–31.

[580] *Neven*, 1857., br. I. , str. 29–31.

[581] *Neven*, 1852, br. 50, str. 788–792.

[582] *Neven*, 1852, br. 50, str. 790 (U fusnoti ovoga teksta piše: “G. Spisatelj ovdě pod Carigradom Kraljevu Veliku razuměva, no mi veoma dvojimo da bi to svejednako biti moglo.“ – op. M. P.)

ipak autor napominje: „Težko da će biti jedno, a kamoli drugo! A morebit i obadvoje.“ Uglavnom, Oriovčanin završava članak napomenom kako je Kraljeva Velika bila važno mjesto zbog obrane od Turaka.

Kralj je u svoju vojnu pratnju vodio i savjetnike među kojima je bio i Ivan Česmički, važna ličnost, spona dvaju naroda koji je želio da mu u imenu „naznačena bude domovina, prava stara Pannonia, to jest ona pokrajina, koja se nalazi medju Dravom i Savom.“[583] Kao i njegov ujak Ivan Vitez i Česmički je bio visoki službenik na dvoru Matije Korvina, čovjek mu od povjerenja, ali i kritičar kraljevih odluka. Biografija o Česmičkom objavljena je u *Danici* 1844. godine, u *Zori dalmatinskoj* 1845. godine, a riječ je o istom tekstu u kojem anonimni autor opisuje njegovo školovanje, vojne pohode, službu na dvoru u Budimu te bijeg s dvora i smrt. Očekivano, autor stvara o Česmičkom samo pozitivnu sliku pišući o njemu da je „ljubimac muzah“, „predmet hvale suvrěmenih i kasnih pisaocah“, „ljubki pěsnik“, „krěpki govornik“, čovjek koji se rodio „s tolikimi prekrasnimi sposobnostmi“. Iz biografije se iščitavaju i osobine kralja koji je, kako piše anonimni autor, cijenio svojega savjetnika darujući mu povelju:

> […] da mogu zlato, srebro i svaku vèrst mědi po svojoj to jest pečuhskoj biskupii dati tražiti, kopati i izradjivati na svoju i cèrkovnu korist. To, i što ga je već prie mlada podigò na biskupsku stolicu, dokazuje, da ga je veoma milovao njegov kralj.[584]

Nadalje, tekst donosi podatke o nekim životnim okolnostima u kojima se Česmički našao, boležljivost za vrijeme dugih bojeva na kojima je pratio kralja otkrivajući sve veće nezadovoljstvo kako velikaša, tako i savjetnika:

> Uvěk većom nezadovoljnostju opazivali su stališi, da Matia, nepazeći na svoje savětnike, svojevoljno postupa, brine se mnogo manje o turskoj uvěk većma raztućoj sili, […] da vodi ratove bez svake svèrhe […]. Na čelu nezadovoljnikah stajahu primas Vitez i njegov netjak Janus.[585]

Matijaševi su protivnici pozvali poljskoga kralja Kazimira da stupi na ugarsko prijestolje, ali nisu mogli nadmudriti Korvina jer:

[583] *Danica*, 1844, br. 38, str. 150.

[584] *Zora*, 1845, br. 21, str. 179.

[585] Isto, str. 180.

> […] za rukom mu podje lěpimi rěčmi, obećanji, darovi, lukavstvom i mudrostju Kažimirove slědbenike tako bèrzo k sebi povratiti, da je taj odmah k svomu otcu u Poljsku uteko.[586]

Sazvao je plemiće u Budimu, među njima i Viteza kojega je poslije nekoliko mjeseci odlučio zatvoriti u višegradsku tvrđavu. Česmički je, bojeći se slične sudbine, pobjegao u Zagreb, ali je umro za nekoliko mjeseci. Autor navodi kako ga nitko, zbog straha od kralja, nije htio „svetačno zakopati", nego su mu tijelo sakrili u neku kapelu.

> Kad je Matia poslě dugo vrěmena putujući prěko Pečuha cérkvu posětio, zamole ga svetjenici za dozvoljenje, da dostojno sahrane nezakopano njegovo mèrtvo tělo. Kralj ih *izpsova,* zbog njihove robske strašivosti i zapovědi, da ga sahrane *svetačno* i *velelěpno* i sam je žalio propast *toga njemu někad dragog čověka.*[587]

Postoji i druga verzija priče o Česmičkovoj smrti koju navodi isti autor, da je umro potajno kod jednog prijatelja koji je čuvao njegovo tijelo u zasmoljenoj škrinji dvije godine. Matija je nekoliko puta htio vidjeti Česmičkog, ali nije mogao saznati gdje je. Slučajno je posjetio crkvu u kojoj je mrtav bio „prognanik" i saznao istinu te dopustio:

> […] da mu se tělo njegovoj časti dostojnom velelěpnostju sahrani, nego i njegovog priatelja zbog pobožne ljubavi, koje je mèrtvacu izkazao, načini biskupom one cèrkve, kojom je prie Janus vladao.[588]

Sam autor navodi sumnje u istinitost nekih dijelova ove „pripovĕsti".[589] Kako god, u prvi plan ipak dolazi slika privrženosti kralja Matije svojem prognanom savjetniku. Unatoč razmiricama između kralja i njegova savjetnika, u cijelom tekstu nema negativnoga vrednovanja kraljeve ličnosti, ali se može iščitati da je bio darežljiv, lukav, vješt diplomat, ali i pokrovitelj znanosti i umjetnosti. Naime, zahvaljujući Beatrici Aragonskoj, Matijaševoj supruzi, kćeri napuljskoga kralja, na budimskom se dvoru razvijala renesansna kultura i stil, a kralj je utemeljio knjižnicu „Bibliotheca Corviniana" kojom je, kako piše Kontler (2007:

[586] Isto.

[587] *Zora*, 1845, br. 21, str. 186.

[588] *Zora*, 1845, br 21, str. 186.

[589] *Zora*, 1845, br 21, str. 179.

134), Matijin dvor zaslužio europsku slavu. Naziv *Corviniana,* nastavlja Kontler, potječe od nadimka koji su Matiji prvi nadijenuli talijanski humanisti: Corvinus, tobože drevna rimska obitelj, često povezivana s gavranom (lat. corvus) u grbu obitelji Hunyadi, ali vjerojatno potječe od „Corvino vico", sela Kovin na donjem Dunavu koje Bonfini spominje kao rodno mjesto Matijinog oca. Zanimljiv je i Kontlerov podatak da je *Corvinianu* veličinom premašivala samo papinska knjižnica u Vatikanu (a glede grčkih knjiga, nijedna) te je po svome sastavu bila potpuno u skladu sa svojim vremenom: sadržavala je sva poznata djela o svim disciplinama koje su napisali antički i helenistički autori, crkveni oci, bizantsku i skolastičku literaturu kao i djela ranog humanizma u dvojezičnim (grčko-latinskim) verzijama, a humanističkim znanstvenicima koji su posjećivali Budim nudila je izvanredne radne uvjete. Vjerojatno je kao veliki i bogati spomenik europske kulture, nažalost, nestao u teškim ratnim vremenima, *Corviniana* je našla svoje mjesto u *Danici*, odnosno *Zori dalmatinskoj* i *Nevenu*. Naime, i u spomenutoj biografiji „Xivotopisje. Janus Pannonius."[590] spominje se i Korvinova knjižnica. O kralju je napisano da je bio pomnjiv i velikodušan zaštitnik znanosti, volio se družiti s obrazovanim ljudima gledajući kako će time pomoći svojoj državi. Tako je dao podići *občinsku učionicu* poput bolonjske:

> Sigurno cvětala je ta učionica u Budimu, gdě je Matia stanovao baveći se uvěk u družtvu učenih ljudih i gdě je imao bez sumnje i svoju bogatu knjižnicu, koja je onda jošte težko bila jedna od najugledniih. Nu za stanovito neznamo ni gdě je bilo, ni kako je dugo trajalo ovo sveučilište, koje se je sudeći po učenih Matiom za tu svèrhu u Ugarsku pozvanih ljudih, za cělo moglo natěcati s pèrvimi zavodi ove vèrsti u svoj Europi, ali žalibože i to kao mnoga toga, što je dobra i velika utemeljio Matia, propadě, ako i ne odmah po njegovoj smèrti, a to ipak za cělo onda, kada su Turci nasèrnuli u Ugarsku, koji su takodjer i dragocěnu njegovu knjižnicu utamanili i sažgali.[591]

U *Nevenu* je 1853. godine također objavljen članak anonimnoga autora „Knjižnica Korvinova"[592] u kojoj piše vrijeme osnivanja te kako su prve knjige kupovane u Carigradu, Grčkoj i Aziji, a sam je kralj uz velike troškove dobavljao knjige, plaćao prepisivače te knjižnica postavši najveća, nakon kraljeve smrti, propada. Autor navodi i neke druge podatke kao npr. da je 1526. oštećena od Turaka, premda su je od 1541. turski vođe čuvali, car

[590] *Zora*, br. 21, str. 162–165; 178–180; 186–187.

[591] *Zora*, 1845, br. 21, str. 179.

[592] *Neven*, 1853, br. 38, str. 605-606.

Maksimilijan je uzeo puno rukopisa. Unatoč velikim gubicima zbirka je i u 17. stoljeću bila velika, a Pazman je za nju ponudio 30000 forinti Turcima. Od te velike knjižnice ostali su zakonici koji krase bečku, ferrarsku, wolfenbüttelsku knjižnicu i druge inozemne zbirke knjiga.

Svoj je uspon za vrijeme Korvinove vladavine započela još jedna važna ličnost hrvatsko-mađarske povijesti, a je Toma Erdödi Bakač. Njegova je biografija objavljena u časopisu *Neven* pod naslovom „Životopisi slavnih muževah iz obitelji Erdödskih Bakačah. Posvećeno svjetloj gospoji Sidoniji Rubidovoj, rodjenoj iz porodice Erdödianske. Od. A.T.B“[593] Autor je teksta Andrija Torkvat Brlić[594], a riječ je o vrlo opsežnoj biografiji koja opisuje Tomu Bakača I. koji je bio *nadbiskup ostrogonski, kardinal sv. rimske crkve, tutor i upravitelj biskupije zagrebačke*[595]. Autor navodi kako je Bakač rođen u niskoj kućici, ne zna se ni kada se rodio ni tko su mu bili roditelji, ali je iz plemićke obitelji koja je vladala u Jelengradu, mjestu u Moslavini, u vlasništvu obitelji Cuporske.[596] Autor pretpostavlja da ga je školovao ili neki svećenik ili netko iz obitelji Cupor ili sam kralj Matija Korvin. Ukratko piše o mjestima Bakačeva školovanja kao i dužnosti koje je obavljao, a ističe vjernost kralju Matiji i njegovu sinu Ivanu. Cijela biografija prati Bakačev profesionalni životni put, napredovanje, diplomatsku i političku karijeru u kojoj se iskazao kao savjetnik kralja Vladislava. Sam tekst donosi puno povijesnih činjenica, ali za imagološku analizu ipak se iščitava stajalište samoga autora o Bakaču kojega naziva razboritim, „mudri Toma“[597] koji je htio da se „iz nutra utvrdi kraljevstvo“[598], važan je bio i u učvršćivanju hrvatsko-mađarskih odnosa, držan je za čovjeka „osobite kreposti i velikih zaslugah za državu“[599]. U odnosima s Turcima „Toma se […] mudro vladaše“[600], kralju je bio osoba od povjerenja jer „bijaše važan i ozbiljan“[601], a bio je

[593] *Neven*, 1855, br. 8, str. 115–119; 132–139; 151–155; 167–171; 181–187; 197–200.

[594] O tome vidjeti u knjizi: V. Švoger: Ideali, strasti i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Slavonije, srijema i Baranje, 2012, str. 124-129.

[595] Isto, str. 116.

[596] Autor navodi kako je obitelj Cuporska bila silovita, nepravedna i grabežljiva te je otela Bakačevima očevinu, ali kada je izumrla, vratila se Bakačevima Moslavina i Jelengrad, „a budući je sve šumni priediel, *šumadia* bilo, to se nazove obitelj Bakačah gospodujućom šumama t.j. Erdödianskom. (*Erdö* je u magjarštini šuma: Erdelj=šumadia.)“ (*Neven*, 1855, br. 8, str. 116).

[597] Isto, str. 119.

[598] Isto.

[599] Isto, str. 134.

[600] Isto, str. 136.

[601] Isto, str. 137.

„duša vlade“[602], a kako je bio odan kralju i predan svome poslu, autor piše da je i „pravi vladar bio“[603]. Njegovo je ime bilo poznato u Poljskoj i u Rimu, a želio je osloboditi Europu od Turaka. Oduševljeno autor nastavlja:“ Divno je promatrati Tomino predvidjenje, njegovu oštroumnost, […] I vriedno bijaše da tolika mudrost i radinost onolikom sjajnošću svjetovnom odsievaše.“[604] Tekst nadalje prikazuje razne izazove s kojima se Bakač morao suočavati kao što je planiranje strategije u obrani od Turaka, intrige unutar Ugarske, savezništva koja je sklapao između plemićkih obitelji. Bio je tutor kralju Ljudevitu, ali zbog rasipnosti kralja, nereda u državi, nesložnoga plemstva, klonuo je duhom te umro. Pokopan je u Ostrogonu, ali se ne zna ni godina ni dan njegove smrti.

Iščitavajući tekstove o starijoj, zajedničkoj povijesti, može se primijetiti kako je u njima više ističe pozitivna slika, veličanje, idealiziranje zajedničke prošlosti: Ladislavovo utemeljenje Zagrebačke biskupije, Kolomanovo darivanje slobode i mnogih privilegija dalmatinskim gradovima kao i mirni pregovori s Hrvatima kao i dogovori doneseni 1102. godine, zatim prikaz Matije Korvina kao pravednoga kralja čiji su savjetnici bili ljudi iz hrvatskih krajeva.

Od Ladislava i Kolomana, preko Zrinskih i Korvina, prevladavala je slika međusobne uzajamnosti, podrške, darivanja, zajedničke obrane, zajedničkog neprijatelja.

***

U 19. stoljeću se slika mijenja, dolazi do udaljavanja te se pojavljuje slika nekih ličnosti čija se imena i danas spominju u negativnom kontekstu, a jedna od najpoznatijih je o mađarskom vođi liberala Lajosu Kossuthu.[605] Mada se u časopisima nije puno pisalo o njemu, ali ono što

[602] Isto, str. 138.

[603] Isto.

[604] Isto, str. 151.

[605] Lajos je Kossuth siječnju 1841. godine prvi put objelodanio list „Pesti Hirlap“, prve moderne političke novine u Ugarskoj u kojima je Kossuth pisao dojmljive članke o mnoštvu različitih tema: od siromaštva, podrumskih stanova u Pešti, tamničkih uvjeta i nepravdi do privrednih pitanja, gradnje željeznica i rješenja pitanja tarifa. Kritizirao je i rugao se, ali istodobno i predlagao rješenja, zagovarao je opće ukidanje kmetskih davanja te ukidanje plemićkih povlastica, uključujući izuzeće od oporezivanja. Glavni je cilj Kossuth programa bilo stvaranje građanskog srednjeg sloja i time osiguranje mogućnosti ustavnog i neovisnoga nacionalnog opstanka. U tu je svrhu bilo potrebno tragati za politikom usklađivanja interesa plemstva, srednjeg sloja i seljaštva. Rasprava između Széchenyja i Kosshuta ticala se pitanja prvenstva poljoprivrednog spram industrijskog razvoja. Szičenji je želio uvesti reforme u suradnji s vladom, a ne suočavajući se s njom. Kossuth je znao da se istinska promjena mogla zbiti samo suprotstavljaući se apsolutizmu. Godine 1843. apsolutistička je vlada smijenila Kossutha s njegova uredničkog mjesta. Ipak to nije moglo zasutaviti oporbeni pokret u njegovu velikom napredovanju. Organizirao je reformni sustav utemeljujući Vedegyet sa svrhom da bojkotira stranu, tj. autsrijsku, robu i potakne razvoj mađarske industrije. Kossuth je također pokušao stvoriti društvo za gradnju tvornica i

je objavljeno, davalo je dojam osobe koju se ne simpatizira.Tako u „Zapiscima hrvatskoga časnika“[606]autor pisma piše kako se obratio pukovniku riječima: „Gospodine za sve blago svieta, ja se Magjarom i Košutu prodati neću; pustite me daklem da se oddielim iz miloga mi puka, u kojemu toliko godinah sretno služih.“[607]

O događajima u Beču 6. listopada i njegovim posljedicama piše B. Petranovich u pismu[608] Anti Kuzmaniću te između ostaloga Kossutha naziva „madjarski Robespierr“. U razgovoru fra Jere i fra Bare u *Zori dalmatinskoj* o Kossuthu će se dati slika kao o mudrom, ali „šarovitom“ čovjeku, lukavom, ali zavedenom: „[…] a Magjari dabi okrunuli nikoga Kossutha, mudra čovika […], ali šarovita.“[609] Neki Berlić piše o Kossuthu kao lukavom čovjeku, političaru, ali i diktatoru:

> Nadvojvoda Stjepan ugarski Palatin, ili hotivši veliki magjarski car, kad se Austria razpadne, ostati, ili možebiti zaveden od lukavog Košuta – koji veće godinah sve magjarske velikaše za nos derži i vodi, sve štogod su Magjari hotili i želili – sve jim je od Cara pribavio, tako i tri najpoglavitija popečiteljstva od izvanskih, pineznih, i vojničkih dilah, i po tomu se je Magjarska s ostalom Austriom sa svim razkerstila, da već nije ni za potrebito deržala, da bi joj Car šta povlastiti, ili zabraniti može, nego je na svoju ruku sve počela činiti, štogod joj se svidilo, da joj u njezin plan ulazi […]. Vidivši to Košut; kolovodja magjarske pobune, i sada Diktator u Magjarskoj.[610]

---

trgovačko društvo, ali su ova bila malog učinka. U toj privrednoj i političkoj borbi razvio je svoja shvaćanja o samostalnome tarfinome području. Godine 1846. Deak Ferenc je složio Proklamaciju opozicije koja je bila potaknuta s Kossuth strane, a služila je kao stranački program. Njezini su se glavni zahtjevi odnosili na oporezivanje svih društvenih skupina, jednakost pred zakonom, ukidanje kmetstva s državnim obeštećenjem, slobodnu prodaju plemićkih zemljoposjeda, slobodu tiska, uvođenje parlamentarne vlade i odgovornog ministarstava na savez Erdelja i Ugarske, a to su zahtjevi koji su poslije kodificirani u ožujku 1848. godine; 1840-ih sve više Mađara željelo je modernizaciju i građanski razvoj. Zemljoposjedničko plemstvo u borbi s privrednim poteškoćama, neplemićka inteligencija, urbano i ruralno malograđanstvo, nastajuće industrijsko i poljoprivredno najamno radništvo, kao i židovski purgeri u usponu, svi su bili ujedinjeni u želji za reformana. Najrazličitije su se skupine okupljale iza Kossuthova programa, svi su oni, zapravo, [...] bili ugroženi zatrarjelim i apsolutstičkim poretkom. (Prema Kontleru, god.: 127-129)

[606] Ovaj je tekst objavljen 1850. godine u sedmoj knjizi časopisa *Kolo,* a nastavak je objavljen 1851. godinu u osmom broju.

[607] *Kolo VII*, 1850, str. 63.

[608] *Zora*, 1848, br. 51, str. 201.

[609] *Zora*, 1849, br. 6, str. 24,

[610] *Zora*, 1849, br. 8, str. 30-36.

A u pjesmi „Iskra moje serdčenosti na Slavjanstvo“[611] Kossuth je „vridni Paša“ koji prijeti Banu.

Nisu samo povijesne ličnosti kao svjedoci zajedničke mađarsko-hrvatske povijesti dobivale svoje mjesto na stranicama časopisa markirani što pozitivnim što negativnijim atributima, ovisno i o gledanju donositelja članka, nego su časopisi, istina možda manje, objavljivali i tekstove o mađarskim ličnostima iz vjerskog i kulturnog života. Ako se pogledaju opisi sljedećih Mađara, otkrit će se pozitivnija slika. Tako je u *Danici* je objavljena crtica o preminulom kanoniku u Oštrogonu anonimnog autora pod naslovom „Paval Szabó“[612] o kojem piše:

> Ov učeni Uger bil je veliki prijatelj izobraženja narodnoga, i iz toga uzroka ljubil je takajše magyarski jezik, tim vendar razlogom, da je svakojake novosti najviše pako zamenjanje slavenskih obiteljnih imen sa magyarskimi, i druge tomu spodobne nasilne pomagyarenja načine iz celoga serdca odurjaval.[613]

Zatim o Franji Kazinczyju, mađarskom pjesniku, Rumy piše kao velikom rodoljubu koji je bio kozmopolit, nikada nije bio protiv drugih jezika, patriot koji je želio procvat mađarskog književnog jezika, ali ne na štetu drugog jezika te navodi jedno Kazinczyjevo pismo upućeno srpskom pjesniku Lucianu Mušickom u kojem piše:

> Ja poznajem nekoja pokušenja vaših pesamah, one su sve sladke, sve su takove, kao da su jih vile izpevale;-vi (Iliri) ste u istinu detca onoga naroda, koi je Homera i Pindara, Anakreonta i Safona porodio! Daj Bože, da opet novi Homeri i Pindari, Anakreonti i Safone iz njegaova krila proizidu![614]

U *Danici* je objavljen i prikaz Lisztova boravka u Zagrebu u kojem je anonimni autor skladatelja prikazao vrlo pozitivno nazvavši ga „glasovitim umětnikom na fortepianu“,[615] „oriaškoga duha“,[616] „divne věštine“.[617]

---

[611] *Zora*, 1849, br. 14, str. 53.

[612] *Danica*, 1835., br. 38. str. 253 [153].

[613] *Danica*, 1835, br. 38. str. 253 [153].

[614] *Danica*, 1840.br. 40.str. 160.

[615] Danica, 1846. br. 32, str. 129.

[616] *Danica*, 1846. br. 32, str. 130.

[617] *Danica*, 1846. br. 32, str. 130.

U *Nevenu* je 1856.objavljena Petofijeva pjesma „Luda“.[618] Ispod pjesme je natuknica da je Petofi najznamenitiji lirski pjesnik mađarske novije dobi te kako ova pjesma ocrtava logiku duha poremećenog nesrećom i ljudskom pakošću. [619]U istom časopisu godine 1858. objavljen je kratki prikaz Petofijeva književnog djela „ Janos Vitez“ u rubrici „Književni vjestnik“, a piše kako je istoimeno djelo preveo Jovan Jovanović koji o mađarskom pjesniku piše:

> Petofia poznaje ciela izobražena Evropa i s pomnjom čita njegove bujne umotvore; Niemci ga odavna obgrliše, a i Česi od neki ga dan u svoju književnost uvedoše s velikim praskom i uzklikom, no mogu li se svi ti prevodi sravniti s prevodom J. Jovanovića […] koga jugoslavensko pa i madžarska literatura onako visoko ocieni.[620]

Kao što se do sada moglo iščitati, u pisanim izvorima od srednjega vijeka do kraja 18. stoljeća dominirala je pretežito pozitivna slika o Mađarima, što Šokčević objašnjava zajedničkim interesima dviju političkih elita, hrvatskog i mađarskog plemstva, koje su često imale zajedničke interese i zajedničke neprijatelje.[621] Prvi sukobi nastaju 1790. godine oko uvođenja mađarskoga kao službenoga jezika, nastavljaju se i nakon 1825. godine kada dolazi do jačanja mađarskih nacionalnih pokreta, a svoj će vrhunac doživjeti godine 1848. U razdoblju od 1835. do 1848. u analiziranim se časopisima iznosila uglavnom negativna slika o Mađarima, njihovoj kulturi, jeziku i karakteru s ciljem udaljavanja od ideje zajedništva s Mađarima, a povezivanjem s idejama slavenske uzajamnosti. Međutim, Lukač (2002) i Šokčević (2006) smatraju važnim podsjetiti da su neke kulturne reforme Mađara započete prije ilirskoga pokreta djelovale inspirativno na Hrvate pa su i oni sami slijedeći mađarski primjer („mađarska pelda“), tj. mađarske modernizacijske trendove, krenuli sličnim putem. Premda su se Mađari shvaćali kao etnički i kulturni Drugi, ipak su se poimali kao narod s kojim su Hrvati živjeli u višestoljetnoj državnoj zajednici sukladno čemu se se označavali i kao *ustavna braća*, što će biti posebno važno prema kraju 1848. godine (Coha: 2015). Najpoznatiji je iskaz, koji upućuje na mađarske uzore, iz *Disertacije* Janka Draškovića: „Dužni smo ele dobru peldu Mađarov nasljeduvati, i njima črez to potvrditi, kakve su ciene u

[618] *Neven*, 1856, str. 41–42.

[619] *Neven*, 1856, str. 41-42.

[620] *Neven*, 1858, str. 432.

[621] Šokčevć, 2006, str. 17.

našem umu dobra i pametna njihova tvorja.“[622] Tako će se u nastavku analizirati tekstovi koji tematiziraju Mađare kao uzor, donose pozitivne slike o njima.

[622] Jakša Ravlić, priredio. *Hrvatski narodni preporod I*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 28, Zagreb, Matica hrvatska, 1965, str. 100.

10. MAĐARI KAO UZOR

Pozivajući se na prilog „Ugarska i Horvatska“[623] prema kojem ilirstvo nije nastalo „kao što něki misle, za protiviti se magjarskom jeziku, nego po njegovom priměru“[624], Coha (2015: 210) navodi da čak i kada su zbog specifičnih političkih konstelacija bili konkurentni i(li) konfrontirani, europski su se nacionalizmi 18. i 19. stoljeća širili, međusobno se motivirajući te navodi tvrdnju I. S. Naškoga koji u „Dopisu iz Djakova. (Iz pisma g. B-u.)“[625] piše: „Germanomania, Magjaromania, Iliromania, - jedno nuz drugo mora biti; - jedno brez drugoga nemože biti.“[626] Dakle, unatoč većini članaka u kojima su Mađari prikazivani negativno, kao *drugi*, samim time i po mnogo čemu *drugačiji,* a kao takvi su nosili atribut prijetećeg naroda koji želi propast svojega (hrvatskoga, ali i ostalih slavenskih) susjeda čime se širila propaganda, a time i strah o mađarskom narodu kao neprijateljskom. Ipak se u *Danici,* a posebno u *Nevenu* pojavljuje slika Mađara koji drže do svojega jezika, književnosti i kulture te kao takvi postaju uzor, primjer, „pelda“. Zanimljivo je da je među onima koji vide Mađare kao primjer i Rumy, inače žestok kritičar mađarske nacionalne politike i odnosa prema slavenskim narodima, posebno Slovacima. No, ipak piše o *istinitom* Mađaru sljedeće:

> Ali samo svoj materinski jezik braniti i podizati do nebesah, one koji ga nerazumiu, zametavati, i za istomu ugodit, neučit se nikakova drugoga korisnoga jezika, jest i u vlastitoj domovini budalasto.[627]

Slično je intoniran i Rumyjev prilog „Plemenito očitovanje jednoga visokoučenoga Magjara verhu mnogih tudjega roda magjarskih rečih i domorodna želja“[628] u kojem piše o mađarskom jezikoslovcu zaključujući da ima „medju Magjari“ ljudi koji su „od predsudah prosti“. I o mađarskom preporoditelju Ferenczu Kazinczyju piše vrlo pozitivno ističući da je:

> […] starina magjarskih pěsnikah i literatorah, koi magjarski pismeni jezik u 80 i 90 godini prošastoga stolětja zajedno s drugimi, većinom mladimi ljudmi, sa srěćom izobražavati poče, i

[623] *Danica,* 1840, br.29 , str. 113-115.

[624] Isto, str. 114.

[625] *Danica,* 1842, br. 28, str. 109-112.

[626] *Danica,* 1842, br. 28, str. 111.

[627] *Danica,* 1838, br. 26, str. 104.

[628] *Danica,* 1838, br. 28, str. 109–110.

> svoj materinski i narodni jezik s domorodnom gorućnostju ljubljaše, no nije bio nikada pri svem svojem rodoljublju proti ostalim jezikom domovine svoje nepravedan i nemilostiv.[629]

Ravnatelj zagrebačkoga njemačkog teatra Heinrich Börnstein među Čehe, Poljake, Ilire stavlja i Mađare kao jedan od inih naroda koji:

> s jednakom voljom, s jednakom marljivostju ovdi davna umětnosti děla prětećoj propasti uklanjaju, tamo znatne dokaze domorodne dogodovštine sakupljaju, kako ovdi historičke čine oštrim umom iztražuju i utemeljivaju, tamo bajkami i pripovědkami, historičkimi slikami i proizvodi pěsničtva nastoje, da čim veći broj zemljakah svojih na obćenitu korist domovine pobude; - nu svi odjednom rade, svi za jedinom onom i velikom sverhom teže; da čuvaju, čiste, obradjuju i razširuju mili jezik materinski.[630]

Osim na polju kulture, književnosti i jezika, Mađare se pohvaljivalo i u njihovom pristupu sportu i brizi za tijelo. Tako je zanimljiv *Daničin* prilog preuzet iz *Jelenkora* „Borba u Pešti“[631] u kojem se pohvaljuju sportske vještine koje se potiču u Pešti dok je “věšbanje u borbi i u srodnih njoj predmetih jest u našoj domovini jošte neizměrno zanemareno.“[632]
O važnosti fizičke kondicije te institucijama koje se brinu za zdravlje mladeži uvodeći gimnastiku objavljen je članak „O věšbanju těla“:

> […] i tako, dočim će němački i magjarski mladići sve jačji i krěpčiji bit, postat će mladež naša sve slabia i bojazljivia; Slavonci i Horvati, koji su od starine slovili s viteštva i snage, slovit će s tromosti i strašivosti.[633]

Dakle, *Daničnini* prilozi nisu samo donosili oštre i kritičke tekstove o Mađarima, nego i one koji predstavljaju primjer koji bi trebalo preuzeti i primijeniti, a potvrđuje to Tkalčević pitajući se „zašto se ilirsko duhovničtvo neugleda već jedared u česko ili magjarsko, te nezaloži družtvo za izdavanje pučkih knjigah?“[634]

---

[629] *Danica,* 1840, br. 40, str. 160.

[630] *Danica,* 1839, br. 46, str. 181.

[631] *Danica,* 1844, br. 20, str. 79-80.

[632] *Danica,* 1844, br. 20, str. 79-80.

[633] *Danica,* 1844, br. 17, str. 71.

[634] *Danica,* 1848, br. 30, str. 120.

Neven ipak donosi više obavijesti o kulturnim zbivanjima u Mađarskoj. Treba uzeti u obzir da ovaj časopis izlazi u vrijeme Bachova apsolutizma, stroge cenzure i zabrana, no ipak se u *Nevenu* uspjela stvoriti, zahvaljujući uredniku Mirku Bogoviću, kako piše Brešić (2014:37), prava književna tribina putem koje je mlada preporodna književnost uspješno prebrodila jednu od svojih ozbiljnijih kriza. Brešić (2014:38) piše kako je na ukupno 4.408 stranica 262 Nevenova broja i 6 priloga objavljeno oko 2.000 većinom potpisanih, odnosno priloga pod pseudonimommima i šiframa te nastavlja kako su glavni prilozi objavljivani u prvome, osnovnome i najopsežnijem dijelu časopisa, ostali u više ili manje stalnim i različito imenovanim rubrikama (*Tobolac, Feuilleton, Viestnik*...).

Upravo su za ovaj dio analize zanimljivije bile male rubrike, koje Brešić u Bibliografiji navodi kao „bilješke“, a koje su donosile vijesti iz kulturnoga života kako Mađara, tako i drugih naroda. Prateći događaje izvan Hrvatske, u tim malim rubrikama objavljivani su „odjeci“ različitih, većinom kulturnih događaja iz Europe i svijeta, a koje su djelovale poput manjih obavijesti ili kratkih vijesti o kulturnom i društvenom životu. Tako su objavljene vijesti/bilješke iz različitih dijelova Ugarske, a vezane su bile za kazalište, izdavaštvo, kulturu, pravo, gospodarstvo i neke zanimljivosti iz svakodnevice. I ova će analiza *Nevenovih* bilješki pokazati koje su sve zanimljivosti pisale o Mađarima kako bi hrvatski čitatelj ponešto saznao, spoznao ili naučio od susjeda. Većina vijesti vezanih za Mađare je pozitivna, a tiču se ulaganja u kulturu, prosvjetu, izdavaštvo, novine i časopise.

U *Nevenovim* rubrikama objavljivale su se bilješke o mađarskom kazalištu, plaći umjetnika, financijskoj potpori, napredovanju mađarske dramaturgije. Tako se u rubrici *Različite věsti* donosi vijest o Mađarskom narodnom kazalištu koje „veoma skupo svoje umětnike platja [...]“[635], o financijskoj potpori mađarskom kazalištu piše u rubrici *Svašta po něšto*[636], o napredovanju mađarske dramaturgije u bilješci *Književnost i umětnost inostrana*.[637] O tome koliko je važno kazalište, u rubrici *Svašta*[638] piše kako se mađarski život povukao u *književo i teatar*, a jedan dio aristokracije radi neumorno pomažući narodne zavode.

Osim o kazalištu, pisalo se o izdavaštvu, novinama i časopisima iz čega se moglo zaključiti kako su u Pešti izlazile razne vrste časopisa od beletrističkih, znanstvenh, vjerskih te se davao dojam o razvijenoj čitateljskoj publici željnoj novih sadržaja. Tako je objavljeno kako u Pešti

[635] *Neven*, 1852, str. 15.

[636] *Neven*, 1853, str. 303-304.

[637] *Neven*, 1854., str. 47.

[638] *Neven*, 1854, str. 80.

početkom veljače izlazi novi mađarski časopis beletrističko-znanstvenog sadržaja pod imenom *Ertesito.*[639] O *Hetilapu*, jedinom mađarskom časopisu u Erdelju, piše kako mu se obustavlja daljnji tečaj, dok u Pešti počinje izlaziti novi mađarski beletristički časopis *Deli Bab* (*Fata Morgana*) čija je zadaća zastupanje beletristike i narodnoga kazališta.[640] U rubrici *Svašta ponešto*[641] stoji kako se peštanske novine hvale mađarskim društvom čitatelja i velikim brojem pretplatnika.

Nadalje, objavljeno je kako mađarski časopis *Buda-P-Hirlap*[642] spominje veoma pohvalno rječnik Bogoslava Šuleka, zatim je u rubrici *Viestnik* godine 1855 dano na znanje kako u Beču izlaze nove velike mađarske novine (svaki dan) pod naslovom *Magyar sajto* kao i to da Društvo svetog Stjepana u Pešti izdaje sada svojim troškom tri časopisa: *Csaladilapok* (listovi za obitelj), religijski i katolički pučki list, koji izlazi na mađarskom, slovačkom i njemačkom jeziku, i druge mnogovrstne naučne i školske knjige, a čija je svrha „rasprostranjenje pučke prosvjete te zato primaju za članove ljude bez razlike vjerozakona i stališa.“[643]

Također se uvelike u *Nevenovim* rubrikama pisalo o izdavanju knjiga kao i o pjesnicima i spisateljima. Tako se piše o četvrtom svesku povijesti mađarske književnosti mađarskoga spisatelja Franje Toldyja[644], o epskoj pjesmi *Nagyvidai cziganyok*[645] Aranya Janosa te izdanju djela *Historia literature magjarske* i to „u *slovenskom jeziku*!“ uz komentar: „Tako valja! trěba da se u taj primĕr ugledaju književnici ostalih narodah. Tim će se načinom najprie narodi, koji su dosad kroz medjusobne strasti i nesporazumlenja na obći usterb svoj razděleni bili, opet u duhu ljubavi i sloge sjediniti moći.“[646]

Iz *Nevena* se nadalje saznaje kako je slavni mađarski povjesničar A. Reguli gostovao u Varaždinu, a da je uvelike cijenjen, potvrđuje komentar: „Nami je veoma žao, što se nije u Zagreb potrudio, gdě bi ga mi, kao toli slavnog muža i ujedno začastnog člana našeg historičkog družtva, zaisto serdačno dočekali bili.“[647]

---

[639] *Neven*, 1852, str. 79.

[640] *Neven*, 1852, str. 832.

[641] *Neven*, 1853, str. 241.

[642] *Neven*, 1853, str. 526.

[643] *Neven*, 1855, str. 702.

[644] *Neven*, 1852, str. 143.

[645] *Neven*, 1852, str. 304.

[646] *Neven*, 1852, str. 703.

[647] *Neven*, 1852, str. 784.

Pisalo se o napretku mađarske beletristike[648], važnosti narodne književnosti u Ugarskoj te se u u jednoj bilješki postavlja pitanje: „U Ugarskoj smatra se za čast narodnu podpomagati narodnu književnost.- Kad ćemo moći mi ovakve vesti javljati u domaćoj jugoslavenskoj rubriki?“[649]

Nadalje se spominje i poznati mađarski spisatelj Franjo Toldy koji je izdao prvi svezak „historie magjarske literature“[650], a nekoliko će se bilješki posvetiti i mađarskom pjesniku Mihalyu Worosmartyju.

Franjo Csaszar, profesor mađarskoga jezika i književnosti u Rijeci 1830. godine, bio je ,kako piše Lőkös (1998: 65-68) relativno važna i poznata osoba u širim kulturnim krugovima Ugarske, imao je prijateljske veze s Ivanom Mažuranićem koji mu je bio učenik a koji mu je napisao i pjesmu *Gospodinu Csaszaru u Novoj godini 1833*. O Csaszaru se pojavila i bilješka u *Nevenu* gdje se spominje kao bivši potpredsjednik vrhovnog mjenbenog suda u Pešti, poznat u Zagrebu i u Rijeci kao profesor, a izdao je ove godine *Magyar Hölgyek Naptára* (*Dnevnik magjarskih gospojah*).[651]

U rubrici *Književni vjestnik* objavljeno je nekoliko bilježaka o prevođenju mađarskih djela. Tako se može saznati da „Madjarski epos 'Toldi' od Aranja Janoša prevede na srbski Jovan Jovanović a tiska ga Medaković u N. Sadu“[652], a preveo je i Petőtofijevo djelo *Janos Vitez*.[653]

Dakle, *Nevenove* bilješke donosile su dosta vijesti o književnom stvaralaštvu u Mađarskoj, od izdavanja knjiga, napretka mađarske beletristike, prepoznavanja važnosti narodne književnosti, važnosti mađarskih pjesnika, kao i pokušaja približavanja mađarske literature slavenskim narodima. Osim vijesti iz svijeta kulture, u *Nevenovim* su se rubrikama našle i vijesti iz školstva i to opet kako bi pokazale primjer ulaganja u prosvjetu doniranjem novaca i podizanjem škola. Tako u rubrici *Viestnik* objavljeno je kako je vlastelin iz okolice Blatnog jezera u Ugarskoj poklonio novac jednoj realnoj školi koja se treba podignuti u Šimegu, u Halaši je neki Sigmund Peter darovao novce gimnaziji, a Daniel Heinrich u Brašovu dao donaciju za poboljšanje stanja evangeličkih učitelja.[654]

---

[648] *Neven*, 1852., str. 815.

[649] *Neven*, 1854. str. 80.

[650] *Neven*, 1853, str. 368.

[651] *Neven*, 1856, str. 61

[652] *Neven*, str. 399.

[653] *Neven*, str. 432.

[654] *Neven*, 1855, str. 368.

Našlo se i nekoliko *Nevenovih* bilježaka koje su svojom viješću podsjetile na trenutke zajedničke povijesti Hrvata i Mađara kao što je vjenčanje carice Elizabete i cara Franje Josipa. U *Viestniku* pod naslovom „Svetkovine prigodom věnčanja njeg. Veličanstva u Beču" navodi se kako je hrvatsko-slavonsku i dalmatinsku delegaciju predvodio ban Jelačić, a mađarsku delegaciju, koja je brojila 180 članova, predvodio nadvojvoda Albrech:

> Njegovo Veličanstvo imalo je uniformu svoga husarskog regimenta, njeno veličanstvo carica pako bogatu narodno-madjarsku nošnju. Njihova veličanstva primiše deputaciu najblagonaklonije, te je njegovo veličanstvo dostojalo s deputaciom madjarski govoriti i izjaviti, da će mu drago biti, ako s previšnjom svojom suprugom bude mogao što skorije Ugarsku posětiti.[655]

Povezanost hrvatske i ugarske književnosti potvrđuju dva rukopisa pronađena u knjižnici u Zagrebu. Prvi rukopis sadrži vlastoručno pisane pjesme ugarskog historiografa Nikole Istvanfija, vlasnika hrvatskih dobarah Vinice i Pavkovaca, a pjesme je pisao o visokim ugarskim i hrvatskim dostojanstvenicima, a drugi rukopis sadrži mađarski igrokaz posvećen „knezu Nikoli Zrinjskom banu hrvatskom i Kristofu Batjanu vrhovnomu zapovjedniku carske vojske."[656]

Osim vijesti vezanih za kulturni život Mađara, *Nevenove* su bilješke donosile vijesti iz prava, gospodarstva, ali i svakodnevice. Tako je čitatelj mogao saznati koliko se u Mađarskoj prijavilo advokata koji po novom zakonu smiju „advocirati"[657] ili da je u Pešti umro stari advokat, Ivan Mezei, zvan „Verboczy redivivus"[658] jer je dobro znao stare ugarske zakone. Kao primjer gospodarskog razvoja navedno je kako se uređuje korito Tise koja je radila poplave, a radovi teku dobro čime je dobiveno preko 222 tisuća jutara zemlje. „Koliko bi mi jutarah zemlje cernice mogli dobiti, kad bi se naša Lonja uredila!"[659] bio je komentar u bilješci, a značio je da je donositelj vijesti itekako bio svjestan gospodarskoga razvoja u Mađarskoj: „Od Tokaja javljaju da od g. 1848. nije bilo tolikog i tako vrstnog suhog grožđja

[655] *Neven*, 1854, str. 303-304.

[656] *Neven*, 1856, str. 61.

[657] *Neven*, 1852, str. 735.

[658] *Neven*, 1853. str. 96.

[659] *Neven*, 1853, str. 112.

(madj. Aszu-szoto) kao ljetos. Putnja (brenta) ovakvog groždja, od kojeg samotok daje esenciju tokajsku iliti pravu tokajčinu, platiše ondje po 20-25 fr.sr.“ [660]

No u *Nevenovim* rubrikama našle su se i vijesti iz, recimo, mađarske svakodnevice kao npr. da je Budimu je ustrojen odbor za izgradnju spomenika slavnom slovačkom pjesniku Ivanu Hollomu[661] ili da se Sepsy Karoly,[662] mađarski pisac i ravnatelj jednog mađarskog dramskog društva ubio, ili pak vijest o župnikovoj naredbi prije vjenčanja:

> U Gjula-Jovanu u Ugarskoj ondješnji župnik ne vienča nijednih mladjenaca dok se ne dokaže, da su posadili svako po 12 mladih stabala i zagojili jih bar dotle da se vidi, e će iz njih porasti stabal. Ne bi li se to i kod nas moglo; osobito mislimo Primorje, gdje je bura svaku godinu to jača, a to samo za to, jer joj ne ima što razbiti sile, pa onda ona lomače kao što je onomad. Nuderte gospodo župnici; to bi bilo na korist svim.[663]

Koliko je zapravo prisutna mađarska književnost i kultura i hrvatskoj književnoj periodici od 1835. do 1856. godine? Analiza je pokazala kako su hungarološke teme u časopisima, najčešće imale negativan predznak, a kao takvu oblikovali su je tekstovi i autori koji su naglašavali razliku Mađara. Negativnim atributima željelo se dati na znanje čitateljima da su Mađari *drugi* i na taj način, na strani promatrajuće kulture, ojačati svijest o slavenskoj uzajamnosti, pripadnosti slavenskom narodu. Ipak, u *Nevenu* je vidljiva velika promjena. Iznenađujuće velik broj bilješki u njegovu sporednu dijelu (*Svašta po něšto*, *Svašta*, *Sitnice*, *Književni viestnik*, itd.) koji donosi vijesti o kulturnom životu Mađara, književnosti, školstvu, gospodarstvu te se takve bilješke nameću kao primjer drugima. Tek se u ovim malim rubrikama pojavljuju velika imena mađarske književnosti, dobrotvora, povjesničara, ali se prikazuje i suradnja s Hrvatima na kulturnom polju u smislu gostujućih predavača, prijevoda, pronađenih rukopisa koji tematiziraju zajedničku povijest pa na kraju krajeva i spominje se i veliki događaj kao što je vjenčanje cara Josipa, a na kojem su prisustvovali hrvatski i mađarski predstavnici zajedno. Dakle, slika o Mađarima u hrvatskoj javnosti nije bila jednostavna, a očito je da uvelike ovisila o društvenoj pozadini. Da bi se dobila detaljnija promjena te slike kroz 19. stoljeće, bila bi potrebna analiza i drugih tiskovina 19. stoljeća.

---

[660] *Neven*, 1855, str. 750.

[661] *Neven*, 1853, str. 432.

[662] *Neven*, 1854, str. 47.

[663] *Neven*, str. 543.

11. NEILIRSKI POGLED NA MAĐARE

Korpus periodike se u završnoj fazi istraživanja povećao i za kajkavski almanah *Danicza Zagrebechka* kao i *Srpsko-dalmatinskij magazin: ljubitelj prosveštenija*, kako bi se u obzir uzeo i neilirski pogled na Mađare i Mađarsku u hrvatskim zemljama.

Uvidom u ova dva kalendara htjelo se vidjeti jesu li u njima objavljivani tekstovi koji se bave hrvatsko-mađarskim odnosima. Kalendari su, inače, pokrenuti u nastojanju oko pridobivanja malobrojna opismenjena hrvatskoga čitateljstva kao i sa željom da svoje pučko književno štivo na hrvatskom jeziku približe što širem krugu čitateljstva.[664] Kalendarski su tekstovi bili sredstvo pouke i poduke o poželjnom načinu življenja, životnim vrjednostima, moralu, ali i uputama za svakodnevni život. Politički se život u njima izbjegavao, ali dok se u razdoblju od 1790. do 1830. godine vodi politika popuštanja mađarskim pretenzijama, javljaju se kalendari na dva narječja, na kajkavskom i na štokavskoj slavonskoj ikavštini, pa se u njima prije razmaha ilirizma piše o ljubavi prema materinskom jeziku i prema značajnim događajima prošlosti koje čitatelji ne smiju zaboraviti ako žele ići ukorak s drugim narodima koji napreduju zahvaljujući svijesti o svom povijesnom identitetu.[665] Hrvati i Mađari javljaju se u književnoj slici, u stiliziranom obiteljskom krugu, kao braća, dok im je austrijska vladarska kuća „roditeljska" instanca.[666] Politički se problem spušta ili podiže (!) na razinu obiteljskog „dogovora" i očinske milosti.[667] Tako u analiziranim kalendarima nisu do izražaja dolazile teme hrvatsko-mađarskih sukoba, ali se isticala briga o jeziku, zanimanje za prošlost, odnosno tekstovi jesu bili u službi buđenja nacionalne svijesti, ali se ona „često naglašavala u širem smislu kao – slavjanska, slavenska"[668], a ne u odnosu na Drugoga ili u sukobu s Drugim.

Srpsko-dalmatinskij magazin: ljubitelj prosveštenija pisan je na slavenosrpskom jeziku, starom ćirilskom grafijom. Pokretač je i prvi urednik bio Božidar Petranović koji je, kako piše Prpa-Jovanović (1988: 54), svojim djelovanjem podjednako doprinosio intenziviranju procesa nacionalne integracije dalmatinskih Srba, kao i afirmaciji ilirskih ideja na tom prostoru. Istražujući prvih 13 godina izlaženja ovog periodika, od 1836. do 1848. godine, na temelju tekstova može se zaključiti kako je orijentiran prema srpskom stanovništvu Dalmacije, tekstovi koje donosi su prozni, poetski, putopisni, epistolarna proza, moralno-religiozni,

[664] Zečević, D. *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća 1. dio*. Osijek: Izdavački centar „Revija", Radničko sveučilište „Božidar Maslarić", 1982, str. 5.

[665] Isto, str. 21-22.

[666] Isto, str. 27.

[667] Isto.

[668] Isto, str. 46.

prigodne, poučne i rodoljubne pjesme koje su slavile srpski narod, edukativni tekstovi koji tematiziraju povijest i geografiju Dalmacije kao i povijest srpskoga naroda.

No, potrebno je istaknuti kako je suradnja Ljudevita Gaja i Božidara Petranovića bila živa. Prpa-Jovanović (1988: 21-22) piše kada je 1835. godine preko stranica *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske* objelodanio svoju namjeru da pokrene *Srpsko-dalmatinki almanah*, Božidar Petranović se obratio srpskom narodu u Dalmaciji i na širem južnoslavenskom prostoru računajući da će pokretanjem časopisa doprinijeti većoj povezanosti pojedinih dijelova srpskog naroda, postavljajući pred sebe i zadatak da što šire socijalizira kulturnu baštinu i afirmira ideje narodnoga preporoda. Dakle, afirmacije narodnoga preporoda bile su usmjerene prema položaju Srba u Monarhiji kao i prema srpskom nacionalnom identitetu, a unatoč suradnji s Gajem, u magazinu se nije našlo tekstova koji su bili usmjereni prema Mađarima ili protiv njih. Ako i spominju neku vanjsku ugrozu ili prijetnju, tada tekstovi problematiziraju proces talijanizacije ili podsjećaju na borbu protiv Turaka, Mađari se tek spomenu u tekstovima o staroj povijesti Dalmacije i to u neutralnom kontekstu.

Tako je godine 1838 objavljen tekst Teodora Petranovića „Geografsko statističeski pregled Dalmacije“[669] koji donosi povijesni pregled Dalmacije te u neutralnom kontekstu iznosi povijesne činjenice kratko se osvrčući na vladavinu kralja Ladislava. Mađarska i Mađari se očekivano i neutralno spominju u tekstu „Geografia pregled pet časti světa“[670] u kojem se nabrajaju geografska obilježja Europe, europske zemlje i narodi. U članku „Vlasi (Morlachi)”[671] piše kako se ovako zovu prosti ljudi u Dalmaciji prema kojima su mađarski kraljevi morali donijeti stroge mjere zbog napada na pomorske gradove poslije čega su Vlasi postali bolji i mirniji, a dalje se tumači podrijetlo imena Vlah. *Magazin* donosi tekstove o staroj povijesti Dalmacije i gradovima koji su bili povezani s mađarskim vladarima. Takvi su tekstovi „Dalmacia. Okružie zadarsko (Circolo di Zara)”[672] i „Dalmacia.Okružie splětsko (Circolo di Spalato)”[673]. U burnoj godini 1848. objavljena je pjesma „Čestitaně sa iskrenom željom Slavina Něgovom Veličanstvu Novověnčanom Caru i Kralju ustavnomFrancu Josifu I. od Iov. Sundečića S.”[674] Pjesma ima pet strofa, a slavi cara za kojega su Slaveni spremni

669 *Srbsko-dalmatinski magazin*, 1838, str. 33-59.

670 Isto, 1840, str. 15-23

671 Isto, 1840, str. 41-42

672 Isto, 1846., str. 19-21.

673 Isto, 1847, str. 5-43.

674 Isto, 1848, str. 167-168.

umrijeti. Caru se izriče dobrodošlica, on je „nebom dani"[675] te mu se iskazuje slavenska vjernost. U trećoj strofi pjesnik naziva Talijane nevjernima, Mađare kletima: „Nevierni Taliani (3) / Dobrog Strica (4) T' izdaše, / Ali hrabri Slaviani / Njima roge stukoše; / Mađar kleti, isti Němac (5) / O glavu Mu radiše, / Al' Čeh, Iliri, Srb i Pemac / Muški Něg odbraniše."[676] Dakle, *Magazin* se očito nije usmjeravao na ilirske teme pa ni događaje iz 1848. godine.

Ni kajkavski almanah *Danicza Zagrebechka* ne donosi puno informacija o Mađarima. Naime, ovaj je almanah pokrenuo Ignjat Kristijanović, hrvatski pisac koji je pisao poučna i nabožna djela, a *Daniczu Zagrebechku* je sam uređivao i ispunjavao tekstovima koji su donosili teme vezane uz svakodnevni život, edukativne tekstove i informacije. *Danicu* je uređivao od 1834. do 1850. godine te je u njoj „objavljivao kalendarske podatke, godišnje vremenske prognoze, rodoslovlja vladarskih obitelji, gospodarske pouke, savjete za liječenje ljudi i životinja ili primjere kajkavske svjetovne književnosti, pa i vlastite pjesme, te prijevode dijelova *Biblije*."[677]

Kako navodi Tatarin (2006: 107), pučki su kalendari imali važnu ulogu jer su bili namijenjeni čitateljima iz socijalno i obrazovno nižih slojeva kojima je upravo ta publikacija bila jedina knjiga u kući i jedino književno štivo, a to se moglo ostvariti opreznim nuđenjem ponajprije stihovanih, a onda proznih sastavaka, odreda kratkih, u kojima su se pripovijedali zanimljivi i poučni sadržaji. No, pišući o pučkim kalendarima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Stjepan Hranjec (1996: 150) napominje kako su kalendari slabo ili nikako pratili aktualna politička zbivanja poradi težnji za vječnim, nepromjenljivim vrijednostima, prihvaćanja stvari „kakve jesu". To se može vidjeti i u *Danici Zagrebečkoj* koja u vremenu u kojem je obljavljivana ne donosi tekstove o slavensko/hrvatsko-mađarskim odnosima kakve donosi Gajeva *Danica,* za *Danicu zagrebečku* vrijeme kao da stoji, usmjerena je u svakodnevicu te kao da je vanjska zbivanja o kojima izvještava tadašnji tisak ne dotiču. Vrlo je malo spominjanja bilo čega vezanog uz Mađare, osim svetaca i povijesnih ličnosti. Tako se objavljuju vrlo kratki tekstovi o savjetima kralja Bele II. kao i o svetom Emeriku, svetom Ladislavu kao i kratak podatak da su Mađari prije nego su primili kršćanstvo, svoje mrtve bacali u mlaku.

---

[675] Isto, 167.

[676] Isto, 167-168. Pjesnik pod brojem tri stavlja natuknicu „Lombardijsko-Mletački", pod brojem četiri „Nikad nezaboravlěnog Ferdinanda bivšeg Austrinskogkoi e uobšte ime 'dobri' prisvoio", a pod brojem pet piše „kao Bečlie".

[677] Hrvatski biografski leksikon. URL: https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11145 (21. lipnja 2021., 18:29)

Dakle, analiza dvaju periodika pokazala je kako se nisu bavili temom vezanom za Mađare kao ni za hrvatsko-mađarske kulturne veze. U *Magazinu* se Mađari povezuju sa starom poviješću Dalmacije i to u neutralnom kontekstu, u *Danici zagrebečkoj* se spominju mađarski svetci ili kraljevi kao crtica ili anegdota. Hranjec (1996: 150) piše kako su kalendari politički regresivni, a ako pak i objavljuju kakve međunacionalne i političke teme, to je onda pozivanje na opće bratstvo, slavenstvo. U slučaju navedenih periodika, ne može se govoriti o nekim ozbiljnim međunacionalnim i političkim temama usmjerenim ka hrvatsko-mađarskim odnosima, bolje rečeno prešućene su. Bilo bi korisno istražiti i ostale kalendare objavljene u tom razdoblju kako bi se usporedili s obzirom na hungarološke teme.

12. ZAKLJUČAK

U istraživanju hrvatsko-mađarskih odnosa, pokazalo se da analizirani periodici nisu imali ulogu prenositelja mađarske kulture i književnosti, kao što su imali u odnosu na slavensku kulturu. Izuzetak je *Neven.* Prilozi objavljivani u *Danici, Kolu* i dijelom *Zori dalmatinskoj* izražavali su otpor prema Mađarima jer im je cilj bio nacionalno osvještavanje, upozoriti na strah od mađarizacije te obrana samosvojnosti. U tom se procesu tragalo za identifikacijom na temelju Drugoga i Drugačijega jer se u odnosu s tim Drugim može ostvariti identifikacija.

Rad je pisan iz područja filologije s posebnim naglaskom na imagološki aspekt. Inovativnost je ovoga rada možda baš u tom aspektu istraživanja koji je pokazao koliko može biti snažan utjecaj propagande te je potvrdio McLuhanovu tvrdnju da je „medij poruka", odnosno „moćno oružje" koje stvara preodžbe. S obzirom da istraživanje nije obuhvatilo i recepciju, o propagandi se može govoriti samo s tekstualnog aspekta, dakle onoga što je u tekst upisano, a ne onoga što se iz teksta u onom povijesnom vremenu iščitalo. A pokazalo se da su predodžbe o Mađarima i kao o neprijatelju, ali i kao uzornom narodu, složene te otvaraju nova pitanja i nove puteve ka istraživanju ove problematike. Neka od pitanja koja su se nametnula jesu: postoje li neke predodžbe koje su ostale do danas i gdje se pojavljuju (u udžbenicima, lektirnim djelima, tiskovinama)? Analiza je pokazala da je uvjetovanost etničkih karaktera bila politička, da su časopisi pridonosili oblikovanju stereotipa, ali i mijenjali javno mnijenje svjesno i namjerno. Budnice i davorije, koje su poticale domoljubne osjećaje, mogu se smatrati doprinosom književnosti, ali one su i na poseban način gradile pedodžbe, bile su snažna poruka, mnoge su bile uglazbljene s ciljem angažiranja puka jer pjesmom je lakše probuditi emocije i potaknuti na bunt. Osim toga, važno je naglasiti značenje i ostalih periodika ovoga korpusa koji su gradili hrvatsku književnost i kulturu sa snažnim ciljem utemeljivanja nacije, stvaranja svijesti o modernom nacionalnom društvu

Inovativni je doprinos i u rekonstrukciji važnog segmenta hrvatskog kulturnog imaginarija u osvit nacionalne integracije na temelju ključnih izvora: književne periodike u kojoj se književnim tekstovima u užem značenju riječi ali i neknjiževnim (putopisnim, povijesnim, kulturnoprogramskim i sl.) spomenuti imaginarij intenzivno uspostavlja. Osim toga, poseban kulturnopovijesni doprinos imaju i neki pojedinačni uvidi o razmatranoj problematici kao što su: upućivanje na različit vrijednosni odnos prema postavci o azijatskom podrijetlu Mađara u hrvatskim i mađarskim izvorima; dokazivanje važnosti prezentacije onovremenih slovačko-mađarskih odnosa iz slovačke vizure za uspostavu slavenofilskih ideologema na stranicama *Danice ilirske*; precizno ocrtavanje konkretizacije pojma 'mađarština' u književnoj periodici s

godinom 1848. kao žarištem; uočavanje razlika hrvatski sjever (*Danica ilirska, Kolo*) / hrvatski jug (*Zora dalmatinska*) s obzirom na sadržaj i vrijednosni naboj predodžbi o Mađarima; pokazivanje vrijednosne ambivalencije u složenoj, sintetskoj predodžbi o Mađarima u ilirskom i postilirskom razdoblju.

Ako se hrvatsku naciju gleda kao 'zamišljenu političku zajednicu', kako svaku naciju definira Benedict Anderson, a koju na okupu drže "rituali, vjerovanja, tradicije i osjećaj pripadnosti", onda se ideja ilirizma kao šireg nacionalnog identiteta može interpretirati oprekom slavenskog i mađarskog kulturnog konteksta.

LITERATURA

Anderson, B. (1990). *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma.* Zagreb: Školska knjiga.

Anić, Š.; Klaić, N.; Domović, Ž. (2002). *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze.* Zagreb: Sani plus.

Anić, V. (2004). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber.

Barac, A. (1960). *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije: knjiga II: književnost pedesetih i šezdesetih godina*, Zagreb.

Babić, J. (2008). *Johann Gottfried Herder i njegove ideje u južnoslavenskome književnom i kulturno političkom kontekstu 19. stoljeća*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Matica hrvatska, Ogranak Osijek.

Batović, Š. (1995). „Prikazi iz arheologije i povijesti u Zori dalmatinskoj". U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska.

Bene, S. Többágú modernség: Kazincy és Kölcsey Zríny-képe. URL: http://real.mtak.hu/109432/ (10.2.2022., 10:06)

Biró, F. (2010). *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés.* Ragyogni és munkalni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy ferencről. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó, 2010.;

Bitskey, I. (2012). „Pogled na povijest i slika nacije u epu Nikole Zrinskog". U*:* Bene, S.; Ladić, Z.; Hausner, G. (ur.) (2012) *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti.* Zagreb: Matica hrvatska.

Blažević, Z. (2008). *Ilirizam prije ilirizma.* Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.

Bošković-Stulli, M. (1973). *Odnos kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 5, No. 1.

Botica, S. (2002). „Ugarske teme u djelima hrvatskih književnih prosvjetitelja*"* U: Jauk-Pinhak, M., Kiss, Gy.Cs., Nyomarkay, I. (ur.) (2002).*CROATO-HUNGARICA. Uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza.* Zagreb: Katedra za hungarologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Matica hrvatska. Biblioteca Hungarologica Zagrabiensis; sv. 1.

Brešić, V. (2005). *Čitanje časopisa: uvod u studij hrvatske književne periodike 19.stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.

Brešić, V. (2006). *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* I-V. Zagreb: Filozofski fakultet.

Brešić, V. (2015). *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. 1. izdanje. Zagreb: Alfa.

Brešić, V. (2014). *Praksa i teorija književnih časopisa*. Zagreb: FF-press.

Brešić, V. (2009)„Svoje posebnosti ne znamo pretvoriti u prednosti", *Vijenac*, god. XVII, broj 411, 3. prosinca 2009.

BRKOVIĆ, Ivana (2013), Književni prostori u svjetlu prostornog obrata, Umjetnost riječi, LVII, 1-2.

Cipek, T., Švoger, V. (2016) Moderne ideje i ideologije u hrvatskom društvu 19. stoljeća. U: Švoger, Vlasta; Turkalj Jasna (ur.), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom" 19.stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 167-186.

Coha, S. (2015). *Medij, kultura, nacija.* Poetika i politika Gajeve *Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. Filozofski fakultet-Periodica Croatica.

Damjanov, J (ur.) (1995). *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*. Zagreb: Most / The Bridge.

Duda, D. (1998). *Priča i putovanje*. Zagreb: Matica hrvatska.

Dukić, D. (2008). *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Dukić, D.; Blažević, Z.; Plejić Poje L.; Brković I. (Prir.). (2009). *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju.* Zagreb: Srednja Europa.

Fisher, Manfred S. (2009). „Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava", u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, str. 36-56.

Fried, I. (2018). *Egy kis Vörösmarty-filológia*. Irodalomtörténet, 99, (2018): 3-18.

Fried, I. *Rumy Károly, a kulturközvetítő 1828-1847*, Filológiai Közlöny, 9(1963), Nr.1-2, 204.

Gellner, E. (1998). *Nacije i nacionalizam*, prev. Tomislav Gamulin. Zagreb: Politička kultura.

Gross, M. (ur.) (1981). „O integraciji hrvatske nacije". U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća*). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. str. 175-191.

Hanák, P. (1995). *Povijest Mađarske.* Zagreb: Barbat.

Hansagi, A. (2006). *Iskazi pripadnosti*.U Oraić-Tolić, D., ur. *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, Zagreb: FF press, Filozofski fakultet, Zavod za znanost o književnosti.

Hergešić, I. (1936). *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* Zagreb: MH.

Hobsbawm, E. J. (1993). *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*. Zagreb: Novi Liber.

Horvat, J. (2009) *Povijest i kultura Hrvata kroz 1000 godina: gospodarski i društevni razvitak u 18. i 19. stoljeću*. Split: Knjigotisak.

Horvat, J. (1962). *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939.* Zagreb: Stvarnost.

Hranjec, S. (1996). „Pučki kalendari u sjeverozapadnoj hrvatskoj“. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 8-9, str. 149-154.

Hroch, M. (2006): *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi. Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija,* prev. Jelena Lakuš, Zagreb: Srednja Europa.

Jauk-Pinhak, M.; Kiss, Cs.; Nyomarkay, I. (2002). *CROATO-Hungarica: uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza*. Zagreb. Katedra za hungarologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Biblioteka Hungarologica Zagrabiensis; sv. 1.

Jurković, M. (1995). „Jedan primjer hrvatsko-ugarskih veza u 12.stoljeću – PROPRIO SVMPTV HANC TURRIM SANCTAE MARIAE VNGARIAE DALMATIAE CHROATIAE CONSTRVI ET ERIGI IVSSIT REX COLOMANUS“. U: Damjanov, J (ur.) (1995). *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*. Zagreb:Most / The Bridge.

Katunarić, Vjeran. (2003). *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo.

Keipert, H. (2014). „Kako se u Zagrebu 1835. prevodilo sa srpskoga?” u: isti, *Obzori preporoda. Kroatističke rasprave.* Zagreb*:* Ff - press.

Kiss Gy., Csaba (2013). *Budimpešta - Zagreb. S povratnom kartom.*Zagreb: Srednja Europa.

Kolak, A. (2005). „Dalmatinsko-mađarski odnosi 1848./49. Slika Mađara u Zori dalmatinskoj“. Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povij. druš. znan. Hazu, 23, str. 245-255.

Kolak, A. (2008). *Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.* Povijesni prilozi 34, str. 175-193.

Kolak Bošnjak, A. (2016) Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva. U: Švoger, Vlasta; Turkalj Jasna (ur.), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19.stoljeću,* Zagreb: Matica hrvatska, str. 133-150.

Kontler, L. (2007). *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa.

Kulcsar Sz. (2006). *Tragovi neraspoloživoga*. U: Oraić-Tolić, D., ur. *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima,* Zagreb: FF press, Filozofski fakultet, Zavod za znanost o književnosti.

Leerssen, J.(2009). „Retorika nacionalnog karaktera: Programatski pregled.“ U: Dukić, D. ur. (2009) *Kako vidimo strane zemlje*. *Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.

Lipovčan, S. (1995). „Hrvatska 'osamstočetrdesetosma'na stranicama Zore dalmatinske". U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska.

Lőkös, I. (1998). *Hrvatsko-mađarske književne veze. Rasprave i članci*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Lukač, S. (2002). „Marginalije uz hrvatsko-mađarske književne odnose. Od Mažuranića do Riječi". Zagreb: *Kolo*. Časopis Matice hrvatske. 12(3), str. 153-158.

Lukač, S. (1999). „Tko je prevoditelj spisa „A' Horvátok A' Magyaroknak". *Jezikoslovlje*. God. II. br. 2-3. Iz jezične povijesti. str. 127.

Markus, T. (1996) „Hrvatski politički pokret 1848. – 1849.godine: osnovna zbivanja i ideje", *Povijesni prilozi 15*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, str. 11-58.

Markus, T. (1997). „Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849." *Časopis za suvremenu povijest 29,* 1; 41-67.

Markus, T. (1995). „Publicističko djelovanje Bogoslava Šuleka 1848.-1850.godine." *U spomen na 100.-godišnjicu smrti Bogoslava Šuleka*. Povijesni prilog. Zagreb: Hrvatski institut za povijest. Str. 137-162.

Markus, T. (2016) Trojedina Kraljevina Hrvatska, Slavonija i dalmacija od 1790. do 1918. Osnovne smjernice političke povijesti. U: Švoger, Vlasta; Turkalj Jasna (ur.), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom" 19.stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 3-27.

McLuhan, M. (2008). *Razumijevanje medija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Milanovič, Ž. (2012). *Granice imagologije*. Beograd: Pravo i društvo: časopis za pravnu i političku kulturu, god. 3, 3-4, 89-98.

Mirković, M. (1995). "Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti". U: Damjanov, J (ur.) (1995). *Hrvatska/Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*. Zagreb:Most / The Bridge.

Moura, Jean-Marc. (2009). „Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze" U: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, str. 151-168.

Nikšić, B. (2002). „Sudbina Ugarske u hrvatskoj književnosti XVI. stoljeća". U: Jauk-Pinhak, M., Kiss, Gy.Cs., Nyomarkay, I. (2002). *CROATO-HUNGARICA.Uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza.*Zagreb: Katedra za hungarologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Matica hrvatska. Biblioteca Hungarologica Zagrabiensis; sv. 1.

Obad, Stijepo. (1995). „Dalmacija za vrijeme izlaženja Zore dalmatinske“, U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska, str. 31-39.

Pageaux, Daniel-Henri. (2009). „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog”, u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju,* Zagreb: Srednja Europa, str. 125-150.

Pederin, I. (1995). „Pokretanje Zore dalmatinske u raspravama austrijske cenzura.“ U: U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska.

Plenković, M. (1995). „Uloga Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske* u stvaranju jedinstvenog hrvatskog komunikacijskog prostora“, U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska.

Protrka, M. (2008). *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća.* Zagreb: Filozofski fakultet.

Prpa-Jovanović, B. (1988). *Srbsko-dalmatinski magazin 1836-1848: preporodne ideje Srba u Dalmaciji.* Split: Književni krug.

Rapacka, J. (2002). *Leksikon hrvatskih tradicija*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Ravlić, J. (1965). *Hrvatski narodni preporod I.* Priredio Jakša Ravlić. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 28. Zagreb: Matica hrvatska.

Rječnik hrvatskoga jezika. (2000). Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Školska knjiga.

Sapunar, M. (1995). „Novinarsko-prosvjetna djelatnost *Zore dalmatinske*”. U: U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske*, Zadar: Matica hrvatska.

Smith, A. D. (2010). *Nacionalni identitet*. Ur. Ivan Čolović. Beograd: Biblioteka XX vek. Drugo izdanje.

Smith, A. D. (2003). *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija inacionalizma*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Syndrom, Karl Ulrich. (2009). „Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup“, u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju,* Zagreb: Srednja Europa, str. 71-81.

Šabić, M. (2008). *Iz zlatnog Praga. Češka književnost i kultura u hrvatskoj književnoj periodici 1835. – 1903.* Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet. Hrvatski institutu za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Zagreb.

Šicel, M. (pr.). (1985). *Riznica ilirska: 1835-1985*. Ljubljana: Cankarjeva založba; Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str.229.

Šidak, J. i dr. *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.

Šokčević, D. (2016). *Hrvatska od stoljeća 7. do danas.* Zagreb: DURIEUX. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj.

Šokčević, D. (2016) Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918. U: Švoger, Vlasta; Turkalj, Jasna(ur.). *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom" 19.stoljeću.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 561-614.

Šokčević, D. (2006). *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*. *Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić.

Šokčević, D. (2004). *Slika drugoga. Promjene u predodžbi koju su Hrvati stvarali o Mađarima u 19.stoljeću. Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918., zbornik radova,* Hrvatski institut za povijest, str. 224.

Švoger, V. (2012). *Ideali, strasti i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića*. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Slavonije, srijema i Baranje, str. 124-129.

Švoger, V. (1998). „Recepcija Herdera u Hrvatskom narodnom preporodu na temelju Danice ilirske." *Časopis za suvremenu povijest,* 30 (1998), 3, str. 455-478.

Švoger, V. (2002). „Slika Mađara u hrvatskome liberalnom tisku sredinom 19. stoljeća." U: *Croato-Hungarica*. Uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza. Zagreb: Katedra za hungarologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Matica hrvatska, str. 81-93.

Takacs, M. (2010). *De administrando imperio kao izvor za ranu povijest Mađara, kao i o vezama Mađara sa susjednim narodima u 10. stoljeću.* Radovi za hrvatsku povijest. Vol. 42, str. 49-64.

Tatarin, M. (2008). „Uloga pučkih kalendara u stvaranju čitateljske publike", *Raslojavanje jezika i književnosti, Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (ur. Krešimir Bagić). Zagreb: Filozofski fakultet i Zagrebačka slavistička škola, str.107-147.

Vidaković, J. (1995) „Integracija hrvatskih zemalja na stranicama Zore dalmatinske 1848/1849". U: (ur. Šime Batović) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 150. obljetnica Zore dalmatinske,* Zadar: Matica hrvatska.

Wright, S. (2010). *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Zrinyi, M. (1953). *Adriai tengernek syrénája*. Budapest: Szépirodalmi Könykiádó.

Živančević, Milorad:“ 'Danica ilirska' i njeni anonimni suradnici (Bilješke in tergo u povodu reprint izdanja)“, *Croatica,* 1973, sv. 5, str. 67-105.

Žužul, I. (2015). *Tijelo bez kosti*. Zagreb: Meandarmedia.

Životopis

Morana Plavac rođena je 17.siječnja 1981.godine u Novoj Gradišci. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Novoj Gradišci, a kroatistiku i hungarologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je 1999.godine. Na trećoj je godini studija dobila jednosemestralnu stipendiju za usavršavanje mađarskoga jezika na Sveučilištu „Eotvos Lorand“ u Budimpešti. Godine 2007. diplomirala je s temom *Frazemi u prozi u trapericama*. Radila je u osnovnim i srednjim školama u Novoj Gradišci gdje je predavala hrvatski jezik i književnost. Kao ugovorna lektorica hrvatskoga jezika delegirana je tri puta preko Ministarstva znanosti i obrazovanja za rad na visokoškolskoj ustanovi.

Tako je bila lektorica hrvatskog jezika na Odsjeku za slavistiku Sveučilišta „Eötvös Loránd“ u Budimpešti te je dva puta izabrana za lektoricu Visoke škole „Eötvös József” u Baji (Mađarska). Godine 2013. upisala je Poslijediplomski studij kroatistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te je istraživala imagotipske predodžbe o Mađarima u časopisima 19. stoljeća. Napisala je disertaciju pod naslovom *Predodžbe o Mađarima u hrvatskoj književnoj periodici od 1835. do 1858. godine.*

Bibliografija

Plavac, M. (2020) „Kriminalistički roman Irene Vrkljan“. *Danubius Noster 2020. különszám*, ur. Bordás Sandor, A Magyar Tudomány Napja az EJF-en 2019-ben, Az Eötvös József Főiskola Tudományos Folyóirata, Baja, str. 61-69.

Plavac, M. (2021) „Prostori Beča, Budimpešte i Zagreba u Krležinim *Zastavama*“. *Danubius Noster*, ur. Bordás Sandor, IX. évfolyam, 1.-2. szám, Az Eötvös József Főiskola Tudományos Folyóirata, Baja, str. 163-173.